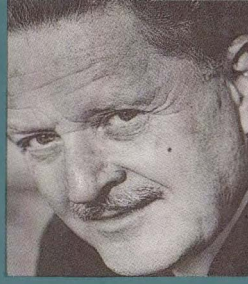

cem / KÜLTÜR • ATILLA COŞKUN • NÂZİM'İN SİYASAL YAŞAMI VE DAVÂLARI

NÂZİM'İN SİYASAL YAŞAMI VE DAVÂLARI

ATILLA
COŞKUN

2. BASIM

cem / KÜLTÜR

NÂZİM'İN
SİYASAL YAŞAMI
VE
DAVALARI

KÜLTÜR DİZİSİ

NÂZİM'İN SİYASAL YAŞAMI VE DAVALARI

Atilla Coşkun

Birinci Basım, 1989

İkinci Basım, Ağustos 1995

Dizgi: Cem Yayınevi

Baskı: Yaylacık Matbaası

ISBN: 975-406-124-6

Cem Yayınevi: Küçükparmakkapı İpek Sokak No: 11

80060 Beyoğlu-İstanbul

Tel: 243 05 50-243 20 23 • Faks: 244 15 33

ATILLA COŞKUN

*Nâzım'ın
Siyasal Yaşanı
ve
Davaları*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	12
GİRİŞ	13
Davaların Konusu Eylemlere Genel Bir Bakış	14
Davaların Konusu Eylemler Siyasi Olunca.....	15
DAVALAR VE ARDINDAKİ SİYASAL GERÇEKLER	17
1925 ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	19
Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri	19
Nâzım Aydınlık'ta.....	21
Sola Yönelik Soruşturmalar	24
Ankara İstiklal Mahkemesi	27
Yargılama	28
Son Celse.....	30
İlginç Bir Son	31
Nâzım'ın İzmir'e Gidişi	32
Sovyetler Birliği'nde İki Yıl	34
Ve 1926 Viyana Konferansı.....	35
1927-1928 İSTANBUL AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	38
TKP Soruşturmasına Doğru.....	38
Dr. Şefik Hüsnü Yakalanıyor.....	39
Sanıklar Mahkemede.....	40
İddianame Okunuyor.....	42
Sorgular ve Bir Suçatımı	45
Mahkemenin Kararı	46
Ve Ülkeye Dönüş.....	47
1928 RİZE AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	50
Yargılama Öncesi Gelişmeler	51

Suçlamanın Niteliği ve Kapsamı	54
İlk İdam İstemi.....	55
Yargılama Sonrası	56
Kanaat-i Şahsiyem İtibariyle Komünistim.....	59
İstanbul Tevkifhanesi'nden Ankara Cezaevi'ne.....	59
1928 ANKARA AĞIR CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA.....	62
Yargılamanın Gelişimi	63
Nâzım Suçlamaları Reddediyor.....	64
Avukat Savunması	65
TCK.'nun 313'üncü Maddesine Göre	66
1929-1930 İSTANBUL 3'ÜNCÜ ASLİYE CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA.....	68
Yargılama Öncesi Gelişmeler.....	68
Ve Sesini Kaybeden Şehir	72
Karar Duruşması	74
Dava Yargıtay'da.....	74
1931 İSTANBUL 2'NCİ ASLİYE CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA.....	76
İçişleri Bakanlığı Devrede	76
Yargılama Başlıyor.....	78
Daha Esaslı Komünist Olmaya Çalışıyorum	78
Karar Duruşması.....	80
Nâzım'ın Tekzibi.....	81
1933 İSTANBUL AĞIR CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA.....	82
Türk Hukuku'nda Komünizm Suçu.....	83
Gece Gelen Telgraf.....	83
Beklenmedik Bir Gelişme	85
İlk Soruşturma Sonuçlanıyor	87
Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama	88
1933 İSTANBUL 3'ÜNCÜ ASLİYE CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA.....	90
Nâzım Mahkeme Önünde	94

Dava Ağır Ceza Mahkemesi'ne Gönderiliyor.....	98
Yargılama Sürüyor	99
Son İddialar	102
Söz Savunmanın.....	104
Abdülhamid'in Ruhü.....	106
1933–1934 BURSA AĞIR CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	107
İki Partiye Doğru.....	107
Muhalefet Örgütlenmesi Üzerine İlk Soruşturma	110
Soruşturma Nâzım'a Yöneliyor	111
Soruşturma Dosyası Bursa'da.....	115
Duruşma 27 Kasım'da.....	117
Yargıtay İncelemesi ve Bir Belge	122
Yargılama Yeneleniyor.....	129
1936–1937 İSTANBUL AĞIR CEZA	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	130
Komünist Hareketten Bir Kesit.....	131
Endüstri Dokumacılar Cemiyeti.....	133
Nâzım Örgüt Yöneticiliği ile Suçlanıyor	135
Ve Duruşmalar Başlıyor.....	138
Artık Gizli Mücadele Bitiyor	141
1938 HARP OKULU KOMUTANLIĞI ASKERİ	
MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	142
Ülkedeki Politik Durum	143
Ve Nâzım'ın Mücadelesi.....	145
Ama Nasıl?.....	147
Beklenen Fırsat.....	148
Ve Son Adım	152
Soruşturma Nasıl Başladı, Nasıl Gelişti?	152
Nâzım Gözaltına Alınıyor.....	157
İddianame	161
Yargılama Başlıyor	165
Önce Avukat Savunmaları	168
Nâzım Hikmet'in Savunması	170

Dreyfus'dan Nâzım'a.....	173
Bazı Yazışmalar ve Kimi Belgeler	175
Bir Yorum.....	177
Bir Yazışma Daha.....	178
Bir Yorum	179
Dosya Askeri Yargıtay'da	180
Bir Başka Belge: TBMM'ne Verilen Dilekçe	182
Bir Cezaevinden Diğereine.....	191
1938 DONANMA KOMUTANLIĞI	
ASKERİ MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA	193
Yargılama Öncesi Günlerden Bazı Kesitler	194
Kitap Sevenler Derneği.....	196
Ve İlk Gözaltılar	198
Donanma'da Operasyon	200
Nâzım Gözaltına Alınıyor.....	204
Donanma'da Kurulan Mahkeme.....	207
Yargılama Başlıyor	209
Ve Sonuçlanıyor	211
Siyasal Yaşamında Yeni Bir Dönem	213
DAVALAR ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	217
Yargılamaların Yapıldığı Dönemin Hukuk Ortamı	219
1926 Sonrası Dönem.....	223
Komünizmin Suç Sayılması	224
Son Birkaç Söz	229
BELGELER	233
ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ (Karar).....	235
TEMYİZ MAHKEMESİ CEZA UMUMİ HEYETİ (Karar).....	237
BURSA AĞIR CEZA MAHKEMESİ (Karar).....	239
HARP OKULU KOMUTANLIĞI ASKERİ MAHKEMESİ (Karar).....	246
DONANMA KOMUTANLIĞI ASKERİ MAHKEMESİ (Karar).....	261
SURET (Esbab-ı Mucibe).....	269
KAYNAKÇA	315
BELGE FOTOĞRAFLARI.....	321

ÖNSÖZ

Cumhuriyet döneminin ilk kuşakları Nâzım Hikmet'i tanırđı. Çünkü kitapları yayınlanıyor, kendi sesinden şiir plakları basılıp dinlenebiliyordu. Dahası, o yılların milli eğitimi, ders kitaplarında Nâzım'a ve yapılarına yer veriyordu.

Avrupa'da faşizmin yayılmasına bağlı olarak ülkemizde etkinliğini artıran otoriter tek parti yönetimi ve nihayet, «soğuk savaş» yıllarının McCarthy'ci uygulamaları, başta Nâzım olmak üzere pekçok değerimizin yasaklanmasıyla geçti. 12 Mart ve 12 Eylül politikaları ise, bu yasakçı anlayışı pekiştirdiler. Hatta, daha da ileri giderek, uygulamayı kitapların, belgelerin ve filmlerin yakılması boyutuna vardurdılar. Ve ne yazık ki, dünyanın 2000'li yıllara doğru yol aldığı şu günlerde, Ortaçağ karanlığından kalma bu politika hâlâ gündemde bulunuyor.

Nâzım, Türk dilinin en büyük ustalarından biridir. Güçlü sanatçı kişiliği ve geniş ufkuyla ulusal kültürümüzü, halkların ve insanlığın ortak değerleriyle birleştirebilen evrensel bir sanatçıdır. Binlerce sayfayı bulan şiir, roman, oyun ve yazılarıyla dünya kültürünün yakından tanıdığı bir ulusal değerimizdir. Ama, kendi ülkesinde yeterince tanınmıyor, bilinmiyor. Devletin kültür etkinlikleri, milli eğitimi, radyo ve televizyonu olabildiğince ambargo ve sansür uyguluyor. Her ne biçimiyle olursa olsun, adından söz edilmemeye çalışılıyor. Bundan özenle kaçınılıyor.

Ama artık Nâzım'a veya siyasi düşünce ve inancı ne yönde olursa

olsun, tüm sanatçılarımıza ve ulusal değerlerimize sahip çıkma yönünde doğru ve demokratik bir anlayış da giderek geliyor. Çünkü çağdaş gelişmeler ve demokrasi bilinci bunu gerektiriyor. Kuşkusuz bu gelişme, yasakçı–antidemokratik tutumları da yumuşatıyor, geriletiyor.

Nâzım Hikmet, komünist bir siyasi kimliğe sahipti. Ve tüm yaşamı boyunca, hiçbir sınıf ve zümrenin egemenliğinin olamayacağı, sınıfsız bir rejim için savaştı. İnsanlığın özgürce gelişebileceği bir dünyanın, ancak böyle bir rejimde gerçekleşebileceğine inanıyor ve bu yönde dinmek bilmeyen bir mücadele veriyordu. Daha da önemlisi, güçlü sanatçı kişiliğiyle etkili oluyordu.

Onun bu özelliği, günümüze kadar uzanacak resmi bir yasağın pençesine düşmesine yol açarken, ülkede yaşayadığı yılların önemli bir dönemini de, mahkeme kapılarında ve cezaevlerinde geçirmesine neden olmuştu.

Nâzım hangi somut eylemler nedeniyle suçlanmış ve nasıl yargılanmıştı? Bu yargılamaların konusu olan eylemleri ve onlarla bağlantılı siyasal çalışmaları nelerdi? Nihayet, yargılamalar hangi koşullar içinde gelişti ve hukuk açısından değeri ve anlamı neydi?

İşte bu sorular, yani Nâzım'ın mahkemelerde geçen yaşamı ve yargılama konusu eylemlerle bağlantılı entelektüel ve siyasal etkinlikleri, bu çalışmanın çerçevesini belirliyor... Çalışmanın yöntemi ise oldukça değişik. Okuyucunun özgürce karar vermesini sağlama amacına uygun bir yöntem izlendi. O nedenle, okuyucu, çalışmaya kaynaklık eden bilgi ve belgelerle sıkıca karşı karşıya bırakıldı. Ve özellikle Nâzım Hikmet'le ilgili kitaplarda alışılmış uygulamanın tersine, neredeyse hemen her anlatımın ilk kaynağına dipnotlarıyla işaret edilirken, çeşitli yan bilgi ve açıklamalar da aktarılmaya çalışıldı. Böylece, Nâzım üzerine araştırma yapacaklara bir kolaylık sağlanmak istendi; bu kaygı egemen bir ölçü oldu.

Çalışmanın oluşumunda, gerek dava dosyalarıyla ilgili bilgilerin

ve kimi belgelerin toplanmasında, gerekse karanlıkta kalan siyasal ilişki ve gelişmelerin aydınlanmasında, kimi dostların ve özellikle Nâzım'ın yaşamını paylaşmış olanlardan ulaşabildiklerimin önemli katkıları oldu. Öte yandan, babam Zeki Coşkun'un, eski harflerle yazılı dökümanı yeni harflere çevirmesindeki yardımı ve kütüphane çalışmalarına katkısı, dağınık olan pek çok kaynağın biraraya gelmesinde ve gün ışığına çıkmasında önemli bir rol oynadı. Ve nihayet, kitabın yazımı ve kaynakların değerlendirilmesi sırasında, eşim sevgili Kıymet Coşkun'un görüş ve değerlendirmeleri, bana ışık tuttu, çalışmaya yol aldırdı... Hepsi sağolsunlar.

Eğer tüm bu çabalar, Nâzım Hikmet'in davalarını, onların gerisinde yatan nedenleri ve Nâzım'ın siyasal yaşamından kesimleri aydınlatabiliyorsa, kuşkusuz ki bu, beni yalnızca mutlu edecektir.

*Atilla Coşkun
Temmuz 1989 İstanbul*

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabımızın birinci baskısı, «Siyasal Yaşamundan Kesitlerle NÂZİM'İN DAVALARI» adıyla yayınlanmıştı. Kitabın içeriğini, tam olarak ifade etmeyen, araştırmanın yalnızca davalarla ilgili yönünü vurgulayan bir başlıktı bu; bu yönüyle de eksikti. Oysa, kitap, Nâzım'ın davaları kadar, siyasil yaşamını da konu ediyordu.

Birinci baskının ardından, bu çerçevede önemli ölçüde eleştiri ve uyarı gelmişti. İkinci baskıyı «NÂZİM'İN SİYASAL YAŞAMI VE DAVALARI» adıyla yayınıyoruz. Böylece bu eksikliği, yaptığımız bu küçük değişiklikle gidermeyi amaçlıyoruz.

Nâzım Hikmet'in yapıtları, bugün, Türkiye'nin en çok okunan kitapları arasında yer alıyor. Bu büyük şairimiz üzerindeki ilgi, giderek yoğunlaşıyor ve genişliyor; şiirleri besteleniyor, kasetleştiriliyor, oyunları sahneleniyor ve yaşamı televizyon programlarına konu oluyor. Kuşkusuz bu gelişme çok sevindirici.

Elbette Nâzım'ın yurttaşlık sorunu henüz çözülmedi, yapıtları hâlâ Milli Eğitimin programlarında yer almıyor, vasiyeti de yerine getirilebilmiş değildir. Ülkemizin içinde bulunduğu gelişme süreci, bu sorunların da aşılacağı umudlarını beslemektedir.

İşte, Nâzım'la ilgili çalışmamızın ikinci baskısını böylesi bir ortamda yayınıyoruz. Kitabın, bu gelişmede bir katkısı olması, kuşkusuz ki sevindirici olacaktır.

Bu kitabın yayımını gerçekleştiren Cem Yayınevi'nin sahibi ve editörü sevgili dostum Mehmet Ali Uğur'a ve yayınevi çalışanlarına teşekkürü bir borç biliyorum.

*Atilla Coşkun
Ağustos 1995/İstanbul*

GİRİŞ

Nâzım'ın davaları, öncelikle hukuk uygulamasını ilgilendiren bir konudur. Çünkü, hem biçimsel anlamıyla yaşanan yargısal bir süreci ilgilendiriyor, hem de tanımını hukukta bulan belli eylemlerin böyle bir yargısal süreçte değerlendirilmesi ve nihayet kimi yaptırımların uygulanması somutunda canlı bir sonucu beraberinde taşıyor.

O nedenle, davaların izlenmesi ve incelenmesi sürecinde, hukuk ölçüleri hareket noktamızı oluşturmaktadır. Böyle bir yaklaşım ise, doğal olarak, dava konusu eylemlerin belirlenmesi veya tanımlanması temelinde bir değerlendirme yapmayı öngörmektedir. Bilindiği gibi, her davanın konusunu, mutlaka bir eylem oluşturur. Demek ki, davaların varlık koşulu, onun konusu olan eylemdir.

Bu bağlamda, ceza hukuku açısından bir davanın değerlendirilmesi, her şeyden önce, davaya konu olan eylemin, hukukun temel ilkeleri, yürürlükteki yasalar ve nihayet yargı uygulaması açılarından tartışılması demektir. Kuşkusuz, böylesi bir tartışmada yapılacak ilk iş, değerlendirilecek davanın temelini oluşturan eylemi tanımlamak, onun yasadaki yerini saptamaktır.

İşte bu açıdan, Nâzım'ın davalarının hukuki değerlendirilmesi, o davaların konusu eylemlerin niteliğini kavramayı gerektiriyor. Nâzım'ın hangi somut eylemleri yargılamaların konusunu oluşturdu? Ve bu eylemler, yargılamalar sırasında ne şekilde değerlendirildi veya nitelendirildi?

Davaların Konusu Eylemlere Genel Bir Bakış

Nâzım, komünist dünya görüşünü benimsemiş bir kişiydi. Öte yandan Türkiye Komünist Partisi'nin üyesiydi. İşçi sınıfından ve ezilen halktan yana bir mücadele veriyor, insanlığın kurtuluşu için, tüm sosyal sınıfların ortadan kalkmasının gereğine inanıyordu.

1931 yılında yayımladığı beş kitabıyla ilgili davanın savunmasında bu inancını şöyle açıklıyordu:

«Komünist olmam hasebiyle mefkûremizin rejiminde (idealmdeki düzende), hiçbir sınıf ve zümrenin hakimiyeti mevzuu bahis (söz konusu) değildir. Bilakis komünist, sınıfsız bir rejim demektir.»

Nâzım, bu yöndeki mücadelesini yaşamı boyunca sürdürdü. Ve tüm yargılamaları da, bu yöndeki eylemleriyle ilgili oldu.

Nitekim, davalarının bir kısmı (1925, 1927, 1928, 1933 ve 1936 yıllarındaki davaları), ülkedeki siyasal düzeni yıkarak «komünist bir idare kurmak» ve/veya «gizli örgüt» oluşturmak iddialarına (TCK'nun 146, 171 ve 313'üncü maddelerine) dayanıyordu. Diğer bir kısmı ise (1929, 1931 ve 1933 yıllarındaki şüpheleriyle ilgili davaları), ya doğrudan «komünistliği tahrik» ya da «kanunun cürüm addettiği bir fiili... meth (övmek)» veya «Bir cürüm ikana... tahrik» (TCK'nun 311 ve 312'nci maddeleri) çerçevesinde ve «neşir suretiyle» gerçekleşen eylemleri kapsıyordu. Ve nihayet, Askeri Mahkemelerdeki yargılamalar ise (1938 Harp Okulu ve Donanma davaları), «komünistlik gayesine matuf» «propaganda suretiyle» «askeri isyana tahrik suçu» (Askeri Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesi) çerçevesinde nitelendirilmişti¹.

(1) Nâzım'ın davalarından yalnızca «Süreyya Paşa Davası» (Bkz. s. 90-106) bir farklılık içermektedir; ayrıca bkz. s. 217, Dp. no 1, 2.

Görüldüğü gibi, Nâzım'la ilgili yargulamaların konusunu, rejime karşı gizli örgüt kurmak gibi «siyasal eylemler» ya da propaganda veya yayın yoluyla gerçekleştirilmiş olan «düşünce açıklamaları» oluşturmaktadır... Yani, davaların tümünde egemen olan özellik, yargılama konusu eylemlerin suç sayılan düşüncelerin ürünü olmasıdır. Diğer bir deyişle, bu davalarda yargılanan, Nâzım'ın düşünceleridir. Bu düşüncelerin «siyasi eylem» veya şiir olarak «yayın» yoluyla açıklanmış olması, bu özelliği ortadan kaldırmamaktadır.

Öte yandan, davaların konusu olan «düşünce»nin, uygulanan yasa maddeleri göz önüne alındığında «siyasi nitelik» taşıdığı anlaşılmaktadır. Ve zaten, yukarıda da açıkladığımız gibi, yargulamalara konu olan düşünce, siyasi rejimle ya doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili bulunmaktadır.

Davaların Konusu Eylemler Siyasi Olunca

Siyasi eylemler ya da «siyasi suç» kavramı, yasalarda açık olarak tanımlanmış değildir. Ama ceza yasalarında, siyasi suçlar, ayrı bir düzenlemeye bağlanmışlardır. Çeşitli ülkelerin yasalarında, siyasi nitelik taşıyan eylemler, genellikle «devletin şahsiyeti aleyhine cürümler» çerçevesinde ele alınmakta ve hukuka aykırı yollarla anayasal düzeni değiştirme somutunda tanımlanmaktadırlar.

Siyasi suçun, devlet ve devlet düzeni ile ilgili olduğu konusunda, hukukçular arasında tam bir görüş birliği bulunmaktadır². 1935 yılında Kopenhag'ta toplanmış olan «Ceza Hukukunu Birleştirme Milletler-

(2) Tahir Taner, Ceza Hukuku Umumi Kısım, s. 115.

arası Konferansı», siyasi suçtu devlet ve fonksiyonları aleyhine işlenmiş suçlar çerçevesinde ele almasının yanısıra, «siyasi kanaat ve düşünce ürünü» olması özelliğine de dikkat çekmektedir³.

Düşüncelerle ya da siyasi eylemlerle ilgili davalar, doğal olarak bazı özellikler taşımaktadır. Çeşitli hukuk sistemlerinde siyasi eylemlerin soruşturulması ve nihayet yargılanması, özel yasalara bağlanmıştır⁴.

«Siyasi Dava» olarak adlandırılan bu tür yargı uygulamaları, tarihin her döneminde yaşanmış ve yaşanmaktadır. Tarihsel deneyim göstermektedir ki, siyasal davalar, siyasal toplumsal koşullara ve siyasal iktidarın eğilimlerine göre açılmakta (oluşmakta) ve sonuçlanmaktadır. Bu tür suçların soruşturulması ve yargılanmasında, siyasal iktidar ya da devlet otoritesi, yargı gücünü yönlendirmekte ve fiili karar organı olarak işlev görmektedir. Bu uygulamaların sayısız örnekleri bulunmaktadır. 1789 Fransız İhtilal Mahkemesi'ndeki yargılamalar ya da 1930'lu yılların Leipzig ve Moskova Mahkemele-
rindeki yargılamalar, nihayet 1961 Yassıda veya 1980'li yılların Sıkıyönetim Mahkemeleri gibi pekçok yargılama bunlardan yalnızca bazılarıdır.

İşte Nâzım'ın davaları da, bu çerçevede ele alınacak davalar-
dandır. Bu davaların konusu olan eylemlerin siyasi nitelik taşıması, yargılamaların, siyasal koşullara, siyasal iktidarların eğilimlerine göre oluşmasına, gelişip sonuçlanmasına yol açmıştır. O nedenle, bu davaları izlerken ve nihayet hukuk ölçülerine göre değerlendirirken, bu özellik göz önünden uzak tutulmamalıdır.

(3) Tahir Taner, a.g.e., s. 115 (2 nolu dipnotu), s. 120.

(4) Türk Ceza Hukuku sistemi de, çok öncelerden beri siyasi nitelikli eylemlerin yargılanmasını özel yasalara bağlamıştır. Örneğin, 249 Sayılı «İstiklal Mahakimi Kanunu, 578 Sayılı «Tahrir-i Sükun Kanunu», 1402 Sayılı «Sıkıyönetim Kanunu» ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu ve 1412 Sayılı Yasa'ya ek 1 ve 3'üncü maddeler (mülga) bu yönde düzenlemeler öngörmektedir.

**DAVALAR
VE
ARDINDAKİ SİYASAL GERÇEKLER**

1925

ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

(Komünistlik propagandası yapmak suretiyle
şekl-i hükümeti tağyir...)

1925 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde, Aydınlık, Orak-Çekiç ve Amele Teali Cemiyeti ile ilgili olarak açılan dava, Nâzım Hikmet'in gıyabında (yokluğunda) yapılmıştır. Bu dava, Nâzım için açılan ilk davadır.

Nâzım Hikmet yönünden yargılama, özellikle Aydınlık Dergisi'ndeki çalışmaları noktasında gelişmişti¹. Bu nedenle, Aydınlık Dergisi'nin kuruluşu, gelişimi, niteliği ve Nâzım'ın bu dergiyle olan ilişkileri üzerinde kısaca durmak gerekiyor.

Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri

1919 yılında, Ahmet Akif, Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) ve Berlin'den ülkeye dönmüş olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası kurucuları, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurmuşlardı². Parti çeşitli etkinliklere girişmiş, önce «Türkiye İşçi ya da İşçiler Derneği»ni kurmuş, 1919 seçimlerine İstanbul'da katılmış ve nihayet, «Kurtuluş» a-

(1) Cumhuriyet-Vakit, 24 Aralık 1928.

(2) T.İ.Ç.S.F.'nin Almanya'daki kurucuları arasında, Vedat Nedim (Tör), Ethem Nejat, Sadık Ahi (Mehmet Eti), İsmail Hakkı ve Namık İsmail (Yeğenoğlu) da bulunuyordu. Partinin Başkanı Namık İsmail Bey, Genel Sekreteri ise, Dr. Şefik Hüsnü Bey'di (Bkz. Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C. 2, s. 493).

dıyla bir dergi yayınlamıştı.³ Ancak, derginin yayın yaşamı, İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine 1920 yılının ilk aylarında son bulmuştu⁴.

Fakat aradan çok geçmeden, aynı kadronun bir kesimi, 1921 yılının ikinci yarısında Aydınlık adıyla bir başka dergiyi yayınlamaya başlayacaktır⁵. Yeni derginin yazışleri müdürü Sadrettin Celal (Antel) Bey'dir. Dergide önemli bir yer tutan politik-ideolojik yazılar ise, Dr. Şefik Hüsnü tarafından yazılmaktadır. Nizamettin Âli, Muallime Leman (Antel) Hanım derginin ilk yazarları arasında gelmektedir⁶. Ayda bir olmak üzere yayınlanan dergi, yayın yaşamını 1925 yılına kadar sürdürecektir⁷.

Aydınlik çevresi, çoğunluğu itibariyle Marksisttir. O nedenle, derginin yayın politikası da, bu doğrultuda gelişmiştir. İşçi sınıfının demokratik ve siyasal mücadelesini, çeşitli boyutlarda ele alıp tartışan Marksist yazılar, derginin önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Öte yandan, dergi, ulusal kurtuluş savaşının ve demokratik reformların hareketli savunuculuğunu da yapmaktadır.

5 Mart 1925 yılında yayına giren Orak-Çekiç ise, haftalık bir gazetedir. Sorumlu müdürlüğünü Hüseyin Vasıf Bey üstlenmiştir. Yayın

(3) Rasih Nuri İleri, Kurtuluş, s. 18.

(4) Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, s. 307.

(5) Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, s. 308.

(6) Mete Tunçay, a.g.e., s. 309.

(7) Aydınlik Dergisi toplam 31 sayı çıkmıştı. Derginin 7'nci sayısı altı, 10'uncu sayısı bir, 20'nci sayısı ise iki ay gecikmeli olarak yayınlanmıştı (Bkz. M. Tunçay, a.g.e., s. 522: yayın çizelgesi). Öte yandan, Aydınlik çevresinin yayın faaliyeti, yalnızca bu dergiden ibaret değildi. Aynı çevre, ayrıca, «Aydınlik Külliyyatı» adıyla kitaplar da yayınlamaktaydı. 1922 yılından itibaren toplam onüç kitabın yayına sokulduğu görülür (Bkz. A. Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Tarihi, s. 465-483; ayrıca, İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Komünist Hareketleri, s. 121-122).

yaşamına, «Siyasi Amele ve Köylü Gazetesi» açıklamasıyla girmişti⁸.

Nâzım Aydınlık'ta

Nâzım'ın siyasal eğilimini oluşturan gelişmeler İnebolu'da başlamıştı. Sadık Ahi ve Spartakislerin etkisi, Nâzım'ın hayata bakışını değiştirmişti. Yeni bir dünyanın kapısını aralayan bir oluşum gerçekleşmişti. Özellikle Batum'daki ilişkileri, yaşamı açısından önemli bir dönüm noktasıydı. «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» adlı otobiyografik romanında bu noktaya kendisi de değiniyor:

«Oturdum Batum'da Fransa otelinde, masanın başına Ayakları, yalnız ayakları mı, her bir yanı oymalı, yaldızlı, girintili çıkıntılı, oval bir masa. Rokoko... Üsküdar'daki yalının misafir odasında da rokoko bir masa vardır... Ro-ko-ko... Karadeniz kıyısından Ankara'ya, sonra oradan Bolu'ya yaptığım otuz beş günlük, otuz beş yıllık yayan yolculukla, öğretmenlik ettiğim kasaba, kısacası, uzun lafın kısası, İstanbullu paşazadanesinin, daha doğrusu paşa torununun, Anadolu'yla tanışması, bu kere de Batum'da, Fransa otelinde, rokoko masanın üstünde duruyor, yırtık, kirli, kanlı bir yazma gibi serilmiş rokoko masanın üstünde... Bakıyorum, ağlamak geliyor içimden. Bakıyorum, öfkeden kan tepeme çıkıyor yine. Bakıyorum, utanıyorum yine. Üsküdar'daki yalıdan. Karar ver oğlum, diyorum kendi kendime, karar ver... Kararı verildi, ölmek var dönmek yok. Dur acele etme oğlum. Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanı başına. Neyini verebilirsin? Ne verebilirsin? Her şeyimi... Her şeyi... Hürriyetini, evet! Hapishanelerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda? Gerekirse ömrüm boyunca... İyi ama, sen kadınları seversin, yiyip-içmeyi, temiz giyinmeyi seversin. Avrupa'yı, Asya'yı, Amerika'yı, Af-

(8) İlhan Danrendelioğlu, a.g.e., s. 123-125; ayrıca, Mete Tunçay, a.i.ge., s. 522.

rika'yı dolaşabilmek için can atıyorsun. Anadolu'yu, Batum'daki ro-
koko masanın üstünde bırakıp da, Tiflis'ten Kars'a, oradan da Anka-
ra'ya döndün mü, beş-altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun,
kadın, yemek-içmek, sanat, dünya... Bırak! Hapislerde gerekirse
ömrüm boyunca yatabilirim... Peki, asılmak da var, öldürülmek de,
Suphi'yle arkadaşları gibi boğulmak da var, komünist olursam, diye
sormadın mı kendi kendine Batum'da? Sordum. Öldürülmekten korku-
yor musun? diye sordum. Korkmuyorum, dedim. Birden, düşünmeden
mü? Hayır. Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı. Sonra sa-
katlığa, topallığa, sağırlığa razı mısın bu uğurda? diye sordum.
Verem illetine, yürek hastalıklarına, körlüğe? Körlük mü? Körlük...
Dur, hiç düşünmemiştim kör de olunabileceğini bu uğurda. Kalktım.
Gözlerimi sımsıkı yumdum. Dolaştım odanın içinde... Eşyaları elle-
rimle yoklayarak, kapalı gözlerimin karanlığında odayı dolaştım. İki
kere tökezlenip yere kapandım, anıma gözlerimi açmadım... Sonra
masanın başında durdum. Gözlerimi açtım... Razıyım körlüğe de...
Biraz çocukça, belki de biraz komik... Ama doğrusu bu. Ne kitaplar-
dan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden gel-
dim geldiğim yere... Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından
şöyle bir üstünkörü seyrettiğim Anadolu. Yüreğim getirdiği beni
geldiğim yere... İşte böyle...»⁹

Moskova'da, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ndeki öğ-
renimi sırasında, seçimini yapmış, siyasal yönelişini artık belirle-
mişti¹⁰.

1924 yılının Aralık ayında dönecektir ülkesine¹¹. Yurtdışında ya-

(9) Nâzım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, s. 27-28.

(10) Nâzım, 1958 yılında Paris'te Charles Dobzynski ile yapmış olduğu bir söyleşi sırasında: «-Biliyorsunuz, 1923'den beri Komünist Partisi üyesiyim; övündüğüm tek şey bu.» diyordu (Bkz. Elefant Press, Nâzım Hikmet, s. 165).

(11) Ekber Babayef, Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet, s. 109.

Sayın Sülker, Nâzım'ın 1924 Ekim ayında ülkeye döndüğünü söylüyor

şadığı sürede, yayın çalışması konusunda belli bir deneyim de edinmişti. Daha 1921 yılında, Batum'da bulunduğu sırada, önce «Kızıl Sendika Gazetesi»nin Edebiyat bölümünde alıřmıřtı¹². Ardından, «Yeni Dünya gazetesi»nin Yazı Kurulunda görev almıřtı¹³. Türkiye'de de benzer bir çalışma içine girebilmesi olanaklıydı.

Dünyada büyük yakınlar uyandıran bir devrimin beşiğinden kopup gelmişti. Devrimin ilk yıllarını yaşamış, tarihsel bir olayın tanığı olmuştu. Devrim, onun için artık bir ütopya değil, yaşanabilecek bir olguydu. Ulaşılabilecek bir gerecti.

Heyecanlı ve coşkuluydu. Sorumluluklarını yerine getirmesinin tam zamanıydı. Ve Bâb-ı Âli'nin yolunu tuttu. alacağı kapı da belliydi... Aydınlık Dergisi'nin yoğun çalışma ortamında ve Dr. şefik Hüsnü'nün yanında buldu kendisini. Engin bir inanç ve enerji ile işe koyuldu. Bir yandan şiir yazıyor, öte yandan yapabileceği ne tür işe varsa, onun peşinden koşuyordu. Derginin dizgisinden baskısına kadar tüm teknik işlerle ilgileniyor, Orak-eki Gazetesi'nin İstanbul sokaklarındaki satışına da katılıyordu¹⁴.

Nâzım'ın Aydınlık Dergisi'nde yayınladığı şiirlerinde devrime inancın ve mücadeleye bağlılığın heyecanı vardı. şiirlerin ana konusu, devrim ve antiemperyalizmdi. Sosyal sınıf farklılıkları, sömürülen ulusların isyanı, emperyalizmin halkları sömürüşü, şiirlerinde ön plana çıkıyordu. Özellikle, antiemperyalist düşünceyi işliyor, ulusal

(Bkz. Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, C. 1, s. 200) Sayın Yaltırım ve Sayın Aydemir ise, ülkeye dönüşün 1925 yılında olduğunu yazmaktadır (Bkz. Nâzım, s. 122).

(12) Ekber Babayef, a.g.e., s. 370; 21 Nolu Dipnot: Babayef, Nâzım ve Vâlâ Nureddin'in «Kızıl Sendika Gazetesi»nin Edebiyat bölümünde çalışmalarıyla ilgili olarak Türkiye Komünist Partisi Batum şubesi'nin Eylül 1921 tarihli tutanağında bir karar bulunduğunu açıklamaktadır.

(13) Bkz. «Türkiye Komünist Partisinin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 68 Essen 1. 1985.

(14) Nâzım Hikmet, a.g.e., s. 27-28.

kurtuluş mücadelesini en canlı biçimde dile getiriyordu¹⁵.

Nâzım Aydınlik Dergisi'ne yeni bir coşku, heyecan ve güç katmıştı. Aydınlik Dergisi'nin önemli yazarları arasında anılıyordu artık...

Sola Yönelik Soruşturmalar

4 Mart günü güvenoyu alan İsmet Paşa Hükümeti, yine aynı gün, Meclisten Takrir-i Sükûn Yasası'nı çıkartmış ve İstiklal Mahkemelerinin kuruluşunu sağlamıştı¹⁶.

Bu hazırlıkların tamamlanması üzerine, hükümet, Takrir-i Sükûn Yasası'na dayanarak, ülke genelinde geniş tutuklamalara girişti. Güneydoğu'daki isyanın liderleri Şeyh Said ve çevresi ile, ülkenin çeşitli bölgelerindeki «irticai» nitelikteki eylemde bulunanlar yakalanarak İstiklal Mahkemelerine verildiler. Artık, idamlar ve ağır hapis cezaları birbirini izliyecekti.

Takrir-i Sükûn Yasası'nın sivri ucu, yalnızca «irticai» eylemlere yönelik değildi. Sol çevrelere karşı da yoğun baskı ve tutuklamalar yapılıyordu. Hükümet, güvenoylamasının ertesi günü, Aydınlik ve Orak-Çelmeç Dergilerinin yayınının, diğer bir kısım yayın organlarıyla

(15) Nâzım'ın Aydınlik Dergisi'ndeki şiirleri için bkz. Metin İlkin, Aydınlikçı Şair-Aydınlikçı Yazar Nâzım Hikmet, İstanbul 1976.

(16) Yasanın gerekçesinde, ülkenin iç güvenliğini ve sosyal düzenini ihlal edici «irtica ve ihtilâlkârane» eylemlerin ve bu yöndeki girişimlerin önlenmesinin amaçlandığı belirtilmekteydi (Bkz. TBMM. Z. C., C. 15, s. 133-135 -4 Mart 1925). Üç maddeden oluşan yasa, hükümete, Cumhurbaşkanı'nun onaması koşulu ile, tüm örgüt, girişim, eylem ve yayınları yasaklamak ve sorumlularını da İstiklal Mahkemesi'ne vermek yetkisini tanyordu (Bkz. Düstur, Ter. III, C. 6, s. 144). Meclis, aynı gün, biri askeri hareket bölgesinde, öteki Ankara'da olmak üzere iki İstiklal Mahkemesinin kurulmasına da karar vermişti (Bkz. Doç. Dr. Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, . 108).

birlikte durdurulmasına karar vermişti. Bu karar, 6 Mart cuma günü, gazete ve dergilerin sorumlularına polis aracılığı ile bildirilerek uygulanmıştı¹⁷.

Basının susturulmasının arkasından, baskınlar, tutuklamalar ve sorgulamalar tüm ağırlığı ile kendini gösterecekti. Ülkenin çeşitli yörelerinde bir dizi soruşturma, İstiklal Mahkemeleri için hazırlanıyordu. Giderek, toplu tutuklamalar da başladı. İlk toplu tutuklama, İstanbul'da tıbbiyeli öğrenciler arasında görüldü. 30 Mart günü, biri doktor üsteğmen, diğerleri askeri tıp öğrencisi 9 kişi gözaltına alınmıştı. Gözaltına alınanlardan bazılarının üst ve eşyalarının aranması sırasında, Üçüncü Enternasyonal ile yazıştıklarına ilişkin belgelerin bulunduğu ve komünistlerle ilişkilerinin olduğu ileri sürülüyordu. Ve bu kişilerin Cağaloğlu'ndaki bir evde gizli toplantılar düzenledikleri, bu toplantılarda ihtilalci Marksistler üzerine konuşmalar yaptıkları, kırmızı rozetler takıp orak çekiç şeklinde pastalar yemek suretiyle suç işledikleri iddia ediliyordu¹⁸.

Bu soruşturma ve sorgulamalar, hükümeti, soldaki örgütlenme ve girişimlerin potansiyel tehlike olduğu düşüncesine ulaştırmıştı. Bu nedenle, daha ciddi bir soruşturma hazırlığı yapılmaya ve daha köklü önlemler alınmaya başlanmıştı¹⁹.

(17) Cumhuriyet, 7 Mart 1341 (1925).

Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergilerinin yönetim yerleri cuma günleri tatil olması nedeniyle, kapatma kararı 7 Mart günü uygulanabilmişti.

(18) Cumhuriyet, 1, 2, 3, 9 Nisan 1341 (1925).

Askeri öğrencilerle ilgili soruşturma ay sonunda sonuçlanmış ve tümü serbest bırakılmıştı. Soruşturma diğer siviller yönünden sürecekti (Bkz. Cumhuriyet, 28 Nisan 1925).

(19) Cumhuriyet, 10 Nisan 1925.

Daha sonra tutuklu sayısı onbeşi bulmuştu (Bkz. Cumhuriyet, 10 Ağustos 1925). Öte yandan, hükümet sol eylemleri cezalandırabilmek için Kanun-u Cezaya değişiklik getiren 635 sayılı yasayı parlamentodan çıkaracaktı (Bkz. Düstur, Tertip II, C. 6, s. 573).

Toplu soruşturma ve tutuklamaların başlamış olması, sol çevrelerde endişe ile karşılanmıştı. Üstelik, 1 Mayıs İşçi Bayramı'nın günleriydi ve bir kutlama programı planlanıyordu. Nitekim, soruşturmanın başladığı sırada baskıda olan «1 Mayıs Nedir?» adlı bir broşür, kısa bir süre sonra yayına girecekti. Vilayetten izin alınmak suretiyle de, Amele Taâli Cemiyeti merkezinde bir toplantı düzenlenmişti²⁰.

Beklenen tehlike gerçekleşti. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin emri üzerine, bu broşür vesile edilerek, sürdürülmekte olan soruşturma genişletildi. Önce, Aydınlık Dergisi kütüphane memuru Şevki Efendi gözaltına alındı. İstanbul Vilayetine gelen soruşturma emrinde, «1 Mayıs Nedir?» broşürü ile Şevki Efendi'nin iç güvenliği ihlal ettiği belirtiliyordu²¹. Arkasından, 11 Mayıs'tan itibaren, Amele Taâli Cemiyeti Genel Sekreteri Abdi Rıcep, Aydınlık Dergisi sahibi Sadrettin Celal, yazar Şevket Süreyya (Aydemir), Orak-Çekiç Gazetesi Sorumlu Müdürü Eczacı Vasıf ile Bursa'da yayınlanan «Yoldaş» Gazetesi Sahibi İbrahim Hilmi'nin de aralarında bulunduğu birçok kişi gözaltına alındı²². Gözaltına alındılar ani olarak gerçekleştiriliyordu²³. Herkesin evi aranıyor, kitaplarına, özel eşyalarına ve hatta mektuplarına el konuyordu²⁴. Gözaltına alınanlar İstanbul Emniyet Müdürlüğü binasında sorgulandıktan sonra Ankara İstiklal Mahkemesi'ne gönderildiler²⁵.

(20) Toplantının izin alınmak suretiyle yapıldığı, daha sonra İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılama sırasında anlaşılacaktır (Bkz. Vakit, 10 Ağustos 1925).

(21) Cumhuriyet, 8 Mayıs 1925.

(22) Cumhuriyet, 13, 14 Mayıs ve 3, 4 Haziran 1925.

(23) Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, s. 367.

(24) Cumhuriyet, 11 Ağustos 1925; Ayrıca bkz. Dr. F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri, s. 392-393.

(25) Cumhuriyet 4 Haziran 1925.

Gözaltına alınanlardan Dr. Neşati Üster, soruşturmaya ilgili anılarını anlatırken, «Bir süre İstanbul nezaretinde kaldıktan, bize yapılacaklar yapıldıktan sonra Ankara'ya götürdüler.» demektedir (Bkz. Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 87-89).

Ankara İstiklal Mahkemesi²⁶

«İstiklal Mahkemesi, Hacı Bayram Türbesi'ne giden yolun alt sokağında, iki katlı harap bir binada yerleşmişti. Bu binaya birkaç kulaç derinliğinde çamurlu bir avludan girilirdi. Bu avlunun alçak kerpiç duvarları yıkıktı. Sokak kapısının köhne tahta kanatları ardına kadar açıktı. Birinci kattan ikinci kata birkaç ayaklık dik, gıcırıtlı basamaklarla çıkılıyordu. Kâtipler, memurlar, komiserler alt katta iki küçük odaya üst üste yerleştirilmişlerdi. Üst katta odanın biri, mahkeme salonu vazifesi görüyordu. Fakat sanıklar biraz kalabalık olunca, oda dar geleceği için, her iki katın dar sahanlıklarına sanıklar, yahut gelen gidenleri oturtmak için tahta sıralar konulmuştu»²⁷

Mahkeme kurulu hükümete yakın kişilerden oluşmuştu. Takrir-i Sükûn politikasına uygun bir anlayışla görev yapmaları kuvvetli olasılıktı. Çevrelerinde, otoriter ve bürokrat kişilikleriyle tanınıyorlardı.

Mahkeme, 12 Mart günü bir bildiri yayınlayarak görevine başlamıştı. Bildiride, İstiklal Mahkemesi'nin halkın huzuru adına hareket ettiği açıklanıyor, dini istismar edenlerle, zehirli düşünceleriyle halkı mevcut yönetime karşı kışkırtanların mahkemeyi karşılarında bulacakları ilan ediliyordu²⁸.

Bildiri sertti. Mahkemenin sübjektif ve keyfi davranacağı düşüncesini uyandırıyor. Nitekim öyle oldu. Birbirini izleyen ağır cezalar, sıradan olaylar olarak kendini gösterdi. İstiklal Mahkemeleri

(26) Ankara İstiklal Mahkemesi, 4/3/1925 günü 117 Nolu Meclis kararıyla kurulmuştu (Bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 108). Mahkemede görev yapacak kurul ise, Büyük Millet Meclisi'nin 7/3/1925 günlü Birleşimi'nde seçilmişti (Bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 109–110). Mahkeme Başkanlığı'na Afyon mebusu Ali (Çetinkaya) Bey, Savcılığı'na İzmir mebusu Necati Bey, üyeliklerine ise, Giresun mebusu Kılıç Ali ve Aydın mebusu Reşit Galip ile Rize mebusu Ali (Zırh) Beyler seçildiler (Bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 415–416).

(27) Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, s. 369.

(28) Bildiri metni için bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 222.

aracılığı ile, hukuk adına bir baskı yönetimi kurulmuştu²⁹. Binlerce insan «hukuk terörü» ile sindirildi, susturuldu.

Yargılama

İstiklal Mahkemelerine ait tüm dava dosyaları TBMM'nin arşivinde bulunmasına karşın, Amele Taâli Cemiyeti, Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri çevresiyle ilgili dava dosyası arşivdeki yerinde değildir³⁰. Bu nedenle, yargılamayı, dava dosyasına dayalı olarak ele alıp değerlendirebilmek olanaksızdır. Ama, değerlendirmelerimizde gözönüne alabileceğimiz bazı anılar ile o günlerin gazete haberlerinde yer almış kimi bilgilerin yanısıra, dava dosyasından günümüze kalabilmiş bir-iki belge bulunmaktadır.

Ankara'ya İstiklal Mahkemesi'ne getirilen sanıklar, «*komünistlik teşkilat ve propagandası yapmak suretiyle emniyet-i dahiliyeyi ihlal ve binnettece şekli-hükümeti tağyire matuf ef'al ve harekatta bulunmak*» ile suçlanıyorlardı³¹. Yani, sanıkların, komünist örgütlenme ve propaganda yapmak suretiyle iç güvenliği bozdukları iddia edilmekteydi.

(29) İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu ile ilgili yasa tasarsının Meclis'te görüşülmesi sırasında, bu mahkemeler için «tedhiş mahkemesi» biçiminde bir nitelendirme yapılmıştı (Bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Milli Mücadele Anılarım, s. 170).

(30) Sayın Aybars, 1925 dava dosyasının, devlete ait bir kuruluş tarafından arşivden alındığını yazmaktadır (Bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 279: Dipnotu 71). Sayın Mete Tunçay ise, dava dosyasının, 1927 yılındaki TKP davası nedeniyle, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ne getirildiğini ve Adalet Sarayı'nın yangını sırasında da yanmış olduğunu söylemektedir (Bkz. J. Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı, s. 7: Mete Tunçay'ın önsözü). Ancak bu son olasılığı, sözkonusu dosyaların 1928 yılında Ankara Ağır Ceza Mahkemesinin, aynı dava nedeniyle Nâzım ve Bilen yönünden yargılama yapmış olması gerçeği karşısında yeniden değerlendirmek gerekmektedir (Bkz. Vakit, 24 Aralık 1928).

(31) Mete Tunçay, a.g.e., s. 371-372.

İstiklal Mahkemelerindeki yargılamalar birkaç gün gibi kısa bir sürede sonuçlanabilmekteydi. Nitekim, bu dava da, yalnızca dört gün sürmüştü. Ve tüm yargılama, üç duruşma gününden ibaretti.

İlk duruşma, 9 Ağustos günü yapılmış ve sorguların tamamlanan on beş tubbiye öğrencisi tahliye edilmişti³². 10 Ağustos günü yapılan ikinci duruşmada ise, başta Aydınlık Dergisi sahibi Sadrettin Celal, yazarlarından Şevket Süreyya ile Nizamettin Beyler ile Amele Taâli Cemiyeti'nden Genel Sekreter Abdi Recep ve cemiyet üyesi Elektrikçi Nuri olmak üzere diğer bazı sanıklar sorgulanmışlardı³³. 12 Ağustos günü, yani üçüncü ve son duruşmada, önce Orak-Çekiç Gazetesi sorumlu müdürü Eczacı Vasıf ile Aydınlık Dergisi Ressamı Semih Efendi'nin sorguları tamamlandı³⁴. Daha sonra, tüm sanıklar duruşma salonuna alınmışlar ve İstiklal Mahkemesi Savcısı Necip Ali Bey son iddiasını okumuştur³⁵.

İddianamede, Orak-Çekiç ve Aydınlık Dergilerindeki yayınların ve sanıklarca yapılan toplantıların «memleketin sükûn, asayiş ve nizam-ı içtimaisini ihlal» edici bir nitelik taşıdığı belirtiliyordu. Bu niteliğin de, komünizm propagandası yapmaktan ibaret olduğu açıklanıyordu. Yani, sanıklar, mevcut düzeni eleştirmek ve komünizm propagandası yapmak suretiyle ülkenin huzurunu, güvenliğini ve toplumsal düzenini bozmuşlardı. Bu nedenle cezalandırılmaları gerekiyordu.

Öte yandan, Savcı Necip Ali Bey, Aydınlık Dergisi'nin edebi sütunlarındaki yayınlarında (ki bunlar esas itibarıyla şiirlerden ibaretti)

(32) Vakit, 10 Ağustos 1925.

(33) Cumhuriyet-Vakit, 11 Ağustos 1925.

(34) Cumhuriyet-Vakit, 13 Ağustos 1925.

Duruşma tutanaklarını yayınlayan gazete haberlerine, Nâzım'la ilgili doğrudan bir bilgi içermediği için yer vermedim.

(35) Necip Ali Bey, 7 Mart günü İstiklal Mahkemesi Savcılığına seçilen Necati Bey'in ailesinin rahatsızlığı nedeniyle istifa etmesi üzerine, 22 Mart'ta seçilmişti (Bkz. E. Aybars, a.g.e., s. 110).

mevcut düzenden şikayet merkezinden olmasını, suçlamanın konusu olarak göstermişti. Yani savcıya göre, Aydınlık Dergisi'nin «edebi sütunlarında terennüm ettiği tahassüsât (sanat eserleri) cemiyet-i hâzıradan şikayet merkezindedir». Bu nedenle de, bunlar dahi, «memleketin sükûn, asayiş ve nizam-ı içtimaisini ihlal» etmektedirler. İddianamedeki bu suçlamanın doğrudan Nâzım'la ilgili olduğu, 1928 yılında, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama sırasında açıkça ortaya çıkacaktır³⁶.

Son Celse

Yargılamanın son duruşması 12 Ağustos günü yapıldı. Duruşmanın son oturumunun açılışında, Mahkeme Başkanı Ali Bey bir konuşma yapmıştı. Ertesi günü yayınlanan Vakıf Gazetesi, Mahkeme Başkanının bu konuşmasını şöyle aktarıyordu:

«İkinci celsenin küşadında (açılışında) Reis Ali Bey, makam-ı iddianın mütalâalarını (savcılığın görüşlerini) ve maznunların mütalâalarının (sanıkların görüşlerinin) şayan-ı dikkat olan cihetlerinin (önemli yönlerinin) nazar-ı itibara (gözönüne) alındığını, memleketimizin bugün bir hayat-memat (ölüm-kalım) mes'elesi yaşadığını, hayat-ı hürriyeti henüz iktisap ettiği (özgürlük yaşamını henüz kazandığı) bugün bile haricen ve dahilen (iç ve dış) düşman tehlikesinden masun (korunmuş) olmadığını, inkılabın («devrimin») ise hiçbir kimsenin baziçe-i hevasatı (oyuncak arzusu) olamayacağını söylemiş (ti)...»³⁷

Mahkeme Başkanı böylelikle verecekleri kararın ne denli adil ve önemli olacağını belirtmek istiyordu (!). Ve arkasından, mahkemenin kararını bildirdi.

(36) Bkz. Vakıf-Cumhuriyet, 24 Aralık 1928.

(37) Vakıf, 13 Ağustos 1925.

12 Ağustos 1341 (1925) tarih ve Esas 48-64 ve sıra numarasını taşıyan karara göre, İbrahim Hilmi, Şevki, Elektrikçi Nuri, Sadrettin Celal, Sami ve öğrencilerden Nuri Haydar'ın yedişer sene; Abdi Recep, Şevket Süreyya, Eczacı Vasıf, Dr. Teğmen Mümtaz, tıp öğrencilerinden Hüseyin Hikmet ve Süleyman Neşati'nin onar sene ve halen kaçak olan Dr. Şefik Hüsnü, yazar Cevdet, tıp öğrencisi Hasan Âli ve Nâzım Hikmet'in ise yokluklarında onbeşer yıl küreğe konulmalarına karar verilmişti³⁸.

İlginç Bir Son

İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılama sonuçlanmış ve mahkûm olanlar cezaevine gönderilmişlerdi. Demirkapılar uzun yıllar açılmamak üzere kilitlenmişti. Af ya da benzeri bir siyasal gelişme özgürlüğün kapısını aralayabilirdi yalnızca.

Böyle bir gelişme, ancak 1926 yılının Mart ayında gerçekleşebilecekti. Meclis, 1 Mart 1926 günü yeni bir ceza yasası kabul etmişti³⁹. Yeni yasa, Aydınlık çevresine uygulanan önceki yasanın öngördüğü ceza müddetini azaltan bir düzenleme getirmekteydi⁴⁰. Böylece, İstiklal Mahkemesi'nce verilmiş olan cezanın yerine getirilmemiş kısmının yasal dayanağı ortadan kalkmış oluyordu. Daha da önemlisi,

(38) Vakit, 13 Ağustos 1925; ayrıca Dr. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 392-393.

İstiklal Mahkemesi'nin karar metni, bu kitabın «Belgeler» bölümünde yer almaktadır.

(39) Bkz. Düstur, Tertip 111, C. 7, s. 750 vd.

(40) İstiklal Mahkemesi'nce uygulanmış olan 1274 tarihli Kanun-u Ceza'nın 635 Sayılı Yasa ile değişik 55'inci maddesini, 765 sayılı TCK'nun 312'nci maddesi karşılıyordu; bu madde ise, aynı eylem için bir yıl hapis ve 100 liraya kadar para cezası öngörüyordu.

yeni ceza yasasının içerdığı bir başka kurala göre, hükümlü yararına olan yeni yasanın derhal uygulanması gerekiyordu⁴¹.

Artık, Aydınlikçuların serbest bırakılması olanağı doğmuştu. Cezaevi yaşamları çok yakın bir süre içinde son bulacaktı.

Nâzım'ın İzmir'e Gidişi

1925 yılına girildiğinde, Amele Taâli Cemiyeti'nin İzmir örgütlenmesini geliştirme hazırlıkları sürmekteydi. Öte yandan, yine İzmir'de, gizli bir yayın çalışması planlanıyordu. Fakat tüm bu girişimlerin gerçekleşebilmesi için İzmir'deki parti kadrolarının belli bir eğitimden geçirilmesi ve İstanbul'daki deneyim birikiminin buraya aktarılması gerekiyordu. Parti Merkez Komitesi, sorunun bu yönünü gözönüne alarak, Nâzım'ın İzmir'e gönderilmesine karar vermişti⁴².

Ancak, son günlerdeki politik gelişmeler ve tıbbiyeli öğrenciler arasında başlamış olan soruşturmalar, ülkede bir baskı rejiminin kurulmakta olduğunu gösteriyordu. Aydınlik ve Orak-Çekiç Dergileri de kapatılmıştı. Artık açık bir çalışma sürdürübilmenin olanakları kalmamıştı. Gizlilik yöntemlerini gözetken bir çalışma yapılması gereki-

(41) 765 Sayılı Türk Ceza Yasası'nın 2/2'nci maddesi, «Bir cürüm veya kabahatin işlendiği zamanın kanunu ile sonradan neşir olunan kanun hükümleri birbirinden farklı ise, failin lehine olan kanun tatbik ve infaz olunur.» kuralını getirmekteydi. Bu madde gereğince, yeni yasa Aydınlikçuların yararına hüküm getirdiği için, uygulanabilecekti.

(42) Babayef, a.g.e., s. 114.

1925 yılında TKP'nin İzmir örgütü çalışmasında yer alan Sayın Cazım Aktimur, 1988 Mart'ında gerçekleşen görüşmemiz sırasında, Nâzım'ın İzmir'e geliş nedeninin, esas olarak eğitim çalışmalarıyla ilgili olduğunu söylemişti. (1907 Girit doğumlu olan Aktimur, ilk kez 1925 yılında olmak üzere, 1930, 1932 ve 1951 yıllarında TKP üyesi ve yöneticisi olduğu gerekçesiyle yargılanmış ve uzun yıllar cezaevinde kalmıştır – A.C.)

yordu. Bu nedenle, Nâzım, İzmir'e gizli olarak gitmişti⁴³. Vilayet Komitesi üyesi İsmail ile ilişkiye geçen Nâzım, çalışmalarını bu kanal üzerinden yürütecekti⁴⁴.

İşte tam bu sırada, Amele Taâli Cemiyeti'nin kimi yönetici ve üyeleri ile, Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri çevresinden pek çok kişi göz-altına alınmıştı⁴⁵. Başta Dr. Şefik Hüsnü olmak üzere bazı kişiler aranmaktaydı. Nâzım da arananlar arasındaydı. Soruşturma oldukça hızlı gelişmişti. Polis Nâzım'ın İzmir'de olduğunu öğrenmiş ve kaldığı adresi belirleyebilmek için ailesi üzerinde baskı kurmuştu⁴⁶. Nâzım'ın nerede olduğu, soruşturma nedeniyle gözetimine alınanlara da soruluyordu. Özellikle tıbbiye öğrencisi Neşati (Üster), bu nedenle oldukça hırpalanmıştı⁴⁷.

Nâzım'ın İzmir'de olduğu bilgisi, kuşkusuz ki İzmir Emniyet örgütüne de ulaşmıştı. Artık, etrafındaki çember, iyice daralmıştı. Gizli çalışma koşulları her geçen gün ağırlaşıyordu...

Bu sırada, Nâzım Hikmet Şimendifer İşçileri Cemiyeti İkinci Başkanı Hüseyin Safter Bey'in evinde kalıyordu⁴⁸. Bu ev, Eşrefpaşa güzergâhında, Namazgâh semtinin alt tarafında bulunun Bayramyeri adlı bölgedeydi. Ama, sendika ve işçiler üzerindeki baskının artmaya başlaması, Nâzım'ı endişelendiriyordu. Çünkü, kaldığı evin sahibi bir sendikacıydı. Nitekim, bir süre sonra, Şimendifer İşçileri Cemiyeti kapatılmış, yöneticileri sorguya çekilmiş, ancak serbest bırakılmışlardı⁴⁹. Fakat bu ara, olası tehlikeleri gözönüne alan Nâzım, bu evden

(43) Nâzım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, s. 17.

(44) Cazım Aktimur'un anlatımından.

(45) Cumhuriyet, 13, 14 Mayıs ve 3, 4 Haziran 1341 (1925)

(46) Samiye Yaltırım-Aydın Aydemir, Nâzım, s. 128.

(47) Cazım Aktimur'un anlatımından.

(48) Hüseyin Safter Bey, İzmir Barosu avukatlarından Sayın Güney Dinç'in babasıdır. Bu bilgiyi de, Sayın Güney Dinç'den öğrenmiş bulunuyoruz.

(49) Nâzım Hikmet, a.g.e., s. 17.

ayrılmış, İzmir Parti örgütünden Giritli Mehmet Ali'nin temin ettiği bir başka eve yerleşmişti⁵⁰. Bu ev de aynı bölgedeydi. Kireççi Mustafa Efendi ve ailesi ile birlikte kalacaktı artık. Kireççi Mustafa, siyasi niteliği olmayan ve polisce bilinmeyen bir kişiydi. Ama, polislin tanıdığı Mehmet Ali ile yakın ilişkisi vardı⁵¹. Bu bakımdan, bu ev de güvenilir sayılamazdı.

Nâzım'ın İzmir'de herhangi bir çalışma yapabilmesinin olanakları zaten sınırlıydı. Öte yandan, İzmir Emniyeti'nce aranmaya başlanmasıyla birlikte, etrafındaki çember de giderek daralıyor, barınabileceği bir yer bile bulamıyordu⁵². İzmir'den ayrılmaktan başka bir seçeneği kalmamıştı.

İsmail'in nüfus kâğıdını kullanarak gizlice İstanbul'a gitti. Tam zamanında ayrılmıştı İzmir'den. Nitekim, onun İstanbul'dan ayrılışından iki gün sonra, 31 Ağustos günü İzmir Polisi'nce gerçekleştirilen bir operasyon sonucunda, Giritli Mehmet Ali ve Cazim (Aktimur) gözaltına alınmışlardı⁵³.

Sovyetler Birliği'nde İki Yıl

İstanbul'a gelen Nâzım Hikmet, annesi Celile Hanım'ın evine iner⁵⁴. Asıl amacı Sovyetler Birliği'ne gitmektir. Gerekli girişimleri kurup hazırlıklarını yaptıktan sonra, Sovyetler Birliği'ne doğru yola çıkar.

(50) Cazım Aktimur'un anlatımından.

(51) Cazım Aktimur'un anlatımından.

(52) İleriki yıllarda İzmir'deki yaşamını anlatan Nâzım Hikmet, uzunca bir süre yanı karanlık bir kulübede kaldığını söylemiştir (Bkz. N. Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, İstanbul 1979; ayrıca, Babayef, a.g.e., s. 114).

(53) Cazım Aktimur'un anlatımından.

(54) Samiye Yaltırım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 129.

Nâzım'ın Sovyetler Birliği'ne ikinci gidişidir bu. Yine Moskova'ya, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne (KUTV'a) gidecektir. Ancak, bu kez öğrenci değildir. Artık, KUTV'un öğretim kadrosu içindedir; Türkiye'den gelen gençlerin eğitimiyle ilgilenecektir. Dr. Şefik Hüsnü ve Hasan Ali (Ediz) ile birlikte, yardımcı öğretmen olarak derslere girmekte ve belirli periyotlarla düzenlenen konferanslarda konuşmacı olarak görev yapmaktadır⁵⁵.

Ve 1926 Viyana Konferansı

Türkiye Komünist Partisi'nin Üçüncü Kongresi, 1925 yılının ilk günü İstanbul'da Akaretler'de toplanarak Dr. Şefik Hüsnü'yü Genel Sekreterliğe seçmişti⁵⁶. Takrir-i Sükûn Yasası'nın uygulanmasıyla birlikte, partinin açık çalışmalarına katılan kadroların önemli bir kesimi tutuklanmış ve ağır cezalara mahkûm edilmişlerdi. Dr. Şefik Hüsnü, bu soruşturmadan kurtulabilenlerdendi ve yurtdışına çıkmıştı.

Partinin gizli çalışma içindeki kadroları, soruşturmanın dışında kalabilmiş olmalarına karşın, parti örgütü darbeden ciddi bir şekilde etkilenmişti. Parti örgütlerinin merkezle ilişkileri kesilmiş, yerel inisiyatifler oluşmuştu⁵⁷.

Dr. Şefik Hüsnü, partiye bir canlılık kazandırabilmek ve yeni ko-

(55) İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 129.

1925 yılında TKP Adana örgütünde yer alan, ilk kez 1933 yılında olmak üzere, çeşitli yıllarda TKP üyesi olduğu gerekçesiyle yargılanmış ve uzun yıllar cezaevinde kalmış olan Sayın Mehmet Özden Asil'le yapmış olduğum görüşmede, Nâzım'ın KUTV'daki çalışmaları ve ilişkileri hakkında bazı yeni bilgileri öğrenmiş bulunuyoruz. M. Özden Asil, 1926-28 yıllarında KUTV'a gönderildiğinde, Nâzım'ın derslere öğretim yardımcısı olarak girdiğini anlatmaktadır.

(56) «Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfaları», s. 57.

(57) «Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 58; ayrıca, İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti, C. 1, s. 109-110.

şulları gözeten etkili bir politika izleyebilmek için, 1926 yılında Viyana'da bir «Konferans» düzenledi⁵⁸.

Konferans'a, gerek Türkiye'de, gerekse yurtdışında yaşayan partinin önde gelen isimleri çağırılmıştı⁵⁹. Nâzım, yurtdışından katılanların arasında yer alıyordu.

Konferans oldukça tartışmalı geçti. Özellikle Nâzım'la Şefik Hüsnü arasında sert tartışmalar gelişti⁶⁰.

Çalışmalarını tamamlayan Konferans, Vedat Nedim (Tör)'ün Genel Sekreterliği'nde bir «İcra Komitesi»nin oluşturulmasına ve

(58) «Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 58.

(59) İbrahim Topçuoğlu, Mustafa Börküce'nin anlatımına dayanarak, Konferans'a, Türkiye'den Vedat Nedim (Tör), Hamdi Şamilof, Faik Usta, Vanlı Kâzım (Kip), Salih Hacıoğlu, Ali Rıza Keskin ve Mustafa Börküce'nin; Moskova'dan Nâzun Hikmet, İsmail Bilen, Hasan Ali (Ediz), Hüsamettin Özdoğu'nun; Viyana'dan ise, Şefik Hüsnü ile Ali Cevdet'in katıldıklarını yazmaktadır (Bkz. a.g.e., s. 111-112).

(60) Konferans'taki gelişmeleri İ. Bilen şöyle anlatıyor: «...1926'da, Viyana'da partinin konferansı toplandı. Bu konferansta: Nâzım Hikmet, Baytar Mehmet («Cevdet» olabilir –A.C.), Hamdi Şamil («Şamilof» olacak, daha sonra Nâzım'la birlikte Donanma davasında yargılanacaktır – A.C.), Faik Usta ve Şefik Hüsnü ile yamağı Vedat Nedim Tör vardı. Konferans çatışmalı oldu. İki birbirine aykırı görüş, akım karşı karşıya geldi. Nâzımlar Leninci ilkeleri savundular. Parti programı ve tüzüğü üzerinde görüşler birbirinin tersiydi. Şefik Hüsnü konferansta (...) parti örgütlerinin üretim alanında, fabrikalarda, iş yerlerinde kurulma prensibine karşı çıktı...» (Çetin Savaş, s. 27). Bir başka anlatım ise, Mustafa Börküce'nin anılarında yer alıyor: «...Sözlü düello açılmıştı. Oldukça sert çıkışlar yapıyordu. Bu ara Nâzım Hikmet ve Ali Rıza Keskin; «Moskova'da Harici Büromuz var iken, Viyana'da büro açarak (Plenumu) burada toplamamız Komintern'i terk midir, sebebi nedir?» diye Şefik Hüsnü'yü cevaplamaya zorlamış ve bir hayli hırpalamışlardı» (Bkz. İbrahim Topçuoğlu, a.g.e., C. 1, s. 112).

Konferans'ta, Nâzım'a yönelik eleştiriler yapılmış ve bu olay, kısa bir süre sonra açılacak TKP davası tutanaklarına bile yansımıştı (Bkz. Vakit, 18 Kanunusani 1928).

ve Dördüncü Kongre'nin hazırlanması için gerekli çalışmaların yapılmasına karar vererek sona ermişti⁶¹.

Ne ki, konferans, parti içindeki olumsuzlukları çözememişti. Nitekim kısa bir süre sonra, Genel Sekreter Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve diğer bazı kişilerle birlikte, parti çizgisinden ayrı bir politikayı yürürlüğe sokmuştu. Partinin çeşitli yöre ve il örgütleri ise, bağımsız çalışmalar yapıyor, «İcra Komitesi» ile ilişkiden kaçınıyorlardı⁶². Öte yandan, Dr. Şefik Hüsnü ile Nâzım'ın arasındaki ilişkiler, günlük yaşama yansiyacak boyutlarda gerginleşmişti⁶³.

(61) «Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Sayfalar», Ürün Sosyalist Dergi, Kasım 1978, S. 53, s. 28; ayrıca, Yeni Çağ, Mart 1978.

(62) «TKP Savaş Tarihinden Sayfalar» adlı broşürde, «Bu dönemde (...) işçi sınıfına onun davasına, ideolojisine yabancı öğelerin parti yönetiminde önemli rol oynaması partiye büyük zarar verdi.» deniyor (s. 61); ayrıca, İ. Topçuoğlu, a.g.e., C. 1, s. 113–115 ve Ürün Sosyalist Dergi, Kasım 1978, S. 53, s. 26–35.

(63) M. Özden Asil'in anlatımından.

1927–1928
İSTANBUL AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ
YARGILAMA

(Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir ve tebdil...)

1926–27 yıllarında Nâzım Hikmet Sovyetler Birliği'ndedir. Ama, Türkiye Komünist Partisi'nin 1926 yılında Viyana'da toplanan Konferansı'na katıldığı gerekçesiyle, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde giyabında (yokluğunda) yargılanmaktadır.

Bu yargılanmaya ilişkin olarak da, günümüze ulaşabilmiş bir mahkeme dosyasından söz edemiyoruz. İstanbul Adliye Binasının yangını ne varsa alıp götürmüş. Bu nedenle yargılamayı, anılardan, günlük basından ve benzeri ikincil kaynaklardan yararlanarak değerlendirmeye çalışacağız.

TKP Soruşturmasına Doğru

Eylül ayı içinde «Türkiye Komünist Partisi (İstanbul) Vilayet Komitesi» adına, «Türkiye Tütün işçilerine» ve «Umum Ameleye» başlıklı bildirimler dağıtılmıştı. TKP İstanbul örgütü, hükümetin «Tayyare Cemiyeti» (Türk Hava Kurumu) için halktan para toplamasına karşı İstanbul'da bir kampanya başlatmıştı. Yayınlanan bildirimlerde; hükümetin, halkın ve T.B.M.M.'nin iradesi dışında «teberru» (bağış) toplamaya girişmesi eleştiriliyor ve toplanan paraların da sermaye çevrelerine verildiği açıklanıyordu¹.

19 Eylül günü İstanbul gazeteleri «iki amelenin, ... polisçe taht-ı

(1) Dr. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 394; ayrıca, İ. Darendelioğlu, Türkiye'de Komünist Hareketleri, s. 177.

tevkife alındığı»nı yazıyordu². Tabakus Şirketi'ne ait tütün depolarında işçi arasında dolaştırılan «şapigrof» yönetimiyle basılmış bildirilerin yakalandığı ve bununla ilgili iki işçinin tutuklandığı haberi geçiyordu³. Ve giderek soruşturma gelişti.

Dr. Şefik Hüsnü Yakalanıyor

TKP içerisindeki sorunları belli bir çözüme kavuşturmak amacıyla Türkiye'ye gelerek çalışmalarını sürdüren Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Parti Genel Sekreteri Vedat Nedim (Tör)'ün randevusunda siyasi polis tarafından yakalanarak gözaltına alınır⁴. Vedat Nedim bu randevuya gelmemiştir. Ve partiye ait önemli bilgi ve belgeleri siyasi polise teslim etmiştir⁵.

Polisçe sürdürülen soruşturmaya bağlı olarak çok sayıda kişi gözaltına alınarak sorgulanır. Polis soruşturması sonunda hazırlanan fezlekede (olay özetinde), Türkiye Komünist Partisi'nin örgütsel yapısına, çalışmalarına ve üyelerine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilecektir.

37 sayfa bulan 7 Kasım 1927 tarihli fezlekede; Türkiye Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nin, Dr. Şefik Hüsnü liderliği altında, Genel Sekreter Vedat Nedim, Sarı Mustafa (Börklüce), Adnan, Şevket Süreyya (Aydemir), Elektrikçi Nuri, Baytar Salih (Hacıoğlu), Vanlı Kâzım, Hamdi Şamilof (Alev) ile halen yakalanmamış olan İsmail (Bilen) ve Hüsamettin (Özdoğu) adlı kişilerden oluştuğu belirti-

(2) Bkz. J. Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı, s. 16: Mete Tunçay'ın önsözü; ayrıca Ayın Tarihi (Sayı 44) 19 Teşrinisani 1927.

(3) J. Ergüder, a.g.e., s. 15.

(4) A.T.E. Türkiye'de Komünist Faaliyetlerinin İyüzü, Yeni İnci, 15 Kasım 1952, S. 5/26, s. 35: Dizi yazıda Şefik Hüsnü'nün 25 Ekim günü yakalandığı ileri sürülüyor.

(5) Dr. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 398-399.

luştuğu belirtiliyor, ayrıca Partinin İstanbul Vilayet Komitesi üyelerinin yanısıra, diğer bazı organlardaki parti üyelerinin adları da sayılıyordu. Öte yandan, Dr. Hikmet (Kıvılcımlı) Efendi'nin «Türkiye Genç Komünistler Federasyonu Reisi» olduğu açıklanıyordu⁶.

Emniyet Müdürlüğü Siyasi Şube'nin soruşturmayı tamamlamasından sonra, sanıklar adliyeye gönderilmişlerdi. İstanbul Yedinci Müstantik (sorgu) Yargıci Nâzım Bey sanıkların Türk Ceza Yasası'nın 171'inci maddesini ihlal ettiği iddiasıyla, dosyayı Ağır Ceza Mahkemesi'nin önüne getirdi⁷.

Sanıklar Mahkemede

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, Dr. Şefik Hüsni ve arkadaşlarının yargılanmasına 16 Ocak 1928 günü başladı⁸. Duruşma salonu, sanık yakınları ve yargılamaya ilgi gösteren İstanbullularca doldurulmuş, ayakta duracak yer dahi kalmamıştı⁹. Basın yargılamaya olağanüstü bir ilgi gösteriyordu. Olay, sanıkların yakalanmasından itibaren günlük basında tüm ayrıntılarıyla yer almıştı¹⁰... Ve bu ilgi, yargılama boyunca da sürecekti¹¹.

Sanıklar mahkeme salonuna kelepçeli olarak getirilmiş¹² ve belli bir sıra içerisinde oturtulmuşlardı. En ön sırasının sağ başında Dr. Şefik Hüsni, yanında ise sırasıyla Baytar Salih, Muallim Adnan, Yunus

(6) Dr. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 398.

(7) Vakit, 17 Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder...).

(8) Vakit, 17 Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder...).

(9) A.T.E., a.g.m. Yeni İnci, 20 Kasım 1952, S. 6/27, s. 11-12; Ancak, 17 Ocak 1928 tarihli Vakit Gazetesi ise, duruşma salonunun kalabalıklığına ilişkin olarak «Fazla izdihama mahal vermemek için polisçe lazım gelen tedabir mükemmelen alındığından samiin sıralarında boş mahaller görünüyordu.» demektedir.

(10) Bkz. J. Ergüder, a.g.e., İst. 1978.

(11) Örneğin, Vakit gazetesi yargılamanın, tüm duruşmalarını ayrıntılı olarak yayınlamıştı (Bkz. J. Ergüder, a.g.e.,)

(12) A.T.E. a.g.m. Yeni İnci, 20 Kasım 1952, S. 6/27, s. 12.

Aziz, Nuri, Marangoz Galip, Muallim Şevket Süreyya, Hamdi, Vedat Nedim ve diğerleri geliyordu¹³. Savunma makamında ise, sanıklardan 43'ünün savunmasını üstlenmiş avukatlar Mustafa Hayri, Cevdet Ferit, Cemil ve Nâzım Beylerin yanısıra, Dr. Şefik Hüsnu'nün avukatı Hasan Bey ve Vedat Nedim'in avukatı Şadi Bey yerlerini almışlardı¹⁴. İstanbul Müddeiumumisi (savcısı) Kenan Bey de iddia makamında görev yapacaktı¹⁵. Mahkeme Başkanı Sabri Bey'di¹⁶.

Sanıkların yerleşmesinden ve duruşma salonunun düzenlenmesinden sonra mahkeme heyeti yerini alarak yargılamayı başlattı. Önce sanıkların yoklaması yapıldı. Duruşmanın açılışını «Yeni İnci»den izleyelim:

«Mahkeme reisi, evvela, maznunlardan en silik durumda görüneni sorguya çekti:

– İsminiz, yaşınız?

– Abdülkerim... Yirmi yaşındayım.

– Nüfus tezkereniz var mı?

– Var ama yanımda değil... Polis merkezinde kaldı.

Mahkeme reisi, bunu da kadirlik konuşturmakla iktifa ederek mübaşire emretti.

– Çağırın efendim... Sarı Mustafa, Nâzım Hikmet, Alâaddin İsa Efendileri çağırın buraya!

Mübaşir, dışarı çıkıp, birkaç defa mutad olduğu gibi ağır ağır bağırıdıktan sonra, salona dönerek:

– Gelmemişler, yoklar efendim, deyince, Reis, bu sefer Müddeiumumi Kenan Bey'e döndü:

– İsa hasta imiş, raporu var... diğerleri namevcut (yok), ne buyrulur efendim...

(13) Vakit, 17 Ocak 1928 (Anan, J. Ergder, ...).

(14) A.T.E. a.g.m. Yeni İnci, 13 Aralık 1952, S. 7/23, s. 42.

(15) Vakit, 17 Ocak 1928 (Anan, J. Ergüder, ...).

(16) Vakit, 17 Ocak 1928 (Anan, J. Ergüder, ...).

Müddeiumumi kararını şöyle belirtti:

– İsa'nın davasının tefrikinin (ayrılmasını), diğer firarilerin de gıyaben muhakemelerinin icrasını istiyorum efendim.

Heyet-i hakime de bu isteği kabul edince, müstantik kararı okudu»¹⁷

Yoklamanın iddianame sırasına göre yapılması yönündeki yerleşik uygulamaya karşın başkanın değişik bir sıra izlemesi şaşırtıcı olduğu kadar düşündürücüydü. Öte yandan, mahkeme heyeti, duruşmaya katılmamış olanların yokluklarında yargılama yapılmasına da karar vermişti.

İddianame Okunuyor

Sorgu yargıcının kararnameyi okumasından sonra Mahkeme Başkanı: «Sizlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir, tebdil ve ilga ile bu kanunla teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskât gayesine matuf olmak üzere komünist teşkilâtı yaptığınız iddia olunuyor ve bunu bakın nasıl isbat ediyorlar.» diyerek sözü savcıya vermişti¹⁸.

İddia makamında bulunan Savcı Kenan Bey, Cumhuriyet rejiminin devlet şekillerinin en yenisi ve gelişkini olduğunu ve de Türk ulusunun bu yönetim biçimini isteyerek benimsediğini belirtti. Konuşmasına devamlı, uçurumun kenarında dönmüş olan ulusun, Cumhuriyet yönetimi altında en çok «huzur ve sükûna» gereksinim duyduğu bir sırada ve gelişme sahasında atmakta olduğu adımlarının önüne ge-

(17) A.T.E. a.g.m. Yeni İnci, 20 Kasım 1952, S. 6/27, s. 22.

(18) Vakıf, 17 Kânunusâni (ocak) 1928 (Anan, J. Ergüder, ...). O tarihte yürürlükte bulunan Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkat'ın 266'ncı maddesi, duruşmanın başlangıcında Mahkeme başkanının bu sözleri söylemesini öngörüyordu (Bkz. Düstur, tarih 1925, s. 178).

çilmesini hiçbir akli selim sahibinin anlayışla karşılayamayacağını belirterek, sanıkların Türk Hava Kurumu için toplanan bağışlara karşı çıkmalarını eleştirdi¹⁹.

Savcı Kenan Bey'in bu giriş konuşmasının arkasından okuduğu iddianame basına yansıdığına göre:

«...Dr. Şefik Hüsnü Bey ve rüfeka-yı mesaisinin (çalışma arkadaşlarının) mefkûeleri (idealleri) etrafında vuku bulmaya (gerçekleşmeye) başlayan şu neşriyat (Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergilerini kastediyor -A.C.) ve telkinat ile Memlekette ika' edilmek istenilen mazarrat (zararlı) ve tehlikenin azameti genç Cumhuriyet hükümeti tarafından keşf ve idrak edilmiş olan kanun-u mahsusa (Takrir-i Sükûn) ile gazeteler tatil ile idarehaneleri de seddolunmuş, müteâkibin (arkasından) fırka âzaları (parti üyeleri) hakkında da takibât-ı kanuniye (yasal koğuşturma) icra edilerek (yapılarak) bunlardan bazıları İstiklal Mahkemesi'ne tevdi kılınmış (verilmiş) ve bazıları da burada ihtifa (gizlenmiş) ve bir takımı Avrupa'ya firar eylemişler idi (kaçışlardı).

Bu suretle zahiren (görünüşte) sosyalist nâmı tahtında, fakat hakikatte gayri vatani ve gayri mülli bir mefkûre mahsulü (ideal ürünü) olduğu anlaşılan şu teşkilât ortadan kaldırıldığı zannedilmiş iken, maznun-u aleyh bulunan (sanıklardan) Dr. Şefik Hüsnü Bey'in arz eylediğim (sunduğum) fiil ve hareketinden dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce onbeş seneye mahkûm bulunmasına rağmen yine hariçte bulunduğu mahallerde (yerlerde) rüfekâsından (arkadaşlarından) ve maznun-u aleyh bulunan (sanık olan) Dr. Hikmet, fîrari Hasan Âli, Nâzım Hikmet nâm kesanı (adlı kişileri) etrafına alarak 1926 senesi zarfında vuku bulan (gerçekleşen) davetine icabet ile (davetine uymakla) gelen Vedat Nedim Bey de hâzır olduğu halde Viyana'da akdettikleri (yaptıkları) bir kongrede (Viyana Konferansı'nı kastediyor

(19) Vakit, 17 Kânunusâni, 1928 (Bkz. J. Ergüder, ...).

–A.C.) Faik ve Vanlı Kâzım Efendilerin İstanbul'da, Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet, Halim, Cevdet Fahri Beyler Moskova'da faaliyette bulunmaları şartı ile Türkiye'de hafi surette (gizli olarak) bir «komünist» fırkasının tesisi kararlaştırılmış ve işbu kararı müteakip İstanbul'a avdet eden Vedat Nedim Bey ve mahkumiyetlerini ikmâl eden Şevket Süreyya, Elektirikçi Nuri Efendilerle Moskova'dan avdet eden firari Lâz İsmail nâmı diğeri Kasım, Hüsamettin nâm-ı diğeri İbrahim ve daha serbest bulunan sâbık (eski) cemiyet âzâsından bazıları birleşerek teşkili takarrür eden (oluşturulması kararlaştırılan) Komünist Cemiyetinin evvela İstanbul Heyet-i Merkeziye'si vücuda getirilmiş ve bundan itibaren hariçte bulunan Dr. Hüsnü Bey'in merkeze izafeten verdiği direktif mucibince şimdi isimlerini arzylediğim Kasım nâm-ı diğeri İsmail, Aziz nâm-ı diğeri Hüsamettin, Suphi nâm-ı diğeri Mustafa taraflarından İstanbul Merkez Komitesi'nden başka İstanbul, İzmir, Adana ve Eskişehir'de de faaliyete geçirilmiş, müteâkiben İzmir ve Adana'da vilayet komitelerine ve yine ayrıca Beyoğlu'nda, Boğaziçi'nde, İzmir'de, Adana'da «hücre» nâmı tahtında müteaddit şubeler tesis ve teşkilâtları tevsi' edilmiştir (kurulup genişletilmiştir).

Velhasıl, maznun-u aleyhimin (sanıkların) kurdukları cemiyet efradı ile, arz eylediğim veçhile, halkı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyire matuf olarak icra-yı harekete teşvik zımnında hâvi ittifaklar ve içtima' lar akdettikleri anlaşılmakta bulunmuştur.

Nâzım Hikmet, Halim nâm-ı diğeri Tıbbiyeli Hasan Âli ve Aziz nâm-ı diğeri Hüsamettin ve nâm-ı diğeri Mehmet ve İsmail nâm-ı diğeri Kasım ve Alaeddin Efendilerin de evrak-ı iptidaiye (hazırlık soruşturması belgeleri) ve istintakiyede mevcut delâil ve ifadet (sorgu yargıçlığındaki deliller ve ifadeler) ve yekdiğerine atf-ı cürümleri (birbirlerine suç atımları) ile teşekkül eden (oluşan) şu cemiyetin âzâ (üye) ve efradından (çevresinden) buldukları anlaşıldıgı...

İsimlerini arz ve tâdât ettiğim (saydığım) maznun-u aleyhimin (sanıkların) işbu fiil ve hareketleri Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu (Anayasayı) tağyir ve Büyük Millet Meclisi'ni iskat için aralarında hafî ittifaklar (gizli birleşmeler) ve mugayir-i kanun (yasaya aykırı) teşekküller (örgütlenmeler) vücuda getirmekten ibaret olup ikame isti-ma' edilecek (toplanıp dinlenilecek) şehadet ile teeyyüd edecek (ortaya çıkacak) delâil (deliller), cülesinin lüzum-u muhakemeleri (tümünün yargılanmaları gereği) için kâfi olup hareketleri Türk Ceza Kanunu'nun 146' ıncı maddesi delâletiyle (yollamasıyla) 171' nci maddesinin ikinci fıkrasını müstelzim (gerekiren) ağır ceza ef'âlinden (işlerinden) bulunmuş olmakla cümlesinin ol veçhile (bu yüzden) icra-yı muhakemelerini (yargılanmalarını) talep ve iddia ederim»²⁰.

Sorgular ve Bir Suçatımı

İddianamenin okunması üzerine, sanıkların sorgusuna geçilmişti. 16 Ocak günü başlayan şorgular, 18 Ocak Çarşamba günü sonuçlanmıştı. Sanıklardan yalnızca iki kişinin ifadesinde Nâzım'la ilgili bazı konulara değinilmişti. Bunlardan birincisi Şevket Süreyya (Aydemir), diğeri ise Vedat Nedim (Tör) idi.

16 Ocak Pazartesi günkü duruşmada, Mahkeme Başkanı, ilk kez Dr. Şefik Hüsnü'ye gösterdiği bir fotoğrafı, Şevket Süreyya Bey'e de göstererek kimleri tanıdığını sormuştu. Duruşmanın bundan sonraki bölümü Vakit Gazetesi'nde yer alacaktı:

«...Nâzım Hikmet, Hasan Âli Beyleri tanıdığını söyledi.

– Bunlarla derece-i münasebetiniz?

– Nâzım Hikmet'le muarefemiz (tanışıklığımız) Rusya'da başlar.

Sonra Aydınlık'da beraber çalıştık»²¹.

(20) Vakit, 17 Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder, ...).

(21) Vakit, 17 Kânunusâni 1928 (Anan J. Ergüder, ...).

Daha sonra sorguya çağrılan Vedat Nedim Bey, Parti Genel Sekreteri olduğu için, pekçok soruyla karşı karşıya kalacaktı. Vedat Nedim, sorgusunda:

«...Galatasaray'da, Berlin'de okuduğunu, iktisat doktoru diploması aldığını, komünist fırka kâtib-i umumisi olmak hasebiyle bazen Süleyman müstear ismini kullandığını söyledi.

– Arkos şirketi mensubini tamamiyle komünist midir?

– Komünist olanı da olayını da vardır.

Vedat Nedim Bey, Şefik Hüsnü Bey'in faaliyete geçmediği için kendisini Moskova'dan tenkid ve tehdit ettiğini, kendisinin de mümkün ve doğru olmayacağını bildirdiğini söyledi.

– Şu halde o vazifeden çekilseydiniz. Peki Şefik Hüsnü Bey'in size direktif vermeye selahiyeti (yetkisi) var mıydı, bu selahiyetini nereden alıyordu?

– Teşkilatı o temsil ederdi.

Vedat Nedim Bey, 1926 senesi Mayıs'ında Viyana'ya gittiğini, Nâzım Hikmet Bey'in de orada bulunduğunu, faaliyette bulunmadığı için kendisinin tenkid olunduğunu söyledi»²².

Mahkemenin Kararı

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, esas hakkındaki kararını 23 Ocak Pazartesi günü duruşmada açıkladı. Duruşma haberi, ertesi günü Vakit Gazetesi'nde yer alacaktı:

«...Zabıt kâtib-i yüksek sesle kararnameyi okumaya başladı. (...) evvela mücrimiyetlerine (cezalandırılmalarına) kâfi delâil olmayan ve beraat kararı olan maznunların (sanıkların) isimleri zikrolunuyordu. (...)

(22) Vakit, 18 Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder, ...).

Bundan sonra kararnamede evvela Dr. Şefik Hüsnü Bey'in vaziyetinden bahsolunuyordu. Mumaileyhin vaktiyle İstiklal Mahkemesi tarafından hakkında verilen bir sene hapis ve yüz lira ceza-i nakdiye muazammın (tasarlanmış) gıyabi hükme itirazı red, hükm-ü gıyabi (yokluğundaki karar) tasdik edilmiştir (onanmıştır). Maznun (sadek) bulunduğu diğer maddeye gelince komünistliği Aydınlik mecmuası sed olunduktan sonra firarla (kaçarak) Avrupa'da faaliyette bulunduğu, teşkilât tesis ve idare ettiği (örgütü kurup yönettiği) ve hâfiyen (gizli olarak) İstanbul'a geldikten sonra Baytar Salih, Hamdi Şamilof, Vedat Nedim, Fahrettin, Aziz nâm-ı diğerle Suphi, İsmail nâm-ı diğer Kasım ile biliştirak (birlikte) âmmenin selâmeti aleyhine cemiyet teşkil ettiği sabittir. Muallim Adnan, tıbbiyeli Hikmet, Tesviyeci İbrahim, Hakkı İstefan, Kâtip Niko ile Abdülkerim, Fethi, Mesrur Naci, Tornacı Şamlı Tefvik, Abdülmecit, firari Alâeddin, Hasan Âli, Sarı Mustafa ve Nâzım Hikmet'in de bu cemiyete dahil oldukları sübut bulmuştu. (...)»²³

Daha sonra kararda, iddianamenin suçu tanımlamasına (nitelendirilmesine) ilişkin değerlendirmesinin niçin doğru olmadığı açıklanarak TCK. 313'üncü maddesinin uygulanmasının gerekçeleri üzerinde durulmuş ve bu maddeye göre, sanıklara verilen ceza miktarla belirtilmişti. Bu duruma göre Nâzım Hikmet için üç ay hapis beş bin liraya kadar «ceza-yı nakdiye» (Para cezası) mahkûmiyeti uygun görülmüştü²⁴.

Ve Ülkeye Dönüş

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin verdiği mahkûmiyet cezaları karşısında, verilen karar ağır değildi. Yargılanıp mahkûm olanların bir

(23) Vakit, 24 Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder, ...).

(24) Vakit, Kânunusâni 1928 (Anan, J. Ergüder, a.g.e., s. 144–158).

kısmı kararlarla birlikte tahliye edilmişti, diğerlerinin ise birkaç ay içinde özgürlüklerine kavuşması gerekiyordu. Ama Şefik Hüsnü için sonuç pek olumlu değildi. Daha, en az bir yıl kadar cezaevinde kalacaktı²⁵.

Bu sırada, parti, soruşturmanın yol açtığı sıkıntıları aşma yolunda önemli adımlar atmıştı. Merkez Komitesi'nin, tutuklamalar dışında kalabilen üyelerinin çabalarıyla yeni bir «Geçici Merkez Komite» atanmıştı. Komite, asıl olarak Parti Kongresi'ni toplama çalışmalarını örgütleyecekti²⁶. Ancak, bu ara, özellikle gizli yayın çalışmalarına da özel bir önem veriliyor, böylelikle parti örgütlerinin canlılık kazanmasına çalışılıyordu²⁷. Ama her şeye rağmen, siyasal gündemin birinci sırasında, kongrenin toplanması görevi geliyordu. Çünkü Viyana Konferansı'nda, bu yönde net bir karar alınmış ve bu da Komintern'ce onanmıştı.

(25) Dr. Şefik Hüsnü, 17 Nisan 1929 günü cezasını tamamlayarak tahliye olmuştu (Bkz. R. Nuri İleri, «Dr. Hüsnü Değmer», Aydınlik Sosyalist Dergi, Mayıs 1969, S. 7, s. 64) Daha sonra yurt dışına çıkan Şefik Hüsnü, Komintern'in 17 Temmuz-1 Eylül 1928'de yapılan 6'ncı Kongresi'nde Yürütme Kurulu'na seçilmiş ve çalışmalarını uzun bir süre yurt dışında sürdürmüştü. Ve bu sırada, Reichstag yangını olayı nedeniyle, Dimitrof'la birlikte tutuklanarak Berlin Moabit Cezaevinde altı ay kadar kalmıştı (Bkz. TKP Savaş Tarihinden Sayfalar, s. 64-65).

(26) «TKP 53 Yaşında», Ürün Sosyalist Dergi, Eylül 1978, S. 51. s. 32.

(27) TKP, 1927-32 yılları arasında illegal yayın çalışmasına ağırlık veriyordu. Merkezi düzeyde, «Komünist» adlı bir dergi çıkarıldı. Öte yandan, «Bolşevik», «İnkılap Yolu» (Berlin), «Kızıl İstanbul», «Kızıl İzmir», «Kızıl Samsun», «Kızıl Eskişehir» gibi gazeteler de, İl Komitelerine ya da bazı parti örgütlerine bağlı olarak yayımlandı (Bkz. TKP Savaş Tarihinden Sayfalar, s. 58). Yine bu ara, bazı illegal bildiri yayınlama ve dağıtma eylemleri de gerçekleştirildi. 1929 yılında toplanan Komintern 6'ncı Kongresi'nin, 1 Ağustos'u, Emperyalist Savaşa Karşı Mücadele günü olarak ilan etmesi üzerine (Bkz. Georges Cogniot, Komünist Enternasyonal, s. 100 -çev.: Hüseyin Güçlü), Parti, 1 Ağustos 1930 günü İstanbul ve Eskişehir illerinde gizli bildiri dağıtımını örgütlemişti (Bkz. «TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, s. 58).

Komintern, Kongre'nin 1928 Mayıs'ında toplanmasını istiyordu ve aralarında Hasan Ali, Cevdet ve Nâzım Hikmet'in de bulunduğu yurt dışındaki partilileri de, bu nedenle göndermeye karar vermiş ve bunu partiye de bildirmişti²⁸.

Nâzım'la ilgili karar da netleşmişti. Ülkeye, Merkez Komitesi aday üyesi İsmail Bilen'le birlikte dönecekti²⁹.

(28) Komintern'in partiye gönderilen bir yazısında: «...Kongre hakkında soruyorsunuz, biz Mayıs ayına bırakılmasının daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Size kongre zamanı Hasan Ali, Cevdet, Nâzım Hikmet vesair arkadaşları göndereceğiz. İcra Komitesi, bu seneki kongrenin çok geniş olmasını istiyor. Fakat ihtiyata riayet ediniz, en ufak bir tedbirsizliğin binlerce kişinin hayatına mal olacağını düşününüz... demektedir (Komintern'in bu yazısının, soruşturmalar sırasında polisin eline geçmiş olması olası; Bkz. «İçimizdeki Düşman», s. 20).

(29) İsmail Bilen (Marat), 1927 yılında, Merkez Komitesi Aday Üyesi olarak görevlendirilmişti, 1932 Kongresi'nde de, Merkez Komite üyeliğine seçilmişti. (Bkz. «TKP Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 78).

RİZE AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

(Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir ve...
sınırı pasaportsuz geçmek)

Nâzım Hikmet'in Rize'deki yargılanmasına ilişkin elimizdeki bilgiler, birkaç gazete haberi ve Vâlâ Nureddin'in bir anısından ibarettir¹. Bu yargılama ile ilişkin yapılan çalışma ve araştırmalarda, Nâzım'ın Rize'de, yurda pasaportsuz girmekten yargılandığı söylenmiş, fakat daha fazla bir ayrıntı üzerinde durulmamıştır².

Oysa, Nâzım Hikmet, Rize Ağır Mahkemesinde yalnızca yurda pasaportsuz girmek suçundan yargılanmamış, daha kapsamlı bir suçlama ile karşı karşıya kalmıştır.

Yargılama ile ilgili mevcut bilgiler, 1928 yılında yürürlükte bulunan yasal düzenleme ışığında değerlendirildiğinde, ancak bu taktirde Rize'deki soruşturmanın niteliği ve kapsamı net olarak anlaşılabilir. Ne ki, bugüne kadarki çalışmaların pekçoğunda, Rize yargılaması bu yönü ile ele alınmamıştır. Bu nedenle, Nâzım'ın Hopa'dan Rize'ye götürülmesinin nedeni, orada uzun bir süre tutuklu kalmasının anlamı ve benzer pekçok gelişme açıklığa kavuşmamıştır.

(1) Bkz. Akşam, 2 Ağustos, 7 Ekim 1928; Cumhuriyet, 2 Ağustos, 5 Ekim, 24 Aralık 1928; İkdan, 2, 3 Ağustos 1928; Vakit, 1 Ağustos, 5 Ekim, 24 Aralık 1928; Ayrıca, Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, s. 349.

(2) K. Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, C. 1, s. 257/17, 261; ayrıca, M. Tunçay'ın değerlendirmesi için bkz. J. Ergüder, a.g.e., s. 27.

Yargılama Öncesi Gelişmeler

Nâzım, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce onbeş yıl küreğe konulma cezasına mahkûm edilmiş ve bunun üzerine de yurtdışına çıkmıştı. Fakat, 1926 yılında yapılan bir yasa değişikliği sonucu, bu ceza bir yıl hapis cezasına indirilmişti³. Öte yandan, Moskova'da bulunduğu sırada, bir sanığın suçatımına dayalı olarak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce üç ay hapis cezasına mahkûm edilmişti⁴.

Yani, ülkeye dönmesi halinde, önceki «gıyabi mahkûmiyet» kararlarını, kısa süreli bir hapis cezası ile kapatabilmesi olanaklıydı. Nitekim, kendisiyle aynı durumda olan Dr. Şefik Hüsnü için yalnızca onaltı ay hapis cezası verilmişti⁵. Kaldı ki, yokluğunda yapılan ve mahkûmiyet kararı ile biten Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılamanın yüzüne karşı yinelenmesi halinde olumlu sonuçlanması da mümkündü. Çünkü dava dosyasında ciddi bir delil ve somut bir iddia bulunmuyordu.

Ve tüm bunların ötesinde, yurtdışında yaşayan partililerin ülkeye dönmeleri yönünde Komintern'ce karar da verilmişti. Artık bu aşamada önemli olan, bu kararın ne şekilde yerine getirileceğiydi. Nâzım, ülkeye yasal yoldan gelmenin doğru olduğuna inanıyordu. Ve bu amaçla yaşamını sürdürmekte olduğu Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'ne pasaport isteğiyle başvurdu. Ancak, uzun bir süre beklemesine karşın, kendisine olumlu bir yanıt verilmedi. Ülkeye gizlice girmekten

(3) Cumhuriyet, 12 Kasım 1928.

Gazetedeki haberden Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde süren gıyabi yargılamanın yenilenmesine ilişkin davanın dosyasında, onbeş yıllık cezanın bir yıla indirildiğine dair mahkeme kararı bulunduğu anlaşılmaktadır.

(4) Vakıf, 24 Kânunusâni 1928.

Parti Genel Sekreteri Vedat Nedim, ifadesinde, Nâzım'ın, 1926 yılında yapılan Viyana Konferansı'na katıldığını söylemişti.

(5) Vakıf, 24 Kânunusâni 1928.

başka çıkar yol kalmamıştı. Ve Hopa üzerinden sınırı pasaportsuz olarak geçti⁶.

Ülkeye girişte Nâzım hikmet yalnız dâğildir. Yanında, 1927–28 yıllarında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davada, yokluğunda dört ay hapis cezasına mahkûm edilmiş olan İsmail Bilen bulunmaktadır⁷. Bilen, bu davanın Adana Grubu sanıklarındandır. Nâzım Hikmet ve arkadaşı İ. Bilen, pasaportsuz olarak ülkeye girdikleri Hopa'da yakalanırlar⁸.

(6) Cumhuriyet 5 Ekim 1928.

Nâzım, pasaport istemine ilişkin gelişmeleri, sözkonusu gazete haberinden anlaşıldığına göre şöyle açıklamıştır: «...Memlekete hareketten evvel resmen sefarete müracaat etmişim. Birbuçuk sene bekledim; hiç cevap çıkmadı. Bunun üzerine hercibat'âbad (ne olursa olsun) gelmeye karar verdim.»

(7) Akşam–Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1928: Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberde, İsmail Bilen'in adı Yusuf olarak geçmektedir.

(8) Cumhuriyet 2 Ağustos 1928

Nâzım Hikmet'in yakalanması olayı, 1 Ağustos'ta Vakit, 2 Ağustos günlü İkdâm ve Akşam Gazetelerinde de yer almıştı. İkdâm Gazetesi'ndeki haber şöyleydi: «Karadeniz'de Hopa şehri zabıta memurları tarafından yakalanan komünist şair Nâzım Hikmet, şehrimiz Ağır Ceza Mahkemesi'nde muhakeme edilecektir...» Aynı gazetenin yazarlarından Yusuf Ziya (Ortaç) Bey, gazetenin haberini veriş biçimini 3 Ağustos günlü yazısına konu yaparak eleştirmiştir:

«İTİDAL

Ne lâübali kalemlerimiz var. Methde de (övgüde de), zemde de (yergide de) ölçü tanımıyoruz. Bir adamı meth mi edeceğiz? Derhal, isminin sonundaki Bey'e bir efendi, hatta, bir de hazretleri ilave ediyoruz. Yok, zem mi edeceğiz, derhal isminin sonundaki bey, efendi'ye terk-i mevki ediyor. Hatta bazen yerini büsbütün boş bırakıp kaçtığı da vâkidir.

Dün Gazetelerde şöyle bir haber vardı: «Nâzım Hikmet yakalandı!» Bu serlevhanın yazı başlığının «Hirisantos enselendi!»den ne farkı var.

Halbuki, henüz vicahi (yüze karşı) muhakemesi cereyan etmeyen komünist maznunu (sanığı) Nâzım Hikmet Bey, Türk Edebiyatında bir devir, bir merhaledir.

Bu yirmi üç yaşındaki, altın başlı çocuk, gafil bir kanaate kapılarak yanlış adımlar atmış olabilir, bunu affetmeliyiz.

Yakalanma sırasında yapılan aramada, Nâzım'ın üzerinde bulunan bir cep defterinde yazılı bazı notlar ele geçmiştir. Vâlâ Nuredin'in anlattığına göre, bu notların arasında, Nâzım'ın «Heraklit'i Düşünürken» başlıklı şiiri de vardır. Şiir Eski Türkçe, yani Arap harfleriyle yazıldığı için, ilk bakışta «Heraklit» sözcüğü, «her ekalliyet (azınlık)» anlamında da okunabilmektedir⁹.

Yazıyı bu anlamda okuyan yetkililer gözünde Nâzım, ekalliyetleri (azınlıkları) kışkırtma girişiminde bir kişi olarak görülür. Çünkü,

Rivayete nazaran, mahcup bir vatan aşkıyle hudutlardan içeri girip biz-zat teslim olan bir Türk gencinden böyle hakaretle bahsetmemiz doğru mu? O Türk genci ki, memleket aşkı, mavi gözbebeklerini iki deniz damlası gibi eriten büyük bir Türk Şairidir de!..»

(9) Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, s. 349.

Sayın Vâlâ Nureddin, Nâzım'ın Hopa'daki yakalanışını izleyen olayları şöyle anlatıyor:

«Her ne halse... az sonra, bir af çıkar çıkmaz Kafkas sınırından kendini Türkiye'ye dar atmış. Yakalayıp bileklerine kelepçeyi vurmuşlar. Katilleri sevk ettikleri şekilde, tüfekli iki jandarma ortasında İstanbul'a yol-lamışlar onu.

Matbaada arkadaşlar: «Nâzım Hikmet getirildi,» derdemez, hemen görmeye gittim.

Kendisini resmi bir binanın lenduha, pis ve havasızlık kokan dehlizinde, muhafızları ortasında bir tahta sıraya oturmuş gördüm. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş üstü lekeli, ayakları çamurluydu.

Beni kucaklamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de kucaklayamadım. Özgürlüğümün üstünlüğünü göstermemek için omuzunu okşamakla yetindim.

...

Ünlü Yunan filozofuna dair «Heraklit'i düşünürken» başlıklı bir şiiri varmış. «Benerci Kendini Niçin Öldürdü?» kitabına alınmıştır bu şiir. Cep defterindeymiş... Üzerini arayıp bir suç diye tesbit etmişler. O devirde latin harfleri yok. «Heraklit'i Düşünürken» aynı zamanda «her ekalliyeti (azınlığı) düşünürken» diye okunabiliyor.

– Ya? Demek sen ekalliyetleri fitillemeye geldin?

– Efendim, Heraklit Yunan filozofu.

– Üstelik Yunan ha?.. Hesabını mahkemede verirsin.»

hem sınırı pasaportsuz geçerken, hem de başkasının kimliğini taşı-maktayken yakalanmıştır.

Olayların böylesine üstüste gelmesi, Nâzım'ı sorgu yargıcının karşısına kadar götürecektir.

Suçlamanın Niteliği ve Kapsamı

Hopa Sorgu Yargıçlığı'nca başlatılan soruşturma, kısa sürede sonuçlanır¹⁰. Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen haklarında kamu davası açılmasına karar verilir. Sorgu yargıçlığınca hazırlanan kararnamede, sınırı pasaportsuz geçmek ve başkasının nüfus kimliğini kullanmak eylemlerinin yanısıra, «Anayasayı tağyir ve tebdil...» etmekle de suçlanırlar¹¹.

Suçlamanın bu niteliği, Nâzım ve Bilen'in Ekim ayı başında İstanbul'a getirilmeleri sırasında basına yansiyabilecektir. 7 Ekim tarihli Akşam Gazetesi'ndeki haber şöyledir:

«...Hopa müstantikliği (sorgu yargıçlığı) Nâzım Hikmet Bey'in pasaportsuz huduttan içeri girmek ve şahs-ı âhara aid (başkasının) nüfus tezkeresini istimâl eylemek (kullanmak), Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir ve tebdil cürmünden dolayı muhakemesine karar vermiş ve evrakı Rize Ağır Ceza Mahkemesi'ne tevdi edilmiştir (gönderilmiştir).»

Hopa Sorgu Yargıçlığı'nın soruşturma evrakını Rize Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermesi; suçlamanın niteliğini ve kapsamını gösterir bir gelişme idi. Çünkü, 1928 yılında yürürlükte olan ceza yargılaması yasasına göre, sınırı pasaportsuz geçmek veya başkasının kimli-

(10) Kemal Sülker, a.g.e., C. 1, s. 261.

Sayın Sülker, Nâzım Hikmet ve İ. Bilen'in Hopa Jandarma Nezarethanesi'nde beş gün kaldıklarını ve soruşturmanın bu süre içerisinde tamamlanarak Rize'ye gönderildiklerini yazmaktadır.

(11) Cumhuriyet, 5 Ekim 1928.

ğini kullanmak eylemlerinin «kabahat» nitelikli suç sayılmaları nedeniyle, Hopa Bidayet Mahkemesi'nde yargılanması olanaklıydı. Ama, «Anayasayı tağyir ve tebdil...» etmek suçu, Hopa Bidayet Mahkemesi'nin görevini aşıyordu¹². Yargılamanın ağır ceza mahkemesinde yapılmasını gerektiriyordu. Hopa ile adli bağlantı içerisindeki en yakın ağır ceza mahkemesi ise, 20 Nisan 1924 tarihinde il durumuna getirilmiş olan Rize'de bulunuyordu¹³. İşte bu nedenle, Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen'in yargılanmalarının Rize'de yapılmasına karar verilmişti. Yani, Nâzım, yalnızca sınırı pasaportsuz geçmek ya da başkasının kimliğini kullanmakla değil, aynı zamanda ağır ceza mahkemesinin görevine giren bir eylemle de suçlanmaktaydı.

İlk İdam İstemi

Rize Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama, öncekiler yokluğunda yapıldığı için, Nâzım'ın yaşadığı ilk mahkeme deneyimiydi. Hopa'da yakalanmasıyla birlikte, ilk kez cezaevi gerçeği ile karşılaşan Nâzım Hikmet, yine ilk kez yargıç önüne çıkıyordu. Üstelik, suçlama da, istenilen ceza da çok ağırdı. Türk Ceza Yasası'nın 146'ncı maddesine aykırı eylemde bulunmakla suçlanıyor ve idamı isteniyordu.

İstanbul'a getirildikleri sırada, yakalanmalarından sonra başlanan yargılama sürecini gazetecilere şöyle açıklamıştı:

«...Hopa'da bizi yakaladılar Rize'de Kanun-u Cezanın 146'ncı maddesiyle müstantik (sorgu yargıcı) bizi itham etti (suçladı). Muha-

(12) 24.4.1926 tarih ve 825 sayılı «Ceza Kanununun Mevkii Mer'iyete Vaz'ına Mütcellik Kanun'un 26, 27 ve 29'uncu maddeleri ile 1928 yılında yürürlükte bulunan «Usul-ü Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu»nun 124, 125, 132 ve 222'nci maddeleri hükümleri, «kabahat ve cünhe» türünden suçların Bidayet Mahkemelerinde, «cinayet» (ağır cezalık) suçların ise, Ağır Ceza Mahkemelerinde yargılanmasını öngörmektedir.

(13) Yurt Ansiklopedisi, Fasikül 114, s. 636.

keme edildik. Netice beraat ettik. Rize' de(ki) yargılama yüzünden bu kadar geç kaldık»¹⁴.

Yargılama iki ay kadar sürmüştü¹⁵. Önce Hopa Jandarma Nezaretinde kalan Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen, daha sonra götürüldükleri Rize Cezaevinde yargılama boyunca tutuklu kaldılar¹⁶.

Rize Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama, ekim ayına ulaşmadan sonuçlandı. Mahkeme kararı İstanbul Gazetelerinde yer aldı:

«Rize Ağır Ceza Mahkemesi'nde Nâzım Hikmet Bey'in Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir ve tebdil cürmünden beraatine ve diğer iki cürmünden dolayı mücrümiyetine karar verilerek, evrakı, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde bulunan diğer dava evrakıyla birlikte tevhid edilmek üzere kendisiyle birlikte şehrimize gönderilmiştir»¹⁷

Yargılama Sonrası

Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen'in Hopa'da yakalandıkları sırada her ikisinin de haklarında gıyabi tutuklama kararları bulunuyordu. Öte

(14) Cumhuriyet, 5 Ekim 1928.

(15) Nâzım ve İsmail Bilen, Temmuz ayının sonunda yakalanmışlardı. Çünkü, 1-2 Ağustos günlü gazetelerde yakalanma olayı haber olarak yer almıştı (Bkz. Vakit, 1 Ağustos 1928 ve Cumhuriyet-Akşam, 2 Ağustos 1928). İstanbul'a Ekim ayının ilk haftası getirildiklerine göre (Bkz. Cumhuriyet, 5 Ekim 1928), Rize'deki yargılama süresinin iki ay kadar olduğu anlaşılmaktadır.

(16) Zekeriya Sertel, Nâzım'ın Hopa Cezaevinden serbest bırakıldığını yazmaktadır (Bkz. Mavi Gözlü Dev, s. 160). Çelişkili bir durum ama, sayın Sertel, aynı kitabında Nâzım'ın Hopa'dan getirildikten sonraki günlerini anlatırken de, İstanbul'da jandarmaların nezaretinde bulunduğunu söylemektedir (Bkz. a.g.e., s. 161-163).

(17) Akşam, 7 Ekim 1928.

Gazete haberinde, Nâzım ve Bilen'e Rize Ağır Ceza Mahkemesi'nce verilen ceza miktarı yazılmamıştır. Sınırı pasaportsuz geçmek ve başkasının kimliğini kullanmak eylemleri nedeniyle üçer gün hapis cezası verilmiş olduğu, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama sırasında aydınlanmıştı (Bkz. Vakit, 24 Aralık 1928).

yandan, Rize Ağır Ceza Mahkemesi, yargılama sonunda elindeki dosyanın İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki dava ile birleştirilmesine karar vermiştir. Ve bu nedenlerle de, İstanbul'a gönderildiler¹⁸. Jandarma gözetiminde ve kelepçeli olarak gerçekleşen bir yolculuk sonunda, İstanbul'a ancak 4 Ekim Pazar günü ulaşabildiler¹⁹.

İstanbul Savcısı Kenan Bey, aynı gün öğleden sonra Nâzım Hikmet'i Adliye Binasındaki odasına getirterek, hakkındaki mahkûmiyet kararlarını bizzat tebliğ etti²⁰. Bunun üzerine, Nâzım savcılığa bir di-

(18) Akşam, 7 Ekim 1928.

Sayın Kemal Sülker, en son yayınladığı kitabında, –Nâzım ve İsmail bilen'in pasaportsuz sınırı geçmek suçundan üçer gün hapis cezasına mahkûm olduklarını, ancak verilen ceza süresinden daha fazla tutuklu kaldıklarından salıverilmelerine, fakat «Başka bir suçtan mahkûmiyetleri olup olmadığının ve varsa adli sicilinin celbinin vakit alacağından Ankara'ya mevcuden sevklerine karar verildiğini yazmaktadır (Bkz. a.g.e., C. 1, s. 261).

(19) İkdam, 7 Ekim 1928.

İsmail Bilen İstanbul'a getirilişlerini şöyle anlatıyor:

«Ankara'dan bir telgraf gelmiş. Bir sabah kelepçeye vurdular bizi. Yanımıza üç süngülü jandarma kattılar. Vapura bindirdikleri gibi, soluğu İstanbul'da aldık. Galata rıhtımından Ayasofya'ya kadar, caddeleri kelepçeli ve yaya olarak geçtik. Köprüye çıktığımız zaman, sanki bu kenti ilk defa görüyormuş gibi olduk. (...)

Bizi, Yerebatan Sarayı'nın yanbaşındaki eski «Zaptiye Nezareti'nin altında bir yere tıktılar. Burası, Bizans zamanından kalma bir ahırdır. Ne hava var, ne gün ışığı, kör bir elektrik lambası yanıyor. İçerisi, yarısına kadar insan pisliği. Bir köşede, dört yerinden yaralı bir köylü, toprağa uzanmış. Yaraları kurtlanmış. Can çekişiyor. Burası leş kokuyor.

O gün bizi, Başsavcının karşısında çıkardılar. Çam yarması gibi bir herif. (...)

Akşama kadar adliyede kapıaltında tuttular bizi...» (Bkz. S. Üstünel, Savaş Yolu, s. 96-97).

(20) Cumhuriyet-İkdam, 5 Ekim 1928.

Gazetelerdeki haberlerde, Nâzım'ın «isticvap edildiği» yazılı olmakla birlikte, yapılan işlem, önceki kararların bildirilmesinden ibaretti. Nitekim, bu işlemden sonra, Nâzım Savcılığa itiraz dilekçesi vermişti. Ve i-

lekçe vererek sözkonusu mahkûmiyetlere ilişkin yargılamaların yüzüne karşı yinelenmesini istedi²¹. Böylece, gıyabi yargılanmaların yinelenmesi konusundaki yasal prosedür başlamış oluyordu²². Artık, yargılamanın başlayacağı günü beklemekten başka yapılacak bir şey yoktu.

leriki günlerde, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin önceki mahkûmiyet kararını yalnızca İ. Bilen'e tebliğ etmiş olması da (Bkz. Vakıt, 11 Kasım 1928), Nâzım yönünden yapılan bu işlemin tebligattan başka bir şey olmadığını daha net olarak göstermektedir.

(21) Vakıt, 5 Ekim 1928.

(22) 1928 yılında yürürlükte bulunan «Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkat»ın (Ceza Yargılaması Usulü'ne ilişkin geçici Yasanın) 328'inci maddesi, gıyabi mahkûmiyetlerin, hükümlünün itirazı üzerine yinleneceğini öngörmekteydi (Bkz. Düstur, tarih 1925, C. 4, s. 203).

Bu yasal prosedürün ne zaman ve nasıl işletildiği konusuna ilişkin Nâzım üzerine incelemelerde değişik anlatımlara yer verilmiştir. Üstelik, olaya ilişkin anı nitelikli anlatımlarda da, şaşırtıcı bazı bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Sayın Sülker, Hopa'dan sonraki yargılamaların önce Ankara'da, daha sonra İstanbul'da yapıldığını belirtmektedir (Bkz. a.g.e., C. II, s. 5-6). Sayın Asım Bezirci de, Ankara'daki yargılamadan sonra, Nâzım'ın üç aylık mahkûmiyet kararı nedeniyle İstanbul Savcılığına başvurduğunu, aktan yararlandığını tesbit ettirdiğini yazmaktadır (Bkz. Nâzım Hikmet..., s. 27). Ne ilginçtir ki, İsmail Bilen de, İstanbul'a geldikleri günün akşamı Ankara'ya götürüldüklerini ve orada yargılandıklarını bir anı olarak anlatmaktadır (Bkz. S. Üstüngel, a.g.e., s. 97. Oysa, 5 Ekim tarihli Cuhuriyet ve Vakıt gazeteleri, Nâzım ve Bilen'in İstanbul'a getirildiklerini ve akşam üzeri de cezaevine kapatıldıklarını haber olarak geçmiştir. Öte yandan, Nâzım, ankara Cezaiye'nden babasına yazdığı ilk mektubunda, 14 Ekim günü Ankara'ya getirildiklerini bildirmiştir (Mektup metni için bkz. S. Yalıtın-A. Aydemir, a.g.e., s. 137). Ve nihayet, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi, sözkonusu gıyabi mahkûmiyetlere ilişkin yargılamaların ikisini de birarada görmüş ve sonuçlandırmıştı. Yani İstanbul Adliyesi'ne herhangi bir iş bırakmamıştı (Bkz. Cumhuriyet, 24 Aralık 1928).

Kanaat–i Şahsiyem İtibariyle Komünistim

Hopa'ya geldiği andan itibaren basının yoğun ilgisini üzerinde toplamış olan Nâzım Hikmet, İstanbul'da da aynı ilgi ile karşılaşmıştı. Nitekim, İstanbul Savcısı Kenan Bey'in yanından ayrıldıktan hemen sonra, basın mensuplarının meraklı sorularıyla karşı karşıya kalacaktı.

Bu sorulara verdiği yanıtlar ilginçti. Kendi durumu ve gelişiyile ilgili olarak şöyle diyordu:

«...Kanaat–i şahsiyem itibariyle komünistim. Fakat hiçbir teşkilâta mensup değilim. Ben Marksizmin ve komünizmin yalnız edebiyattaki tezahüratıyla (yansımasıyla) alâkadarım»²³

Nâzım'ın siyasal kişiliği ve tutumuyla ilgili önemli ve anlamlı bir açıklamaydı bu. Komünist dünya görüşünü bir yaşam tarzı olarak benimsemiş olan Nâzım Hikmet, yaşamının hiçbir döneminde siyasi kimliğini gizlemedi. Tüm çalışmalarında, ilişkilerinde ve hatta mahkemelerdeki savunmalarında da açık siyasal kimliği ile davrandı. Kuşkusuz ki, 1928 yılı Türkiye ortamı içinde, ama özellikle daha sonraki yıllar bakımından önemli sonuçlar doğurabilecekti ve öyle oldu.

İstanbul Tevkifhanesi'nden Ankara Cezaevi'ne

Nâzım ve Bilen, o gün İstanbul Tutukevi'ne götürüldüler²⁴. Bir

(23) Vakit–Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1928.

Nâzım'ın «hiçbir teşkilata mensup değilim» şeklindeki açılması, yalnızca partili arkadaşlarının güvenliğini herhangi bir tehlikeye atınmak içindi (Bkz. Atilla Coşkun, «Nâzım'ın Davaları» –Milliyet, 17 Kasım 1988). Bilindiği gibi, Nâzım 1923 yılından beri Türkiye Komünist Partisi'nin üyesiydi ve ülkeye partinin alınmış olduğu karar gereğinde dönmüştü.

(24) O günlerde tutukevinde bulunan Mehmet Bozışık'ın anlattığına göre; Nâzım ve Bilen, «Frengi Koğuşu» denilen bölüme konulurlar. «Frengi

iki gün gibi kısa bir süre içinde mahkemeye çıkarılacakları bekleniyordu²⁵. Ancak Nâzım yönünden yargılamanın nerede yapılacağı net ve kesin değildi. Çünkü, önceki –gıyabi– yargulamalardan biri Ankara, diğeri de İstanbul’da gerçekleşmişti. İstanbul mahkemesinin, mevcut yargılamayı, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi’nde birleştirmesi olasıydı. Zira, tarih itibariyle Ankara’daki yargılama daha önceydi. İstiklâl Mahkemesi’nin görevi son bulmuştu, ama dosyaları Ankara Ağır Ceza Mahkemesi’ne devredilmişti. Bu bakımdan, bir sorun da yoktu.

Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen’in hangi mahkemede yargılancaklarına ilişkin gelişmeler Ekim ayının ikinci haftası dolmadan sonuçlanmıştı. Ve yargılamanın Ankara Ağır Ceza Mahkemesi’nde

koşuşu», tutukluların kendi aralarında kullandığı bir deyimdir; cezaevi yönetiminin cezalandırmak istediği tutukluları kapattığı yaşam koşulları kötü olan bir koşuştur. Bu sıra, Mehmet Bozışık, Buharalı Salih Şerif ile birlikte, TKP Vilayet Komitesi’nin, tatil günlerinde işçilerin çalıştırılmasını protesto eylemi nedeniyle tutuklu bulunmaktadır. Öte yandan, 1 Mayıs soruşturmasına bağlı olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı (4 Ekim günü çıktığı duruşmada tahliye edilmişti –Bkz. Cumhuriyet, 5 Ekim 1928 – A.C.), Hüsamettin Özdoğu, Mustafa Börklüce ve önceki mahkûmiyetleri nedeniyle de ayrı bir koşuşta kalmakta olan Dr. Şefik Hüsnü tutukvindedirler.

Nâzım’ın babası eski Matbuat Müdürü Hikmet Bey ve bazı dostları, tutukvine götürüldüklerinden kısa bir süre sonra ziyarete gelmişlerdi (Bkz. Vakit, 5 Ekim 1928).

(25) Vakit, 5 Ekim 1928.

Gazete haberinde yer alan bilgi şöyledir: «...Nâzım Hikmet Bey, hakkındaki karara dün bir istida ile alelusül itiraz etmiş, vicahen muhakemesinin icrasını istemiştir. Kendisinin yarın, olmazsa o bir gün Ağır Cezada muhakemesi kuvvetle muhtemeldir.» Benzer bir beklenti de, aynı tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde yansımıştır (Bkz. Cumhuriyet, 5 Ekim 1928).

yapılması kararlaştırılmıştı²⁶. Bunun anlamı belliydi. Her iki tutuklu da Ankara Cezaevine götürüleceklerdi. Ve öyle oldu.

Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen, Ankara Cezaevinde 14 Ekim günü getirildiler. Nâzım, Ankara'dan babasını yazdığı bir mektupla, bu durumu bildirmişti²⁷. Artık yeni bir yargılama sürecinin eşliğindeydiler.

(26) Yargılamanın, İstanbul yerine Ankara'da yapılmasına ilişkin yaşanan yargısal prosedürle ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yasaya göre, İstanbul Mahkemesi'nin «davaların birleştirilmesine» ilişkin bir karar vermiş olması gerekmektedir.

(27) Samiye Yalıtım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 137.

ANKARA AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

**(Taklib-i hükümet, gizli cemiyet üyeliği ve
komünistlik propagandası)**

Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamada, Nâzım Hikmet yeni bir suçlamayla karşı karşıya değildir. Yokluğunda yapılan ilk iki yargılamanın yüzüne karşı yinelenmesinden ibarettir¹.

Yargılamalardan birincisi, 1925 yılındaki İstiklal Mahkemesi'nin gördüğü Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri çevresiyle ilgili davadır². Diğeri ise, 1927-28 yıllarında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılmış olan Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının yargılanmasıdır³.

-
- (1) «1928 Rize Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama» başlıklı bölümün (22) nolu dipnotuna bakınız.
 - (2) Ankara İstiklal Mahkemesi, 1925 yılının Ağustos ayında sonuçlandırıldığı Aydınlık ve Orak-Çekiç dergileri ile Amele Taâli Cemiyeti çevresiyle ilgili davada, 1274 tarihli Ceza Yasası'nın 55'inci maddesine göre sanıklara ve bu arada yokluğunda yargılanan Nâzım Hikmet için ağır cezalar vermişti. Kararda özetle, «... (Sanıkların) hanelerinde yapılan aramalarda komünistliğe müteallik evrak ve Üçüncü Enternasyonal'e ait muhaberat ele geçirilmiş ve... gizlice leyli mekteplerde... hücreler tertip ettikleri... idare-i hazırayı taklibe matuf olarak neşriyatta buldukları, ... muayyen içtima mahallerinde hafi müzakerat icra ettikleri... Anadolu'da bir bolşevizin idaresinin tesisini... (amaçladıkları)» karar altına alınmıştı (Bkz. Dr. Tevetoğlu, a.g.e., s. 392-394). Ancak bu davada Nâzım için özel bir suçlama sözkonusu olmamıştı. Aydınlık Dergisi'nde yayınladığı şiirleri nedeniyle, davaya dahil edilmişti (Bkz. Vakıf, 24 Aralık 1928). Fakat, gıyabında, onbeş yıl küreğe konulma cezası verilmişti.
 - (3) 1927-28 yıllarındaki İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki davanın iddianamesinde Nâzım ve İsmail Bilen'in de sanık olarak adları geçiyordu

Nâzım'ın yüzüne karşı yinelenen bu davalarla ilgili Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki bu yargılama, bir ay gibi kısa bir sürede başlayıp sonuçlanmıştır. Ancak, yargılamanın gelişimine ilişkin elimizde resmi bir belge veya doküman ya da ayrıntılı bir inceleme ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu bakımdan, yargılamayı yalnızca gazete haberlerinde izlemek durumuundayız.

Yargılamanın Gelişimi

Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamanın ilk duruşması-na ilişkin herhangi bir bilgi basına yansımamıştır. Bu nedenle, yargılamanın hangi tarihte başladığı ve ilk duruşmada ne gibi işlemlerin yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir⁴. Vakit Gazetesi'nin haberine göre, duruşmanın 4 Kasım günü başlamış olması olasılığı kuvvetlidir. Gazete haberinde şöyle denilmektedir:

«Komünist maznunu Nâzım Hikmet Bey'in Asliye Ceza Mahkemesinde muhakemesine başlanılmıştır

Evvela Nâzım Hikmet isticvap edilmiş, müteakiben arkadaşlarından maznun İsmail'in İstanbul'daki mahkûmiyetine itiraz edip etmediğinin İstanbul Müddeiumumiliğinden telgrafla istilâmına (bilgi sorulmasına) karar verilmiştir.

Muhakame talik edilmiştir»⁵

(Bkz. Vakit, 17 Ocak 1928). Yargılama sırasında, TKP Genel Sekreteri Vedat Nedim Tör, Nâzım ve Bilen'in 1926 yılında Viyana'da yapılan Parti Konferansı'na katıldıklarını ifade etmişti (Bkz. Vakit, 17. 18 Ocak 1928). Mahkeme ise, bu beyana dayanarak, TCK'nun 313'üncü maddesine göre her ikisini de mahkûm etmişti (Bkz. Vakit, 24 Ocak 1928).

- (4) Sayın Kemal Sülker, yargılamanın 25 Ekim tarihinde başladığını yazmakta, fakat herhangi bir kaynak belirtmemektedir (Bkz. a.g.e., C. I. s. 267, 269).
- (5) Vakit, 5 Teşrinisâni (Kasım) 1928.

Gazete haberinde yargılamaya devam edildiğinden değil, başlanıldığından söz edilmektedir. Öte yandan, duruşmada yapılan işlemler de ilk duruşmaya özgüdür.

Yargılamanın 10 Ağustos gününe ertelendiği, 11 Ağustos günlü Vakit Gazetesi'nin haberinden anlaşılmaktadır. Gazete, haberi «Nâzım Hikmet'le İsmail'in muhakemelerine Ankara'da dün devam edildi» başlığı ile vermiştir:

Komünistlikle maznun (zanlı) Nâzım Hikmet ve refiki (arkadaşı) İsmail'in muhakemelerine bugün Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde devam edilmiştir. Taklib-i hükümet cürmünden (hükümeti değiştirme suçundan) dolayı gıyaben (yokluğunda) üç ay hapse mahkûmiyeti hakkında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesince verilmiş olan hükme, hakk-ı itirazını (karara itiraz hakkını) istimal etmek (kullanmak) üzere ilamın (kararın) İsmail'e de tebliğine (bildirilmesine) ve muhakemenin 17 teşrinî saniye (Kasım'a) talikine (ertelemesine) karar verilmiştir»⁶.

Bu haberden de anlaşıldığı gibi, önceki –mahkûmiyet– kararı, İsmail Bilen'e hâlâ tebliğ edilememiştir. Yani, İsmail açısından yargısal prosedür henüz başlamış değildir. Öte yandan, Nâzım'ın bu duruşmaya yalnız olarak getirildiği görülmektedir; nitekim, mahkeme önceki kararın İsmail Bilen'e tebliğine karar vermiştir.

17 Kasım tarihli duruşmaya Nâzım Hikmet ve Bilen birlikte getirilmişlerdi. Dosya içerisinde bulunan kimi belgeler okunmuş ve Nâzım Hikmet yönünden İstiklâl Mahkemesi ile ilgili olarak Meclis'ten bilgi alınmasına karar verilerek duruşma bir başka güne ertelenmişti⁷.

2 Aralık günü yargılamaya devam edilmiş olmakla birlikte, duruşmadaki gelişmeler basına yansımadağı için, ne gibi işlemlerin yapıldığı bilinmemektedir⁸.

Nâzım Suçlamaları Reddediyor

11 Aralık salı günü yapılan duruşmada, önce gıyabi mahkûmi-

(6) Vakit–Cumhuriyet, 11 teşrinisânî (Kasım) 1928.

(7) Milliyet–Vakit, 18 Teşrinisânî 1928.

(8) İkdâm, 3 Aralık 1928.

yetlere karşı verilen dilekçeler ile İstiklal Mahkemesi'nin kararı ve bu kararın yeni ceza yasasının 312'nci maddesi kapsamında düşünülmesi gerektiğine ilişkin mahkeme kararı okunur. Nâzım, okunan belgelere karşı görüş ve değerlendirmelerini açıklar. Konuşması, ertesi günkü gazetelerde yer alacaktır:

«..Nâzım Hikmet kendisinin gizli teşkilata mensup olmadığını ve İstanbul'da leyli talebeler (yatılı öğrenciler) arasında komünist hücreleri teşkiline (oluşturulmasına) kat'iyen karışmadığını 312'nci madde ile tecrimini icap edecek (cezalandırılmasını gerektirecek) hiçbir harekette bulunmadığını söylemiş, eğer neşriyatında ve âsarında (eserlerinde) buna delalet edecek (kanıt olacak) bir cihet (yön) varsa mes'uliyetini (sorumluluğunu) kabul ettiğini ilave etmiştir (eklemiştir)»⁹.

Duruşma, savcılığın son iddiasını bildirmesi için 13 Aralık günü-ne ertelenir¹⁰.

Ancak, yargılamaya 15 Aralık günü devam edilir. Ve duruşmada, son iddiasını açıklayan savcılık, Nâzım ve Bilen'in önceki hükümlerinin onanmasını ister¹¹. Mahkeme, savunmaların yapılabilmesi için, yargılamayı 17 Aralık pazartesi gününe erteliyecektir¹².

Avukat Savunması

Yargılamaya pazartesi günü devam edilip edilmediği, bu kez de,

(9) Cumhuriyet, 12 Kânunuevvel (Aralık) 1928.

(10) Vakit-Cumhuriyet, 12 Aralık 1928.

(11) Cumhuriyet, 16 Aralık 1928.

Gazetede haberinde, Nâzım ile ilgili olarak, önceki her iki hükmün mü, yoksa yalnızca birinin mi onanmasının istenildiği açık değildir. Haber şöyledir: «Komünistlikten maznun Nâzım Hikmet Bey'in muhakemesi-ne bugün devam edilmiştir, müddeiumumi iddianamesinde hükmü gıyabının tasdikini talep etmiştir...»

(12) Cumhuriyet, 16 Aralık 1928.

basına yansımadağı için bilinmiyor. Ama, yargılamanın ertesi günü yapıldığını ve Nâzım'ın duruşmada bir avukat tarafından temsil edildiğini Cumhuriyet Gazetesi'nden öğrenebilmek mümkün.

Nâzım, yaşamında ilk kez bir avukat tarafından temsil ediliyordu. Ancak, savunmasını üstlenen avukatın kim olduğu ve yargılamaya hangi aşamada katıldığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cumhuriyet Gazetesi, duruşmayı «Nâzım Hikmet'in müdafaası yapıldı» başlığıyla vermişti. Haber şöyleydi:

«Ağır Ceza Mahkemesinde bugün Nâzım Hikmet'in muhakemesine devam edilmiş ve maznun vekilinin (sanık avukatının) müdafaası (savunması) dinlenmiştir. Maznun vekili müvekkilinin ilmi kanaatlarının kendisinde ancak bir mefkûre (ideal) halinde kaldığını ve mefkûresini terviç (desteklemek) yolunda hiçbir harekette bulunmadığını, Aydınlak Mecmuasında intişar eden (çıkan) şiirlerinde ise amele ve köylü sınıfının dertlerini teşhis ettiğini söylemiş, Üçüncü Enternasyonal ile muhabere tesis (haberleşme kurduğu) ve beyannameler tevzii (bildiriler dağıttığı) ve cemiyetler teşkil ettiği hususunda yalnız bir zatın (kişinin) ihbarından (suçatımından) başka delâil (kanıtlar) mevcut olmadığından hükmü gıyabının (yokluğundaki kararın) ref'i (kaldırılması) ile beraatini istemiştir. Muhakeme ayın yirmüçüne talik edilmiştir (ertelenmiştir)»¹³.

TCK'nun 313'üncü Maddesine göre...

Ankara Ağır Ceza Mahkemesi heyeti, yargılamanın ertelendiği 23 Aralık cumartesi günü toplanarak kararını açıkladı. Mahkemenin karar ertesi günü gazetelerde geniş olarak yer aldı:

«Ankara Ağır Ceza Mahkemesi komünistlikle maznun Nâzım Hikmet ve ref'î İsmail'in muhakemelerini neticelendirmiştir. Nâzım

(13) Cumhuriyet, 19 Aralık 1928.

Hikmet'in Aydınlık Mecmuası'nda yazmış olduğu şiirlerin cürüm teşkil eder mahiyette olmamasından adem-i mes'uliyetine (sorumlu görülmemesine) ancak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce her ikisi hakkında verilmiş olan üç ve dört ay mahkûmiyet kararı ile üzerlerinde eşhası ahara ait pasaport zuhurundan dolayı Rize Mahkemesi'nce haklarında verilmiş olan üçer gün hapis kararının içtimai ceraim kaidesine tevfikan (cezaların toplanması kuralına dayanarak) bu mahkûmiyetlerine zammile (artırılmasıyla) Nâzım Hikmet'in üç ay üç gün, İsmail'in dört ay üç gün müddetle hapislerine ve tarihi tevkiflerine nazaran (tutuklama tarihlerine göre) ikmali müddet eyledikleri (sürelerini doldurdukları) anlaşıldığından sebebi ahirle mevkuf bulunmadıkları (başka suçtan tutuklu bulunmadıkları) takdirde tahliyelerine kabili temyiz olmak üzere vicahen (yüzlerine karşı) ve müttefikan (oybirliği ile) karar verilmiştir»¹⁴.

(14) Vakıf-İkdam-Cumhuriyet, 24 Aralık 1928.

1929–1930
İSTANBUL 3'ÜNCÜ ASLİYE CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ
YARGILAMA

**(Kanunun cürüm addettiği bir fiili alenen meth ve
kanuna itaatsizliğe...)**

Bu yargılamayla ilgili olarak, yalnızca Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun nihai kararı günümüze ulaşabilmiştir. Bunun dışında, elimizde herhangi bir mahkeme dosyası veya bir belge bulunmamaktadır. Fakat, yargılamanın gelişimini günlük gazete haberlerinden izleyebilmek olanaklı görünmektedir.

Nâzım, bu davada doğrudan yargılanan değildir. Çünkü, yargılama konusu şiir Resimli Ay Dergisi'nde imzasız olarak yayınlandığı için, derginin sorumlu yazışleri müdürü Behçet Bey yargılanmıştır.

Yargılama Öncesi Gelişmeler

Nâzım, yaşamakta olduğu Sovyetler Birliği'nden ülkesine döndükten ve kısa bir süre hapislikten sonra serbest bırakılmıştı. Özgürdü artık. Hopa'dan İstanbul'a getirildiği 1928 yılının sonunda, edebiyat alanındaki düşüncelerini ve tasarılarını kamuoyuna açıklamıştı. İşçi-köylü edebiyatını gerçekleştirmek istiyor, ülkenin ve halkın sorunlarıyla edebiyat arasında ilişki kuruyor ve yeni bir edebi ekol geliştirmeyi düşünüyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir açıklamasında, bu düşüncesini şöyle belirtmişti:

«...Marksizmin ve komünizmin yalnız ve bilhassa edebiyattaki tezahüratıyla (yansımasıyla) alakadarım (ilgiliyim). Rusya'da sırf

edebiyatla meşgul oldum. Birçok edebi cemiyetlere girdim. Elan (halen) bu sıfatı muhafaza ediyorum. Oradaki Türkçe çıkan edebi mecmualarda yazım vardır. Bundan mâda (başka) ufak bir yazım Moskova'da filme alındı. Birisi de kabul edilmek üzere idi. Bilmem ne oldu? Buraya bilhassa halk, amele (işçi) ve köylü edebiyatını neşretmek için geldim. (...) Edebiyatta komünizm tarz-ı telâkkisi (anlayışının) cürüm olmadığını bildiğim için geldim. Burada «sol cenah» isminde bir mecmua çıkaracağım. Bu ismi intihap etmeme (seçmeme) sebep şudur: Rusya'da bir mekteb-i edebi (edebiyat ekolü) vardır. İsmine sol cenah derler. Bunları fütürist diye anlamışlardır. Halbuki sol cenahçılar «konstorktivizm»dir. Ben bu mektebe mensubum, bunun taammümünü (yayımlamasını) istiyorum»¹.

23 Aralık günü Ankara Cezaevinden tahliye edilen Nâzım, İstanbul'a gelerek düşünceleri doğrultusunda yoğun bir çalışmaya girişmişti². Sertel'lerin çıkarakta olduğu Resimli Ay Dergisi'nde şiirlerini yayınlıyor, yazılar yazıyordu. Günün olayları, işçi, köylü ve ülke sorunları, bu yazılarının ana temasını oluşturuyordu. Birbiri ardına yayınladığı şiirleriyle, emperyalist kültür politikasının ve sermayenin güdümündeki edebiyat anlayışına karşı ciddi bir mücadele sürdürüyordu. «Putları kıralım» adıyla bir kampanya başlatmış ve tutucu edebiyat çevreleriyle yoğun polemiklere girişmişti³. Resimli Ay, edebiyat çevrelerinin ve gençlerin ilgi odağı haline gelmişti. Dergide yeni ve etkili bir hava oluşmuştu.

Ancak, çok geçmeden tutucu çevrelerin saldırılarının sivri ucu, Resimli Ay ve Nâzım Hikmet'e yönelmişti. Hamdullah Suphi'nin Başkanlığını yaptığı Türk ocakları Cemiyeti, karşı saldırıların merkezi

(1) Cumhuriyet, 5 Ekim 1928.

(2) Sabiha Sertel, Roman Gibi, s. 165–172; Z. Sertel, a.g.e., s. 145–148; Vâlâ Nureddin, a.g.e., s. 354 vd.

(3) K. Sülker, Nâzım Hikmet'in Polemikleri, s. 9–45; E. Göze, Peyami Safa Nâzım Hikmet kavgası, s. 168–182.

oldu⁴. Dergi, bir yandan Hükümetin baskıcı gözetimi, öte yandan pantürkistlerin kışkırttığı gençlerin saldırıları ve baskılarıyla karşı karşıya kaldı. Nâzım, derginin içinde bulunduğu bu atmosferi ve Resimli Ay'ın mücadelesini ileriki bir tarihte şöyle açıklayacaktı:

«Ben, bir zamanlar, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardıkları Resimli Ay Derğisi'nin teknik sekreteri ve redaktörü idim. Resimli Ay emperyalizme karşı savaşıyor, demokrasiyi savunuyordu.

O zaman tıpkı bugün olduğu gibi, demokrasi düşmanları, pantürkistler, emperyalizm ajanları, tek cephe halinde birleşmişlerdi. «Resimli Ay» yayınlarıyla bu cepheye karşı mevzi alıyordu. Mecmuanın sütunlarında «yıkılan putlar» başlığı altında edebi tartışmalar yapıyor.

Bu edebi tartışmalar, gerçekte halkın politik haklarının savunulması uğrunda bir nevi vasıta idi. Aynı zamanda mecmua, grev yapan İstanbul tranvay işçilerini desteklemeye çağıran şiirler yayınlıyordu. «Genç Hıristiyanlar» Teşkilatının, «İncil» Cemiyetinin, İstanbul'da Amerikan Kolejlerinin ve emperyalistlerin ajanları olan diğer teşkilatların içyüzünü açıklıyordu. Buna cevap olarak genç Hıristiyanlar teşkilatı ile «Türk Ocağı»ndaki pantürkistler, İstanbul polisiyle birleşerek, mecmuanın yayımlandığı matbaaya hücum ettiler»⁵.

Kuşkusuz ki, Nâzım'ın bu dönemdeki siyasal çalışması, yalnızca yasal yayın etkinliklerinden ibaret değildi. 1926 yılından beri sürmekte olan parti sorunlarıyla ilgili tartışmalarda da aktif bir tutum izliyordu. Partinin politik yaşamda etkili olabilmesi için, Komintern'in ve Viyana Konferansı kararlarının gereği Kongre'nin toplanmasının daha doğru olacağını savunuyor; Merkez Komite üyelerinin, artık

(4) K. Sülker, N. H.'in gerçek yaşamı, C. 2, s. 91.

(5) Sabahattin Ali'nin Çekoslovakya'da basılan «İçimizdeki Şeytan» adlı kitabına Nâzım'ın yazdığı önsözden (Aktaran, S. Sertel, a.g.e., s. 181-182).

atama yoluyla değil, seçimle belirlenmesini istiyordu⁶.

Ancak, Nâzım'ın bu yöndeki politikası, Merkez Komite ile arasının, daha da açılmasına yol açacaktı. Çünkü, kongre isteklerinin giderek artması ve yaygınlaşması, parti yaşamını olumsuz olarak etkiliyor ve çalışmalarına da zarar veriyordu.

Ve çok geçmeden, parti yönetimi, Nâzım'ı ve çevresini parti ilişkilerinden soyutlamaya yönelik bir politikayı uygulamaya soktu⁷. Nâzım ve çevresinin TKP Merkez Komitesi'ne bağlı örgütsel yapılarla ilişkileri, 1929 tutuklamaları başladığında artık fiilen kopmuştu⁸. Ancak, gerilimli bir çatışma sürüyordu. Ve nihayet, özellikle işçi kesiminden pekçok kişinin de katılımıyla Nâzım'ın etrafında «yeni» bir örgütlenme oluşmaya başlamıştı. Böylece TKP içinde kesin bir bölünme gerçekleşmişti. Artık iki ayrı Parti'den söz ediliyordu. Nitekim bir süre sonra, Nâzım'ın da katıldığı Pendik/Pavli Kongresi toplan-

(6) Nail V. Çakırhan'ın anlatımından.

(Yaşamında, ilk 1930 yılında Zeki Başımaz'ın yanısıra gözüaltına alınan Nail V., 1933 yılında Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde Nâzım'la birlikte, daha sonra Türkiye Komünist Partisi üyesi olduğu gerekçesiyle çeşitli kereler yargılanmış, mahkûm olmuş ve uzun yıllar cezaevinde yatmıştır. Nâzım'la tanıştığı 1929 yılından sonra, zaten sürdürmekte olduğu yayın çalışmalarına daha bir ağırlık vermiştir. Bir ara KUTÖ'da ekonomi politik öğretimi de görmüş olan Nail V., şair ve mimardır.)

(7) Mehmet Özden Asil'in anlatımından.

Sayın M. Özden asil KUTV'dan dönüşünde Nâzım'ın çevresinde yer alan kişilerden biridir. Türkiye'ye geldikten bir süre sonra, Tramvay işletmesinde çalışmaya başlamıştı. Anlatımına göre, kendisiyle çeşitli defalar görüşen Mehmet Emin Sekûn, Ferit Kalmuk ile yalnızca bir kez görüşmüş olan Reşat Fuat Baraner, Nâzım'la ilişkilerini kesmesini bildirmişler, ancak herhangi bir olumlu gelişmenin olmaması üzerine de, parti ile herhangi bir bağının kalmadığını söylemişlerdir (özel görüşmeden).

(8) Cazım Aktimur, bu dönemde Nâzım'ın parti ilişkilerinin fiilen kopmuş olduğunu ve zaten bu nedenle, 1929 soruşturmasında gözüaltına alınmasına rağmen, davaya dahil edilebilecek bir durum oluşmadığı için bırakıldığını söylemektedir (Özel görüşmeden).

cak ve kendi «İcra Organı»nı belirleyecekti⁹. Fakat bu gelişme de sorunu çözmeye yetmeyecekti.

Ve Sesini Kaybeden Şehir

Nâzım, Resimli Ay'daki şiirlerinin bazılarını imzasız olarak yayınlıyordu. Derginin Temmuz 1929 sayısının 13'üncü sayfasında «*İmzasız Adamın Yazılarından: 2*» başlığıyla «*Sesini Kaybeden Şehir*» adlı bir şiire yer verilmişti. Şiirde, taksi şoförlerinin, ücret anlaşmazlığı nedeniyle İstanbul Belediyesi'ne karşı gerçekleştirdikleri protesto eylemi konu ediliyordu¹⁰.

İstanbul Savcısı, şiirin halkı yasaya uymamaya isteklendirici olduğu iddiasıyla Derginin yazıişleri müdürü Behçet Bey hakkında kamu davası açtı¹¹. Dava Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülecekti¹².

Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi, yargılamanın 31 Ağustos günü yapılmasını kararlaştırmıştı. Ancak gerekli tebligatlar yapılmadığından Behçet Bey ilk duruşmada bulunamamıştı¹³. Bu durum üzerine yargılamanın 7 Eylül cumartesi gününe ertelenmesine karar verilmiş-

(9) İ. Topçuoğlu, a.g.e., C. 1, s. 133–134; ayrıca, J. Ergüder, a.g.e., s. 27: Mete Tunçay'ın önsözü.

(10) Kemal Sülker, a.g.e, C. 2, s. 42–44.

(11) Cumhuriyet, 16 Ağustos 1929.

Ancak, davayı açan iddianamenin, yasanın hangi maddesine dayandığı konusu açıklıktan ve kesinlikten uzaktır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 19 Eylül günlü haberine göre, Behçet Bey TCY.'nın 155'inci maddesi nedeniyle suçlanmaktaydı. Yargılama sonunda mahkemenin TCY.'nın 312'nci maddesini uyguladığı görülmektedir. Adı geçen her iki yasa maddesinin de iddianın dayanağı olabileceği olasıdır.

(12) Cumhuriyet, 16 Ağustos 1929.

(13) Kemal Sülker, a.g.e., C. 2, s. 45.

ti¹⁴. Ne ki duruşmanın yapılacağı gün Behçet Bey hastalığını bildirir bir rapor göndermiş ve duruşmaya gelmemiştir. Böylece, mahkeme yargılamayı bir kez daha erteliyecekti¹⁵.

Yargılamaya, 18 Eylül perşembe günü başlanabildi. Duruşmada, Behçet Bey'in yanısıra, avukatı İrfan Emin (Kösemihalıoğlu) Bey de bulunuyordu¹⁶. Mahkeme yargıcı Kudretullah Bey'di¹⁷. İddia makamında ise, Savcı Kâmil Bey görev yapıyordu¹⁸.

Yoklamanın yapılmasından ve Behçet Bey'in kimliğinin saptanmasından sonra, Mahkeme savcısı iddianamesini okudu. İddianamede, Behçet Bey'in «Sesini Kaybeden Şehir» şiirini yayınlamak suretiyle suç işlediği ileri sürülüyordu¹⁹. Mahkeme, Behçet Bey'in sorgulamasını tamamladıktan sonra duruşmaya son verdi. Ertesi günkü gazete haberlerinde yer alan Behçet Bey'in sorgusu şöyleydi.

«Behçet Bey isticvap olunduktan («kimliğinin tesbitinden» demek istiyor –A.C.) sonra bu şiirin ne maksatla yazıldığı makâmı ri-yaset (yargıç) tarafından soruldu ve şiir kelime kelime okunarak her kelimenin manasının izah olunması (açıklanması) istendi. Behçet Bey. makâmı riyaset tarafından sorulan suallere cevaplar veremediğinden İrfan Emin Bey söz alarak dedi ki:

– İstanbul'da bir müddet evvel şöförler grev yapmışlardı. O vakit şehirde tam bir sükûnet hasıl olmuştu. Şair o günkü boşluktan aldığı ilham üzerine bu şiiri yazmıştır. Bunda komünist propagandası yoktur. Şiirin heyeti unumiyesi böyle bir iddiayı reddeder»²⁰.

Sorgunun tamamlanmasından ve şiirin mahkemece incelenmesinden sonra, Savcı Kâmil Bey esas hakkındaki görüşünü açıklayarak,

(14) Kemal Sülker, a.g.e., C. 2, s. 45.

(15) Cumhuriyet, 8 Eylül 1929.

(16) Cumhuriyet, 19 Eylül 1929.

(17) Kemal Sülker, a.g.e., C. 2, s. 46.

(18) Cumhuriyet, 19 Eylül 1929.

(19) Cumhuriyet, 19 Eylül 1929.

(20) Cumhuriyet, 20 Eylül 1929.

suçun sabit olduğunu ve sanık Behçet Bey'in TCK'nun 312'nci maddesine göre cezalandırılmasını istedi. Bu suçlama üzerine, Avukat İrfan Emin Bey, şiiri kelime kelime incelemek suretiyle suçun unsurlarının oluşmadığını ve müvekkili hakkında beraat kararı verilmesi gerektiğini belirten savunmasını yaptı. Ancak, mahkeme o gün bir karar vermemiş, yargılamayı 21 Eylül cumartesi gününe ertelemişti. Karar, bu oturumda verilecekti²¹.

Karar Duruşması

21 Eylül cumartesi günü yapılan duruşmada, mahkeme kararını açıklamış ve duruşmaya son vermişti. Duruşma haberi ertesi günü Cumhuriyet Gazetesi'nde yer aldı:

«Resimli Ay mecmuası'nda intişar eden (yayınlanan) «Sesini Kaybeden Şehir» ünvanlı yazıdan dolayı, müddeiumumilik tarafından ikame edilen (açılan) davanın rüyetine (yürütülmesine) dün üçüncü ceza mahkemesinde devam edilmiş ve mahkeme dün kararını vermiştir

Bu karara göre «Sesini Kaybeden Şehir» ünvanlı yazıda tatili işgali (grev) alenen medih (açıkça övme) ve halkı kanunlara riayetsizliğe tahrik (kışkırtma) mahiyetinde görüldüğünden «Resimli Ay» mes'ul müdürünün on gün hapsine ve on lira cezayı nakdiye mahkûmiyetine hüküm verilmiştir

Bu karar tecil edilmiştir (ertelenmiştir)»²².

Dava Yargıtay'da

Mahkûmiyet kararı, İrfan Emin Bey tarafından süresi içerisinde

(21) Cumhuriyet, 19 Eylül 1929.

(22) Cumhuriyet, 22 Eylül 1929.

temyiz edilmişti. Dosya, Yargıtay 4'üncü Ceza Dairesi'nce inceleme-ye alınmış ve kararın gerekçesiz olması nedeniyle bozulmasına karar verilmişti.

Bozmaya ilişkin kararın hüküm fıkrası şöyleydi.

«...*Mezkûr (adı geçen) yazının ne suretle tatil-i eşgali (grevi) medh ve halkı kanuna itaatsızlığa tergib (isteklendirme) mahiyetinde olduğu karar yerinde izah edilmemesi yolsuz ve tebliğnamede muhar-rer (yazılı) mütalâa da varit (geçerli) olduğundan hükmün bozularak mahalline iadesine...*»²³.

Kararın böylece bozulması üzerine, dosya İstanbul 3'üncü Asliye Ceza Mahkemesi'ne iade edilmişti. Bozmadan sonraki yargılamanın ilk duruşması, 8 Ocak 1930 çarşamba günü yapıldı. İrfan Emin Bey, mahkeme heyetinde de değişiklik olduğunu vurgulayarak savunmasını yeniden yapıp bozma kararına uyulmasını istedi. Ne ki, mahkeme, kısa bir incelemeden sonra, önceki kararda direnilmesine karar vere-cekti²⁴.

Avukat İrfan Emin Bey'in, direnme kararını yeniden temyiz et-mesi üzerine, dosya, bu kez Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun incelen-mesine girecekti. Yargıtay Ceza Genel Kurulu yaptığı incelemeyi 24 Mart 1930 günü sonuçlandırmış ve kararını vermişti. Yargıtay, 3'üncü Asliye Ceza Mahkemesi'nin mahkûmiyete ilişkin kararını bozuyor ve «Sesini Kaybeden Şehir» şiirini akliyordu²⁵.

(23) Yargıtay Ceza Umumi Heyeti'nin 24 Mart 1930 gün ve 33 Esas, 26 Karar Sayılı ilamının önceki yargılamayı özetlemesinden alınmıştır.

(24) Milliyet-Cumhuriyet, 9 Ocak 1930.

(25) Kemal Sülker, a.g.e., C. 2, s. 50-52.

Söz konusu karar kitabın sonundaki «Belgeler» bölümünde bulunmaktadır, A.C.

1931
İSTANBUL 2'NCİ ASLİYE CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ
YARGILAMA

(Bir cürüm ikâına âharı alenen gururunu okşamak
suretiyle tahrik...)

İstanbul Adliye Sarayı yangınının günümüze ulaşmasını engellediği önemli dava dosyalarından biri de, 1931 yılında İstanbul 2'nci Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülen bu davayla ilgilidir. Davanın ilginç özellikleri vardır. En önemli özelliği de siyasal iktidarın, bu davada açıkça taraf olmasıdır. Nâzım'ın beş şiir kitabıyla ilgili olan bu davadan, ne yazık ki, tek bir belge bile günümüze ulaşmamıştır. Ama, yapılan yargılama, tüm aşamaları itibariyle günlük basında ayrıntılı olarak yer almıştır. Bu nedenle, davanın atmosferini ve yargılamanın gelişimini basındaki yansımalarını gözönüne alarak değerlendirebilmek olanaklı görünüyor.

İçişleri Bakanlığı Devrede

1928 yılında ülkeye dönen Nâzım Hikmet, özellikle Resimli Ay Dergisi'nde olmak üzere, Bâb-ı Âli'de yoğun bir çalışmaya girişmişti. Resimli Ay'daki şiir ve edebiyat yazıları ile birbiri ardına yayınladığı kitapları, tüm ülkede büyük bir ilgi uyandırıyor... Özellikle genç sanatçılar ve üniversite öğrencileri Nâzım'ı dikkatle izliyor, şiirlerini ezberliyor ve onu örnek alıyorlardı. Giyimi, davranışları ve tutumuyla çevresinin ilgi odağı haline gelmişti. «Proteler şair», «Komünist şair» gibi adlandırmalarla anılıyor, çeşitli edebiyat

ve sanat toplantılarının baş konuğu olarak toplumda etkili bir konuma sahip bulunuyordu.

Nâzım'a ilişkin konuşmalar, CHP Merkezine, hatta Meclis'e kadar ulaşmıştı¹; sınıf edebiyatı yaptığı, komünizmi yaymaya çalıştığı yönünde yaygın bir karşı propaganda geliştiriliyordu.

Bu sırada Nâzım, *1+1=1*, 835 Satır, *Jakond ile Si-Ya-U*, *Sesini Kaybeden Şehir* ve *Varan 3* adlı kitaplarını yayınlamıştı. Beklenildiği gibi, kitaplar büyük ilgi uyandırmıştı. Nâzım'ın etkinliğinden rahatsız olan tutucu çevreler için, bu kitaplar, bardağı taşıran son damla olmuştu. Derhal harekete geçtiler. Kimi nüfuzlu kişilerin de araya girmesiyle, Nâzım'a karşı etkili bir atmosfer oluşturuldu. Artık yetkili çevrelerin müdahalesi gerçekleşebilecekti.

Nitekim bir süre sonra, İçişleri Bakanlığı, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bir yazı göndererek, yayınlanan kitaplar konusunda Savcılığın dikkatinin çekilmesini isteyecekti. Böylece, Nâzım, yeni bir yargılamamın eşiğine gelmiş oluyordu.

Bu gelişme, Cumhuriyet Gazetesi'nde, «Nâzım Hikmet B. Komünistlik cürmüyle muhakeme ediliyor» başlığı ile yer almıştı:

«Şair Nâzım Hikmet Bey'in şimdiye kadar neşrettiği muhtelif şiir mecmuaları komünist propagnadası mahiyetinde görülerek mahkemeye verilmiştir. Şairin; *Rüzgârlar*, *1+1*, 835 satır, *Jokont ile Si-Ya-U*, *Sesini Kaybeden Şehir*, *Varan 3* isimli kitapları evvela Dahiliye Vekâletinin nazarı dikkatini celbetmiş ve Vekâlet İstanbul Polis müdüriyetine yazdığı bir tezkere ile bu eserlerin müddeiumumiliğin nazarı dikkatini celbedip etmediğini sormuştur Polis Müdüriyeti keyfiyeti müddeiumumilikten sormuş, müddeiumumilik de bu istilâm (bilgi) üzerine mezvuubahs (sözekonu) eserleri tetkik ederek komünistlik propagnadası mahiyetinde görmüş ve dava açmıştır.

Istintak hakimi (sorgu yargıcısı), Nâzım Hikmet B. hakkında yazdı-

(1) Kemal Sülker, a.g.e., C. 2, s. 182.

ğı kararda «kendisine komünist şairi unvanını vererek bu rejimi propaganda maksadıyla şiirler yazmakla» tahtı zanna almış ve ceza kanununun 311 ve 312'nci maddeleri mucibinde İkinci Ceza Mahkemesine sevketmiştir. Bu muhakemeye çarşamba günü öğleden sonra saat 3'te başlanacaktır»²

Yargılama Başlıyor

Yargılamaya 6 Mayıs çarşamba günü öğleden sonra başlandı. Duruşma, genç sanatçılar, öğrenciler, kadınlar ve edebiyatçıların yoğun ilgisini toplamıştı. Mahkeme salonu kalabalık bir dinleyici kitlesiyle dolmuştu³.

Önce kimlik saptaması işlemi yapıldı; Nâzım, yazar olduğunu ve Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nce «komünistlik suçundan» verilmiş mahkûmiyeti bulunduğunu bildirdi. Daha sonra, sorgu yargıcının kararnameyi okudu. Kararnamede, yayınlanmış olan şiirlerin «Bir zümrenin hakimiyetini temin etmek gayesine matuf» olmasının yanısıra, «halkı cürüm ikai ve kanun aleyhine teşvik» niteliğinde olduğu için, Şair Nâzım Hikmet'in Türk Ceza Yasası'nın 311 ve 312'nci maddelerine göre cezalandırılması isteniliyordu⁴.

Daha Esaslı Komünist Olmaya Çalışıyorum

Kararnamenin okunmasından sonra, Nâzım'ın sorgusuna geçilmişti. Sorgu, Mahkeme Başkanı Hamit Bey'in bir sorusuyla başladı:

«– Kararnameyi dinlediniz, bu şiir mecmualarını niçin neşrettiniz?»

– Böyle bir suale maruz kalacağımı zannetmiyordum. Bu suale

(2) Cumhuriyet, 5 Mayıs 1931.

(3) Cumhuriyet, 7 Mayıs 1931.

(4) Cumhuriyet, 7 Mayıs 1931.

uzun bir müdafaa ile cevap vermek kabildir. İddianamede beş altı esas vardır. Bunların başında benim komünist şairi olduğumu ilan etmeliğim cürüm telâkki edilmektedir (suç sayılmaktadır). Evet ben komünistim, bu muhakkaktır, komünist şairim ve daha esaslı komünist olmaya çalışıyorum. Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Anayasa) mucibince ben, komünist şair olmakla bir cürüm işlemiş olmam. Komünistlik bir tarz-ı telâkkidir (düşünce biçimidir). Diğer iktisadi ve sosyal meslekler (düşünce sistemleri) nasıl cürüm değilse, komünistlik mefkûresi de (ideali de) cürüm değildir.

Komünist olmam hasebiyle (dolayısıyla) mefkûremizin rejiminde, hiçbir sınıf ve zümrenin hâkimiyeti mevzuu bahis (söz konusu) değildir. Bilâkis (tersine), komünist sınıfsız bir rejim demektir.

Burada mevzuu bahis Jakond ile Si-Ya-U isimli kitabımdır. Ben, bu eserimde Çin'deki muazzam kurtuluş hareketine karşı duyduğum derin sempatiyi tesbit ettim. Fransız ve İngiliz emperyalizmine hücum ettim. Bu kitap için, beni, onların mahkemeye vermeleri icabederdi.

Halkı kanunlara karşı itaatsizliğe teşvik ettiğim söyleniyor. Şimdi hakim olan halktır, ben halkın gururunu okşarsam bunu bir cürüm ad-detmek (saymak) doğru olmaz. Halkın vaziyeti iktisadiyatından bahsetmek bir cürüm ise, iktisat ilmini kaldırmak lazımdır. Ticaret Odası Mecmuası hayat pahalılığından bahsetmekte şimdi ayda 10 lira ile yaşanabileceğini yazmaktadır Halbuki, burada vasati (ortalama) kazanç 45 liradır, demek ki mali müzayaka (darlık) vardır»⁵.

Nâzım, diğer kitapları hakkındaki açıklamalarını da yaparak sor-gusunu tamamladıktan sonra, mahkemenin sorusu üzerine, «Sesini Kaybeden Şehir» adlı şiir nedeniyle yargılama yapıldığını, ancak şiirin beraat ettiğini de açıkladı⁶.

(5) Cumhuriyet, 7 Mayıs 1931: Savunma, Nâzım'ın 11.5.1931 günü Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan tezkip metni gözönüne alınarak düzenlenmiştir.

(6) Cumhuriyet, 7 Mayıs 1931: Mahkeme, soruyu savcının istemi üzerine sormuştu.

Daha sonra, Savcının beraat istemini içerir son iddiası ve Avukat İrfan Emin'in savunması yapılmış ve yargılama karar verilmek üzere 10 Mayıs pazar gününe ertelenmişti⁷.

Karar Duruşması

Karar duruşması, 10 Mayıs pazar günü saat 11'de yapıldı. Mahkeme salonu, kalabalık bir dinleyici kitlesiyle dolmuştu. Çoğunluğu, üniversite öğrencileri oluşturuyordu. Mahkeme kürsüsünde yargıç Hamit Bey, Savcılık makamında ise, Savcı Muhlis Bey bulunuyordu. Nâzım Hikmet, avukatı İrfan Emin Bey bulunuyordu. Nâzım Hikmet, avukatı İrfan Emin Bey ile birlikte gelmişti⁸. Ertesi günü yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi, kararı şöyle özetlemişti:

«...Kararda, «Sesini Kaybeden Şehir» isimli şiir mecmuasından dolayı evvelce takibat yapıldığı için yeniden karar ittihazına mahal olmadığına «1+1», «835 Satır», «Jokond ile Si-Ya-U» ve «Varan 3» isimli şiir mecmualarında ise şairin kastı cürmisi (suç istemi) görülmediği ve bu yazıların eşhası cürüm ikama tahrik (kişileri suç işlemeye kışkırtmak) mahiyetinde olmadığı ve anasırı cürmiyenin (suç unsurlarının) de mevcut bulunmadığı esbabı mucibesi ile izah edilerek (gerekçeleri açıklanarak) hakkında ittifakla beraat kararı verildiği zikrediliyordu»⁹

Karar, duruşmayı izleyen kalabalık tarafından coşkuyla alkışlanmıştır¹⁰. Böylece, Nâzım'a yönelik siyasi çevrelerce kotarılmış olan bir komplo bozulmuş oluyordu.

(7) Cumhuriyet, 7 Mayıs 1931.

(8) Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931.

(9) Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931.

(10) Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931.

Nâzım'ın Tekzibi

Gazete'deki mahkeme kararıyla ilgili haberin hemen ardında, «Nâzım Bey'in bir izahı» başlıklı bir düzeltme metni yer alıyordu:

«Nâzım Bey'in bir izahı

Şair Nâzım Hikmet Bey'den ilk muhakeme celsesindeki müdafaasına dair bir tavzih aldık. Aynen dercediyoruz:

Efendim,

Altı Mayıs çarşamba günü İstanbul İkinci Ceza Mahkemesi'nde cereyan eden davanın müdafaama taallûk eden tafsilâtını her gazete muhtelif surette neşretmiştir. Bu tezaadın nazarı dikkati celbettiğini bazı karilerimden (okuyucularımdan) aldığım mektuplardan da anlıyorum. Binaenaleyh, müdafaamın fazla değişik bir şekilde çıkan kısımlarını, gazetenizde neşri ricasiyle, hülâsaten kaydediyorum:

İddianamenin «bir sınıf ve zümrenin hakimiyetini istihdaf eden rejimi methu sena» ettiğim yolundaki kısmına (...) şeklinde cevap vermişimdir»¹¹.

(11) Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931.

Cümle içerisinde (...) işaretiyle boş bıraktığım bölüm, Nâzım'ın gazete-ye gönderdiği açıklama metnidir. Söz konusu metni, Nâzım'ın savunmasının içeriğine yerleştirerek yayınlamıştım (bkz. Dipnot: 5).

1933

İSTANBUL AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

(Matbuat Kanunu'na muhalefet ve
komünistliği tahrik etmek)

1930'lu yıllar, Nâzım'ın çileli yaşamının doruğa ulaştığı yıllardır. Polis sorgu odaları, tutukevleri, mahkemeler ve nihayet, onüç yılı aşkın mapusluk yaşamının ilk adımları ve diğerleri, hep bu dönemde gerçekleşmişti. Özellikle 1933 yılı yoğun soruşturmalarla geçti¹.

1933 yılının ilk aylarında, politik ortam önemli ölçüde sertleşmiş, ilerici ve sol çevrelere yönelik baskılar da artmaya başlamıştı. Artık soruşturma ve tutuklamaların birbirini izlemesi bekleniyordu. Çünkü, CHP üst yönetimi, Avrupa'yı sarmakta olan faşist propagandanın etkisine açık bir politika izliyor ve ülkedeki egemenliğini artırmaya çalışıyordu. Devletçilik politikası ile birlikte, otoriter bir yönetim anlayışı egemen olmuş, «sınıfsız toplum», «milli şef» görüşlerine dayalı «parti-devlet birliği»ni amaçlayan bir yönetim biçimi giderek yaygınlaşmıştı². Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan Marksist Sol üzerindeki baskılar, yeni bir boyuta ulaşmıştı. Antikomünist bir politika, artık gündeme gelmişti.

(1) 1933 yılında Nâzım için üç ayrı dava açılmıştı. İlk ikisi, 1932 yılında yayınladığı «Gece Gelen Telgraf» adlı şiir kitabıyla ilgiliydi. Diğeri ise, İdam cezası isteğini içeren bir gizli örgüt davasıydı. Her üç davanın gerek hazırlık, gerekse ilk soruşturma işlemleri ve hatta davalarla ilgili duruşmalar içiçe geçmişti. Bu nedenle, bu döneme ilişkin yapılan biyografik çalışmaların pekçoğunda ya belirsizlik egemendir ya da gerçeğe uygun düşmeyen değerlendirmelere yer verilmiştir. Konunun akışı içerisinde söze konu araştırmalara değinmeye çalışacağız.

(2) Ç. Özek, Faşizm ve Devrimci Halk Cephesi, s. 416-417.

Türk Hukuku'nda Komünizm Suçu

Komünist düşüncenin ilk kez, 1936 yılında 141 ve 142'nci maddelerle yasaklandığı yönünde yaygın bir kanı vardır. Bilimsel çalışmalardaki, yalnızca genel ceza yasası bakımından bu anlamda yapılan saptamalar³, yanlış yorumlanmış ve böyle bir kanı oluşmuştur.

Komünist düşüncenin, Türk Ceza Yasasıyla ilgili olarak ve genel anlamda ilk kez 1936 yılında yasaklandığı doğrudur. Ne ki, herhangi bir tanıma dayanmamakla birlikte, yalnızca basın yolu ile işlenen suçlar bağlamında, komünist düşünce ilk kez 1931 yılında yasaklanmıştı. Bu düzenlemeyi öngören Matbuat Kanunu'nun 40'inci maddesi aynen şöyleydi:

«Padişahçılık ve hilâfetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunulamaz. Hilâfına hareket edenlere altı aydan üç seneye kadar ağır hapis cezası verilir»⁴

Görüldüğü gibi, bu yasa ile birlikte, komünist düşüncenin propagandası soyut bir çerçevede de olsa yasaklanmaktadır. Üstelik, ağır hapis cezasına da bağlanmıştı. Yani komünizm propagandası, ağır ceza mahkemelerinin görevine giren bir suç türü olarak kabul edilmiştir.

Ve işte, Nâzım'ın 1933 yılındaki ilk davası da, bu yasayla ilgiliydi.

Gece Gelen Telgraf

Nâzım Hikmet, 1932 yılının son aylarında yayınladığı bir şiir kitabına «Gece Gelen Telgraf» şiirinin adını vermişti⁵. Kitap hakkında

(3) Çetin Özek, 141–142, s. 111.

(4) Bkz. Resmi Gazete, 8 Ağustos 1931, S. 1867, s. 734.

(5) Nâzım Hikmet, Gece Gelen Telgraf, İstanbul 1932, Ahmet Halit Kütüphanesi, Ankara Matbaası, 50 kuruş.

5 Mart günü soruşturma başlatıldı⁶. Soruşturma, yeni Basın Yasası hükümlerine göre yürütüldüğü için oldukça hızlı geliyordu⁷. Önce, İstanbul Savcılığı, Ankara Caddesi'ndeki kitapçılardan, kitabın satışını durdurmalarını istedi⁸. Ertesi günü, yani 6 Mart pazartesi günü ise, kitabın toplattırılmasına karar verildi⁹.

Kitapla ilgili soruşturma iki yönde geliyordu. Kitabı basan matbaacı, bir miktar kitabı «*en büyük mülkiye memuru ile Cumhuriyet Müddeiumumisine*» göndermesi gerekirken göndermemiştir¹⁰. Bu nedenle, matbaacı Ali Bey, bu «ihmalî» eyleminden dolayı yargılanacaktı¹¹. Öte yandan, kitapta yer alan şiirleri nedeniyle Nâzım Hikmet so-

(6) Son Posta, 6 Mart 1933.

Bu sıra, basına yansıdığına göre, daha pekçok kitap ve yazar hakkında da soruşturma sürdürülmektedir. Örneğin, «Gece Gelen Telgraf»ın yanısıra, «Bir Yıldız Aktı» adlı şiir kitabı (Bkz. Son Posta, 8 Mart 1933), «Yeni Şarkı ve Gazeller» adlı kitabı nedeniyle de Selami Münir Bey'in soruşturması (Bkz. Son Posta, 10 Mart 1933), bunlardan bazılarıydı. Hükümetin, düşün yaşamına yönelik antidemokratik baskı politikası olarak Matbuat Kanunu'nu ne denli yoğun kullandığını göstermesi bakımından ilginç bazı örneklerdir bunlar.

(7) 1881 Sayılı Matbuat kanunu, basın yolu ile işlenen suçlarda, dava öncesi yürütülecek soruşturmanın kısa bir süre içerisinde sonuçlandırılmasını öngörmekteydi (Bkz. Matb. K. md. 58).

(8) Son Posta, 6 Mart 1933.

(9) Son Posta, 7 Mart 1933.

Kitaptan 3000 adet basılmış olup, 1900 adedi toplattırılmıştı (bkz. Vakit, 12 Mayıs 1933).

(10) Matbuat Kanunu'nun 8'inci maddesi, matbaacıların, basımını gerçekleştirdikleri her türlü matbuadan ikişer adedini söze konu makamlara hemen göndermelerini öngörmekle birlikte, aksine davranışı «hafif para cezası»na bağlamıştır (Bkz. Resmi Gazete, 8.8.1931, S. 1867, s. 731).

(11) Son Posta, 5 ve 7 Mart 1933.

rumlu tutulurken, kitabevi sahibi Ahmet Halit Bey de soruşturmanın kapsamına dahil edilmişti¹².

8 Mart günü, savcılıkça sürdürülen hazırlık soruşturması tamamlanmış ve dava öncesi hazırlıkların son aşaması olan ilk soruşturmanın yapılması için, dosya Yedinci Müstantikliği'ne (yargıçlığına) gönderilmişti¹³. 9 Mart perşembe günü sorguya çağrılan Nâzım Hikmet, hastalığını bildirir bir rapor gönderdiğinden sorgusu yapılamamıştı¹⁴. Bunun üzerine, sorgunun 18 Mart'ta yapılmasına karar verilmişti¹⁵.

Beklenmedik Bir Gelişme

Tam bu sırada, beklenmedik bir gelişme yaşanır. Ancak, bu gelişmenin, «Gece Gelen Telgraf» kitabının soruşturmasıyla bir ilgisi yoktur. Merkezi İstanbul'da olmak üzere, Bursa, Adana ve Edirne illerini kapsayan bir gizli örgüt soruşturması başlatılmıştır. Bu soruştur-

(12) 1881 Sayılı Matbuat Kanunu, yayınlanan eserin sorumluluğu konusunu özel bir düzenlemeye bağlı tutmuştu. Yayını fiilen yöneten kişi sorumluluk taşıyordu (Bkz. Matb. K. md. 27/1). Bu düzenlemeye göre, Ahmet Halit Bey'in, kitaptaki şiirlerden dolayı sorumlu tutulması gerekmektedir. Ancak, yargılama sonunda, kitabın içeriğinden yalnızca Nâzım'ın mahkûmiyetine ve Ahmet Halit Bey'in beraatine karar verilmişti (Bkz. Cumhuriyet, 30.7.1933). Bu durum karşısında, kitabevi sahiplerinin, yasa dışı açıkça belirtilen mevkuteleri fiilen yönetenlerden farklı bir statüde değerlendirildiği olasılığı akla gelmektedir. Ya da, Ahmet Halit Bey, matbaacı Ali Bey gibi biçimsel bir suçlamaya muhatap olmuştu.

(13) Son Posta, 9 Mart 1933: Gazete haberinde yer alan «Nâzım Hikmet bey dün mevcuden yedinci istintak dairesine gönderilmiş ve orada ifadesi alınmıştır.» bilgisinin, sonraki gelişmeler ışığında yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Nâzım sorgu yargıçlığı'na hastalığını bildirmiş ve sorgusu yapılamamıştı (Bkz. Son Posta, 10, 13 Mart 1933). Bu tarihte, Nâzım, sorgu yargıçlığına değil, savcılığa ifade vermiş olabilir (?).

(14) Son Posta, 10 Mart 1933.

(15) Nâzım'ın 18 Mart günü sorgusunun alınmış olması, sorgunun o güne ertelenmiş olduğunu düşündürmektedir (Bkz. Son Posta, 19 Mart 1933).

maya bağı olarak, Nâzım Hikmet'in de adı geçmektedir. Gözaltına alınan bazı kişiler, polis sorguları sırasında Nâzım'la ilgili suçatımında bulunmuşlardı. Bunun üzerine Nâzım'da (olası 18 Mart günü sabaha karşı) gözaltına alınır. Ancak, uzun süre gözaltında tutulabilmesi olanaklı değildir. Çünkü, o gün, Yedinci Sorgu Yargıçlığı'nda bulundurulması önceden polise bildirilmiştir. Ve nitekim, yine o gün Adliye binasına götürülür¹⁶.

Sorgusu yapılan Nâzım, o gün tutuklanır. Tutuklama haberi. ertesi günü Son Posta Gazetesi'nde «Nâzım Hikmet Bey dün akşam tevkif edildi» başlığıyla yer alacaktır:

«Şair Nâzım Hikmet Bey on gün kadar önce «Gece Gelen Telgraf» ismi altında bir şiir neşretti. Bu kitapta Nâzım Hikmet Bey'in son yazdığı birkaç şiir vardır.

Bu kitabın neşrinden iki gün sonra haber vermiştik ki kitap müddeiumumilik tarafından tetkik edilmiş, içindeki bazı satırlar matbuat kanununa muhalif görülmüş ve kitabın toplattırılmasına karar verilmiştir. Filhakika bu karar infaz edildi, kitabın satışı durduruldu ve meselenin tahkik işi de müddeiumumilik tarafından yedinci istintak dairesine havale edildi. Nâzım Hikmet Bey rahatsızlığına dair rapor gönderdiği için müstantik tarafından isticvap muamelesine dün başlanılmıştır.

Ancak isticvaptan sonra Nâzım Hikmet hakkında tevkif kararı verilmiş ve müzekkere de kesilmiştir. Nâzım Hikmet Bey bu müzekkere üzerine tevkif edilerek dün akşam tevkifhaneye gönderilmiştir¹⁷

(16) Mahkeme kararları ve kimi belgeler üzerinde yaptığım hesaba göre, Nâzım'ın 18 Mart günü gözaltına alınmış olması kuvvetli bir olasılıktır (geniş bilgi için Bursa davasıyla ilgili bölüme bkz.). Bu duruma göre, Nâzım'ın Adliye'ye Emniyet Müdürlüğü'nden getirilmiş olması gerekmektedir.

(17) Son Posta, 19 Mart 1933.

Tutuklama haberi, daha sonraki günlerde, diğer gazetelerde de yer almıştı (Bkz. Akşam, 20 Mart 1933 ve Milliyet, 20 Mart 1933).

Cezaevine götürülen Nâzım Hikmet, 21 Mart çarşamba günü Savcılığa bir dilekçe vererek «kefaleten tahliye» isteğinde bulunur¹⁸. Ancak, mahkeme, önceden mahkûmiyeti bulunduğu gerekçesiyle bu isteği reddeder¹⁹.

İlk Soruşturma Sonuçlanıyor

Yedinci Sorgu Yargıçlığı, 20 Mart pazartesi günü de kitabevi sahibi Ahmet Halil Bey ile matbaacı Ali Bey'in sorgularını yapmış, ancak bunlar yönünden tutuklama kararı vermemişti²⁰. Ve nihayet, Nisan ayının birinci günü ilk soruşturma sonuçlanmıştı. Dosya, son soruşturmanın, yani kamu davasının açılabilmesi için Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderildi²¹.

Ne ki, gerek hazırlık, gerekse ilk soruşturma sırasında bazı işlemler eksik kalmıştı. Ağır Ceza Mahkemesi, öncelikle dosyadaki eksikliklerin giderilmesi ve delillerin toplanması yönünde bazı girişimlerde bulunacaktı. Nitekim, 3 Nisan'da matbaacı Ali Bey yeniden sorguya çekildi ve tanık dinlenilmesi gibi diğer işlemler gerçekleştirildi²².

(18) Milliyet, 22 mart 1933.

(19) Son Posta, 24 Mart 1933; ayrıca, Akşam, 25 Mart 1933.

«Kefaleten tahliye», 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 1933 yılında yürürlükte bulunan 117/2'nci maddesi hükmü gereğince «mükerrerler» hakkında uygulanmamaktaydı. Mahkeme yasanın bu düzenlemesini gözönüne alarak, Nâzım'ın önceden herhangi bir mahkûmiyeti olup olmadığını araştırmıştı (Bkz. Milliyet, 22 ve 24 Mart 1933). Ve Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nce verilmiş bir mahkûmiyet kararının bulunduğu (Bkz. İkdam, 24 Aralık 1928) öğrenmesi üzerine bu kararı vermiş-ti.

(20) Milliyet, 21 Mart 1933; ayrıca Cumhuriyet, 21 Mart 1933.

(21) Milliyet, 2 Nisan 1933.

(22) Milliyet, 4 Nisan 1933.

Ve bu ara, duruşmanın 28 Nisan günü yapılmasına karar verilirken, Nâzım Hikmet hakkındaki tutuklama kararı da kaldırılmıştı²³. Ancak, Nâzım başka bir suçtan tutuklu bulunduğu için tahliye edilmeyecekti.

Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama

Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamaya, önceden kararlaştırıldığı üzere 28 Mayıs günü başlandı. Yoklamaların yapılmasından sonra, son soruşturma karamamesi okundu. Karamamede, «Gece Gelen Telgraf» adlı şiir kitabındaki bazı şiirlerin «komünistliği tahrik» suçunu' oluşturduğu iddia ediliyordu²⁴. Bu nedenle de, TCK'nun 80'inci maddesinin uygulanması suretiyle, Matbuat Kanunu'nun 40'inci maddesindeki cezanın artırılarak uygulanması isteniyordu²⁵.

Karamamenin okunmasından sonra söz alan Savcı Muhlis Bey, «*cürmün devletin emniyetine taalûku hasebiyle muhakemenin hafif (gizli) yapılması*» gerektiğini belirterek, bu yönde bir karar verilmesini istedi²⁶. Mahkemenin bu isteği kabul etmesi üzerine, çoğunluğunu sivil ve askeri öğrencilerin oluşturduğu dinleyiciler duruşma salonun-

(23) Akşam, 20 Nisan 1933; ayrıca, Cumhuriyet, 21 Nisan 1933.

(24) Milliyet 29 Mayıs 1933.

(25) Milliyet, 29 Mayıs 1933.

İddianamede yer alan ve uygulanması istenilen TCK'nun 80'inci maddesi, «kanunun bir maddesinin defaat ile ihlal edilmesi» haline ilişkin olup, verilecek cezanın «aluna birden yarıya kadar» artırılmasını öngörmektedir (Bkz. Resmi Gazete, 3.3.1926, S. 320). Buradan da anlaşılmaktadır ki, Nâzım, «Gece Gelen Telgraf» adlı kitapta yer alan birkaç şiir nedeniyle yargılanmıştır. Ancak, elimizde herhangi bir mahkeme dosyası bulunmadığından, suçlama konusu şiirlerin hangileri olduğunu bilememekteyiz.

(26) Milliyet, 29 Mayıs 1933.

dan çıkarıldılar²⁷. Artık yargılama gizli olarak yapılacaktı. Bu nedenle, savunmaların ne şekilde geliştiği ya da şiiirlerin suç olup olmadığı konusunun değerlendirilmesine yönelik ne gibi yargısal işlemlerin yapıldığı bilinmemektedir²⁸.

Gizli olarak sürdürülen yargılama, 29 temmuz cumartesi günü sonuçlanmış, ve karar açık olarak okunmuştu. O nedenle, kararla ilgili haber, ertesi günkü gazetelerde yer almıştı. Cumhuriyet Gazetesi, yargılamanın sonucunu «Nâzım Hikmet Bey altı ay üç gün hapse mahkûm oldu» başlığıyla vermişti.

«Komünistliği tahrik mahiyetinde görüldüğünden dolayı «Gece Gelen Telgraf» isimli kitabın müellifi şair Nâzım Hikmet ve tâbi' Ali Beylerle aynı kitabı sattığından dolayı Halit Bey aleyhine müddei-umumilik tarafından açılmış bulunan davaya dün de ikinci ceza mahkemesinde devam edilmiştir. Gizli bakılan bu dava bitmiş ve karar aleni olarak tefhim olunmuştur. Halit ve Ali Beyler beraat etmişler, Nâzım Hikmet Bey de altı ay üç gün hapis cezası ile tecziye edilmiştir.»²⁹

Nâzım, daha sonra bu kararı temyiz edecekti³⁰ Ne ki, dosyanın Yargıtay incelemesinin sürdüğü sırada, Cuhuriyctin onuncu yılı üzeri-ne çıkarılan Af Yasası ile birlikte dava düecek ve sonucu belirsiz kalacaktı.

(27) Milliyet, 29 Mayıs 1933.

(28) Dava dosyasından günümüze herhangi bir belgenin ulaşmamış olmasına ve yargılamanın da gizli yapılmış olmasına rağmen, Süreyya Paşa'ya hakaret konulu dava ile bu davanın bir süre için birleştirilmiş olması nedeniyle, bazı bilgiler basına yansımıştı. Gelişme özetle şöyleydi: Hakaret davasının 17 Mayıs günü yapılan duruşmasında, savcı, her iki davanın birleştirilmesini istemiş ve mahkeme de bu yönde karar vermişti. Bu gelişme basına yansdı (Milliyet, 18 Mayıs 1933). Ancak, Ağır Ceza Mahkemesi, 11 Haziran Pazar günü, birleştirilmeye gerek olmadığına karar vermiş ve dosyayı Asliye Ceza Mahkemesi'ne geri göndermişti (Milliyet, 12 Haziran 1933)... Nâzım Mayıs sonunda Bursa'ya götürülmüşü (Milliyet, 1 Haziran 1933). O nedenle, bu duruşmada yoktu.

(29) Cumhuriyet-Milliyet, 30 Temmuz 1933.

(30) Milliyet, 7 Ağustos 1933.

İSTANBUL 3'ÜNCÜ ASLİYE CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

**(Neşir yoluyla namus ve haysiyete dokunacak
hakareti (irtikâp) ...)**

«Gece Gelen 'Telgraf» kitabının içerisinde bulunan şiirlerden biri de, «*Hiciv Vadisinde Bir Tecrübeî Kalemiye*» şiiriydi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (12 Ağustos 1930) kurucularından olan eski İstanbul mebusu Süreyya (İlmen) Paşa, bu şiirle, babasına hakaret edildiği iddiasıyla, konuyu yargının önüne getirmişti¹. Ne ilginçtir ki, İstanbul Savcılığı da, bu davada kamu yararı görerek (!) soruşturmaya katılmıştı².

Soruşturmaya tamamlayan savcılık, dosyayı Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'ne gönderdi³. Davayı açan iddianamede, bu şiirle, Süreyya Paşa'nın babası Rıza Paşa'nın «...namus ve haysiyetine dokunacak bir fiil isnad (edildiği) ...» ileri sürülüyor ve hakaret «...neşir vasıtasıyla irtikâp» olunduğu için, Nâzım'ın, bir yıldan beş yıla kadar hapis ile iki yüz liradan aşağı olmamak üzere para cezasına mahkûm edilmesi isteniyordu⁴.

(1) Cumhuriyet-Milliyet, 4 Mayıs 1933.

(2) Yürürlükte bulunan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 346'ncı maddesi, «şahsi dava»lar için, «...âmmenin menfaati noktasından Cumhuriyet müddeiumumisi tarafından hukuk-u âmme davası açılır.» hükmünü öngörmekteydi (Bkz. Resmi Gazete, 20 Nisan 1929, S. 7014).

(3) Cumhuriyet-Milliyet, 4 Mayıs 1933; Vakıf, 5 Mayıs 1933.

(4) Av. İrfan Emin Bey'in yazılı savunmasından (Savunma metni için bkz. K. Sülker, a.g.e., s. 214-219) ve mahkemenin son kararından (Bkz. Cumhuriyet, 28 Ağustos 1933) anlaşıldığına göre dava TCK'nun 480'inci maddesine dayanılarak açılmıştı. Söz konusu madde, «...bir madde-i

İddianamede yer alan ve daha sonra duruşmada okunan «*Hiciv Vadisinde Bir Tecrübeî Kalemîye*» adlı şiir şöyleydi:

«*Bir varmış*

bir yokmuş.

Develer tellâllik edip satarken develeri,

bir benim babam varmış,

bir de zatımuhterem pederi.

Benim babam

dazlak kafalı ufak tefek bir adam.

O bir zatımuhteremin pederi

İkinci Sultan Hamid'in

meşhur hırsız seraskeri.

Benim babam,

dolu koymuş

boş çıkmış,

bütün ömrünce çevirmiş simsiyah defterleri,

O, bir zatımuhteremin pederi-

Yemen çöllerinde açlıktan ölenlerin

suyundan, ekmeğinden çalarak,

kumun üstünde akan kandan

yüzde yüz komisyon alarak

han, hamam, apartman yapmış...

Ey zatımuhterem!

Şaire «kısa kes, diyelim, sözlerini!»

mahsusâ tâyin ve isnadiyle halkın hakaret ve husumetine maruz kalacak yahut namus ve haysiyetine dokunacak bir fiil(in)» isnad edilmesi haline ilişkindir. Suçun basın yolu ile işlenilmesi durumunda ceza artırılmaktadır.

Ölmüş sizin serasker

peder.

Benim de babam öldü.

Ve dünyaya yummadan evvel

ışıklı çocuk gözlerini

siz onun yanındaydınız.

Son beş papelin hesabını vermeden ölmesin, diye

Kalbinin atışını saydınız.

Tutmuyordu babamın öpülesi elleri.

O eller

Babamın gözleri artık

simsiyah defterleri göremiyordu...

Fakat yine siz haklısınız:

o gündü hesap günü.

Taktınız tenezzülen kendi elinizle siz

bir ölünün burnuna gözlüğünü

beş papelin hesabını istediniz

İşte o hesabı şimdi ben veriyorum.

Size bir tokat

borcum vardı.

Dikkat!

Kolumu geriyorum.

İkimiz karşı karşıyayız.

Sizin peder ölmüş.

Öldü benim babam.

Karşı karşıya kaldık iki meşhur adam

Benim şöhretim nereden gelir,

ben neyimle meşhurum -

-MALUM!

Size gelince;

sizi meşhur eden şey:

*hırsız bir babanın kanlı altınlarını çalan
hırsız bir oğlun parasıdır.
Sizin şöhretiniz:
lânetle dolu bir yükün
çuval darasıdır.*

*Şöhretiniz:
kıvrak çengiler, büyük kemancılar veren
çingene çadırlarının yüz karasıdır
inanmazsanız eğer,
karıştırsın âlim efendiler
kalın yapraklı kitaplar gibi seneleri:
anlarsınız ki, Edirne boyu
çingeneleri,
görmemiştir soyunuz gibi bir soyu...
Bir varmuş
bir yokmuş.*

*Develer tellâllık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatımuhteremün pederi.*

*Ey zatımuhterem!
Ölmüş sizin serasker
peder.*

*Öldü benim babam.
Karşı karşıya kaldık iki meşhur adam...*

Görüldüğü gibi, şiir soyuttu. Yani, Süreyya Paşa'dan ya da babasından açık ad verilerek ve somut bir olayla bağlantılı bir biçimde söz edilmiyordu. Ama, basın da yoğun ilgisi altında gelişecek olan bir dava açılmıştı ve bir sonuca ulaşacaktı.

Nâzım Mahkeme Önünde

Davanın açılmasından beş gün sonra yargılamaya başlandı⁵. Bu sırada Nâzım, bir başka suç nedeniyle İstanbul Tutukevinde tutuklu bulunuyordu⁶. O nedenle, duruşmaya jandarma gözetiminde getirilmişti.

Duruşmanın başlamasından hemen sonra söz alan Süreyya Paşa'nın avukatı Nazmi Nur Bey, adı geçen şiir nedeniyle müvekkilinin babasına açıkça hakaret edildiğini söyleyerek, dava dilekçesindeki isteklerini yineledi.

Nâzım'ın avukatlığını üstlenmiş olan İrfan Emin Bey ise, iddianamenin ve dava dilekçesinin, yasanın öngördüğü koşullara uygun olmadığını, öncelikle bu konunun çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtti.

Savcının da, savunmanın görüşüne katılmasına rağmen, mahkeme heyeti, konuyu inceleyerek «iddianamenin kanuna uygun olduğuna» karar vermişti⁷.

Bu usuli işlemlerin tamamlanmasından sonra duruşmaya devam edilmiş ve önce Nâzım'ın sorgusu yapılmıştı. Sorgunun içeriği, Akşam Gazetesi'nin ertesi günkü sayısında şöyle yansyacaktı:

«...İstibdat ve saltanat devrinin fenalıklarını izah için bir şiir yazdığını burada hırsız bir seraskerle (ordu komutanı) bir adam ara-

(5) Milliyet-Akşam, 9 Mayıs 1933.

(6) Son Posta, 19 Mart 1933.

(7) Milliyet, 9 Mayıs 1933.

Gazete haberinde, duruşmanın başlangıcında Av. İrfan Emin Bey'in ileri sürdüğü ve savcının da katılmış olduğu istekler, net olarak yansımıyor. Savcının, kendi hazırladığı iddianamenin «kanuna uygun olmadığı... tashihe (muhtaç bulunduğu)...» yönündeki bir isteğe katılması, şaşırtıcı görünüyor. Olası ki, İrfan Emin Bey, iddianamede bulunan bir maddi hatanın üzerinde durmuştu. Ancak, nedeni ne olursa olsun, bu yönde bir gelişmenin yaşandığı, basına yansıyan haberlerden anlaşılıyor.

sındaki münasebetlerden mücerret olarak bahsettiğini söylemiş ve demiştir ki:

– Abdülhamit devrinde birçok serasker vardır. Süreyya Paşa niçin şiirde mevzuu bahs olan seraskerin kendi babası olduğunu iddia ediyor. Buna hayret ediyorum»⁸.

Nâzım'ın sorgusundan sonra söz alan avukatı İrfan Emin Bey ise, şiirdeki anlatımlara yönelik suçlamaları yanıtlayan bir konuşma yapmıştır. Duruşmanın bu bölümü, ertesi günü yayınlanan gazetelerde şöyle yer almıştı:

«...Maznun (sanık) vekili de şiirde mevzu bahs olduğu iddia edilen şairin babasının 3 ay evvel öldüğünü, fakat bu şiirin 3 sene evvel yazıldığını ve bir matbuat gezisinde de bu şiirin okunduğunu, binaenaleyh ne Süreyya Paşa'ya, ne de babasına hakaret kastı olamayacağını söylemiştir. Müdafaa vekili bu mütalâasında: «Şiirin bulunduğu kitap bir meseleden dolayı toplatılmıştır. Binaenaleyh neşredilmiş sayılmaz ve cürüm teşkil etmez» cümlesini de ilave etmiştir. Muhakeme 11'den 13.30'a kadar devam etmiş ve kalabalık bir samiiin (dinleyici) kitlesi muhakemeyi takip etmiştir. Neticede evrakın mütalâası için dosyanın iddia makamına verilmesine karar verilmiş, muhakeme 10 Mayıs'a bırakılmıştır»⁹

Basına yansıyan haberlere göre, yargılamanın ikinci oturumu (duruşması) 10 Mayıs'ta değil, 11 Mayıs'ta yapılmıştı. Vakit Gazetesi, yargılamanın gelişimini şu şekilde vermişti:

«Dünkü muhakemede, müddeiumumi Nurettin Bey, suçlu vekilinin, komünistliğe teşvik edici neşriyat maddesinden toplattırılan bu kitabın neşredilmiş sayılamayacağı şeklindeki müdafaaasına işaretle, «bu, varit değildir. Çünkü, kitap neşredilmiş, ondan sonra toplattırılmıştır.» demiş, yazının iki sene evvel yazılmış olduğu müdafaa-

(8) Akşam, 9 Mayıs 1933.

(9) Milliyet, 9 Mayıs 1933.

sına gelince, buna karşı da «Altındaki tarih, 933'tür Kitaptaki diğer şiirlerin altında da 933 tarihi var. Yalnız, kitabın kabındaki tarih, 932'dir Bunun neden böyle olduğunun tahkiki, ikmal olunamadı (tamamlanamadı). Bu noktanın tahkiki (araştırılması) lazımdır» şeklinde bir istekte bulunmuştur.

Davacı vekili Nazmî Nuri Bey, kitabın 2 veya 3 Kânunusâni 1933 tarihinde dağıtıldığını, 3.000 nüsha basıldığını, bunun 1900 nüshasının toplattırıldığını söylemiş, bu yazı ile Süreyya Paşa'nın ve babasının istihdaf olunduğuna (hedef alındığına) dair intikal ve istidlâl (bugüne ulaşan ve kanıtlayıcı) noktaları hakkında yeni bazı izahat (açıklama) vermiş, Nâzım Hikmet Bey'in babası Hikmet Bey'in cenaze merasiminde söylediği bazı sözlerden bahsetmiş, bunları tesbit eden bir gazete nüshasını mahkemeye vermiş, «Nâzım Hikmet Bey'in o sırada söylediği sözlerde de, dava mevzuunu teşkil eden (oluşturan) yazıda temas edilen (değinilen) bazı noktalara imalar bulunmaktadır. Süreyya Paşa'nın istihdaf olunduğu (hedeflendiği), açıkça anlaşılıyor» diyerek sözlerini bitirmiştir

Suçlu vekili İrfan Emin Bey, müvekkilinin Süreyya Paşa'yı istihdaf eden bir yazı neşretmediğini ileri sürmüştü ve şöyle devam etmiştir:

– Eğer istihdaf etmiş olsaydı, pervasızca söylemekten çekinmezdi. Diğer taraftan, ortada, farzı muhal olarak (kabul edelim ki) suç varsa, âdiyen hakaret suçu olmak lazım gelir. Halbuki, dava ikamesi tarihine göre, arada üç aylık bir müruru zaman (süre aşımı) bulunuyor. Her şeyden evvel, bu cihet hakkında bir karar verilmelidir.

Gerek mahkeme, gerek müddeiumumilik, derhal harekete geçerek, yazının müsveddelerini bulmalı, yazılma tarihi meselesini meydana çıkarmalıdır»¹⁰

Tarafların değerlendirme ve isteklerini gözönünde bulunduran mahkeme, kitabın basıldıktan sonra savcılığa gönderilip gönderilme-

(10) Vakit, 12 Mayıs 1933.

diğinin, gönderilmişse, hangi tarihte gönderildiğinin; hangi tarihte basıldığıнын, satılmak üzere dağıtılıp dağıtılmadığının, kaç nüsha basıldığıнын, toplatma karar varsa ve kitap toplattırılmışsa, hangi tarihte ve ne kadarının toplattırıldığıнын bir yazı ile savcılıktan sorulmasına ve duruşmanın 17 Mayıs çarşamba gününe bırakılmasına karar vermişti¹¹.

Yargılamanın 17 Mayıs günkü celsesi, olağanüstü bir kalabalığın ilgisi ile başladı. Çok sayıda kişi duruşmayı izlemeye gelmişti¹².

«Muhakemede «Gece Gelen Telgraf» isimli kitabın toplattırıldığına dair olan müddeiumumiliğın cevabı tezkeresi okunmuş, bundan sonra iddia makamını işgal eden Nurettin Bey «Gece Gelen telgraf» isimli eserden dolayı Nâzım Hikmet Bey aleyhine Ağırceza mahkemesinde de bir komünistliğe tahrik davası açılmış olduğunu söylemiş, her iki davanın tevhide (birleştirilmesi) için dosyanın Ağırceza mahkemesine gönderilmesini istemiştir.

Davacı vekili Nazmi Nuri Bey bu isteğe itiraz etmiş, kendi davaları ile o davanın hiç münasebeti olmadığını ve kendi davaları matbuat davası olduğu için süratle rüyet edilmesi (hızlı görülmesi) icap eden davalardan olduğunu söylemiş ve tevhid kararı verilmemesini (birleştirilmemesini) istemiştir. Suçlu vekili davanın Ağırcezada veya Üçüncü cezada rüyetinin kendilerini alakadar etmeyeceğini, her iki mahkemede de müdafaaya hazır bulduklarını söylemiştir.

Hâkimler keyfiyeti müzakere ettikten sonra her iki davanın da

(11) Milliyet, 12 Mayıs 1933.

(12) Milliyet, 18 Mayıs 1933.

Duruşmaya yönelik yoğun ilgiyi gazete şöyle veriyordu: «Dün mahkeme salonu pek kalabalık olmuş, koridor dolmuş, celbedilen bir polis müfrezesi bile izdihamı menedememiştir. Hatta salona girmek için vaki olan tehacüm (hücum) esnasında koridordaki yangın musluğunun camı bile kırılmıştır.»

tevhidine (birleştirilmesine) ve dosyanın Ağırceza mahkemesine gönderilmesine karar vermişlerdir»¹³.

Dava Ağır Ceza Mahkemesi'ne Gönderiliyor

Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi, davaların birleştirilmesine karar verdikten sonra, dosyayı Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermişti. Ancak, sözkonusu kararın uygulanabilmesi için, Ağır Ceza Mahkemesi'nin de her iki davanın birleştirilmesine ilişkin bu kararın benimsemesi gerekiyordu; aksi halde, Ağır Ceza Mahkemesi hakaret dosyasını geri gönderebilecekti. Bu olasılığı gözönünde bulunduran Asliye Ceza Mahkemesi, birleştirme kararı ile birlikte, yargılamanın 28 Mayıs'a ertelenmesine de karar vermişti¹⁴.

Ne ki, «Gece Gelen Telgraf» davasını sürdüren Ağır Ceza Mahkemesi'nin en yakın duruşması 11 Haziran günü yapılacaktı¹⁵. Bu tarihten önce herhangi bir karar verilebilmesi sözkonusu değildi.

Ağır Ceza Mahkemesi, 11 Haziran pazar günü yaptığı duruşmada, her iki davanın birleştirilmesi konusunu görüşmüş, fakat birleştirmeye gerek görmiyerek dosyayı Asliye Ceza Mahkemesi'ne geri göndermişti¹⁶. Böylece, hakaret davası, başladığı mahkemede sonuçlanacaktı.

(13) Milliyet, 18 Mayıs 1933.

(14) Akşam-Milliyet, 18 Mayıs 1933.

(15) Milliyet, 31 Mayıs 1933.

(16) Milliyet, 12 Haziran 1933.

Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki «Gece Gelen Telgraf» davası gizli olarak sürmekteydi. (Bkz. Milliyet, 29 Mayıs 1933). Bu bakımdan, davaların birleştirilmesiyle ilgili görüşme basına yansımamıştır.

Yargılama Sürüyor

Asliye Ceza Mahkemesi'nin davaların birleştirilmesine karar vermesinden kısa bir süre sonra, Nâzım Hikmet tutuklu bulunduğu Sul-tanahmet Tutukevi'nden Bursa Cezaevi'ne gönderilmişti¹⁷. Bu nedenle, İstanbul'daki yargılamada fiilen bulunamayacaktı. Nitekim, bu sırada, Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamada, her iki davanın birleştirilmesi konusu Nâzım'ın yokluğunda görüşülmüş ve karara bağlanmıştı. Öte yandan, hakaret davasının yeniden görüşülmeye başlandığı Asliye Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama da Nâzım'ın yokluğunda yapılmıştı. Bu nedendir ki, hakaret davasının 19 Temmuz günü yapılan duruşmasında İrfan Emin Bey, Nâzım'ın tutuklu bulunduğu Bursa Cezaevi'nden getirtilmesini mahkemedен istemişti. Mahkeme de bu isteği uygun görerek Nâzım'ın İstanbul'a getirtilmesine karar vermişti¹⁸.

Ne ki, yargılamanın 26 temmuz perşembe günü yapılan duruşmasına, Nâzım Hikmet getirilemeyecekti. Buna rağmen, duruşmaya devam edilmiş ve dava konusu şiirle ilgili olarak tarafların görüş ve istemleri saptanmış ve gerekli kararlar alınmıştı. Nâzım Hikmet'in avukatı İrfan Emin Bey, «Gece Gelen Telgraf» kitabının 1932 yılında basıldığını, içindeki şiirlerin 1933 tarihini taşımasının dizgi hatası olduğunu ve ilk kez «Matbuat Cemiyeti»nin gezisinde okunduğunu, bunun da ötesinde, Süreyya Paşa veya babasıyla ilgili bulunmadığını ifade ederek bu hususların araştırılmasını istemişti. Mahkeme, şiir müsveddelerinin matbaadan getirtirilmesi istemini uygun görmüş ve bu yönde karar vermişti¹⁹.

Yargılamanın bırakıldığı 3 Ağustos günü, Nâzım Hikmet de duruşmaya getirildi. Duruşmanın başlamasından sonra, önceki oturumda alınan karar gereği matbaadan gelmiş olan şiir müsveddelerinin ince-

(17) Milliyet, 1 Haziran 1933; bkz. Memet Fuat, Nâzım ile Piraye, s. 14: Nâzım'ın mektubu.

(18) Milliyet, 20 Temmuz 1933.

(19) Milliyet, 27 Temmuz 1933.

lemesine geçildi. Duruşmanın bundan sonraki bölümündeki gelişmeler, ertesi günkü Milliyet Gazetesi'nde şöyle yer alacaktı.

«Geçen celsede celbine karar verilen kitap müsveddeleri getirilmiş, altındaki tarihe bakılmış, 1931 olduğu görülmüştür.

Nâzım Hikmet Bey mahkemede babasının 1932'de vefat ettiğini, kitabının 1932'nin 11'inci ayında çıktığını, yazıların da 1931'de yazıldığını, binaenaleyh Süreyya Paşa'ya matuf (yönelik) olmadığını söylemiş ve bu iddiasının da müsveddelerinin tetkiki ile anlaşıldığını bildirmiştir.

Nâzım Hikmet Bey'in vekili Süreyya Paşa'nın paşalık sıfatının meşruiyetin ilanında ref'edildiğini (kaldırıldığını), paşa olmadığını, mahkeme gibi resmi bir makamda asıl lakabının zikredilmesi ve sadece Süreyya Efendi denmesi icap ettiğini söylemiştir.

Nazmi Nuri B. bu müdafaaların davayı çürütemeyeceğini, şiirle Süreyya Paşa ve merhum Hikmet Nâzım Bey arasındaki hadiselerde tam bir mutabakat olduğunu söylemiş, mahkeme dosyasının iddia makamu tarafından tetkiki için 6 Ağustos'a bırakılmıştır»²⁰

Nâzım'ın katıldığı ve oldukça hareketli geçen 6 Ağustos günlü duruşmayı Cumhuriyet Gazetesi ayrıntılı olarak vermişti. Haber şöyleydi:

«Celse açılınca, reis bey, esas hakkında müddeiumuligin (savcılığın) mütalâasını (düşüncesini) sormuştur. Müddeiumumi, maznunun (sanığın) eski mahkûmiyetlerinin sorulmasını istemiştir.

Nâzım Hikmet Bey, riyaset (başkanlık) makamının suallerine şu cevapları vermiştir:

– Ankara'da beş-altı sene evvel, hududu (sınırı) pasaportsuz geçmekden üç ay hapse mahkûm olmuştum. Bundan başka kat'iyet kesbetmiş (kesinleşmiş) mahkûmiyetim yoktur İkinci Ceza Mahkemesinde geçen gün verilen altı ay mahkûmiyet kararını temyiz ettim. Bundan sonra maznun vekili İrfan Emin Bey de şunları söylemiştir:

– Tahkikatın tevsii (soruşturmanın genişletilmesi) hakkında bir talebimiz vardır..

(20) Milliyet, 4 Ağustos 1933.

Geçen celsede bize sorulmadığı için bu husustaki hakkımız mahfuzdur

Nâzım Hikmet Bey'in davaya esas tutulan şiirinin müsveddeleri tetkik edildiği zaman 1931 tarihinde, yani pederinin vefatından bir sene evvel yazıldığı anlaşılmıştır. Bizim bunu teyid edecek şahitlerimiz de mevcuttur.

1931 senesinde Matbuat Cemiyeti tenezzühünde (gezisinde) Nâzım Hikmet Bey, bazı arkadaşlarının ricası üzerine diğer bazı şiirlerle birlikte bu şiirini de okumuştur.

İrfan Emin Bey, makamı riyasetin, bu cihetin davaya hangi noktadan taallûku olduğu sualine şu cevabı vermiştir:

– Davacı tarafı, Nâzım Hikmet Bey'in şiirini, pederinin vefatından mütevellit teessürle (ölümünden doğan üzüntüyle) yazıldığını, ölüm halinde bulunan bir adamdan beş liranın hesabı istenildiği işaret edildiğini iddia ediyor. Bizim müsveddelerle ilaveten mütemmim (tamamlayıcı) delil olarak gösterdiğimiz şahitler celbedilirse (getirilirse), şiirin vefattan evvel yazıldığı teyyüt edecek (kuvvetlenecek), zaten içinde isim tasrih edilmeyen (açıklıkla belirtilmeyen) bu manzumenin davacı tarafa taallûku olduğu iddiasına esas tutulan karineler reddedilecek ve ortada mesele kalmıyacaktır.

Davacı vekili de buna itiraz ederek mesele «Gece Gelen Telgraf» kitabından çıkmış bir neşir cürmü (yayın suçu) olduğu için şiirin 931'de matbat tenezzühünde okunduğuna dair şahit celbine lüzum olmadığını, mahkemeye getirilen şiir müsveddelerinde görülen 931 tarihinin sonradan ilave edilmek ihtiali mevcut olduğunu, bu ciheti tesbit de imkânı olmadığını, ortada cürmü gösteren bir kitap varken şahitlerin ifadeleriyle vaziyetin değişmeyeceğini ileri sürmüştür.

Müteakiben (ardından) Nâzım Hikmet Bey heyecan ve asabiyetle sunları söylemiştir:

– Vekilim izah verdi. Fakat ben de meseleyi tavzih edeceğim (açacağım). Davaya esas olan şiirimde isim yoktur. Şu veya bu zattan

bahsedilmemiştir. Hatta kimse üzerine alınmasın diye kayıt konulmuştur. Halbuki davacı tarafı şiiri iğbirarı ferzandene (oğlu olarak güvenme) neticesinde yazdığını iddia ediyor. Esasen şiirin mevzuu olan hırsızlığı üzerlerine almıyorlar, yalnız şiirde bahsedilen bir hadiseyi almıyorlar.

Şiirin, pederimin vefatından (babamın ölümünden) evvel yazıldığı tahakkuk ettikten (anlaşıldıktan) sonra şiirde zikredilen (anılan) hadisenin kendileri ile hiçbir alakası (ilgisi) olmadığı meydana çıkmış olacaktır. Bu itibarla şahitlerin celbi, meselenin tavazzuhunu (açıklamasını) temin edecektir.

Müddeiumumi, şahit celbine lüzum olmadığı mütalâasında bulunmuş, mahkeme heyeti de müdafaa şahitlerinin celp ve istiana (çağrılarak dinlenilmesine) mahal olmadığına (yer olmadığına), suçlunun mahkûmiyeti olup olmadığına ikinci ceza mahkemesi ile Ankara Ağır Ceza Mahkemesinden sorulmasına ve duruşmanın 17 Ağustos perşembe günü saat on dörde talikine (ertelenmesine) karar vermiştir»²¹.

Son İddialar

17 Ağustos günlü duruşmanın başlamasından sonra, önce Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nden gelen Nâzım'la ilgili mahkûmiyet ilanı okundu.

Daha sonra İrfan Emin Bey söz alarak önceki oturumda reddedilen savunma şahitlerinin dinlenilmesi istemini yineleyerek, mahkemenin kararından dönmesini istedi. Süreyya Paşa'nın vekili Nazmi Bey, mahkemenin savunma tanıklarını dinletemeyeceğini; bu yöndeki isteğin daha önce reddedildiğini, ancak bir üst mahkemenin bu karar kaldırabileceğini ileri sürdü. Tarafların görüşlerini değerlendiren mahkeme heyeti ise, İrfan Emin Bey'in savunma tanığı dinletme istemini, bir kez daha reddedecekti.

(21) Cumhuriyet, 7 Ağustos 1933; ayrıca bkz. Milliyet, 7 Ağustos 1933.

Artık sıra, iddia ve savunmaların alınmasına gelmişti.

Milliyet Gazetesi, yargılamanın bu aşamasını tüm ayrıntılarıyla verecekti:

«Bundan sonra iddia makamı ceza kanununun 440'ıncı maddesi mucibince ceza verilmesini, Nazmi Nuri Bey 280'inci maddesi mucibince ceza verilmesini istemişlerdir. Bundan sonra suçlu vekili İrfan Emin Bey, «iddia makamı zuhul buyurdular (yanıldılar) 440'ıncı madde zina cürümlerine temas eder, hakaretle alâkası yoktur» diyerek müdafasına başlarken, Reis:

«Zühul buyurmadılar, kanaatleri öyledir» diye mukabele etmiştir.

İrfan Emin Bey müdafasına devamla hakaret kastı olmadığını, şiirdeki «Baba» kelimesinin alelilâk (genel anlamda) bir aile babası olduğunu söyleyerek:

– Bir diğer şiirimizde de karımızdan ve çocuğumuzdan bahsettik. Halbuki (oysa) bekârız, karımız ve çocuğumuz yoktur, demiş ve bu şiiri okumaya başlamıştır.

Reis:

– Daha mahkemelerimiz var, müdafaa yapınız, şiir dinlemeye vaktimiz yok, diye ihtarda bulunmuş, İrfan Emin Bey de müdafasına devamla Süreyya Paşa'nın ve babasının tarihi hüviyetlerinden bahsederek, şiirin kendilerine matuf olamayacağını beyan etmiş, fakat mahkeme reisi bu arada da:

– Kısa kesiniz, daha muhakememiz var, ihtarında bulunmuştur.

İrfan Emin Bey de müdafasının biraz uzun süreceğini söyleyerek müsaade isteyince:

– Öyleyse tahriren (yazılı olarak) veriniz, demiş, bu ısrar karşısında İrfan Emin Bey müdafasını tahriren yapmayı kabul etmiş, fakat:

– Şifahi (sözlü) müdafaa hakkımı da muhafaza ederim, demiştir.

Muhakeme tahriri müdafaanın takdimi için 23 Ağustos'a kalmıştır»²².

Söz Savunmanın

23 Ağustos perşembe günü yapılacak olan duruşmada, İrfan Emin Bey, yazılı ve sözlü savunmasını mahkemeye sunmak üzere izin almıştı. Ancak, yazılı savunmasını henüz hazırlımadığını söyleyen İrfan Emin Bey, sözlü savunma hakkını kullanacağını, yazılı savunmasını ise daha sonra mahkemeye takdim edeceğini bildirerek kısa bir süre istemişti.

Bu sırada söz alan iddia makamı, savunma başlamadan önce, İrfan Emin Bey'e, savunması sırasında konu dışına çıkmaması yönünde «ihtarat» yapılmasını mahkemeden ister. Mahkeme Başkanı da, İrfan Emin Bey'e savunmasını kısa yapmasını ve mahkemeyi bir saatten fazla «işgal etmemesi» uyarısında bulunur. Arkasından, önce İrfan Emin Bey'in, daha sonra Nâzım Hikmet'in savunmaları dinlenir.

Ertesi günkü Milliyet gazetesi, gelişmeleri şöyle verecektir:

«...İrfan Emin Bey bundan sonra savunmasına başlamış ve hülâsaten (özetle) şunları söylemiştir:

– Sanatkâr şiirinde bir tipi teşkil ve teşrih etmiştir (biçimlendirip açıklamıştır). Bu teşrih bir adamın hususi hayatına tevafuk ediyorsa (bağlanıyorsa) bu sanatkârı alâkadar etmez. Şiirde hakaret kasdi yoktur. Şiir Nâzım Hikmet B. in babası öldükten sonra yazılmış değildir. Kitap teşrinisâni (Kasım) 932'de basılmıştır. Şiirin altındaki 933 tarihi mürettip (dizgi) sevhidir (hatasıdır). Musahhihin (düzeltmenin) de nazarı dikkatini celbetmemiştir (dikkatinden kaçmıştır).

932'de basılan kitaba 933'de yazılan şiirin girmesine maddeten imkân yoktur.

(22) Milliyet, 18 Ağustos 1933.

Şiirde isim zikredilmemiş, Süreyya Paşa'dan, Süreyya Paşa'nın babasından bahsedilmemiştir. Abdülhamid'in bir tane değil, onlarca Seraskeri (generali, ordu komutanı) vardı.

İrfan Emin Bey'in müdafaası 20 dakika devam etmiş, müteakiben Nâzım Hikmet Bey söz almıştır.

– Davacı vekiline verilen söz serbestisi bana da verilmek şartı ile ben de biraz söylemek istiyorum, diye söze başlıyan Nâzım Hikmet Bey'e reis saded (asıl konu) dışına çıkmamak şartıyla serbest olduğunu söylemiş, Nâzım Hikmet Bey de demiştir ki:

– Bu şiir iki babanın çarpışması değil, iki zihniyetin, 1933 zihniyeti ile 1313 zihniyetinin çarpışmasıdır.

Ben bu şiirde serasker Rıza Paşa'yı kasetmedim. Eğer kastım bu olsaydı onu ismiyle hicvederdim. Ben istibdat devrinden bahsettim. Rıza Paşa tarihi bir hüviyettir. Tarihin malı olan bir hüviyetten şu veya bu şekilde bahsetmek cürüm (suç) olmayacağı için ondan ismiyle bahsetmekte mahzur (yasak) yoktu. Fakat kastım Rıza Paşa'yı hicvetmek değildi. Ben sezar'ı da, Napolyon'u da, Rıza Paşa'yı da hicvederim, hiçbiri cürüm olmaz, hiçbiri bir şey diyemez.

Fakat benim kastım şunu veya bunu hicvetmek değil, istibdat devrini hicvetmektir. İstibdat methedilmez, hicvedilir.

933 Türkiyesinde istibdatı hicvetmek cürüm sayılmaz. İstibdatı hicvettiğim için beni onuncu yaşına basan cumhuriyet mahkemesi değil, 313 senesinde Yıldız sarayında kurulan divan-ı harb-i örfî muhakeme edebilirdi. Eğer istibdat devrini ve onun bir seraskerini hicvettiğim için cumhuriyet mahkemesi beni mahkûm ederse İkinci Abdülhamid'in ruhu şâdolur»²³.

(23) Milliyet, 24 Ağustos 1933.

Abdülhamid'in Ruhü

Yargılamada, İrfan Emin Bey'in savunmasını vermesi için 24 Ağustos gününe bırakılmıştı. Ancak, İrfan Emin Bey, yazılı savunmasını duruşma gününe hazırlayıp yetirtirememişti. Bunun üzerine, mahkemöce, İrfan Emin Bey'in yazılı savunmasını 26 Ağustos cumartesi günü mahkeme kalemine teslim etmesine ve kararın açıklanması için de, duruşmanın 27 Ağustos pazar günü saat 14'e bırakılmasına karar verilmişti²⁴.

Mahkeme kararı gereğince, Avukat İrfan Emin Bey, dört sayfadan ibaret olan yazılı savunmasını mahkeme kalemine teslim etmişti²⁵.

Ve nihayet, yargılamanın 27 Ağustos günlü oturumunda, mahkeme kararını açıkladı. Gazetelerde yer alan haber şöyleydi:

«Esbabı mucibesi (gerekirici nedenleri) bilahare (daha sonra) bertafsil (ayrıntılı olarak) yazılmak üzere varan üç kitabında Süreyya Paşa'nın babası Serasker Rıza Paşa'yı suçlu Nâzım Hikmet Bey'in tahkir ettiği (aşağıladığı) sabit olduğundan Nâzım Hikmet Bey'in Türk Ceza kanununun 480'inci maddesi mucibinde bir sene müddetle hapsine, 200 lira ağır para cezası vermesine ve 500 lira tazminatın kendisinden alınarak davacı tarafa verilmesine karar verildi»²⁶.

Kararın açıklanmasından sonra Nâzım Hikmet:

«– Ben halkın nazarında beraet ettim efendim, demiştir»²⁷

(24) Cumhuriyet–Milliyet, 25 Ağustos 1933.

(25) Yazılı Savunma Metni için bkz. K. Sülker, a.g.e., C. 2, s. 214 vd.

(26) Milliyet, 28 Ağustos 1933; ayrıca, Cumhuriyet, 28 Ağustos 1933.

(27) Milliyet, 28 Ağustos 1933.

1933–1934

BURSA AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

(Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu tağyir ve tebdil...)

1933 yılında Nâzım'a açılan davalardan biri de, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde görüldü. Davanın konusu, komünist bir düzen kurmak amacıyla Anayasa'yı «tağyir ve tebdil etmek»ti. İddiaya göre, bu suç, komünist bir örgüt («fırka») kurmak yoluyla işlenmeye çalışılmıştı.

1925 ve 1927 yıllarında, TKP üyesi olarak yargılanan Nâzım, bu davayla birlikte üçüncü kez yine bir parti üyeliğiyle suçlanıyordu. Ancak, bu örgüt Türkiye Komünist Partisi değildi.

Çünkü, Nâzım'la Dr. Şefik Hüsnü arasında 1926 yılında başlayan tartışmalar, 1929 yılından itibaren, ama özellikle 1930 yılındaki kimi gelişmelerle, yeni bir boyut kazanmış ve iki ayrı partinin oluşmasıyla noktalanmıştı.

Nasıl gelişmişti bu süreç?

İki Partiye Doğru

1930'lu yıllarda, niteliği ne olursa olsun, komünist hareket içindeki farklı yaklaşım biçimleri, çoğunlukla «Troçkistlik»le suçlanırdı. Hatta, «polislik», «döneklik» ve «burjuva ajanlığı» gibi suçlamalar da bu gibi hareketlere karşı oldukça yoğun olarak kullanılmaktaydı.

Nâzım'ın, 1928 yılında ülkeye dönmesinden sonra başlattığı Dördüncü Kongre'nin toplanmasına yönelik girişimlerinin, giderek bir muhalefet hareketine dönüşmesi üzerine, parti yönetimi, Nâzım ve çevresine karşı sert bir politika izlemeye başlamıştı. Muhalefet hareketi, polis ajanlarından oluşan küçük burjuva, döneç bir grup olarak

ele alınıyor ve uzlaşmaz bir tutum izleniyordu. Dr. Şefik Hüsnü'nün, 1933 yılında Komintern yayın organında yayınladığı bir yazı, parti yönetiminin, Nâzım ve çevresine ilişkin bu değerlendirmelerini çok açık olarak yansıtıyordu. Yazı şöyleydi:

«...Türk burjuvazisi, çeşitli küçük burjuva döneğ gruplarını, özellikle Nâzım Hikmet'in Troçkist muhalefet grubunu Komünist Partisine karşı kullanmasını biliyor. Bu grup sadece Komünist Partisine karşı yürütölen karalama kampanyasına hizmet etmekle kalmamaktadır. Bu grubun üyelerinin defalarca polis ajanı olarak kullanıldıkları da saptanmıştır. Doğal olarak bu, kendisini komünist olarak gösteren bu grubun işçiler arasındaki itibarını yitirmesine yol açtı. Bu yüzden polis, işçileri şaşırtmak için geçenlerde bu grubun üyelerini de tutukladı. Gerçekte tutuklanan «muhalipler» (Nâzım grubunun üyeleri) komünistler hakkında bildiklerini polise anlattıktan sonra tekrar serbest bırakıldılar. Bu grubun önderi olan Türk Şairi Nâzım Hikmet'e gelince (birçok kere tutuklanıp sonra serbest bırakıldı, uzun bir süre kendisini komünist olarak tanıttı ve daha sonra Kemalist toplantılara konuşmacı olarak katıldı), Kemalist hükümet onunla, tıpkı İngiliz hükümetinin Hindistan'da küçük burjuva döneğ Roy'la oynadığı oyunu oynamak istemektedir; yani Nâzım Hikmet'i «devrimci önder» olarak göstermek amacıyla yargılamak...

İşte bu yolla Türkiye Komünist Partisi'nin, Nâzım grubu içinde yer almış olan dürüst işçilere, döneğleri teşhir etmesi zorlaştırılmaktadır.»¹

(1) B. Ferdi (Dr. Şefik Hüsnü'nün müsteaar adı -A.C.), Kemalistlerin Yeni Baskı Dalgası», Rundschau, 1933 S. 28, s. 802-803 (Yazının Türkçe çevirisi için bkz. Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi - 3, Şefik Hüsnü / Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar, s. 213-215).

Yazı içeriğinde sözü edilen Nâzım Hikmet ve arkadaşlarıyla ilgili tutuklama olayı, Bursa davasıyla ilgilidir. Ancak, tutuklamadan sonra sanıklar serbest bırakılmamış, tersine ağır cezalara mahkûm edilmişlerdi (Bu bölümün sonunda, bu dava ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır).

1930 yılında egemen olan bu anlayış biçiminin varacağı nokta ise, belliydi. Kaldı ki bu sıra, Nâzım ve çevresi ayrı bir örgütlenme içine girmiş, partiyle ilişkileri fiilen bitmişti. Ve çok geçmeden TKP Merkez komitesi, Nâzım'ı ve bazı yakın arkadaşlarını, «Troçkist, polis muhalefeti» diye adlandırarak partiden ihraçlarına karar verdi². Dördüncü Kongre'nin onayından sonra yürürlük kazanacak olan ihraç kararı, ayrıca Komintern Haber Bülteni'nde de yayınlandı³.

TKP yönetimi açısından, artık sorun bitmişti. Ancak, Nâzım yönetimin vermiş olduğu bu karar önemsemiyordu⁴. Ve zaten, daha önceden, Komintern'e başvurarak, Türkiye Komünist Partisi'ni, Dördüncü Kongre'yi yapmaktan kaçındıkları için Dr. Şefik Hüsnü çevresinin değil, Pavli Kongresi'nde seçilen yeni yöneticilerin temsil ettiğini bildirmişti ve onay bekliyordu⁵.

TKP platformundaki bu gelişmeler sürerken, Nâzım, yasal yayın çalışmalarının yanısıra, gizli komünist hücreler oluşturmakta, çeşitli

(2) J. Ergüder, a.g.e., 27: Mete Tunçay'ın önsözü.

(3) Atilla İlhan, «O Karanlıkta Biz», s. 276.

Sayın Cazım Aktimur Nâzım'ın partiden ihracı olayını şöyle anlatıyor: «...Muhalefet 29'dan sonradır. Muhalefetin tardına dair kararname bana 930'da geldi. Kararda Nâzımların muhalefet ettikleri ve faşist oldukları yazılıydı. Kominternin tasdiki şarttı. Ama Komintern Kararında isimleri yazılı olmadığı için, daha sonra mesele oldu. Komintern kararında isim verilmeksizin partiye muhalefet itham ediliyordu. (...) Komintern'in ve partinin yazısı hücrelere geldiğinde herkes partiye itaat etmeye mecburdu, fakat tereddütlerimiz mevcuttu.» (Özel görüşme). Öte yandan, Sayın Aktimur, ihraç kararının, Kongre'de oy çokluğu ile onaylandığını da belirtmektedir (aynı görüşmeden -A.C.) Yine Aktimur'un anlatımına göre, ihraç bültenini de İzmir'de kendisi dağıtmıştır (Atilla Akar, «Eski tüfek» Sosyalistler, s. 26).

(4) Nâzım, 1961 yılında yazdığı «Otobiyografi» şiirinde, «partimden koparmağa yeltendiler beni / sökmedi» diyerek, MK'nin ihraç kararının geçerli olmadığını o yıllarda dahi vurgulamıştı.

(5) Atilla İlhan, a.g.e., s. 273.

çevrelerle, ama özellikle işçi sınıfının ileri unsurlarıyla ilişkiler kurmaya yönelik bir politika izlemekteydi.

İşte Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki davanın konusu, Nâzım ve çevresinin bu yöndeki eylemleri ve oluşturdukları «komünist» fırka»dır.

Muhalefet Örgütlenmesi Üzerine İlk Soruşturma

Muhalefet Hareketi, esas itibariyle, İstanbul, Bursa ve Adana gibi işçi yoğunluğunun bulunduğu yerlerde örgütlenmişti. Ve ülke çapındaki ilk yaygın eylemi ise, çeşitli illerdeki kimi fabrika ve okullarda bazı bildiri ve broşürlerin dağıtılmasını gerçekleştirmek olmuştu⁶. Ancak, bu yayınlardan bazıları Bursa Emniyet Müdürlüğü'nün eline geçmiş ve yapılan araştırmalar üzerine, 12 Mart günü, Ömer ve Conka Ali adlı iki kişi gözaltına alınmıştı⁷.

Sorgulamalar sırasında, Ömer'in, «gizli komünist fırka»nın, Bursa İli'ndeki sekreteri olduğu ve İstanbul'dan da bazı kişilerle ilişkileri-

(6) Yargıtay 1'nci Ceza Dairesi'nin Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki dava ile ilgili verdiği 21.6.1934 tarih ve 1892 sayılı kararında, bu «gizli komünist fırkası»nın «Komünistlik nedir, Halkçılık, Devletçilik, Milliyetçilik» adları altında «Beyanname ve Risaleler» dağıtmış olduğu belirtilmektedir (Sözkonusu karar, bu çalışmamız sırasında ulaşılabildiğimiz bir belge olup henüz bilinmemektedir. Yargıtay 1'nci Ceza Dairesi'nin arşivindeki Karar Karto'nundaki sistematik yerinde bulunan bu belgenin aslı elyazısı ile düzenlenmiş ve daire üyelerince de imzalanmıştır. Bu karar ve bağlı duruşma tutanakları, bu bölümde yer alan «Yargıtay incelemesi ve bir belge» başlıklı ayırmda aynen yayınlanmıştır; bkz. s. 97-103. A.C.)

(7) Adı geçen karar, s. 1.

Ömer (diğer adı Tosun), KUTV'da öğrenim görüş; 1928 yılında, davanın diğer sanıklarından Derviş Hilmi ve Mehmet Özden Asil ile birlikte dönmüştü (M. Ö. Asil 'le görüşmeden).

nin bulunduğu anlaşılacaktır⁸. Bu bilgiler çerçevesinde, soruşturmanın İstanbul'a da yönelme olasılığı doğmuş oluyordu. Ve nitekim, soruşturmanın Bursa'daki bölümünün tamamlanmasından sonra, Ömer ve Conka Ali İstanbul polisince de sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderildiler⁹.

Bursa ve İstanbul'da sürdürülen soruşturma, esas itibariyle, söz-konusu bildirimlerin kim tarafından yazıldığı, ne şekilde çoğaltıldığı ve Bursa'ya kimin aracılığı ile nasıl getirildiği konuları üzerinde geliyordu¹⁰. Böylece, «gizli fırka»nın kimlerden oluştuğu, işleyişi ve örgütsel yapısının açığa çıkarılabileceği umuluyordu.

Polisçe yapılan soruşturma sonucunda, İstanbul'dan önce Derviş Hilmi, hemen arkasından Nail Vahdeti ve başka kişiler de gözaltına alındılar¹¹. Nihayet, Bursa ve İstanbul sanıkları, ay sonuna doğru İstanbul Emniyetinde birleştirilerek Adliye'ye gönderildiler¹².

Soruşturma Nâzım'a Yöneliyor

Bursa soruşturmasının geliştiği sırada, 18 Mart günü Nâzım Hikmet hakkında tutuklama kararı verilmişti. Basına yansıdığına göre,

(8) Akşam-Milliyet, 23 Mart 1933.

(9) Vakit, 29 Mart 1933.

(10) Nail V.'nin anlatımından.

(11) Nail V.'nin anlatımından.

(12) Son Posta, 31 Mart 1933.

Gazete haberi «Bursa'dan getirilen suçlular sorguya çekildi» başlığıyla vermişti. Haber şöyleydi: «Geçenlerde Bursa'dan getirilen ve haklarında tevkif müzekkeresi kesilen 12 komünistlik suçlusu, hazırlık tahkikatı ikmal edilmek üzere polis müdürlüğüne gönderilmişlerdi. Polis bunlar hakkındaki tahkikatı bitirerek dün kendilerini müddeiumumiliğe teslim etmiştir. Dün ifadeleri tesbit edilenler şunlardır: Nail Vahdeti, Mustafa Sitki, Derviş Hilmi, Mustafa Tekin, Orhan, Elektrikçi Ahmet, Yusuf, Yol amele çavuşu Ali, Marangoz Akif, Mürettip Hüseyin, Fethi Zeki ve Halil Efendiler.»

Görüldüğü gibi, adliyeye götürülen sanıklar içerisinde, Ömer ve Conka Ali'nin adları yoktu. Olası ki bu kişiler daha önceden adliyeye götürülmüşler ve tutuklanmışlardı.

bu karar, «Gece Gelen Telgraf» kitabının soruşturmasıyla ilgiliydi¹³.

Gizli örgüt soruşturması nedeniyle, Nâzım'ın adının ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı ve hangi tarihte gözaltına alındığı kesin olarak bilinmiyor¹⁴.

Ancak, polis sorgulaması sırasında, sanıkların Adana'dan Terzi Osman, Bursa'dan Tosun (Ömer), İstanbul'dan Nail Vahdeti, Fethi Zeki ve Mustafa Tekin'in ifadelerinde Nâzım'ın adından söz edildiği bilinmektedir. Bu kişilerin ifadelerinde, «Türkiye Komünist, Fırkası» adı ile bir örgütlenmeye gidildiği ve bunun başında da Nâzım Hikmet'in bulunduğu yönünde açıklamalar yer alıyordu¹⁵.

Ve bu durum üzerine, Nâzım da soruşturmaya dahil edildi.

(13) Son Posta, 19 Mart 1933.

(14) Nâzım, Bursa'da tutuklu iken, Piraye Hanım'a yazdığı mektuplarında, verilecek olası cezaya göre tahliye edileceği günü hesaplamaya yönelik değerlendirmelerinin çoğunda başlangıç noktası olarak 18 Mart gününü temel alıyor (Bkz. M. Fuat, Nâzım ile Piraye, s. 39, 47, 48 vb.). Ancak, mektuplarından birinde 17 Mart'ı, bkz. a.g.e., s. 37), bir başkasında ise, 21 Mart'ı (bkz. a.g.e., s. 24) başlangıç noktası kabul ediyor. Sayın Samiye Yalıtım, polisin, Mart ayı içinde bir sabah erken bir saatte eve baskın yaparak, Nâzım'ı kitapları ve daktilosuyla birlikte alıp götürdüklerini söylemektedir (özel görüşmeden). Bu bilgiye göre, Nâzım'ın, en geç 18 Mart günü gözaltına alınmış olması sözkonusu olabilir. Çünkü, bu tarihten sonra İstanbul Tutukevi'nde olduğu, zaten bilinmektedir.

Soruşturmanın başlaması ve Nâzım'ın adının ortaya çıkması konusuna ilişkin bazı bilgiler ise, davanın sanıklarından Sayın Nail Vahdeti'nin anılarında yer alıyor. Nail V.'nin anlatımına göre, Bursa'da yakalanan sanıkların verdikleri ifadeler üzerine, önce Derviş Hilmi ve kendisi gözaltına alınmıştır. Derviş Hilmi'nin sorgusuna bağlı olarak yakalanan Fethi Zeki'nin sorgusundan sonra da Nâzım'ın adı ortaya çıkmıştır (özel görüşmeden). Oysa, Nâzım, soruşturmanın, sanıklar sonrasında yere alan ve aslında TKP Merkez kesimiyle birlikte davranan Ali Conka'nın ifadeleriyle başlamış olduğunu düşünüyordu (Naili V. ve M. Özden Asil'in özel anlatımlarından).

(15) Adı geçen Yargıtay Kararı, s. 4-5.

Fakat, soruşturmanın ne ölçüde genişletilebileceği ya da hangi noktada duracağı belli değildi. Çünkü, emniyet sorgulamaları sırasın-da, Parti içindeki muhalefet hareketinde yer alan başka kişilerin de adları geçiyordu.

Nitekim, Mart ayının son günlerinde, Nâzım'la sürekli ilişki içerisinde bulunan Mussolini Ahmet, Hamdi Şamilof ve Ali Galip adlı üç kişi daha gözaltına alınmış ve sorgulamalarından sonra Adliye'ye gönderilmişler, ancak bunlardan yalnızca Ali Galip tutuklanmıştı¹⁶.

Hatta bu sırada TKP Merkez kesimiyle ilgili olarak sürdürülmekte olan soruşturma nedeniyle gözaltına alınmış olanların bir kısmı, Nâzım ve çevresine yönelik soruşturmaya dahi! edilmişlerdi¹⁷. Böylece, içinden çıkılması oldukça zor bir durum olmuştu.

(16) 2 ve 4 Nisan günlü Milliyet Gazetelerinde, Mussolini Ahmet'in polis tarafından serbest bırakıldığı, Hamdi Şamilof ile Ali Galip'in tutuklandıklarına ilişkin bir haber yer almıştı. Ancak, 21 Nisan tarihli Akşam Gazetesi'nde, bu bilgiyi tekdiz eden bir başka haber göze çarpmaktadır. Haber şöyledir:

«Polis birinci şubesi komünist tahrikâtı yapanlar hakkında tahkikata devam ediyor. Geçenlerde bazı gazeteler komünist maznunlar arasında Hamdi Şamilof isminde birisi bulunduğunu ve bu adamın yeni komünist şebekesinin başı olduğunu yazmıştı.

Zabitanın tahkikatı neticesinde Hamdi Şamilof'un bu yeni şebeke ile hiç-bir alakasının olmadığı anlaşılmıştır. Hamdi Şamilof serbest bırakılmıştır...» (Olası ki, bu haber, Şamilof'un çabasıyla yayınlanmıştı. İlginç olan, Şamilof partiden Nâzım'la birlikte ihraç edilmiş ve Pavli Kongresi'ne de katılmıştı. Yani, «yeni komünist şebeke»yle ilişkiliydi -A.C.)

(17) Değişik çevrelerle ilgili soruşturmanın emniyet müdürlüğünde aynı anda yürütülmesi, davaların birbirini etkilemesine ve hatta, bazı kişilerin kendileriyle ilgisi bulunmayan örgütlenmeler içinde görülmelerine yol açmıştı. Kuşkusuz, bu durum, parti merkezi ile muhalefetin dayandıkları kadrolar arasında kalın sınırlar olmamasından da kaynaklanıyordu. Öte yandan, bazı kişilerin, polisi yanıltmak amacıyla, böyle bir kanışıklığı, bilinçli olarak yaratmış olmaları da olasıdır.

Soruşturmanın bu özelliğini Sayın Nail V. Şöyle değerlendiriyor.

«İstanbul'da iki tane komünist parti vardı. Bir tanesi esas komünist par-

Hazırlık soruşturmasının tamamlanması üzerine, «ilk tahkikat» işlemlerinin yapılarak dava açılabilmesi için, dosya İstanbul Yedinci İstintak (sorgu) Yargıçlığı'na gönderildi. Ancak, hiç beklenmedik bir gelişme gerçekleşmiş, sorgu yargıçlığı, sanıkların bir kısmı hakkında yetkisizlik, diğerleri için de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde kamu davasının açılmasına karar vermişti¹⁸.

tisi, «muvafakat» (Kominternce izinli ya da onanmış -A.C.) deniyordu; bir tanesine de «muhalafet» deniyordu. Şimdi, bizim davamız muhalafet davasıydı. Aynı sırada, muvafakattan da bir tevkifat vardı, ama bundan bizim haberimiz yoktu. Onları bilmiyorduk. Onlarla tevkifhanede birleştik. İki dava karışmıştı. (...) Bana öyle geliyor ki, buradaki muvafakat dediğimiz grup, Bursa grubuyla temas kurdu; öyle zannediyorum. Orada beyanname gitti. Onlar («muvafakat» -A.C.) yakalanınca bunlara (Bursa'lılara -A.C.) intikal etti. (...) Conka Ali bizim gruptan değildi; öteki zannediyorum. Oraya beyanname gitti. Onlar («muvafakat» --A.C.) eskiden bizim grupla temasta olduğu için, o grup («muvafakat» -A.C.) yakalanınca bunlara (Bursa'lılara -A.C.) intikal etti. (...) Conka Ali bizim gruptan değildi; öteki gruptandı. İbiş, kat'i olarak bizim gruptan değildi. Hulusi ve Conka Mustafa, yanılmıyorsam Dülger Gavri de muvafakat grubundandı.» (özel görüşmeden)

Sayın Mehmet Özden Asil'in de söylediğine göre, ilk yakalanan Conka Ali, Dr. Şefik Hüsnü çevresinden bir kişidir (özel görüşmeden).

- (18) Haklarında dava açılmasına karar verilenler, Mahmut oğlu Besim, İbiş oğlu İbiş, Salih oğlu Hulüsi, Mehmet oğlu Mustafa, Osman, Ramazan ve Mümin adlı sanıklardı. Son işlemleri de tamamlayarak iddianamesini hazırlayan savcılık dava dosyasını İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'ne verdi.

Duruşmaya 10 Haziran Cumartesi günü başlandı. 11 Haziran günlü Cumhuriyet Gazetesi'nin davayla ilgili haberi şöyleydi:

«Komünistlerin muhakemesi

Gecen 1 Mayıs'ta komünistlik tahrifatı yapmak ve bazı muzır beyannameler dağıtmaya teşebbüs etmek ve bu beyannameleri para iie tedarik edilen birtakım kimselerle dağıtırmaktan suçlu olanların dün sabah muhakemelerine İstanbul ağır ceza mahkemesinde başlandı.

Muhakemeleri gizli olarak yapılan bu suçlular arasında beyannameleri dağıtmaya ve yapıştırmaya memur bazı çingeneler de vardı...»

Yargılamanın gizli olarak yapılmasına karar verildiği için, gelişmeler

Nâzım, hakkında yetkisizlik kararı verilenlerin arasındaydı ve 31 Mayıs günü, diğer sanıklarla birlikte Bursa'ya gönderildi¹⁹.

Soruşturma Dosyası Bursa'da

Bursa'ya getirilen sanıklar doğruca cezaevine konulmuşlardı²⁰. Artık davanın açılması bekleniyordu²¹. Ancak, aradan bir hafta geçmemişti ki, Bursa Savcılığı da yetkisizlik kararı verdi²².

Yasa gereğince; her iki mahkemenin yetkisizlik kararı vermesi durumunda, hangisinin yetkili olacağıнын belirlenmesi, Yargıtay'ın görevine giriyordu²³. Ve dosya Yargıtay'a gönderildi²⁴. Yargıtay'ın dosyayı inceleyerek kararını vermesi, onbeş gün gibi kısa bir sürede gerçekleşti. Yargıtay, Bursa Savcılığı'nın yetkisizlik kararını kaldırmış ve davanın Bursa mahkemesinde görülmesi gerektiğine karar vermişti²⁵.

Böylece, soruşturmanın, kaldığı yerden devam etmesi gerekiyordu. Dosyanın Bursa'ya dönmesinden sonra, İkinci Sorgu Yargıcı İhsan

basında yer almamıştı. Ancak, yargılama Ağustos ayı sonuna kadar sürecekti (Cumhuriyet, 20, 25 Ağustos 1933. Hangi duruşma gününde olduğu bilinmemekle birlikte, mahkemenin yetkisizlik kararı vererek sanıkları ve dosyayı Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermiş olduğu, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararından anlaşılmaktadır.

(19) Milliyet, 1 Mayıs 1933; ayrıca, Memet Fuat, a.g.e., s. 14: Piraye Hanım'a mektup.

(20) Nail V., Bursa'ya jandarmaya gözetiminde, toplu halde ve ikişerli kelepçeli olarak götürüldüklerini, kendisinin de Nâzım'la aynı kelepçeye bağlandığını, söylemektedir.

(21) Nail V.'nin anlatımından.

(22) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 14).

(23) Bkz. 1412 Sayılı Ceza muhakemeleri Usulü Kanunu md. 18.

(24) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 15).

(25) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 17).

Bey, soruşturmayı tamamlamak üzere görevlendirilmişti²⁶. Sanıklar yeniden sorgulanacak ve eksik kalan kimi deliller toplanacaktı. Nitekim, Haziran ve Temmuz ayları bu işlemlerle geçti.

Bu süre içerisinde Nâzım birkaç kez adliyeye götürülmüş ve sorgu yargıcına çıkarılmıştı. Polisçe hazırlanmış olan raporda, dosya içerisinde yer alan bazı yazıların kendisine ait olduğu ileri sürülüyordu. Oysa bu iddia doğru değildi. Ve bu nedenle, sözkonusu yazıların bilirkişiye incelettirilmesi isteminde bulunmuştu. Ve bu yönde bir araştırma yapılabilmesi için, tartışma konusu yazılar bilirkişiye verilmişti²⁷.

Bu sıra Nâzım, İstanbul Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülmekte olan Süreyya Paşa davasının savunmasını yapmak üzere İstanbul'a götürüldü²⁸. Bursa'ya ancak 15 Eylül cuma günü dönebilecekti²⁹.

Soruşturmanın tamamlanarak iddianamenin yazılması ve sanıklara bildirilmesi ise, ancak Ekim ayının sonuna doğru gerçekleşebildi³⁰. İddianamede, Nâzım'ın TCK'nun 146'ncı maddesi ile cezalandırılması istenmekteydi. Kızkardeşi Samiye Yaltırım'a gönderdiği mektubunda, iddianame üzerindeki değerlendirmelerini şöyle açıklıyacaktı:

(26) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 17).

(27) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 21).

Nâzım bu mektubunda «Dün müstantiğe gittik, benim aleyhimde delil olarak gösterilen, fakat hakikatte benim tarafımdan yazılmamış olan el yazılarının kendi el yazılarımla karşılaştırılmasını istemiştim. Bu talebim kabul edilmiş. Dün yazılar karşılaştırıldı. (...) Raporun lehime çıkacağına yüzde yüz eminim...» Sözkonusu yazılar nedeniyle Nâzım'ın bu denli güvenli bir tutum içinde olması, yazıların gerçekten kendisine ait olmadığını düşündürüyor. Ancak, sözkonusu bilirkişi raporunun sonucuyla ilgili herhangi bir bilgi günümüze ulaşabilmiş değildir.

(28) Milliyet, 4, 24, 25 Ağustos 1933; Cumhuriyet, 25 Ağustos 1933.

(29) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 23).

(30) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 25).

«...Müddeiumuminin iddianamesinde 146–147'nci maddelerden tecziyem istenmiştir ki, bu da idamdır. Daha müstantik kararnamesi, mahkeme kararı var, daha sonra da temyiz... Şimdiye kadarki komünistlik mahkemelerinde istenen madde 146–147 delaletiyle 171'di ki, bu da 4 seneden 12 buçuk seneye kadardı. Ve değil benim gibi hiçbir kanuni delilsiz, sırf iftira yüzünden düşenler hatta gayet vazih maddi delillerle yakalananlar bile İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da en fazla dört sene cezaya çarptırıldılar... Bakalım Bursa Mahkemesi ne karar verecek. Ben asılmayı değil, beraatimi düşünüyorum hâlâ... Yok eğer diğer komünistlik maznunları gibi dört sene ceza yesem dahi, aftan üç sene istifade ettiğim için ve sekiz aydır yattığımdan dört ay sonra çıkmam icabeder. Ve eğer Bursa mahkemesi kanundan başka bir hisle âmîl olmazsa, ki bunun aksini düşünmekte manâ yok, ben ya beraat ederim, yahut da dört ay sonra serbest kalırım. (...)³¹»

Duruşma 27 Kasım'da

Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmaya 27 Kasım'da başlandı. Duruşma ile ilgili ilk haber, Cumhuriyet Gazetesi'nde yer almıştı:

«Bursa'daki maznunların duruşmalarına dün Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlandı.

Bursa 27 - (telefonla) Bugün ağır cezada, Nâzım Hikmet Bey'in de dahil bulunduğu 25 komünistlik maznunun duruşmalarına başlandı. Hey'et-i hakime Reis İhâmi, Aza Selâhaddin ve Mümin, Müddeiumumi Muavini Fahri Beylerden müteşekkildi. Mevkuflar hakkında istindak hakimi İhsan Bey tarafından aylardan beri yapılan tahkikat neticesinde ittihaz edilen son kararı 2.5 saatte okundu.

(31) Samiye Yalırım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 177.

24 sahife tutan kararnamede İstanbul'da bir komünist merkezi komitesi yapmak ve bu yolda muzır neşri tamim etmek suretiyle Türkiye Cumhuriyeti Teşkilât-ı Esasiye Kanunu içtimai mülkiyet ahkâmına göre tamamen tebdil etmek için ittifak hazırlandığı beyan ve bunun maznunlara isnadını gösterir delâil uzun uzadıya izah edildikten sonra suçluların cürümleri tavsif olunmaktadır.

Suçlular üçe ayrılmıştır:

- 1- *Teşkilât-ı Esasiye Kanununu tebdil gayesiyle risale neşr ve bu suretle halkı teşvik cürmünden maznun olanlar.*
- 2- *Bu gaye uğrunda gizlice ittifak eden maznunlar.*
- 3- *Fesatçıları bildikleri halde suiniyetle Hükümete haber vermeyen maznunlar.*

Bu cürümler ceza kanunundaki 146'nci maddesiyle 171'nci maddesinin 2'nci bendine uygun görülmüştür.

Kararnamenin sonunda suçlulardan Lütfü ve Hamdi Efendilerin muhakemelerinin men'i dolayısıyla başka bir sebeple mevkuf değılseler tahliyelerine karar verildiği kaydedilmektedir.

Kararnamenin kıraatinden sonra hey'et-i hakime müzakereye çekildi. Bundan sonra Reis bey ceza muhakemeleri usulü kanununun 373'üncü maddesi mucibince unumi emniyeti muhafaza mülâhazasıyla duruşmanın gizli yapılacağına karar verildiğini bildirdi ve alâkadarlardan maadası muhakeme salonundan çıkarıldı. Duruşma sabahtan akşama kadar fasılasız devam etti.»³²

İlk duruşmada okunan kararnamenin içeriğinin bazı yönlerini de, Nâ-zım'ın Piraye Hanım'a gönderdiği mektubundan öğrenebilmek müm-kün:

«Bugün duruşmaya çıktık. (...) Müstantik bey de aynı maddeden tecziyemi istiyor. Fakat kararname çok garip. Mesela, Kadri isminde, son defa yakalanan bir adamın üstünde, Karl Marks ismindeki bir âli-

(32) Cumhuriyet, 28 Kasım 1933.

min bundan 60-70 sene evvel yazdığı meşhur bir kitabın el yazmasıyla Türkçesi çıkmış. Bu kitap bundan on sene evvel kadar da Türkçeye resmen tercüme edilip resmen satılmıştı. Müstantik bey şimdi bunun benim tarafımdan yazılmış olduğunu iddia ediyor, Karl Marks'ın yetmiş senelik eserini bana mal ediyor. Ne tuhaf şey değil mi?

Dahası var: Yine bilmem kimin üstünde çıkan bir risalede Şevket Süreyya'nın aleyhinde bir yazı varmış. Müstantik bey bunu da benim yazmış olduğumu iddia ediyor. Sebep olarak da Şevket Süreyya ile İstanbul'da mahkemem olduğunu, bundan dolayı birbirimize hasım olduğumuzu söylüyor. Anlıyorsun ya Süreyya Paşa ile Şevket Süreyya'yı birbirine karıştırmış... Daha bunun gibi neler... Her ne hal ise... Bakalım mahkemeye! Bu kadar acayip iddialarla asılacak değilim ya...»³³.

Yargılamanın gizli yapılmasına karar verildiği için, duruşmaların gelişimine ilişkin herhangi bir bilgi basına yansımamıştır. Ancak Nâzım'ın, gerek Piraye Hanım'a, gerekse Samiye Yalırım'a gönderdiği mektuplar, bu yönde bazı genel bilgilere ulaşabilmemize olanak vermektedir.

Nâzım'ın anlatımına göre, duruşmada, mahkeme kurulu, hiçbir

(33) Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 31.

Nâzım, mektubunda Kadri adlı bir kişiden söz ediyor. Davanın sanıklar arasında bu adla bir kişi yoktur. Eğer mektupta yazılı ad yanlış değilse, o takdirde kuşkulu bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, soruşturmanın hazırlık aşamasında gerçekleşmiş olan bir gelişmeden söz etmekte yarar var. Çünkü, Nâzım'ın mektubunda yer alan «son yakalanan adam» nitelemesi, Ağustos ayında yaşanan bir yakalanma olayını anımsatıyor. 23 Ağustos günlü Cumhuriyet Gazetesi'nde «Bursa'da bir komünist yakalandı» başlığıyla bir haber yer almıştı. Haber şöyleydi: «Burada mevkuf bulunan komünistleri görmek üzere İstanbul'dan gelen bir şahsın vaziyeti şüpheli görülmüştür. Tarassut ve takibedilen bu şahsın üzeri arandığı vakit birtakım evrakla beyannameler bulunduğundan tevkif olunmuştur...» Ancak, Nâzım'ın sözünü ettiği kişinin, gazetedeki haberle ilgisini gösterir herhangi bir bilgi elimizde bulunmuyor.

istek olmaksızın, kendiliğinden yargılamanın gizliliğine karar vermiştir³⁴. Duruşada, tutanak tutulmuyor, sanıkların sözü tam olarak dinlenmiyor ve tanıkların yalnızca önceki sorgularının okunulması ile yetiniliyordu³⁵.

Tüm İstanbullu sanıklar adına, Avukat İrfan Emin Bey savunma görevi yapıyordu³⁶. Bursalı sanıklar ise, Bursa'dan bir avukat tarafından temsil edilmekteydiler³⁷.

Yargılamanın 16 Ocak 1934 günlü duruşmasında, iddia makamı son iddiasını bildirdi. Savcılık, son iddiasında, Nâzım'ın TCK'nun 171/2'nci maddesi uyarınca cezalandırılmasını istemişti³⁸. Bu duruma göre, mahkûmiyet halinde üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası verilebilecekti³⁹. Nâzım, Piraye Hanım'a yazdığı mektubunda, savcının bu yeni iddiasını alaycı bir söylemle değerlendiriyordu:

«Dün mahkemeye çıktık. Müddeiumumi bey iddianamesini söyledi ve benim 171'inci maddeden tecziyemi istedi ki, bu madde 4 seneden başlar. Binaenaleyh eski 146'ncı maddesi suya düştü demektir. Adaletin şimdilik bu kadarlık tezahürü de beni ve seni mennun edecektir. Ayın 25'inde müdafaaya gideceğiz. ...»⁴⁰

25 Ocak cuma günü yapılan duruşmada savunmalar tamamlanmış ve kararın açıklanması için yargılama 31 Ocak gününe ertelenmişti.

Ve nihayet, mahkeme 31 Ocak günü kararını açıklamıştı. Karar,

(34) Samiye Yaltırım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 175.

(35) Memet Fuat, a.g.e., s. 32; ayrıca, Samiye Yaltırım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 175 (Her iki kaynaktaki Nâzım'ın mektupları). Sayın Nail Vahdeti, duruşmadaki konuşmaların çok kısa olarak tutanağa yazdırıldığını söylemektedir (Özel görüşme).

(36) Naili V.'nin anlatımından; ayrıca, M. Fuat, a.g.e., s. 35.

(37) Naili V.'nin anlatımından.

(38) Samiye Yaltırım–Aydın Aydemir, a.g.e., s. 177.

(39) Bkz. 765 Sayılı T.C.K. md. 171/2.

(40) Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 38.

ertesi günü Cumhuriyet Gazetesi'nde «Bursa'daki muhakeme bitti ve karar verildi» başlığıyla yayınlanmıştır:

*«Nâzım Hikmet bey ve arkadaşları mâhkum oldular,
bir kısmı af dan istifade ederek serbest bırakıldı.*

Bursa, 31 – Komünistlikle maznun bulunan Nâzım Hikmet Bey ve arkadaşları hakkındaki karar bugün ağır ceza mahkemesince, aleni bir celsede tebliğ olunmuştur. Karar maznunların gizli bir cemiyet teşkil ederek İstanbul, Adana ve Bursa gibi amelenin tekâsüf etmiş bulunduğu merkezlerde şubeler açarak faaliyette bulduklarının muhtelif delillerle sabit olduğu kaydedilmektedir.

Bu cürüm ceza kanununun 271'inci (171 olcak -A.C.) maddesinin ikinci bendine uygun görüldüğünden Nâzım Hikmet, Naili Vahdeti, Tosun Ömer, Canga Ömer Mustafa Beyefendilerin esbab-ı muhafife nazar-ı itibare alınarak beşer sene ağır hapislerine karar verilmiştir. Maznunlardan Ferdi Osman Bey dört sene altı ay hapse mahkûm edilmiştir. Gene bu gruptan 7 maznun af kanunundan istifade ederek tahliye edilmişlerdir. Hüseyin oğlu Ramazan'ın İstanbul'da mahkûm olduğu nazar-ı dikkate alınarak ayrıca tecziyesine lüzum görülmemiştir.

Diğer maznunların hepsi af kanunundan istifade ederek birer buçuk seneye mahkûm olmuşlardır⁴¹.

Nâzım kararın haksız olduğunu düşünüyor, «Bence bu karar bir hatayı adlidir. Tabii derhal temyiz edeceğim. Ve temyizden evrakın bozuk geleceğine eminim» diyordu⁴².

Ve mahkûmiyet kararını temyiz etti. Avukat İrfan Emin Bey ise, kararın, Yargıtay incelemesinin duruşmalı olarak yapılması istemiyle temyiz etmişti⁴³.

(41) Cumhuriyet, 1 Şubat 1934.

(42) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 39.)

(43) Samiye Yalıtım'a mektup (Bkz. S. Yalıtım-A. Aydemir, a.g.e., s. 179-181); Yargıtay Birinci Ceza dairesi'nin 21.6.1934 tarih ve 1892 Sayılı Kararı.

Yargıtay İncelemesi ve Bir Belge

Sanıkların, avukatların ve savcının temyiz isteği nedeniyle, mahkeme, dosyayı Yargıtay'a göndermişti. İnceleme duruşmalı olarak yapılacak ve verilecek karar da yüze karşı okunacaktı.

Yargıtay duruşma tutanaklarında, yargılamanın bu aşaması şöyle yansıyor:

«Türkiye Teşkilâtı Esasiye kanununun tamamını tağyir ve icra ve killeri hey'etini iskat ve rus şuralar Cumhuriyetleri ititihad idaresi şekline tebdil etmek için Türkiye'de komünist fırkası namı altında İstanbul ve Bursa ve Adana'da gizli bir surette Komünist fırkası teşkil ederek vücuda getirdikleri ve gençliği ve muallimleri bu uğurda Komünistlik nedir, Halkçılık, Devletçilik, Milliyetçilik namları altında muzır komünist beyannameleri ve risaleler ve gazetelerle neşriyat ve propaganda ile ifradatta bulunmaktan suçlu eşhastan Recepoglu Canga Ali ve Hikmet Bey oğlu Nâzım Hikmet ve Ali oğlu Nail Vahdeti ve Mehmet oğlu Ömer namı diğeri Tosun ve Nazif oğlu Mustafa Tekin ve Mustafa oğlu makinist Ali Galip namı diğeri Ali Haydar ve Mehmet oğlu makinist Fethi Zeki ve Ahmet oğlu maliye memuru Mustafa Sıtkı ve Hüseyin oğlu Derviş Hilmi ve Mustafa oğlu Ahmet namı diğeri Reşat ve Mustafa oğlu Halil ve Osman oğlu Ali Çavuş ve Mustafa oğlu Mehmet Akif ve Musa oğlu Osman namı diğeri Özcan ve Ali Rıza oğlu asker Sami ve Enür oğlu makinist Mehmet ve Ali oğlu Tahsin ve İbrahim oğlu Necati ve Mahmut oğlu Besim ve İbiş oğlu İbiş ve Salih oğlu Hulûsi ve Mehmet oğlu Canga Mustafa ve Nikolay oğlu Banirilin bilmuhakeme sübutu fiillerine ve bunlardan Canga Ali ve Ömer namı diğeri Tosun ve Mustafa Tekin ve Osman namı diğeri Özcan ve Ahmet namı diğeri Reşat ve Nail Vahdeti ve Nâzım Hikmet Bey'in öteden beri Türkiye'nin bilhassa İstanbul, Bursa ve Adana gibi amelinin kesif bulunduğu mahallerde icrayı faaliyet ve zaman zaman tahtı muhake-meye alınıp fıkdanı-i delâilden beraet eylemelerinin verdiği cür' etle

bu fiillerini artırarak Türk mülleti Cumhuriyet rejimini yıkmak ve yerine bir amele diktatörlüğü kurmak maksadıyla toplanan gizli bir teşekkülün uzuvları olduğu anlaşılmasına ve bu cihet sebebi şiddet adedilmesine ve diğer suçlular haklarında da mevcut şiddet sebebine binaen Ceza Kanununun 171/2. 56. 2330 no. lu Af kanununun üçüncü maddelerine tevfikan bunlardan Musa oğlu Osman namı diğeri Reşat ve Nail Vahdeti ve Mustafa Tekin ve namı diğeri Tosun ve Canga Ali ve Nâzım Hikmet'in ikişer sene ve Canga Mustafa ve İbiş ve Hulûsi'nin birer sene üçer ay ve Derviş Hilmi ve Mustafa Sıtkı ve Mehmet ve Mehmet Akif ve Ali Çavuş ve Fethi Zeki ve Tahsin ve Ali Galip namı diğeri Ali Haydar ve Garvil ve Besim ve Halil ve Sami ve Necati'nin de birer sene altışar ay ağır hapse konulmalarına ve muttali oldukları cemiyeti hükümete haber vermemekten suçlu eşhastan Ahmet oğlu mürettip Hüseyin ve İsmail oğlu Yusuf Ziya'nın hareketleri Ceza K.'nun 151'inci maddesinin birinci fıkrasına uygun görülmüş ve bu da mezkûr 2330 no.lu Af Kanununun dairesi şümulüne dahil bulunmuş olduğundan bunlar hakkında takibatı kanuniye icrasına mahal olmadığına ve diğer suçlu Hüseyin oğlu Ramazan'ın aynı fiilden tahtı muhakemeye alınarak İstanbul ağır ceza mahkemesince mahkûm edildiği anlaşılmağa mahkûm Ramazan'ın dahi aynı suçtan dolayı tekrar muhakeme ve tecziesine mahal olmadığına dair Bursa ağır ceza mahkemesinden verilen 31.1.1934 tarihli hüküm ve kararın Nâzım Hikmet ve Nail Vahdetki ve Tosun namı diğeri Ömer ve İbiş ve Besim ve Canga Mustafa ve Hulûsi ve Tahsin ve namı diğeri Özcan ve Ahmet oğlu mürettip Hüseyin ve Yusuf Ziya ve Ramazan'a ait kısmının Cumhuriyet Müddeiumumiliği ve kendilerine müteallik cihetin suçlulardan Mehmet ve Mehmet Akif ve Derviş Hilmi ve Nâzım Hikmet ve Halil ve Ahmet namı diğeri Reşat ve Fethi Zeki ve Tahsin ve Mustafa Tekin ve Gavril ve Mustafa Sıtkı ve Ali Galip namı diğeri Ali Haydar ve Osman namı diğeri Özcan ve Necdet ve Besim ve Canga Ali ve Nail Vahdeti ve Sami ve Ali Çavuş ve Ömer namı diğeri Tosun taraflarından temyizen

tekkiki istida kılınmasına ve bunlardan Nâzım Hikmet ve Mustafa Sıtkı ve Ali Galip namı diğeri Ali Haydar ve Mehmet para depo ve diğeri yokluk ilmühaberi ita etmelerine ve suçlular canibinden duruşma dahi talep edilmesine melini dava evrakı T.B.M.M. lığı memuriyeti aliyesinden tebliğname ile temyiz mahkemesi Birinci Ceza Dairesine gönderilmekle ceza muhakemeleri usulü kanununun 318'inci maddesi mucibince 1934 senesi Mayısının 31'nci perşembe duruşma günü tayin kılınmış ve suçlular ile vekillerine tebligat ifası zımında memuriyeti müşarin ileyhaya müzekkere yazılmıştır.

Kâtip

Reis

Reis Halil, aza Selim Nafız Akil ve Zabıt Hamüt Beyefendiler hazeratı mezkür günde isimleri yukarda yazılı heyeti hakime dairei mahsusada toplandı.

Cumhuriyet Başmüddeiumuiliği muavinlerinden Bekir Nizamettin ve mevkuf bulunan suçlu Nâzım Hikmet ve Halil ve Mustafa oğlu Ahmet namı diğeri Reşat ve Fethi Zeki ve Mustafa Tekin ve Tosun namı diğeri Ömer ve Ali Çavuş ve Nail Vahdeti ve Canga Ali ve Mustafa Sıtkı ve Ali Galip namı diğeri Ali Haydar ve Mehmet Akif ve Derviş Hilmi ve Osman namı diğeri Özcan ve Necati ve Gavril ve Sami ve Mehmet'in vekilleri İrfan Emin Beyler huzuriyle duruşma açıldı.

Diğeri suçlu Tahsin ve Besim'in âhiren keşide ettikleri 31.5.1934 tarihli yıldırım işaretli telgrafla duruşmadan vazgeçtiklerini bildirdikleri ve temyiz arzuhallerinin müddeti içinde verildiği ve kanunda gösterilen şartların ifa kılındığı ve mahallinde duruşmanın gizli yapıldığı anlaşılmalı muavin ve vekil beyleri muvafık görülen talep ve mütalaaları veçhile suçlulardan Tahsin ve Besim haklarında duruşmasız ve diğeri suçlular hakkında aleni olarak duruşmalı temyiz tekkikatı icrasına ittifakla karar verilerek tefhim edildikten sonra işin raportörü Azadan Yakut beyefendinin işi izaha mütedair olan dosyadaki raporu okundu.

Muşarin ileyh rapora ilave edilecek bir cihet olmadığını söyledi.

Vekil Bey: evrak içersindeki temyiz lâyihası münderecatını tavzihan beyanatta bulunarak müvekkillerine ait hükmün bozulmasını istedi.

Muavin bey suçlu İbiş ve Canga Mustafa ve Hulûsi ve Terzi Osman haklarında 56'ncı maddenin Af Kanunundan sonra tatbiki suretiyle fazla ceza verilmesi suçlulardan Nâzım Hikmet ve Nail Vahdeti ve Tornacı Tosun Ömer ve İbiş ve Besim ve Canga Mustafa ve Hulûsi haklarında 173'ncü maddenin nazara alınmaması ve mürettip Hüseyin ve Yusuf Ziya'nın diğer suçlulara iştiraklerine ait aleyhlerindeki delillerin red sebepleri tavzih edilmeksizin affa dahil olduklarına karar verilmesi Ramazan hakkındaki İstanbul Ağır Ceza Mahkemesince verilen mahkûmiyetin hangi suçta ait olduğu tahkik edilmemesi karrarda zabıt kâtibinin imzası bulunmaması yalnızca ve itirazlar bu itibariyle yerinde olduğundan hükmün bu noktada bozulmasını istedi.

Son sözü sorulan vekil bey müdafaa ve izahından gayri bir diyeceği olmadığını söyledi.

Duruşmanın bittiği ve vaktin darlığı hasebiyle işin müzakeresiyle ittihaz olunacak kararın tefhimi 9 Haziran 1934 cumartesi gününe bırakıldığı bildirildi.

Reis Aza Aza Aza Aza

Reis Vekili Nusret, Aza Selim Nafiz Akil Sabit ve Hamit Beyler hazeratı.

Mezkür günde isimleri yukarda yazılı heyeti hakime dairei mahsusada toplandı.

Heyette kısmen değişiklik vukuuna mebni evvelki celseye ait zabıtname okundu ve dosyanın tetkikine başlandı tetkikat intaç ve müzakere ikmal edilemediğinden ittihaz olunacak kararın tefhimi 21.6.1934 perşembe gününe bırakılmasına ittifakla karar verilerek tefhim kılındı.

Reis V. Aza Aza Aza Aza

Reis Halil Beyefendi, Aza Nusret ve Selim Nafiz Akil ve Sabit beyefendiler hazeratı.

Mezkür günde isimleri yukarda yazılı heyeti hakime dairei mahsusada toplandı. Heyette kısmen değişiklik vuku bulmasına mebni evvelki celselere ait zabutnameler ile bütün dava dosyası okunup iş anlaşıldıktan sonra icali müzakere okundu ve aşağıdaki karar tesbit edildi.

Tahsin ve Gavril ve Nâzım Hikmet Bey'den başka suçluların hazırlıkta pek açık ve etraflı bir surette ve birbirini tefrit ve tevsik eder mahiyette sevkedip Türkiye Cumhuriyeti rejimi aleyhinde bir teşekkülün vücudunu ve kendilerinin buna girdiklerini izah eden ve zor neticesi olduğu anlaşılmayan ikrar ve ifadeleri ve suçlulardan Terzi Osman ve Fethi Zeki ve Nail Vahdeti ve Tosun Ömer ve Mustafa Tekin'in, öteden beri inkârda bulunan Nâzım Hikmet Bey'in de bu teşekkülün başında bulunduğuna mütedair olan ifadelerinin yekdiğerine uygun ve tafsilâtlı bulunması ve bu ifadelerin hakikata uymadığını gösteren herhangi bir sebep ve delil tahassül etmemesi itibariyle mahkemenin suçu sabit görmesi yerinde ve muhik bir takdir neticesi olduğundan suçun subutuna ve ikrarın fazla olduğuna ve hüküm sebebi olamayacağına dair olan itirazlarla duruşma sırasında suçlular vekilinin sözleri varit değildir.

Hüküm fıkrası ayrı verilirse kâtibin imza etmesi lazım ise de karar kâtibin de imza etmesi vucuhunu kayıt eder bir kaide mevcut olmamasına ve zabut kâtibinin yalnız adinin karar yerinde gösterilmesi kâfi bulunduğuna ve hakkındaki ifadeler itibariyle marangoz Yusuf Ziya'nın suçu kanuna muvafık olarak mahkemece tavsif ve mahiyeti takdir edildiğine ve hadisenin tahakkuk eden mahiyet ve vassıfına ve suçlulardan Ramazan komünistlikten dolayı 8 Mayıs 1933 tarihinde tevkif olunarak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesince bu fiilden 23 Kânunuevvel 1933 tarihinde mahkûm edildiğine ve Bursa Ağır Ceza Mahkemesine aynı mahiyetteki fiilden dolayı sevkolunduğuna ve

suçun 1933 senesi iptidasında başladığı anlaşılmasına nazaran muavin beyin müतालâasının 5 ve 4 no.lu bentleri ile 3 no.lu bent ve Yusuf Ziya'ya taallük eden kısmı ve filin mahiyeti itibariyle tetkikte isabet bulunmadığına ve Yusuf Ziya'nın bilfiil komünist fırkasına girdiğine ve Ramazan'ın mahkûmiyetinin tetkikine taallük eden mahalli C.M.lığının itirazları kabule şayan görülmemiş ve suçlulardan Nâzım Hikmet ve Nail Vahdeti ve Tosun Ömer ve İbiş ve Besim Canga Mustafa ve Hulûsi'den başka maznunlar hakkında 173' üncü madde mucibince fer'i ceza hükmolunmaması yolsuzluğu âmme namına ve aleyhlerine temyiz vuku bulmadığından bozma sebebi sayılmamıştır, ancak:

- 1- Tahsin hakkında hükme esas tutulan şahit Hasan'la bunun ifadesini naklen şehadette bulunan diğer şahitlerin ifadelerinin ne suretle merkumun gizli komünist fırkasına girdiğini ispat ettiğinin izah olunmaması,*
- 2- Suçlu Gavril'in Türkiye'de teşekkül eden komünist fırkasına girip vazife aldığını gösteren delillerin mahiyet ve medlüllerinin etraflı bir surette tavzih edilmemesi,*
- 3- Vaktiyle haklarında komünistlikten dolayı takibat yapıp beraatlerine karar verilmiş olan bir kısım suçlular hakkında bu cihetin ve zati hâdisenin cezanın arttırılmasına takdiri şiddet sebebi tutulması ve diğer bir kısım suçlular hakkında da takdiri şiddet sebebinin hiç gösterilmemiş olması,*
- 4- Suçlu İbiş, Canga Mustafa, Hulûsi, Terzi Osman haklarında 56'ncı maddenin Af Kanunundan sonra tatbik edilmesi,*
- 5- Aleyhlerinde C. M. lığından âme namına temyiz edilen Nâzım Hikmet, Nail Vahdeti, Tosun Ömer, İbiş, Besim, Canga Mustafa, Hulûsi haklarında 173'üncü maddenin tatbiki lüzumunda zuhul kılınması,*
- 6- Suçlulardan mürettip Hüseyin'in gizli içtimalarda hazır bulunduğu dair hazırlıktaki ifadesiyle teşkilâta dahil olduğuna dair*

amele Halil'in ve kendisine neşriyatı tetkik vazifesi verildiği hakkında Tosun Ömer'in ifadelerinin red sebepleri tavzih edilmeksizin merhum hakkında yazılı olduğu üzere karar verilmesi.

Yolsuz ve temyiz itirazlarıyla tebliğnamenin reddedilmeyen kısımları bu itibarla varit olduğundan suçlu Canga Ali, Tosun Ömer, Mustafa Tekin, Derviş Hilmi, Mustafa Sıtkı, asker Mehmet malülyeci Mehmet Akif, kunduracı Ali Çavuş, Terzi Osman namı diğeri Özcan, Fethi Zeki, Ali oğlu Tahsin, Ali Galip, Gavril, Canga Mustafa, İbiş, Besim, Salih oğlu Hulûsi, Nail Vahdeti, Nâzım Hikmet, asker Sami, asker Necati, elektrikçi Ahmet, amele Halil, mürettip Hüseyin haklarındaki hükmün ceza muhakemeleri usulü kanununun 307, 108, 321'inci maddeleri mucibince bozulmasına ve evrakın yerine ve depo edilen paraların sahiplerine iadesine ve 800 kuruş bozma harcının ilerde haksız çıkacak taraftan alınmasına 21.6.1934 tarihinde ittifakla karar verilerek usulün 261, 324 üncü maddeleri mucibinde tefhim kılındı.

Reis Aza Aza Aza Aza
Baş mü.»

Nâzım mahkûmiyet kararının bozulduğunu, ancak 24 Temmuz günü öğrenebilmişti⁴⁴. Fakat, Yargıtay Kararının içeriği ve bozmanın gerekçeleri, kararın verildiğinden itibaren bir ayı aşkın bir zaman geçmesine rağmen kendisine bildirilmemişti.

Yargıtay Birinci Ceza Dairesi, Nâzım'la ilgili mahkûmiyet kararını, cezanın alt sınırından uzaklaşılması nedenlerini haklı görmediği

(44) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 48–49).

Nâzım, Yargıtay'ın bozma kararını, annesi Celile Hanım'ın Eskişehir'e giderek bizzat Yargıtay'dan telgrafla bildirmesi üzerine öğrenmişti. Daha sonra, 28 Temmuz günü, Cezaevi Savcılığı'nca kararın bozulduğu; resmen bildirilmişti (Piraye Hanım'a 29.7.1934 tarihli mektup - M. Fuat, a.g.e., s. 49)

ve ayrıca, genel güvenlik gözetimi altında bulundurulmasına ilişkin karar verilmediği için bozmuştur. Yargılama yeniden yapılacaktır.

Yargılama Yineleniyor

Dosyanın Bursa'ya dönmesinden sonra, yargılamaya 4 Ağustos günü yeniden başlandı. Ancak, adli ara verme nedeniyle, önceki karar veren mahkeme kurulu üyeleri izinli bulunuyorlardı. O nedenle, yargılama, başka yargıçlarca yürütülecekti. Haklarında beş yıl ağır hapis cezası verilmiş olan sanıklar halen tutuklu olduklarından duruşmaya getirilmişlerdi. Savunma makamında ise, sanıklar savunucusu Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu bulunuyordu. Mahkeme kurulu, ilk duruşma sonunda Yargıtay'ın bozma kararına uyulmasına, sanıkların tahliyesine ve duruşmanın diğer işlemlerin tamamlanabilmesi için 16 Ağustos gününe bırakılmasına karar vermişti⁴⁵.

16 Ağustos günü yapılan duruşmaya ise, yalnızca sanıklar vekili Avukat İrfan Emin Bey katılmıştı.

Bu duruşma, aynı zamanda yargılamanın son oturumu oldu. Mahkeme kurulu, Yargıtay'ın bozma kararına uygun olarak, son kararını açıkladı. Bu karara göre, Nâzım Hikmet, TCK'nun 171'inci maddesi uyarınca dört yıl ağır hapis cezasına mahkûm ediliyor ve bir yıl süreyle de genel güvenlik gözetimi altında bulundurulmasına karar veriliyordu⁴⁶. Ancak, 2330 sayılı Af yasası ve tutuklulukta geçen süreler gözönünde tutularak, yeniden tutuklanmasına gidilmemişti.

(45) Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nin 148 Esas nolu Dava Dosyası (Duruşma tutanaklarından).

(46) Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nin 12.8.1934 tarih ve 148/2 Sayılı Kararı. Söz konusu kararın tam metni, bugüne deyin yayınlanmamıştır. O nedenle, bu kitabın «Belgeler» bölümünde yayınlanmış bulunmaktayız.

1936–1937
İSTANBUL AĞIR CEZA MAHKEMESİ'NDEKİ
YARGILAMA

(Komünistlik tahrikâtı yapmak ve gizli cemiyet kurmak)

Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamanın sürdüğü sırada, 4 Ağustos günü tahliye edilen Nâzım İstanbul'a gelmişti. Bir yandan edebi çalışmalarını sürdürüyor, diğer yandan da siyasal ilişkilerini geliştiriyordu.

Bu sıra, Avrupa'da yayılmakta olan faşizm, Türkiye'yi etkisi altına alma girişimleri içindeydi. Ülkedeki politik koşullar ve CHP iktidarının baskıcı yönetimi alabildiğine ağırlaşmıştı¹. Öte yandan, komünist hareket içinde de belli bir bölünme süreci yaşanıyordu.

İşte, 1930'lu yıllar içerisindeki pek çok dava bu koşullar içerisinde oluştu ve sonuçlandı. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılmış olan bu dava da, yaşanan politik ortamın bir ürünüydü ve özellikle de, komünist hareketin bünyevi sorunlarıyla doğrudan ilgiliydi.

Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki davanın konusu olan «gizli cemiyet» ya da «ittifak»ın gerçekten var olup olmadığı ya da nasıl oluştuğu ve nihayet Nâzım'la ilişkisinin bulunup bulunmadığı gibi sorunların aydınlatılabilmesi için, çok genel çizgileriyle de olsa, komünist hareketin durumunu tanımak gerekiyor.

(1) Türkiye'deki faşizmin etkileri konusundaki değerlendirmelere, bu kitabın «1933 İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama», ama özellikle «1938 Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ndeki Yargılama» bölümlerinde yer verilmişti. O nedenle, burada bir kez daha yinelemekten kaçındım.

Komünist Hareketten Bir Kesit

1930'lu yılların ikinci yarısına gelindiğinde, Türkiye'deki komünist hareket tam anlamıyla bir dar boğazın içinde bulunuyordu. Üstüste gelen tutuklamaların yanısıra, önce «kadrocu» hareketin, daha sonra Nâzım Hikmet ve çevresinin, nihayet Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile arkadaşlarının TKP'den ayrılmaları, önemli sıkıntılarının oluşmasına neden olmuştu.

1932 yılında toplanan Dördüncü Kongre, tüm komünist kadroları kucaklayamamış, hatta parti içindeki birliği de sağlayamamıştı². Bölünmüşlük sürüyordu.

Ve bu sırada, Komintern'in Yedinci Kongresi'nce benimsenmiş olan faşizme ve savaşa karşı güçlerin birliği politikası yaşama geçirilmeye çalışılıyordu. Benimsenen yeni politika, geleneksel ve alışlagelen komünist mücadele yöntemlerinden oldukça farklı biçimler taşıyordu. Parti yönetimi, Komintern kararlarını, pek çok önemli politik alanda, göreceli olarak CHP'ye yakınlaşma çerçevesinde uyguluyordu. Bunun gereği olarak, partinin sendikal ve gençlik örgütlenmeleri kaldırılıyor, CHP'ye bağlı yasal yapılarda çalışmaya yöneltiliyordu, vb.. Partinin bu uygulamalarını, TKP Genel Sekreteri Yakup Demir (Zeki Baştumar) şöyle açıklıyordu:

«Komintern'in 7'nci kongresi, partimize yeni bir faaliyet devri açacak anahtarını verdi. Parti kendisine yeni bir savaş yolu tayin etti. O zamanki İsmet İnönü hükümetinin, memleketin millî bağımsızlığına, sosyal gelişmesine hizmet eden, memleketin ve halkın yararına olan bütün icraatında aktif olarak desteklenmesine karar verdi. Partiyeye bağlı gizli işçi sendikaları ve gizli Komünist Gençlik Teşkilâtı kaldırı-

(2) TKP'nin Dördüncü Kongresi, İstanbul'da, Zeki Baştumar'ın Haliç'teki evinde toplanmıştı («TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 59). Kongre, Nâzım Hikmet ve çevresinin partiden ihraçlarına karar vermiş, böylece gereksinim duyulan birliği sağlamakdan uzak düşmüştü.

larak üyeleri legal işçi ve gençlik teşkilâtlarına girmekle görevlendirildi. Sekterlikle mücadelenin olumlu sonuçları, gerek işçi, gerekse gençlik hareketinde çok geçmeden kendisini gösterdi. Sendika hareketinde sola doğru bariz bir kayma oldu. Legal solcu sendikalar ve sendika önderleri Türkiye işçi hareketinde önemli bir rol oynamaya başladılar. Gençlik hareketi canlandı. Gençliğin, özellikle üniversiteli gençliğin inisiyatifi arttı. Evvelce aşırı milliyetçi çevrelerin etkisi altında olan bu hareketin yönü değişti. İlerici gençliğin sesi daha gür çıkmaya başladı»³

Bu politika, kuşkusuz ki, göreceli de olsa, sözü edilen başarılarla, özellikle işçi hareketinin sola yönelmesine yol açmıştı. Ama, her yeni politikanın uygulanması sırasında yaşanılması kaçınılmaz olan bazı sıkıntılar olabilecekti. Kadroların, yeni politikaya karşısında sekterce yaklaşımlarının yanısıra, ideolojik ve politik hattan savrulmaları da olasıydı.

Nitekim, böylesi pek çok sorun bir anda gündeme gelivermişti. Ve çok geçmeden, kadrolar arasında, hatta parti üst yönetiminde yoğun tartışmalar başladı. Çeşitli düzeylerdeki uygulamalarda, komintern kararları değişik yorumlanıyor ve uygulanıyordu⁴.

Pratik yaşamda, gerek CHP, gerekse parti içi ilişkilerde çeşitli sorunlar yaşanmaya başlanmıştı. Tartışmaların giderek büyümesi ve taraflar arasında benimsenmiş olan uzlaşmaz tutumlar yeni bölünmelere, parti dışında kimi komünist etkinliklerin ya da çevrelerin oluşmasına yol açıyordu.

Böylece, kısa bir süre önce parti içinde birbirleriyle tartışan ve çatışan Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Emin Sekûn gibi pek çok kişi ve komünist çevre, parti dışında olmanın ortak yazgısını bir arada yaşayacaklardı.

(3) «TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar».

(4) Vedat Türkali, Savunmalar, s. 126–128.

Antikomünist bir politikanın yoğun olarak uygulandığı bir dönemde, komünist kadrolar arasında böylesine bir dağınıklığın yaşanıyor olmasının getireceği sayısız tehlike kapıda bekliyordu.

Parti dışındaki kişi ve çevrelerin, kimi zaman rastlantısal ya da polisiye komplolar sonucu veya kimi zaman da bilinçli bir örgütlenme arayışı yönündeki perspektifsiz çaba ve dirsek temasları, aynı örgüt çatısı altında bulunmayan, hatta birbirlerine karşı olan değişik kişi ve çevreleri aynı soruşturma içinde biraraya getiriyordu. Nitekim, 1936 yılında açılan bu dava, 1938 yılındaki Harp Okulu ve nihayet Donanma davaları, bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı.

Oysa TKP, bu dönemde, politikası ve eylem perspektifi net olduğu ve merkezi bir örgüt yapısına sahip olmanın getirdiği avantajlar sonucunda, kimi rastlantısal durumlar dışında ciddi bir soruşturma yaşamadı. Özellikle, örgütsüz komünist kişi ve çevrelerden uzak durma yönünde izlediği politikasıyla, kadrolarını koruyabildi.

İşte, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki bu davanın konusu olan «gizli cemiyet»i, ancak böylesi bir çerçevede ayaklar üzerine oturabilmek ve anlayabilmek olanaklıdır. Birbirleriyle birarada bulunması hiç mümkün olmayan Nâzım, Kıvılcımlı ya da Tornacı Emin gibi kişilerin yeni bir örgüt çatısı altında toplanmış olmaları olasılığı pek gerçekçi görünmüyor.

Endüstri Dokumacılar Cemiyeti

1936 yılının içinde, İstanbul'da, «Endüstri Dokumacılar Cemiyeti» adında bir örgüt kurulmuştu. Tamamiyle yasal bir girişimdi bu. Kuruluş, İstanbul Vilayeti'ne başvurularak gerçekleştirilmişti⁵.

Kurucular arasında, daha çok Nurkalem Fabrikasında çalışan bazı

(5) Tan, 1 Ocak 1937.

işçiler yer almıştı. Bastoncu Feyzi ve işçilerden Ahmed, Hüsnü, Emin bunlardan bazılarıydı⁶.

Aralık ayında dağıtılan bir bildirin polisin eline geçmesi üzerine, daha çok dokuma işçileri çevresine yönelik bir soruşturma başlatılmıştı. Pekçok işçinin yanısıra, Tornacı Emin (Sekûn ?), Bulgaristan'daki bir soruşturmadan kaçarak Türkiye'ye gelmiş olan «Balkan Komünist Teşkilâtı Şefi» olarak tanınan Dimitriyef, Salih adında bir yayıncı, Fatma Nudiye (Yalçı) ve Nâzım Hikmet de aralarında olmak üzere, toplam yirmi kişi gözaltına alınmıştı⁷.

Gözaltına alınanlar Sansaryan Han'a götürülüyor ve ağır işken-

(6) Cumhuriyet-Tan, 1 Ocak 1937.

(7) Cumhuriyet, 30 Aralık 1936.

Gazetede habere göre, soruşturmaya bağlı olarak Üsküdar'da Kerim (Sadi)'nin evinde arama yapılmıştı. Arama sırasında evde bulunan «Demiri şerbet yapanlar» konulu öykünün komünistliğe tahrik niteliğinde görülmesi üzerine, Fatma Nudiye (Yalçı) da, önce gözaltına alınarak sorgusu yapılmış, fakat bırakılmıştı. Ancak, Fatma Nudiye'nin daha sonradan bu davaya dahil edildiği görülecekti (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 102: Piraye Hanım'a mektup).

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın, Nâzım ve kendisinin bu soruşturmada yer almalarıyla ilgili anlatımı şöyle: «...Süreyya Paşa tekstil fabrikası grevi oldu. Bir manyak işçi, artık polis kışkırtmasıyla mıdır bilmiyorum. Nâzım'a uğramış. Akıl sormuş. Kendisine çok güvendiğim Bastoncu da (Bastoncu Feyzi -A.C.), hücresinin bir çatlağı önünde ve kemik veremi bacağına rağmen uğradığı işkence altında beni «tanıdığımı» söylemek zorunda kalmış. O da yetmiş.

Paldır küldür tevkif edildik.» (H. Kıvılcımlı, Kim Suçlamış, s. 72).

Öte yandan, Nâzım, ilk sorgusu sırasında, sanıklardan yalnızca Zeki'yi tanıdığını ve ona bir kitabını vermiş olduğunu söylemektedir (Bkz. Tan, 1 Ocak 1937). Fakat dikkat çekici bir nokta, Nâzım Hikmet gözaltına alındığında, Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre, Zeki, henüz yakalanmamıştır ve aranmaktadır (Cumhuriyet, 30 Aralık 1936). Ancak, Tan Gazetesi, ertesi günü Adliye'ye getirilen kişilerin arasında Zeki'nin de adını saymaktadır (Tan, 1 Ocak 1937).

Her ne durumda olursa olsun, Zeki'nin Nâzım'la görüştüğü ve ondan bir kitabını aldığı bilgisinin ortaya çıkması üzerine ve bu ilişki bir örgüt kişisi sayılarak Nâzım Hikmet gözaltına alınmıştır.

ceden geçiriyorlardı⁸. İlk polis sorgularının tamamlanması üzerine, 31 Aralık günü adliyeye gönderilen sanıklar mahkemece tutuklandılar. Haklarında tutuklama kararı verilen kişiler şunlardı:

«Sultanahmet Kasap Osman Sokağı 14 numarada Dr. Hikmet, Cihangir'de Mühürdaroğlu Apartmanında 7 numarada şair ve muhar-
rir Nâzım Hikmet, Halicioğlu Cezairli Sokak 24 numarada Fevzi,
Halicioğlunda Ayan caddesinde 15 numarada Hasan Basri, Feriköy
Çeşme Sokak 6 numarada Zeki, Eyüp Otakçılar Mezarlık sokak 3 nu-
marada Mustafa Refik, Fener Tahtaminare Yıldırım Caddesi 134 nu-
marada Bekir Ali, Eyüp Defterdar Çömlekçili arkasında 24 numarada
Cenap Şahabettin, Aksaray Safalı Sokağında 13 numarada İhsan,
Feriköy Avukat Caddesi 158 numarada Kemal, Eyüp Otakçılar Cad-
desi 22 numarada Şükrü Süleyman, Karagümrük Karabaş Mahallesi
Nigâr sokağında 42 numarada Süleyman Kadri»⁹

Nâzım Örgüt Yöneticiliği ile Suçlanıyor

Polisin düzenlediği ve mahkemeye gönderdiği tutanağa göre, Nâzım Hikmet'in başkanlığında, komünistliğe tahrik amacına yönelik bir gizli cemiyet kurulduğu iddia ediliyordu. Endüstri Dokuma Cemi-
yetinin kurucuları ve üyeleri de, bu gizli örgüte bağlı kişiler olarak
gösteriliyordu¹⁰. Öte yandan, polis gizli bir bildiri dağıtıldığını da ileri
sürmekteydi¹¹.

Nâzım'ın gizli örgüt üyeleriyle görüşmelerine ilişkin polis tuta-
nağında yer alan anlatım, Tan Gazetesi'nin haberinde şöyle yer alıyor:

«...İddiaya göre, Nâzım Hikmet Taksim'de bir kıraathaneye gidi-

(8) Dr. Hikmet Kıvılcılı, a.g.e., s. 72-73.

(9) Tan, 1 Ocak 1937.

(10) Cumhuriyet-Tan, 1 Ocak 1937.

(11) Cumhuriyet, 30 Aralık 1936.

yor, şapkasını masanın üstüne koyuyor ve bunun üstüne gazete bırakıyormuş. Bu bir parola imiş. Bundan sonra kahvehanede aynı şekilde hareket edenlerle sokakta buluşarak Taksim bahçesinde geziyorlarmış. Zeki'ye de (Manifesi) adlı kitabını vermiş»¹².

Tutuklama istemiyle mahkemeye çıkarılan sanıkların ilk sorguları basında ayrıntılı olarak yer aldı. Soruşturmayı Cumhuriyet Gazetesi'nden izleyelim:

«...Sorgu esnasında hakim, Nâzım Hikmet'e, komünistlerin İstanbul'daki reisi olmak, tahrikâtta bulunmak, Taksim'de bir pastahanede arkadaşları ile buluşarak parola ile konuşmak ve bir cemiyet kurmaya teşebbüs etmekten maznun olduğunu ve buna karşı ne diyeceğini sormuştur.

Nâzım Hikmet şu cevabı vermiştir:

– Bunların söylenmesiyle suç sabit olmuş sayılmaz. Bana atfedilmek istenilen ve isbat edildiği iddia olunan yegâne suç, 1 Mayıs tevkiyatı esnasında Doktor Hikmet'in bana bir kitap vermiş olmasıdır. Mevzuubahs kitap, Marksizm hakkında yazılmış ilmi bir eserdir ve Babîâlîde her kütüphanede satılmaktadır. Herkes için serbest olan... bir kitabı benim satın almış olmam bir suç mudur? Halbuki ben bu kitabı da almış değilim. Burada bulunanlar arasında yalnız Doktor Hikmet'le Zeki'yi tanırım. Diğerlerinin hiçbirisini tanımam. Aramızda «kibritin var mı?» gibi bir parola bulunduğu ve bir yere gidince masanın üzerine evvela şapkayı, sonra da üstüne gazeteyi koymak suretiyle ve bu parola ile arkadaşlarımızla anlaştığımız iddia ediliyor. Aşağı yukarı herkes bir yere gidince şapkasını çıkarır. Böyle bir paroladan hiç haberim yoktur. Binaenaleyh ben ne komünistlik tahrikâtı yaptım, ne de cemiyet kurdum^(*).

(12) Tan, 1 Ocak 1937.

(*) Nâzım Hikmet'in sorgusu, 1 Ocak 1937 günlü Tan Gazetesi'nde şöyle veriliyor: «Ben ne Dr. Hikmet'ten kitap aldım, ne de Taksim kahvehanesinde söylendiği gibi başkalarıyla buluştum. Bu hususta ne benim, ne de Dr. Hikmet'in poliste bir itirafımız yoktur. Ben buradakilerden yalnız

Bundan sonra isticvap edilen Doktor Hikmet de şunları söylemiştir:

– Benim bütün kabahatim şimdiye kadar marksizm hakkında eser yazmış olmağımıdır. Burada bulunan diğer maznunların da kabahatleri yazdığım kitapların yastıkları altında çıkmış olmasıdır. Bu eserlerin satışları serbesttir. Ben sağa sola bu kitaplardan satıyorsam bu, bir suç değildir. Ben komünistlik tahrikâtı yapmadım. Niçin tutulduğumuz hakkında bize değil, size sual sormak mevkiindeyiz.

*Maznunun bu sözü üzerine hâkim Selâhaddin; hâkimlerin kimse tarafından sorguya maruz kalamıyacıklarını, bir maznunun sorulan suallere ancak cevap vermeye mecbur bulunduğunu ihtar ve maznunu sükûta mecbur etmiştir**

Bundan sonra sorguya çekilen diğer maznunlardan Bastoncu Feyzi, bir suçu olmadığını, esasen eli ve ayağı tutmadığı için ne kitap basmak ne de yazı yazmak kabiliyetinde bulunmadığını söylemiştir.

Bastoncu Feyzi ve diğer maznunlar «Endüstri Dokumacılar Cemiyeti» adı ile bir komünist cemiyeti teşkil etmekle itham ediliyorlar-

Zeki ile Hikmet'ten başkasını tanımam. Manifesi kitabım, alenen ve resmen satılır. Ben bunu Zeki'ye hediye ettim. Hiçbir teşkilâta dahil değilim.»

(*) Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın sorgusu, 1 Ocak 1937 günlü Tan Gazetesi'nde şöyle yer alıyor:

«– Ben Marksistim. Seri halinde resmen 14 kitap çıkardım. Bunlar kitapçılarda açıkça satılıyor. Bay hâkim, sizin bizden bu vasıfla bir sual sormaya hakkınız yoktur. Çünkü ben bu işte bir suçlu değil, davacı olmam lazımdır.

– Bir hâkim karşısında bulunduğunuzu unutmayınız. Siz hâkime bir şey soramazsınız. Hâkim polisin topladığı delilleri teşrih ederek size sormaya mecburdur. İşte bu vazifemi yapıyorum.

Siz 1 Mayıs'ta, Nâzım Hikmet tevkifhanede iken kendisine kitap vermişsiniz.

– Ben hiçbir kimseyi komünistlikle tahrik etmedim. 1 Mayıs'ta tevkifhanede Nâzım Hikmet'e kitap vermedim.»

dı. Bu hususta bir fabrikada çalışan Mustafa Refik de şunları söylemiştir:

– Biz, kanunların verdiği müsaade çerçevesi dahilinde ve her vatandaş gibi bir endüstri dokumacılar cemiyeti kurmak istedik. Para topladık ve Vilayete müracaat ederek polisin tahkikat yapmasını istedik. Evrak şimdi vilayettedir. Komünistlikle alâkası olan bir cemiyet vilayete ve polise müracaat eder mi? Kabahatimiz yoktur, tahliyemizi isteriz»¹³.

Sorguları yapılan ve haklarında tutuklama kararı verilen sanıklar, geç saatlere kadar Adliye’de «kayıtlı» bekletildiler¹⁴. Daha sonra, İstanbul Tevkifhanesi’ne götürülerek Birinci Koğuş’a kapatıldılar¹⁵.

Dosya, hazırlık soruşturmasının tamamlanması için Savcılığa gönderilmişti. «İlk tahkikat» aşamasıyla birlikte, yeniden yargıç önüne çıkarılmaları sözkonusu olacaktı. Soruşturma oldukça hızlı yürütülüyordu. Nitekim, hemen ertesi günü, yeniden sorgulanmak üzere Adliye’ye getirildiler.

Artık, sıra ilk soruşturma işlemlerine gelmişti. Ve savcılık dosyayı Yedinci İstintak (sorgu) yargıçlığına gönderdi¹⁶.

Ve Duruşmalar Başlıyor

Ön soruşturmanın tamamlanması üzerine, Cumhuriyet Savcılığı’nca hazırlanan iddianame, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi’ne verilmişti. Böylece, dava açılmış oluyordu.

Yargılamanın bu aşamasına ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlı.

(13) Cumhuriyet, 1 Ocak 1937.

(14) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, a.g.e., s. 73.

(15) Cumhuriyet, 1 Ocak 1937; Dr. Hikmet Kıvılcımlı, a.g.e., s. 73.

(16) Tan, 3 Ocak 1937.

Bu nedenle, davanın hangi tarihte açıldığı ve duruşmalara ne zaman başlandığı bilinmiyor.

Basına yansıyan haberlerden anlaşıldığına göre, Savcılıkça hazırlanan iddianamede, sanıklar, gizli örgüt kurmak ve komünizme tahrik etmekle suçlanmaktaydılar¹⁷. Ancak, gizli örgüt kurma suçunun, TCY'nın, 1936 yılında kabul edilen 141'inci maddeye göre mi, yoksa yıllardan beri uygulanan 171 ya da 313'üncü maddeleri çerçevesinde mi ele alındığı bilinmemektedir.

17 Nisan cumartesi günü bir duruşma yapıldığını, Son Posta Gazetesi'nin geçtiği bir haberden öğreniyoruz. Haber aynen şöyleydi:

«Komünistlik suçlarının Muhakemeleri

Hücreler teşkili, parolalarla gizliden gizliye buluşmak vs. yollarıyla el altından komünistlik tahrikâtında bulunmaktan suçluların duruşmalarına Ağır Cezada dün sabah kapalı celsede devam edildi.

Hakyeri (Mahkeme karşılığı -A.C.) koridoruna asılmış olan listede, mevkuf Cenap, Zeki, Kemal, Şükrü; gayr-i mevkuf Nâzım Hikmet, Kıvılcım, Feyzi, İhsan, Salih Süleyman, Bekir, Hasan Basri, Mustafa Refik adları hizasına şu şahit isimleri yazılmıştı: Hamdi Özdemir, Nihat, Hamdi Eren, Lütfü Emrullah, Hüsnü, Kâmil, Selim Dinç, Vasıf Günver, Halit, Abdurrahman, Hamdi, Nazmi, Muhittin, Madam Aşken, Salih.

Duruşma devam etmektedir»¹⁸.

Bu haberden de görüldüğü gibi, Nâzım Hikmet, daha önceki bir celsede yahut davanın açılmasından önceki aşamada tahliye olmuştur¹⁹. Ve yargılama gizli olarak yapılmaktadır. Dahası, artık dellilerin

(17) Son Posta, 18 Nisan 1937.

(18) Son Posta, 9 Mayıs ve 18 Haziran 1937.

(19) Sayın Kemal Sülker, Nâzım'ın 17 Nisan 1937 günü tahliye edildiğini söylemektedir (Bkz. a.g.e., C. 4, s. 149). Oysa, Son Posta Gazetesi'nin haberinden anlaşıldığına göre, Nâzım daha önceki bir tarihte tahliye olmuştu. Nitekim, duruşmadan önce hazırlanmış ve mahkeme kapısına asılmış olan listede, Nâzım'ın adı tutuksuz sanıkların arasında yer almaktadır.

incelenmesi işlemlerine geçilmiştir. Hatta, tanıkların dinlenilmesine bile başlanılmıştır.

Yine Basına yansıdığına göre, 8 Mayıs pazar ve 17 Haziran perşembe günleri iki ayrı duruşma yapılır²⁰. Yargılama yine gizli olarak sürmektedir. Ve nihayet, Kemal Sülker'in yazdığına göre, yargılamanın son duruşması 21 Haziran günü yapılacak ve sanıkların beraatine karar verecektir²¹.

(20) Kemal Sülker, a.g.e., s. 149.

(21) Kemal Sülker, a.g.e., s. 149.

Nâzım, 1938 yılında Ankara Cezaevi'nde tutuklu iken, Adalet Bakanlığı'nca İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıyla, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde davası bulunduğundan söz edilerek, İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu. Yazı şöyleydi:

«2.4.1938 gün ve emniyet işleri umum müdürlüğü şube 1. G. 6 ve 15255 sayılı yazı karşılığıdır.

Askeri isyana teşvikten suçlu Nâzım Hikmet, Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nce onbeş sene ağır hapse mahkûm edilmiş ve hakkındaki hüküm Askeri Temyiz Mahkemesince 29.3.1938 tarihinde tasdik edilerek kat'iyet kesbetmiştir.

13.6.1938 gününde ilamı ile birlikte Ankara C.M.U. liğine teslim edilip cezaevine alınan suçlunun komünistlikten de İstanbul ağır ceza mahkemesinde duruşması yapılmakta olduğundan İstanbul'a nakli uygun görülmüş ve sevki için Ankara C.M.U. liğine 21.6.1938 gününde emir verilmiş bulunduğunu saygılarımla bildiririm.»

Öte yandan, Nâzım, Ankara Cezaevi'nden Piraye Hanım'a yazdığı bir mektubunda, «zannedersen bugün yahut yarın filan İstanbul'a nakledilmem kabil, (...) Belki oradaki mahkemem için...» diyordu (M. Fuat, a.g.e., s. 87). Ve İstanbul'a getirildikten sonra da iki ayrı mektubunda, yine İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki davasından söz ediyordu. Bunlardan ikincisinde, «...Nudiye de dahil, Hikmet ve ben mahkememiz olduğu için (İstanbul'da bekletiliyoruz)» diyordu (M. Fuat, a.g.e., s. 102).

Nâzım'ın bu dava dışında, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Nudiye Yalçı'yla birlikte dahil edildikleri başkaca bir davası yoktur. O nedenle, sözkonusu bilgileri de gözönüne alınca, bu davanın, Savcılığın itiraz yoluna başvurusu üzerine, dosyanın Yargıtay'a gidip geldiği anlaşılmaktadır. Demek ki, bu yargılama 1939 yılına kadar sürmüştür; ancak gelişimi ve sonucu hakkında elimizde hiçbir bilgi bulunmamaktadır...

Artık Gizli Mücadele Bitiyor

Komintern'in tutumunun netleşmesinden sonraki dönemde Nâzım, çok kısa bir süre için de olsa, gizli örgütlenme çalışmalarını sürdürmüştü. Ancak, 1935 yılından, ama özellikle 1936 yılından itibaren tümüyle yasal yayın çalışmasına yönelmişti. Artık, hiçbir gizli ve yasadışı örgütlenmeye ilgi göstermiyordu. Pavli Adası odağında başlayan ayrı örgütlenme çabaları da son bulmuştu(*).

Komintern organlarına rağmen, Üçüncü Enternasyonal doğrultusunda ayrı bir örgütlenme oluşturulması, zaten olanaksızdı. Öte yandan, yasal çalışmalardaki aktivitesi ve etkinliği nedeniyle, CHP iktidarının boy hedefi haline gelmişti ve sürekli izleniyor, gözaltına alınıyor, koğuşturuluyor ve tutuklanıyordu. Bu koşul da, gizli siyasal mücadelenin önünde duran bir başka engeli oluşturuyordu.

Yayın çalışmalarındaki ilişkileri de oldukça gelişkindi. Ve tüm gücünü bu alana yöneltmişti. Yayın yaşamında izlediği politika ise netti. Komintern kararları doğrultusunda hareket ediyor, komünist kimliği ile antifaşist mücadelede etkili olmaya çalışıyordu.

(*) Nâzım'ın gizli çalışmalardan uzaklaşma yönündeki bu tutumu, 1938 yılındaki davaların duruşma tutanaklarına bile yansıtıyordu. Donanma davası, Nâzım'ın 1934 yılındaki ilişkilerini konu ediyordu. Harp Okulu davası ise, aslolarak ilişki kurmaktan kaçındığı askeri öğrenciler odağında gelişen bir davaydı.

1938

HARP OKULU KOMUTANLIĞI ASKERİ MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILAMA

**(Birden ziyade askeri şahısları... mafevke
itaatsizliğe sevk ve tahrik...)**

Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ndeki yargılama ve sonuçları, Nâzım'ın yaşamında bir dönüm noktasını oluşturur. Nâzım Hikmet'un uzun yıllar cezaevlerinde tutulması, yurtdışına kaçmak zorunda kalması ve nihayet yurttaşlıktan çıkarılması, bu dava ile başlayan bir dizi girişimin sonucu olarak gerçekleşmişti. Dahası, 1938 yılından itibaren başlayan zorlu yıllar, Nâzım'ın erken ölümüne kadar uzanan etkilere de yol açmıştır.

Harp Okulu davası, siyasi tarihimiz bakımından, önemli deneyim ve dersleri de içermektedir. Almanya'da Leipzig, Türkiye'de ise Harp Okulu Davalarının aynı tarihsel süreç içinde yer alması, kuşkusuz sıradan bir rastlantı değildi. Her iki davanın gerisinde aynı güçler ve aynı amaçlar yer alıyordu. Sonuçları ise, kimi öznellikler dışında birbirine oldukça benziyordu. Nitekim, Harp Okulu komplosu ile, ilerici, demokrat potansiyel dindirilmiş, komünist hareket üzerinde ciddi bir baskı kurulmuştu. Ve daha da önemlisi, ırkçı faşist hareketin gelişmesi yönünde hiç de küçümsenmeyecek adımlar atılabiliyordu, vb.

Nâzım'ın diğer davalarına göre, bu dava ile ilgili bilgi ve belgelerin önemli bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Fakat ne var ki, bu davanın da içinde yer aldığı sürecin bugüne ışık tutan hukuksal ve siyasi deneyimleri genç kuşaklarca yeterince bilinmemektedir. O nedenle, öncelikle, bu davanın oluşumuna yol açan siyasal koşulları ve bu koşullar içerisindeki Nâzım Hikmet olgusunu ayrıca ve özel olarak

ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ndeki yargılamanın net olarak kavranabilmesinin de yolu zaten budur.

Ülkedeki Politik Durum

1930'lu yılların Dünyasını ve Türkiye'sini etkileyen en önemli siyasal değişiklik ya da olay, Hitler'in 30 Ocak 1933'de iktidar olmasıdır. Hitler iktidarı ile birlikte, insanlık tarihinin en karanlık bir sayfası açılmış oluyordu. Barbarlığın ve vahşetin görülmedik boyutları yaşanacaktı Alman ülkesinde, hatta tüm dünyada. Nitekim, kısa bir süre sonra, Hitlerci hükümet, tüm demokratik güçleri terörcü yöntemlerle ezmeye yönelik sayısız girişimlere başvurmakta gecikmedi¹.

Hitler, önce faşist devleti güçlendirme yolunda bir politika izledi. Daha sonra, yayılcı ve işgalci bir uygulamaya geçildi. Faşist propaganda, Avrupa'nın hemen her ülkesinde taraftar bulabiliyordu².

Bu sıra, Türkiye 1929-1930 Dünya ekonomik bunalımın yol açtığı ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıyaydı. İzmir İktisat Kongresi ile benimsenmiş olan liberal ekonomi politikası çözülmeye başlamış, oluşan sorunları aşabilmek adeta olanaksızlaşmıştı. Ülke ekonomisinin canlanıp gelişebilmesi, bazı köklü önlemlerin alınmasını gerekli kılıyordu. Böylece, yeni bir ekonomi politikası arayışı gündeme gelmişti³.

Ve nihayet, ileride bir Anayasa hükmü haline getirilecek olan devletçilik, ilk kez Cumhuriyet Halk Partisi'nin Üçüncü Kongresi'nde

(1) Geniş bilgi için bkz. E. Lewrenz, Komünist Enternasyonal ve Faşizmin tahlili, s. 95 vd.

(2) N. V. Yelisiyeva–A. Z. Manfred, Yakın Çağlar Tarihi, s. 410-423; ayrıca, Prof. Potyemkin Başkanlığındaki Bilim Kurulunca hazırlanan «Uluslararası İlişkiler Tarihi», C. 3, s. 312-319.

(3) Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C. 1, s. 401-413.

parti programında yer aldı⁴. Devletçilik ilkesi ve uygulaması, Türkiye'nin yakın geleceğini belirleyecekti artık.

Kapitalizmin kontrollü gelişmesi demek olan devletçilik, politik alanda da otoriter bir yönetim anlayışını beraberinde getirmişti⁵. Basın üzerindeki baskılar, solcu işçi ve aydınlara yönelik soruşturma ve tutuklamalar, yönetimdeki sertleşmenin ilk belirtileri olarak görüldü⁶.

1930'lu yılların ilerleyen ikinci yarısında Almanya ile geliştirilen ticari, askeri ve kültürel ilişkilerin giderek yoğunlaşması, faşist Alman propagandasının yayılabilmesinin zemini oluşturuyordu. 1939 yılına kadar, iki bin Alman uzmanı devletin çeşitli kuruluşlarında görev almıştı⁷. Alman etkinliği, esas itibariyle askeri alanda yoğunlaşmıştı. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın ısrarlı çabaları sonucu, Alman Ordusu'nda eğitim gören Türk Subayı sayısı iki misline çıkarılmıştı⁸. Türk Ordusu Alman yöntemlerine göre yetiştiriliyor, Alman Askeri Edebiyatı ordu eğitim kurumlarında sistemli olarak etkin kılınmaya çalışılıyordu; Harp Akademisi, tamamen Alman ilkelerine ve deneyimlerine göre biçimlendirilmişti. 1930'lu yılların sonlarına doğru, faşist Alman propagandası önemli konular ve etkinlikler kazanmıştı⁹. Başta Milli Eğitim ve ordu olmak üzere, devletin çeşitli kuruluşları, ırkçı, şöven, turancı ve faşist çevrelerin ve örgütlerin yuvalandıkları mevziler olmuştu¹⁰. Ekonomide, kültür ve askeri alanlarda kilit noktalar, otorite-

(4) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 402.

(5) Çetin Özek, Faşizm ve Devrimci Halk Cephesi, s. 404; Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, C. 1, s. 301; Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, s. 75-76.

(6) Çetin Özek, 141-142, s. 116-117.

(7) Johannes Glastneck, Türkiye'de Faşist Alman Propagandası, s. 75.

(8) J. Glastneck, a.g.e., s. 77.

(9) Alman Generali Mitterbelger, Alman propagandasının ordudaki etkisini ve başarılarını övgüyle vurgulamaktadır (Bkz. J. Galsneck, a.g.e., s. 76).

(10) Ç. Özek, Faşizm ve Devrimci Halk Cephesi, s. 450-436; K. Sülker, a.g.e., C. 5, s. 7-16.

teden ve faşist düşünceden yana olanların eline geçmişti¹¹. Irkçı, Turancı görüşler önemli ölçüde yaygınlık kazanmıştı. Baskı, ihbarcılık, polisiye önlemler ve komplolar birbirini izliyordu. Tam anlamıyla bir terör havası yaratılmıştı ülkede.

Ve Nâzım'ın Mücadelesi

Irkçı ve faşist propaganda ve baskıların alabildiğine güçlendiği bu dönemde, Nâzım'ın etkinliği her geçen gün önemli boyutlara ulaşıyordu. Yayınladığı şiir ve romanlarının yanısıra, Akşam Gazetesi'ndeki günlük fıkraları ve tiyatro çalışmalarıyla geniş bir çevrenin dikkatini üzerinde toplamıştı. Tüm ilişkilerini ve çalışmalarını anti-faşist bir platformda geliştiriyordu. 1935 yılında, İtalyan faşizmini konu alan «Taranta-Babu'ya Mektuplar»ı yayınladı. Daha sonra, «Alman Faşizmi ve Irkçılığı» adlı kitabı yayına girdi. Yine aynı yıl, bir halk hareketini anlatan «Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı»nı yazdı¹² vb.

Nâzım'ın antifaşist nitelikli çalışmaları, devlet istihbarat örgütlerince de dikkatle izleniyordu. Bu tür çalışmaların, Komünist Enternasyonalin günümüz koşullarında geliştirdiği bir taktik olduğu düşünülüyordu. Nitekim, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, komünist hareketin bu dönemdeki çalışmalarını şöyle değerlendiriyordu:

«Bu devirde sinsi ve sistemli komünist neşriyat faaliyetine de şahit oluyoruz. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere birtakım şairler ve romancılar sanat kisvesi altında komünist fikir ve inanlarını yaymaya başlamışlardı ki, bu neşriyat genç ve heyecanlı dimağlarda az çok müessir olmuştur. Bir taraftan da bitaraf ve objektif görünerek Marks'ı,

(11) J. Galstneck, a.g.e., s. 78.

(12) Asım Bezirci, a.g.e., s. 34-37; Kemal Sülker, a.g.e., C. 5, s. 7-16; ayrıca, S. Yalınım-A. Aydemir, a.g.e., s. 188-189.

Engels'i ve diğer Marksist bilginlerin fikir ve doktrinlerini izah eden neşriyat ta bu devirde genişlemiştir. Hatta Marksist bilginlerin isimleri ve eserleri zikredilmeksizin formülleri ve mâruf tabirleri kullanmaksızın gûya memleketimizin sosyal ve ekonomik problemlerini ilmi bir şekilde tahlil eder ve teşrih eder mahiyette propagandalara da bu devirde rastlamaktayız. Bir taraftan da halkı ayartıcı günlük gazete neşriyatının belirlediği ve komünistlerin günlük gazetelere hulûl etmeğe çalıştıkları görülmüştür»¹³

Devlet kuruluşları içinde yuvalanmış olan faşist ve ırkçı çevreler, edebiyat ve sanat adına da olsa, Nâzım Hikmet gibi «tescilli» komünistlerin faaliyetlerinden rahatsız oluyorlardı. Özellikle, Almanya ve İtalya ile ilişkilerin gelişmekte olduğu bir sırada bu tür çalışmaların önemli zararlara yol açabileceği düşünülüyordu.

Sökmensüer'in konuşmasında da vurgulandığı gibi, özellikle Nâzım, bu komünistlerin başında geliyordu. Öyleyse, öncelikle susturulması gereken hedef belliydi. Ve çok geçmeden, devlet kuruluşları arkasında örgütlenmiş olan bu çevreler düşüncelerini sesli olarak duyuracaklardı.

Falih Rıfıkı Atay, bu niyetleri açığa çıkararak bir anısını şöyle anlatıyor:

«Nâzım, Akşam Gazetesi'nin yazı kadrosuna girdi. İmzasız yazılarını okuyordum. Nâzım'ın bilgi ve kültür iddiaları yoktu. Boyuna peşine düşülmesinden ve kendisinde bir halk kahramanı tehlikesi görülmesinden gurur duyduğumu sanıyorum.

Bir gün kulaklarımla Meclis koridorunda şu sözü duydum:

– Vesika yokmuş ha... Delil bulunmazmış ha... Biz onu Divan-ı harbe mahkûm ettirelim de gönünü görür.

Nâzım Hikmet hapiste iken onu her düşünüşte bu sözü hatırlıyarak yok yere çile çekmesini içime yediremezdim»¹⁴.

(13) Ulus, 30 Ocak 1947.

(14) Falih Rıfıkı Atay, «Pazar Konuşması-Nâzım Hikmet» «Dünya, 2 Mayıs 1965).

Ama Nasıl?

Antifaşist güçlere bir gözdağı vermek ve komünist hareket üzerine darbe indirebilmek açısından, Nâzım önemli bir hedefti. Çünkü, ünlü bir kişiydi ve komünist kimliği ile tanınıyordu. Ancak, bugüne kadar Nâzım'a yönelik benzer girişimlerde istenilen sonuç sağlanamamış ve her seferinde ya delil yetersizliğinden ya da af yasaları nedeniyle tahliye olmuştu¹⁵. Üstelik, yargılamalarıyla ilgili gelişmeler de basında yoğun ilgi topluyordu. O nedenle, bir kere, Nâzım'ın, «Divan-ı Harp» gibi olağanüstü ve özel bir mahkemede yargılanmasının sağlanması, amaçlanan sonuca ulaşabilmek için zorunluydu.

Daha da önemlisi, Nâzım'ın son dönem çalışmaları yasal yayın çalışmalarından ibaretti. Görünürde, herhangi bir yargılamaya olanak verecek bir eylemi yoktu¹⁶. Bu durum, hakkında titiz bir bilgi toplama çalışmasının yapılmasını zorunlu kılıyordu. Ve gelişmelere göre elbette bir yol bulunabilirdi...

Çok geçmeden, Nâzım için bilgi toplama çalışmalarına girildi¹⁷.

(15) Nâzım Hikmet'in tüm çabalara rağmen etkisiz hale getirilemediği yönündeki resmi görüş, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nin 12.8.1934 tarih ve 2 Nolu Kararı'nda da şu şekilde yansımıştır: «...Nâzım Hikmet Bey'in öteden beri Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul, Bursa, Adana gibi amelenin kesif bulunduğu mahallerde icra-i faaliyet ve zaman zaman tahti muhakemeye alınan fıkdanı delâilden (eksik kanıttan) dolayı beraet emelerinin verdiği cüretle bu fiillerini artırarak Türk Milleti Cumhuriyet rejimini yıkmak ve yerine bir amele diktatörlüğü kurmak maksadı ile... (hareket ettiği anlaşıldığından)». Mahkeme kararında yansıyan bu görüş, Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubenin Nâzımla ilgili bir yazısında da aynen yansımaktadır (Bkz. Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, s. 175-177.).

(16) Nâzım bu dönemde hiçbir yasadışı çalışma içinde değildir (Bkz. Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları s. 141.).

(17) İstihbarat çalışmaları, İçişleri Bakanlığı'nca sürdürülmüştü. Bakanlıkca, bilgi istenilen yerlerden biri de, Bursa Ağır Ceza Mahkemesiydi. Mahkeme, Nâzım'la ilgili mahkûmiyet kararının 24 Temmuz 1937 onay tarihini taşıyan bir suretini Bakanlığa göndermişti. Bu karar, halen, İçişleri

Ve aynı zamanda yoğun ve özel bir izlemeye alındı. Hemen her adımı izlenmekte ve hükümete rapor edilmekteydi¹⁸.

Beklenen Fırsat

1937-38 yılları, ülkedeki politik ayrışmanın doruğa ulaştığı yıllardır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar içerisinde, Turancı, ırkçı ve otoriter yönetimden yana olanlar ile ilerici ve özgürlüklerden yana olanlar hızla saflaşmaktadır. Ve bu farklı yoğunlaşmalar arasındaki ilişkiler ise, önemli ölçüde bir gerilim sürecinin içine girmiştir.

Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Güvenlik Dairesi'nin Yıkıcı Faaliyetler (C) Şubesi'nde Nâzım Hikmet adına kayıtlı olarak bulunmaktadır. Mahkemenin, bir kararı İçişleri Bakanlığı'na göndermesi, ancak bu makamlıkça istenilmiş olması halîhde mümkündür. Kararın üzerinde yazılı tarihe göre, Bakanlığın, bilgi toplama çalışmasına Mayıs-Haziran aylarında başladığını düşündürmektedir.

(18) Vâlâ Nureddin, a.g.e., s. 359-361.

Sayın Vâ-Nû, Nâzım'la ilgili bilgi toplama amaçlı polis denetimini yaşamından örneklerle anlatıyor. Anılarından biri şöyle:

«Genel durum böyle iken, Nâzım'ın özel durumu tasavvur edilsin.

Yokuşun başındaki Bahariye hamamının odun yığınları arasında birkaç gözcü geceli gündüzlü alestaydı. O da, onunla konuşanlar da daima kontrol altındaydı. Bu kadarla kalmıyordu. Ahbap, komşu, meslekdaş, sanatçı niteliğindeki kimseler, yolunu bulup çevreye sokuluyorlardı. Bu hafiyelere «aile doktoru» adını vermiştik. Tesbit eder, yüzlemezdik ki yerlerine tanımadıklarımız gelsin. Ayrıca uzman profesörler, ayrıca konsültasyona gelen ordinaryüsler... Nâzım'ın çevresinde bir endüstri kurulmuştu. Suç sayılacak bir söz söylesin, bir harekette bulunsun, diye tetikte bekliyorlardı. Hatta alınan maaş ya da rapor başına ücret hakedilsin türünden, Nâzım'ın sürçmesi isteniyordu.

Avrupa'dan sızan o boğucu hava içinde Nâzım'ın felâketinin başlıca sebebi, çevresinde kurulan örgüttü. Polis dosyalarında hafiyelerin raporları vardır.'

Ordunun subay kadrolarını yetiştiren Harp Okulu da, bu gelişmenin dışında değildir. Bir yanda pantürkist, milliyetçi gençler, diğer yanda ilerici düşünceleri benimsemiş olanlar olmak üzere askeri öğrenciler arasında kesin bir kutuplaşma olmuştur.

İşte, Harp Okulundaki olay da, böyle bir gruplaşmayla doğrudan ilgiliydi. Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ndeki yargılama, ırkçı, Turancı bir grup askeri öğrencinin, aralarında Ömer Deniz, Abdülkadir Meriçboyu ve Şadi Alkılıç'ın da bulunduğu kitap okumaya meraklı ilerici gençlere yönelik saldırı, provokasyon ve ihbarlarından kaynaklanmıştır¹⁹.

Komünizan düşüncelere sahip olan Ömer Deniz adlı öğrenci, ilerici grup içerisinde etkili bir kişiydi. Gençliğinin de getirdiği romantizmle hareket etmekte ve arkadaşlık ilişkilerini sol bir örgütlenmenin zemini olarak görmekteydi.

Ömer Deniz'in bu tutumu, Nâzım'a yönelik bir takım girişimleri planlamakta olan faşist çevrelerin arayıp da bulamayacağı bir fırsatın oluşmasına yol açacaktı. Çünkü Ömer Deniz, 1937 yılının A-

(19) A. Kadir, a.g.e., s. 6.

Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin Gereçeli kararında, sözkonusu gruplaşmadan, bu arada ilerici kesimden şöyle söz ediliyor:

«Huzuren dinlenen yeminli şahitlerden Süreyya, Ziya ve Cemal'in ifadelerine göre Ömer Deniz, Abdülkadir, Necati ve Orhan'ın komünist oldukları ve bunu bütün taburun bildiği ve bunların okul bahçesinde daima toplu olarak dolaşıp konuştukları ve aralarında hususi el sıkma şeklinin mevcut olduğu ve 1 Mayıs günlerinde birbirlerini tebrik ettikleri ve Kuleli'de dersanede Hulûsi tarafından Ergenekon şiirinin okunması sırasında Ömer Deniz ve Abdülkadir'in akidelerine mugayir görülmesi sebebiyle zuhur eden münakaşa sonunda Ömer'in Hulûsi'den bir tokat yediği ve bir gün de Harp Okulunda Hasan Tanoğlu'na kan ve piçlik mevzuularından bahsettikleri (...) anlaşılmaktadır.»

Kararda adı geçen ve mahkemede tanık (!) olarak dinlenen Süreyya (Koç), Ziya ve Cemal adlı öğrenciler Okuldaki «İrkç», «Turancı» grubun önde gelen kişileridir (Bkz. F. Uluç, Nâzım Hikmet ve 1938 Harp Okulu Olayının Gerçek Yönü, s. 67-70, 102-105, 124-127).

ğustos ayında Nâzım'ı ziyaret edecek ve böylece olumsuz bazı gelişmelerin doğmasına neden olacaktı.

Emekli Albay Fuat Uluç'un, mahkeme dosyasından bizzat yazdığını açıkladığı notlarındaki Ömer'in hazırlık soruşturması ifadesinde bu görüşmenin oluş biçimi şöyle anlatılıyor:

«1937 senesi tatilini Aydın ve İzmir'de geçirdim. Sonra doğru İstanbul'a gittim. Mustafa'larda, Necati'lerde kaldım. Bir aralık Nâzım Hikmet'e uğramak hatırıma geldi. Kafamda bir münakaşa yaptım ve gitmeye karar verdim.

Bu teşebbüsten maksat onun komünizm, sosyalizm hakkındaki kanaatlarını ve memlekette alâkadar olduğu unsurları tanımak ve bu sebeple kendisiyle konuşmaktı. Maçka'daki İpek Film istasyonuna gittim. Nâzım'ın olup olmadığını sordum. İpek sineması holünde kendisini gördüm. Evvelce mahkemeden kurtulduğunu biliyordum.

– Geçmiş olsun dedim, üstat dedim kendisine.

Maksadım, sola mensup olanları anlamak, teşkilâtlarını öğrenmekti. Maksadım önce öğrenmekti. Aynı zamanda bunlar arasında istifade edebileceğim şahsiyetler bulunup bulunmadığını anlamaktı. Nâzım Hikmet'in siyasi akîdeleri, benim akîdelerim yanında çürük kalır. Bunu ispata hazırım.

Nâzım Hikmet'e:

– Ben Harbiyeliyim. Harbiye'de daha arkadaşlarım var. Sol fikirliyim. Bir polis hafiyesi değilim. Bana inanınız.

Dedim. Cevap verdi:

– İstifade edeceğiniz her şey Cumhuriyetin altı prensibinde vardır.

Dedi. Rusya'ya kaçırılmam hakkındaki teklifime de:

– Böyle şey olmaz. Benim hiçbir tarafla alâkam yoktur. Burada kalmak en münasip harekettir.

Cevabını verdi. İspanya işinin daha ne kadar devam edeceği şeklindeki sorumu da:

– *Belli olmaz. Sözü ile karşıladı»²⁰.*

Nâzım, Ömer Deniz'in bu ziyaretinden ve özellikle sorduğu sorulardan kuşku duymuş ve rahatsız olmuştu. Yaşadığı bu olayın bir provokasyon olabileceğini düşünüyordu. Ve bu tuzağı bozmak amacıyla Emniyet Birinci Şube'ye telefon ederek, kendisine askeri kıyafetle polis göndermemeleri uyarısında bulundu.

Bu olay, mahkemedeki ifadesinde şöyle yer alacaktı:

«.. Bu genç beni sinema holünde görüp yanıma geldi. Kuleli'den beri yazılarımı okuduğunu, bana hayran olduğunu söyledi. Sırtında sivil olmayan bir elbise vardı. Ama neyin ifadesi olduğunu bilemiyorum. Okuldaki arkadaşlarının da beni sevdiklerini söyledi. O sırada ben bir davadan beraat ederek tahliye edilmişim. Onu da gazetelerden okumuş olacak ki bana «Geçmiş olsun» dedi. Teşekkür ettim, başımdan savmak için, «hadi sana güle güle, içerde işim var» dedim, gitmedi, bana «Nâzım Bey ben polis filan değilim, dedi, sizin fikirlerinizi beğeniyorum, daha etraflı öğrenmek istiyorum, yararlanmak için...» Bu konuşmadan daha çok şüphelendim, holden ayrıldım, içeri girince polis müdüriyetine telefon ederek; resmi askeri elbise giydirip polisleri peşime düşürmemelerini söyledim, «benim bütün çalışmam ortada, herkesin gözü önünde» dedim»²¹.

(20) Fuat Uluç, a.g.e., s. 114-115.

Fuat Uluç, kitabında: «...Tahkikatlar sırasındaki itirafları okumak fırsatını bulmuştum. Bu itiraflar, kâh tevil, kâh teyid yollu birbirini tamamlar mahiyette idi. Özellikle Ömer Deniz'in itiraflarını çok önemli bulmuş, «Gün gelir, lazım olur» düşüncesiyle bazı kısımlarını not etmişim.» demektedir (a.g.e., s. 106). Bu iddianın ne derece doğru olduğunu, kuşkusuz ki bilebilmemiz olanaklı değil. Çünkü, sözkonusu ifade tutanaklarının asılları elimizde bulunamaktadır. Ancak, Fuat Uluç'un kitabına aldığı sanık ifadeleri, önemsiz bir iki noktada yol açtığı kuşku dışında, Harp Okulu olayı'nın Nâzım'la ilişkisi bakımından genel oluşa aykırı düşmemektedir. Ancak bu çerçeve içerisinde kaynak oluşturduğunu söyleyebilmek mümkün görünüyor.

(21) Savunma metni için bkz. Kemal Sülker, a.g.e., C. 5, s. 106 vd.

Ve Son Adım

Ömer Deniz, ne pahasına olursa olsun sonuca ulaşmak istiyordu. Ve 3 Aralık günü Nâzım'ı bir kez daha ziyaret etti. Fakat bu kez Nişantaşı'ndaki evine gitmişti.

Nâzım, mahkemedeki sorgusu sırasında bu ziyaretle ilgili gelişmeleri tüm açıklığıyla anlatmıştı:

«...Aradan ne kadar geçti hatırlamıyorum. Şeker Bayramı geliyordu, çocuklarımıza ve büyüklerimize hediye almak için eşimle çarşıya çıkmıştık. Dönüşte kapı açılınca aynı genci evimizin girişinde oturuyor görünce tepem attı. Polis evimize kadar girdi, diye düşündüm. Kendi kendime, ne bulacaktı yani, dedim. O genç ayakta bana yaklaştı, kendisinin ve arkadaşlarının düşüncelerinden ve bana olan bağlılıklarından, filan söz etti. Ben onun evime hile ile girdiğini söyleyerek onu azarladım, yer de göstermedim, ne istiyorsun, dedim. Subay çıkınca erata ne öğretelim diye sordu. Anayasadaki altı umdeyi öğretirsiniz, dedim, hadi bakalım işimiz var dedim. Hatta eşim, o genç gittikten sonra bana, çok kaba davrandığım için sitem etti²².

Ve böylece, Nâzım'ın yargılanmasına yol açacak bir olay gerçekleşmişti.

Soruşturma Nasıl Başladı, Nasıl Gelişti?

Emekli Albay Fuat Uluç, Nâzım'ın Emniyet Müdürlüğü Birinci şubeye telefon etmesini şöyle değerlendiriyor: «...*Nâzım Hikmet'in telefonu dikkatleri Harp Okulu'na çekmiştir. Harp Okulundaki gizli Ko-*

Sayın Sülker, Nâzım'ın ifade metnini dava dosyasından okuyarak yazdığını söylemektedir (a.g.e., s. 12). Sözkonusu ifade başka herhangi bir yerde henüz yayınlanmamıştır.

(22) Bkz. Kemal Sülker, a.g.e., C. 5, s. 106.

münist Partisi hücresinin kurulmuş olması ihtimali bundan sonra düşünülmeğe başlanmıştır»²³

Hükümün kesinleşmesinden sonra Ankara Merkez Cezaevi'ne götürülen Ömer Deniz ise, Harp Okulu soruşturmasının başlayışına ilişkin düşüncesini bir anısına dayanarak açıklıyordu:

*«...İstanbul'a gittim. Sorup soruşturarak Nâzım Hikmet'in evini buldum. Onun oturduğu apartmanın karşısındaki boş arsada saatlerce dikiliyor, onu bekliyordum. Birkaç kez evin kapısını çalıp onu sorduy-
sam da evde bulunmadığını söylüyorlardı. Birkaç gün böylece onu beklemeden sonra konuşup görüşme olanağını bulamıyarak Ankara'ya dönmek zorunda kaldım. Ne yazık ki Nâzım Hikmet'i aramaya gittiğimde sırtımdan Harbiye giyineğini çıkarmayı akıl etmemiştim. (...) Polisi ta İstanbul'dan arkama takarak kendimin getirdiğini hiç usuma getirmiyordum. En sonra anladım ki benim Nâzım'ın evine gidip gelişim, orasını kontrol altında bulunduran polisin gözüne çarpmış, böylece arkama düşerek Ankara'ya gelmişler»²⁴.*

A. Kadir, soruşturmanın imzasız bir ihbar üzerine başlatıldığını ve bu ihbarın da «Kızılmacı», «Turancı» çevrelerce yapıldığını ileri sürmektedir²⁵. Fuat Uluç ise, «Süreyya Koç'un ihbarla ilgisi yoktu.

(23) Fuat Uluç, a.g.e., s. 119; ayrıca -benzer görüş için- bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kim Suçlamış, s. 102-104.

Fuat Uluç, Nâzım'ın telefon konuşmasının dikkatleri «Harp Okuluna» çekmiş olduğunu söylemektedir. Ancak, böylesi bir sonucun oluşmuş olması pek olanaklı görünmüyor. Çünkü, telefon konuşması sırasında Nâzım, bir Harp Okulu öğrencisinden değil, «askeri elbise» giymiş bir kişinin geldiğinden söz etmişti.

(24) Hasan İzzettin Dinamo, Musa'nın Mapushanesi, s. 206.

Sayın Dinamo'nun, Ömer Deniz'in açıklaması olarak yaptığı anlatımda, kimi konularda farklı bilgilerin bulunduğu, ilk bakışta görülebilmektedir. Örneğin, Ömer Deniz'in, Nâzım'ın evine «birkaç kez» gitmiş ama evde bulamamış olması, başkaca hiçbir kaynaktan söz edilmeyen bir bilgidir. Öte yandan, Ö. Deniz'in Nâzım ile görüşmeden Ankara'ya dönmüş olması ve gözaltına alınış biçimine ilişkin bilgiler doğrudur.

(25) A. Kadir, a.g.e., s. 15, 108.

Soruşturmalar sırasında adının ortaya atılmamasını arkadaşlarından rica etmişti. Onun kanaatine göre, kendileri itiraf etmedikçe, toplaya-bildikleri bilgi ve belgelerle suçluluklarını ispat imkânsızdı. Bu yüzden «Alarm zilini vakitsiz çaldınız» diye sitem etmişti arkadaşlarına.» demektedir ve böylece soruşturmanın bir ihbara bağlı olduğu bilgisini vermektedir²⁶.

Soruşturmanın başlatılmasıyla birlikte, 5 Ocak 1938 günü yirmi bir Harp Okulu öğrencisi gözaltına alınarak üzerleri ve dolapları aranmış ve bir kısım özel eşyalarına el konulmuştu²⁷. Okulun aynı zamanda Askeri Ceza öğretmeni olan Hakim Binbaşı Şerif Budak soruşturmayı yürütmekle görevlendirilmişti²⁸. Gözaltına alınan öğrencilerin tümü, ayrı odalara konulmuşlardır²⁹. Gözaltına alınma ve gerekli aramalarla ilgili işlemler sonuçlandıktan sonra, geceli gündüzlü sürecek olan sorgulamalara geçilecekti.

Şerif Budak, soruşturmayı Turancı, milliyetçi ve «Gizli Emniyet»-in elemanlarının verdiği bilgiler çerçevesinde geliştiriyordu. Harp Okulu öğrencileri arasında gizli bir komünist örgütlenme olduğu ve bunun da okul dışından yönetildiği düşüncesinden hareket ediyordu³⁰. İlginç olanı, sorgulamaların ilk gününden itibaren, öğrencilere,

(26) F. Uluç, a.g.e., s. 125; ayrıca s. 105'e bkz.

(27) A. Kadir, a.g.e., s. 13-14; K. Sülker, a.g.e., C. 5, s. 93.

(28) A. Kadir, a.g.e., s. 15, 44.

(29) A. Kadir, a.g.e., s. 14.

(30) Fuat Uluç, a.g.e., s. 124-126.

Fuat Uluç, Şerif Budak'ın bu kaynakları ve bilgi toplama yöntemleri üzerine bazı bilgiler açıklıyor: «...Süreyya Koç, Kuleli'de Enternasyonal marşının söylenmesinden başlayarak yaptıkları bütün mücadeleleri, bu arkadaşlarını tuttıkları eğri yoldan döndürmek için nasıl çalıştıklarını, fakat muvaffak olamadıklarını; sade kendisinin değil, onları bütün okulun komünist olarak tanıdığını, esasen kendilerinin de bunu gizlemediklerini, görünüşe göre bir dış kaynaktan direktif aldıklarını en ince teferuatına kadar anlatmıştır. O zamana kadar topladıkları vesikalara savcıya tevdi etmiştir.

Nâzım Hikmet'le ilgili soruların sorulmasıydı³¹.

Sorgulamalar sırasında, hakaret, tehdit ve kurşuna dizme uygulamaları gibi yollarla öğrenciler üzerinde baskı kurulmaya da çalışılıyordu³². Ve nihayet amaçlanan sonuca görece olarak ulaşılmıştı.

Örneğin, 5 Ocak günü sorgusu yapılan Necati Çelik'in ifadesinde, bir dizi suçatımını içerir anlatımların yer alması sağlanabilmişti. Necati Çelik'in elyazılı ifadesi şöyleydi:

«...Ömer Deniz daha da ileri giderek komünizmden, Türkiye komünistlerinden, bunlarında başında Nâzım Hikmet'in bulunduğu bahsetmiştir. Bunların kurcukları legal bir teşkilâta da girmeye hazır olduğunu belirtmiştir»³³

Ancak bu niteliğiyle elde edilmiş olan sorgu yeterli değildi. Ama Ömer Deniz'in sorgulanması sırasında işe yarayabilecek bir işlev görebilecekti.

Sorgusu yapılan Ömer Deniz, «hazırlık» soruşturması ifadesinde, okuldaki pek çok somut ilişkiden sözetmekle birlikte, Nâzım'la ilgili ciddi bir suçatımında bulunmamıştı³⁴. Fakat, «ilk tahkikat» ifadesi sı-

Bu vesikaların çoğu, Ömer Deniz'le Abdülkadir Meriçboynu'nun bölük kademlileri, Milli Birlik Komitesi'nden Tabii Senatör Sami Küçük tarafından Süreyya Koç'a verilmiştir. Diğerleri de başka kaynaklardan ele geçirilmişti.» (a.g.e., s. 126). Ayrıca Fuat Uluç, «yaptıkları şuurlu mücadele yüzünden» Okul Komutanlığı'nca Süreyya Koç'a ödül verilmiş olduğunu açıklıyor (a.g.e., s. 127); Ayrıca, soruşturma sırasında Gizli Emniyet görevlilerine de bilgi toplama görevinin verildiğini de belirtiyor (a.g.e., s. 124).

(31) Öğrencilerin gözaltına alındığı 5 Ocak günü sorgusu yapılan Necati Çelik'e, Nâzım'la ilgili sorular sorulmuş ve ifadesine de, bu yönde bazı anlatımlar yazılmıştı (Bkz. F. Uluç, a.g.e., s. 123; ayrıca A. Kadir, a.g.e., s. 29-21).

(32) A. Kadir, a.g.e., s. 28, 57, 69 vd.

(33) F. Uluç, a.g.e., s. 123.

(34) Nâzım'ın duruşmada tuttuğu noktalar (Bkz. Memet Fuat, «Nâzım Hikmet'in Suçsuzluğu» (Yeni Dergi, Şubat 1967, S. 29, s. 81).

rasında, yani alınan ikinci ifadesinde ise, suçlayıcı sözler yer alıyordu. İfade şöyleydi:

«...İkinci görüşmem kendi evinde oldu. Burada bana daha çok itimat edebilmesi için biraz fazla samimiyet gösterdim. Sözlerimin arasında Rusya'ya gitmek fikrinden vazgeçtiğimi ilave ettim. Okulda arkadaşlarımla bulduğumu, bunların da çalıştıklarını söyledim. İsim zikretmedim. Nâzım Hikmet'le temastan maksadım, itimadını kazandıktan sonra ağzından söz almaktı. Özet olarak şunları söyledi:

– Seni çok ateşli görüyorum. Size itidal tavsiye ederim. Subay çıkmanıza az kalmış. Şimdilik ricat eder gibi görünün. İlerde subay çıktığınız zaman erler üzerinde işlemeye başlayın. Şunu bilin ki, köylülerden teşekkül eden askerlerinizi doğrudan doğruya komünist yapamazsınız. Bunlara evvela Cumhuriyeti aşlamak, ondan sonra komünizme geçmek lazımdır. Yalnız bu arada ve mesela Almanya, İtalya fenadır. Balkanları ve Anadolu'yu istila ederek Basra Körfezi'ne inmek ve memleketimize Anadolu'nun cenubundan faşizmi yaymak istiyorlar gibi sözlerle bu milletlerin fenalığını ilk anda kafalara yerleştirmeyi unutmayınız. Bu memlekette faşist unsurlar üniversite muhitinde toplanmıştır. HABER gazetesinde Yaşamak Hakkı isimli bir tefrika neşredeceğim. Onu da okuyun.

– Sizi bir daha ne zaman göreyim?

Soruma da:

– Temasımızdan şüphe ederler. Bu şüpheyi uyandırmayalım. Ben istediğim zaman sizi bulurum, dedi.»³⁵

(35) F. Uluç, a.g.e., s. 115-116.

Yukarıda, ifadenin Nâzım'la ilgili ilk görüşme bölümünü yayınlamıştım. O nedenle yinelemedim. Ayrıca; dikkat edilirse, F. Uluç'un Ömer Deniz'e ait olduğunu söylediği bu ifade ile, Gerekçeli kararda anılan Ömer Deniz'in ifadesindeki Nâzım'ın sözleri bazı değişiklikler içermektedir. Fakat öz itibarıyla aynıdır. İlk soruşturma ifadesinin aslı elimizde

Nâzım Gözaltına Alınıyor

Ömer Deniz'in ifadesindeki Nâzım'la ilgili suçtamı nitelikli sözleri doğrulayan tek bir delil yoktu. Dosyada ne bir belge, ne de bir tanık ifadesi vardı. Ama, Askeri Savcı Şerif Budak, böylesine soyut bir suçlama ile yetiniyor ve Nâzım'ı bu davaya dahil etmeye kararlı görünüyordu.

17 Ocak gecesi İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı ekiplerce gözaltına alınan Nâzım Hikmet, Ankara'ya götürüldü³⁶. 21 Ocak günlü Akşam Gazetesi, «Şair Nâzım Hikmet komünist tahrikâtı şçundan tevkif edildi» başlığıyla verdiği bir haberle olayı kamuoyuna duyurmuştu:

«Nişantaşı'nda Valikonağı Caddesinde Selçuk Apartmanında oturan şair Nâzım Hikmet evvelki gece polis tarafından tevkif edilmiştir.

Polisler, kendisini evinden almışlar ve Emniyet direktörlüğüne götürmüşlerdir. Oturduğu apartmanda araştırma yapılmış ve bir zabıt varakası tanzim edilmiştir.

bulunmadığından, bu farklılığın nedenini ya da hangisinin aslına daha uygun olarak özetlendiğini veya aktarıldığını anlayabilmek, olanaklı görünmüyor. İlk soruşturma ifadesi Gerekeçeli kararda şöyle özetleniyordu: «(Meleketimizde üniversite muhiti faşist unsurdur, Türkiye'de en büyük tehlike faşizmden gelir, siz gençsiniz, başınızı şimdiden ateşe atmayın, yazık olur, tedbirli olun, sizin bu fikirde olduğunuzu bilenlere karşı rücu ettiğinizi aşıl原因, siz ilerde ordunun kuvvetli elemanı olacaksınız, orduya girince köylü neferlere evvela Cumhuriyet ve sonra komünistliği telkin edeceksiniz, Türkiye'de doğrudan doğruya komünistlik olmaz, ilk zamanlarda bulacağınız fırsatlardan istifade ederek Almanya ve İtalya'nın Türkiye'ye düşman olduklarını ve Almanya'nın Balkanlar ve Anadolu üzerinden Basra Körfezi'ne inmek ve İtalyanların da Cenup hudutlarımızdan memleketimize faşizmi yaymak istediklerini anlatmalısınız...) dediği ve ayrılırken tekrar görüşmek hususunu temenni eden Ömer Deniz'e (sık sık görüşmemizden şüphe uyandırınız, istediğim zaman ben seni bulurum) cevabını verdiği.»

(36) A. Kadir, a.g.e., s. 23: Dipnottaki açıklama.

Şair Nâzım Hiket hakkında komünistlik tahrikâtından dolayı evrak tanzim edilmiş ve müddeiumilik tevkif kararı vermiştir.»

18 Ocak günü trenle Ankara'ya götürülen Nâzım, Askeri Cezaevi'nde tek kişilik bir hücreye konulmuştu³⁷. «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» adlı romanında bu hücreden şöyle söz edecekti.

«...938 kışında yine aldılar. Ankara'ya yolladılar. Askeri Cezaevinde tecride soktular. Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi de parmaklıklı ya, camları yok. Kar içeri yağıyor. Yer de çimento. Döşek möşek şöyle dursun, bir battaniye vermedi hergeleler»³⁸.

Ankara'ya getirildiğinin ertesi günü, 19 Ocak'ta sorgusu yapıldı. Ancak, sorgulama sırasında kendisine yönelik somut bir suçlama yöneltilmekten çok, bir süre önce İpek Sineması'nda görüştüğü, daha sonra da evine gelen askeri öğrenciyle ilgili bazı sorular sorulmuştu.

Sorgunun bu özelliğini, karısına yazdığı 1 Mart 1938 tarihli bir mektupta şöyle anlatıyordu:

«...Şimdiye kadar bir defa isticvap edildim, bundan kırkbir gün önce, Ankara'ya ayak bastığımın ertesinde. O zamandan beri de sorgusuz sualsiz yatıyorum. Herhalde doğrudan doğruya benimle hiçbir alâkası olmayan dava tahkikatının ikmali bekleniyor. (...) Burada, avukata da anlattığım gibi, bana atfedilen suçu ve bu suçun delillerini anlıyamıyorum. Yalnız bana, beni bir defa sinema holünde, bir defa da evimde görmeye gelen genci sordular. Ben ismini bile bilmediğim, kendiliğinden, hatta evimin adresini bile vermediğim halde gelen ve ilk önce polis tarafından gönderildiğini sandığım gençle neler konuştuğumuzu olduğu gibi anlattım. Zaten ortada saklayacak bir şey yok ki. Ben onu herhangi bir suça teşvik etmiş değilim. Onun da vermiş olduğu ifadede bunun aksini söylemesi için ya aşağılık bir müfteri, yahut deli olması lazım. Esasen benim isticvabımda bana:

(37) A. Kadir, a.g.e., s. 22-24.

(38) Nâzım Hikmet, a.g.e., s. 93-94.

«Sen bu genci suç işlemeye teşvik etmişsin, o böyle söylüyor,» demediler ve böyle bir soru sormadılar»³⁹.

İlk sorgulama, somut bir suçlamayı içermiyordu ama, bir suçun tahrikçiliği gibi bir eylemi de ima ediyordu. Bunun anlamı açıktı. Nâzım yeni bir yargılamanın eşiğinde bulunuyordu ve derhal bir avukatın yardımına başvurmalıydı. Soruşturmanın Ankara'da sürüyor olması nedeniyle, Ankara Barosu'ndan bir avukatla anlaşması gerekliliği, akla ilk gelen olasılıktı. Bu aşamadaki en önemli mesele buydu. 1 Şubat günü karısı Piraye Hanım'a yazdığı bir mektupta bu sorunu gündeme getiriyordu:

«...Bir avukat vardı, hani benimle Kadıköy vapurunda tanışmıştı, Ferhat'ın arkadaşı, eskiden Ankara müddeiumumi muaviniymiş, işte onun ismini ve adresini Ferhat'tan öğren, ona bir mektup yaz, benim avukatlığımı almak isterse müracaat etsin. İlk tahkikat bittikten sonra gelip benimle görüşür. Fakat red ederse yine sana derhal bildirsin. O zaman Celâl'den rica et, Şevket Bey'e telefon etsin, ben küçük Samiye ile konuştum. Şevket Bey burada bize bir avukat tavsiye eder. En mühim mesele bu»⁴⁰

Piraye Hanım'ın gerekli girişimleri üzerine Nâzım'ın çocukluk arkadaşı Ferhat Dömeke, eskiden Ankara Cumhuriyet savcı yardımcısı olan Avukat Ömer Keskinoglu ve iş ortağı Av. Saffet Nezihî Bölükbaşı ile anlaştı⁴¹.

Avukat Ömer Fuat Keskinoglu, birkaç gün sonra cezaevine giderek Nâzım'la kısa bir görüşme yapar. Ancak, henüz vekaletname çıkarılmamıştır⁴².

(39) Piraye Hanım'a 1 mart 1938 tarihli mektubu (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 61).

(40) Memet Fuat, a.g.e., s. 54-55.

(41) Av. Saffet Nezihî Bölükbaşı, «Nâzım Hikmet üzerine anılar ve Harp Okulu'ndaki dava, Nâzım Hikmet'e Armağan, s. 27.

(42) Nâzım'ın Piraye Hanım'a 19 Şubat 1938 tarihli mektubu (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 57)

Nâzım'ın avukat arama girişimleri sürerken, önceki davalarında savunmalarını yüklenmiş olan Av. İrfan Emin Kösemihaloğlu, Harp Okulu Komutanlığı Adli Amirliği'ne başvurarak, bu davada Nâzım Hikmet'in vekili olarak savunmasını yapacağını bildirmiş ve vekaletnamesini göndermişti. Ancak, Adli Amirlik, Av. İrfan Emin Bey'in bu davada vekaletname almasına onay vermemişti⁴³. Nâzım Hikmet, İrfan Emin'in bu çabasını, kendisine yapılan bir «tebligat» üzerine öğrenmiş ve telaşlanmıştı. Çünkü bu, savunma hakkının sınırlandırılmasına yönelik bir tutumdur ve anlaşıldığı avukatlar açısından da benzer bir sonucun gerçekleşmesi olasıydı. Karısına bir mektup yazarak, düşüncelerini açıkladı:

«...Avukat İrfan Emin kendiliğinden dava vekilliğimi almak için müracaat etmiş, fakat buraca bu reddedilmiş. Bunu bana yapılan bir tebliğden anladım. Bu ne demek? Rica ederim, bu meseleyi istersen

Burada bir noktaya açıklık getirmek gerekiyor. Sayın Av. Bölükbaşı, Nâzım Hikmet'e Armağan Kitabına yazdığı anılarında, Nâzım Hikmet ile ilk görüşmeye, Cezaevi Müdürü'nün telefonu üzerine, Av. Keskinoğlu ile «birlikte» gittiklerini belirtmektedir. Oysa Nâzım Hikmet, karısına yazdığı 16 Mart tarihli mektubunda, «Dün mahkemede Avukat Saffet Nezihî vardı. Kendisini ilk defa görüyorum.» demektedir (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 67). Anlaşılan her iki avukatın Nâzım'ı «birlikte» ziyareti, duruşmaların başlamasından sonra gerçekleşmiştir.

(43) Av. Saffet Nezihî Bölükbaşı, a.g.m., ..., s. 32 ayrıca, Piraye Hanım'a 16 Mart 1938 tarihli mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e, s. 66-67).

O tarihte yürürlükte bulunan askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 206/4'ncü maddesi, «Dava olunan fiil sahtekârlık, hırsızlık, emniyeti suistimal, yağma, tahrip cürümlerinden biri olduğu veya askeri surlarla ve hükümetin emniyeti ile alâkadar bulunduğu takdirde maznun, âmiri adlînin muvafakat edeceği avukat veya dava vekilini müdafii tayin eder.» hükmünü öngörüyordu. Savunma hakkına ve savunma görevine yönelik sınırlama getiren bu maddenin uygulanmış olması, üstelik Askeri Ceza Yasası'nın 94. maddesi bu düzenlemenin kapsamı dışında olmasına karşın bu yola başvurulması, Nâzım'a yönelik tutumu göstermesi bakımından önemlidir.

telefonla İrfan Emin'den öğren ve bana derhal malûmat ver. Sonra Celâl, Avukat Fuat Ömer'e de telefon etsin, İrfan Emin meselesini söylesin, Fuat Ömer de resmen müracaat etsin. Eğer onun vekilliği de kabul edilmeyecekse, ben de başımın çaresine bakayım, kabul olunacak bir vekil arayayım. Bu işleri süratle gör ve bana hemen malûmat ver»⁴⁴.

Daha sonra, Adli Amirin onayı alınacak ve avukatlar Fuat Ömer ile Saffet Nezihî Beylere vekâletname çıkarılacaktı⁴⁵. Fakat, Nâzım'ın savunma hakkına getirilen sınır, İrfan Emin olayında yansıdığı üzere, yalnızca avukatını özgürce seçebilmesinin engellenmesinden ibaret değildi. Adli Amirlik, Nâzım'ın avukatıyla serbestçe görüşebilme hakkına da sınır getirme anlamına gelen «ihtilâttan men kararı» vermişti⁴⁶. Bu karar gereğince, Nâzım'ın, avukatıyla yalnız olarak görüşmesi yasaklanacak ve daha da önemlisi, dava ile ilgili bazı konular konuşması bile engellenebilecekti. «İhtilâttan men» kararı, ilk soruşturma aşaması bakımından sözkonusuydu, davanın açılmasıyla birlikte kaldırıldı⁴⁷.

İddianame

Adli âmirlikte sürdürülen soruşturma, iddianamenin yazılmasıyla

(44) Memet Fuat, a.g.e, s. 64-65.

(45) Piraye Hanım'a mektup (Memet Fuat, a.g.e., s. 65-66).

(46) 1631 Sayılı «Askeri Muhakeme Usûlü kanunu»nun 208'nci maddesi, «mevkuf bulunan maznun müdafii ile her zaman görüşebilir; muhabere edebilir. Müdafii bilmesi tecviz edilmeyen hususlar hakkındaki muhabereleleri âmiri adlî menedebilir ve maznunun müdafii ile görüşürken bir askeri hakim veya adlî subay bulundurur.» hükmünü öngörmekteydi. Bu madde gereğince, Nâzım'ın avukatı ile görüşmelerinin sınırlandırılmasına karar verilmişti.

(47) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 66-67).

birlikte tamamlanmış, 11 Mart günü soruşturmanın, yani davanın açılmasına karar verilmişti⁴⁸.

İddianame Nâzım'a 13 Mart cuma günü tebliğ edildi⁴⁹. 1938/53 Esas ve 11 karar sayısını taşıyan iddianame özet olarak söyleydi:

«Yapılan tahkikat sonunda:

Maznunlardan Ömer Deniz'in, İstanbul'da Kuleli son sınıfta bulunduğu zamanlarda fikir ve düşüncelerinde ihtilâlcî bir idareye ait prensiplerin hakim olmaya başladığı ve zaman ile, komünizm tezahürleri gösteren bu fikirlerin, Nâzım Hikmet'in bu vadideki eserlerinin mütalâasından sonra kuvvettendiği ve aynı eserlerden ilham aldığı söyleyen Abdülkadir ile buluşarak bu fikirlerin nazari sahasında konuşup anlaştıkları ve...

Ömer, arkadaşlarıyla beraber bu yoldaki çalışmalarına daha büyük bir hız vermiş, Nâzım Hikmet'in, Haydar Rifat'ın kafasında müsait bir muhit bulan ve ihtilâl ve isyan kokan eserlerini okumuş ve bu tesirler altında aradığı siyasi hedefi komünizmde bulmuş bu andan itibaren ateşli bir komünist kesilmiş ve hâlâ ekmeğini yediği büyük milleti ve onun büyük prensiplerini unutmamış, fikri cereyanlarına, askerlik ruhuna ve disiplini ile telifi mümkün olmayan bir istikamet vermiştir.

Edremit'ten fikir ve mesai arkadaşı Orhan'a yazdığı mektupta (Maksim Gorki)'nin ölümünden, büyük bir Türk kahramanın ziyat karşısında bulunuyormuş gibi, derin bir teessürle bahsetmiş, Orhan da verdiği cevapta bu teessürlerine iştirakini bildirmiş, yalnız, milli hiserimizin tecellisi bakımından bir prensip ve ihtilâl rejiminin mümessili olarak telâkkiye mecbur kaldığımız bu Rus'un adını bir (O) harfinin remzi altında saklamak suretiyle milli intikamdan korktuğunu ispat etmiştir

(48) As. Savcılığın 1938/53 Hz. Es. sayılı iddianamesinden.

(49) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 65-66).

Ömer Deniz, fikren, kavlen ve fiilen iştirak halinde bulunduğu asker ve sivil arkadaşlarını gayesine bir an evvel ulaştırmak için onlara, Nâzım Hikmet'in, Karl Marks'ın, Haydar Rifat'ın kitaplarını vermiş, bu kitaplar maznunlar arasında mübadele edilmiş, hatta bu maksatla Mustafa Ergün'e ve hukuk talabesinden Hasan'a paraca yardımlar bile yapılmıştır.

Ömer, arkadaşları arasında (Dost) kelimesinin bir sembol olarak kullanılmasını tavsiye etmiş, maznunların ele geçen mektuplarında bu tavsiyenin hararetle muhafaza edildiği görülmüştür.

Ayrıca arkadaşlar arasında ve Ömer'in icadettiği şekilde el sıkma ve hassaten bir başka sebepten kıymet verdikleri 1 Mayıs günleri vaki olan bayramlaşma, bu yoldaki anlaşmanın tezahürlerinden başka bir şey değildir.

Ömer Deniz, 1937 senesi sıldan avdetinde İstanbul'a uğramış, burada komünizmin piştarı tanıdığı ve fikirlerinden ilham aldığı Nâzım Hikmet'i İpek Sineması holünde görmüş, kendisini tanıtmış, geçmiş olsun üstadım demiş, Harp Okulundaki fikir ve meslek arkadaşlarının mevcudiyetinden ve kendisine karşı duyduğu hayranlıklardan bahsetmiş ve bir polis hafîyesi olmadığını söyleyerek Nâzım Hikmet'e itimat telkinine çalışmıştır.

Aradan 4 ay geçtikten sonra ve bir bayram arifesinde Ömer Deniz, okuldan izinsiz savuşmuş, İstanbul'a gitmiş, Nâzım Hikmet'i evinde ziyaret etmiş, kendisine arkadaşlarının sempatisinden ve faaliyetlerinden bahsetmiş, Nâzım Hikmet de komünizmin orduda ne suretle yayılması lâzım geleceği hakkında kendisine direktifler vermiş, Ömer Deniz'in isyankâr ruhunu tatmin etmiş ve bir saatten fazla süren bu görüşmeden sonra Ömer ayrılmış ve Ankara'ya avdet etmiştir.

Ömer Deniz, bu mülâkattan duyduğu sevinci ve memnuniyeti bu sırada hava tebdilinde Edremit'te bulunan arkadaşı maznun Necati'ye

yazdığı ve dava dosyasında bulunan mektup müsvettesinden ve el yazısı ile tesbit etmiş bulunuyor.

Bu suretle Ömer'in diğer maznun arkadaşlarıyla beraber muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde alenen toplanarak Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mucibince durumu tesbit edilmiş olan devletin ve dolayısıyla ordunun teşekkülüne zarar verecek ve orduyu idare eden ve aynı zamanda âmirleri bulunan şahıslara karşı fiili taarruzu ve inhilâli istihdaf eden ve hizmet emirlerinden imtina ettiklerini sarahatle gösteren bir fiil ve harekette buldukları, maznunların açık itirafları, şahitlerin yeminli beyanı ve dava evrakı münderecatı ile tezahür etmektedir.

Bu sebeple maznunlar hakkında duruşma yapılarak irat ve ikame olunan delillere istinaden Ömer, Nâzım Hikmet ve Mustafa Ergün'ün As. C. K.'nin 94 ve diğer maznunların da bu kanunun 100. maddesi mucibince cezalandırılmalarına karar verilmesini ve 100. madde ile cezalandırılması istenilen maznunlar hakkında TCK.'nin teşebbüse ait hükümlerinin nazara alınmasını isterim.»

Iddianame, Nâzım'da tam bir şaşkınlık yaratmıştı. Üzerine atılı suç hiçbir delile dayanmıyor, soyut bir iddiadan ileri gidemiyordu. Ama, beş yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına mahkûm edilmesi isteniyordu. Tepkisini, karsısına yazdığı mektupta gösterdi:

«Cuma günü iddianameyi aldım. (...) İddianameyi okudum ve şaştım. Bir insanın böyle deliller (!!) ile mahkemeye sevkedilebileceğini ummazdım. Fakat ne yalan söyleyeyim kör kör parmağım gözüne kadar aşikâr bir suçsuzluk şeraitinde, bu kadar delilsiz bir davada adaletin herhalde tecelli edeceğine, beraat eyleyeceğime emin bulunmakla beraber neden 56 gün yattığıma ve mahkeme bitinceye kadar da yatacağıma ve neden men-i muhakeme kararı almayıp mahkemeye sevk edildiğime akıl erdiremediğim için ara sıra kötü kötü düşünüyorum. İddianame benim «isyan ve ihtilâl kokan» kitaplarımdan bahsediyor. Düşün ki bu kitapların hepsi bugün resmen

satılmaktadır. Eğer «isyan ve ihtilâl koksaları» haklarında takibat yapılır, kitaplar ve ben mahkûm olurduk. Türkiye Cumhuriyeti kanunları bu kitaplarda mevzuatı kanuniyeye muhalif bir şey görmedikleri için onlar hakkında bir mahkûmiyet kararı vermedikleri halde, bana tebliğ edilen iddianamede böyle bir «suç delili» (!) var. Eğer bu iddia varidse bundan benim kadar Türkiye Cumhuriyeti Adliyesi de me's'uldür. Çünkü en son kitabım iki sene evvel neşredilmiştir ve bu «isyan ve ihtilâl» kokan kitapların neşrine adliye göz yummuş demektir. İşte delillerden biri bu. İkincisi benim kendisini çağırmadığım, evimin adresini vermediğim, tanımadığım bir delikanlıya direktif vermiş olmağım (!). Tanımadığı, hatta polisliğinden bile bir aralık şüphelendiği ve topu topu bir saat kadar gördüğü bir insana «direktif» (!) verecek kadar deli, aptal ve eşek olduğumu farzedelim. Fakat bu «direktif» verme keyfiyetinin kanuni delilleri, hatta tek bir delili nerede? Belki o çocuğun böyle bir ifadesi var. O bu atfı cürmü, o çocuk bu ifadesini nasıl ispat ediyor ve bir yalanı hangi kanunî delillerle ispat edebilir?

İşte hakkımdaki iddia bu kadar! Ve benim bu iddialar hakkında kendi kendime sorduğum suallerin bazıları bunlar»⁵⁰.

Yargılama Başlıyor

Yargılamaya, 15 Mart salı günü başlanacaktı⁵¹. Harp Okulu binasındaki salonlardan biri, duruşma salonu olarak düzenlenmişti⁵².

Duruşmayı, Adli Hakim Binbaşı Kâzım Yalman yönetmek üzere görevlendirilmişti⁵³. Mahkeme kurulu beş kişiden oluşuyordu. Bun-

(50) Memet Fuat, a.g.e., s. 65-66.

(51) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 65-67).

(52) A. Kadir, a.g.e., s. 77.

(53) Bkz. Harp Okulu Komutanlığı'nın 1938/53 Es. Sayılı Soruşturmanın Açılması Kararı (iddianame).

lardan yalnızca biri; Binbaşı Kâzım Yalman hukukçu, diğerleri ise değişik rütbelerden subaydı⁵⁴. Adli Hakim Binbaşı Şerif Budak, bu kez de mahkeme savcısı olarak görev yapacaktı⁵⁵.

Duruşma günü geldiğinde, sanıkların savunucuları Saim Dora, Fuat Ömer Keskinoglu, Saffet Nezihi Bölükbaşı ve Mustafa Ergun'un avukatı (?) ile sanıklar ve az sayıda dinleyici hazır bulunuyordu. Mahkeme Kurulunun yerini almasından sonra, önce sanıkların kimlikleri saptanmış ve iddianamenin okunması işlemi tamamlanarak sorgulara geçilmişti. Sorgulama iddianame sırasında göre yapılıyordu ve ilk söz Nâzım Hikmet'in, ardından da Ömer Deniz'indi⁵⁶.

Nâzım Hikmet, atılı suçun doğru olmadığını, suçlamanın herhangi bir kanuni delile de dayanmadığını belirterek önceki ifadelerini yineleni⁵⁷. Ayrıca, mahkemenin sorularına karşılık olarak verdiği yanıtlarla bazı konulara açıklık getirdi. Gerekçeli kararda Nâzım'ın bu açıklamaları şöyle özetleniyor:

«...ifadelerinde Ömer Deniz'in sorduğu ve fakat şimdi neler olduğunu hatırlayamadığı felsefi mevzular üzerinde bir saat kadar konuştuklarını ve bu konuşmalar esnasında Ömer Deniz'in kendisine komünist olduğunu ve arkadaşlarının bulunduğunu ve Harp Okulunda bu maksatla bir teşekkülün vücut bulmuş olduğundan bahsetmediğini, fakat Ömer Deniz'i biraz okumuş ve kafasında bu fikirlere ait cereyanların harekete geçmiş olması dolayısıyla kendiliğinden ve Ömer'e bir nasihat olsun diye Cumhuriyetimizin esas kanunumuza giren altı umdesinden ve bunların faide ve ehemmiyetinden ve bu prensiplere sadakat lüzumundan bahsettiğini ve Ömer Deniz ile sosyalizm ve ko-

(54) 1631 Sayılı As. Muhakeme Usûlü Kanunu'nun 31'inci maddesinin o tarihteki düzenlemesine göre, mahkeme kurulu, dört muvazzaf, bir de hakim sınıfından olmak üzere beş üyeden oluşuyordu.

(55) A. Kadir, a.g.e., s. 79.

(56) A. Kadir, a.g.e., s. 77-81.

(57) A. Kadir, a.g.e., s. 77 vd.

münizm hakkında bir şey konuşup konuşmadıklarını hatırlayamadığını... (söylemiştir)...

Nâzım yönünden en önemli ifade, Ömer Deniz'in kiydi. Çünkü üzerinde atılı suçlamanın tek dayanağı, Ömer'in Hazırlık Soruşturmasındaki ifadesinde yer alan kimi suçlayıcı sözlerdi ve mahkeme önündeki tutumunun ne olacağı, merak konusuydu⁵⁸.

Ömer Deniz'in sorgusu sırasında, gerek kendiliğinden, gerekse sorulan sorulara yönelik olarak verdiği yanıtlarla birlikte oluşan duruşma ifadesini, Mahkemenin Gerekçeli Kararından okuyalım:

«Maznun Ömer Deniz'in duruşmada, Nâzım Hikmet ile ilk defa İpek Sineması holünde ve ilk ifadesinde olduğu veçhile görüştüğünü teyid etmekte ise de bu görüşmeden 4 ay kadar sonra ve İstanbul'a gittiği zaman Nişantaşı'ndaki evinde Nâzım Hikmet'le vuku bulan konuşmadan kendisine karşı olan sempatisinden bahsettiğini fikri eserler ve felsefi tetkiklerle alâkasını hissettirecek mevzular üzerinde konuştuklarını, kendisinin komünist olduğunu asla söylemediğini ve Harp Okulunda Nâzım Hikmet'in eserlerini okuyan talebelerin bulunduğunu söyleyip söylemediğini hatırlamadığını («sosyalizme ve komünizme dair bir sual tevcih ve Nâzım Hikmet'in de bu sual sebebiyle sosyalizmi izah ettiği»ni) ve duruşmada okunan ilk tahkikat ifadelerinde, Nâzım Hikmet'in kendisine orduda komünizmin yayılmasının ne suretle olabileceğini ve bu maksatla ne şekilde hareket edilmesinin lâzım geldiği hususuna müteallik direktiflerde bulunduğu hakkındaki itiraflarının hakikat olmadığını (...) tahkikatın çabuk bitirilmesi ve tahkikat halinin tevlit etmiş olduğu üzüntüden kurtulması için (...) söylediğini ifade (etmiştir)...*»

Görüldüğü gibi, Ömer Deniz, hazırlık aşamasındaki ifadelerinde

(58) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 66).

(*) Parantez içindeki anlatım, Gerekçeli Kararın bir başka bölümünde yer almaktadır.

yer alan Nâzım'a yönelik suçtamı niteliğindeki sözlerini geri alıyor, onların doğru olmadığını söylüyordu. Nâzım, bu gelişmeyi, aklanabileceğinin işareti olarak görüp değerlendirmişti⁵⁹.

Yargılamanın gelişimi içerisinde, Nâzım Hikmet yönünden üzerinde durulacak bir sanık ifadesi ya da toplanacak başka bir delil yoktu. Bu süre içerisinde, diğer sanıklarla ilgili incelemeler yapıldı, tanıklar dinlendi. Yargılamanın yeniden Nâzım'a yönelmesi, ancak savunmalar sırasında gerçekleşecekti.

Önce Avukat Savunmaları

22 Mart salı günü yapılan duruşmada Savcı Şerif Budak son iddiasını okumuştur. Nâzım'ın, Askerî Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesine göre cezalandırılmasını istiyordu⁶⁰. Ve savunmaların yapılması için yargılamanın 24 Mart perşembe gününe bırakılmasına karar verilmişti⁶¹.

Nâzım'ın Avukatlarından Saffet Nezihi Bölükbaşı, yaptıkları savunma çalışmasını şöyle açıklıyor:

(59) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 66-67).

(60) B. Kadir, a.g.e., s. 94-95.

1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu'nun, Nâzım'a uygulanması istenilen 94'ncü maddesi şöyleydi:

«1- Birden ziyade şahısları hep birlikte âmire veya mafevke (üste) itaat-sizliğe veya mukavemete veyahut fiilen taarruza sevk ve tahrik eden isyan muharriki sayılır. Suç yapılmamış veyahut yapılmaya teşebbüs edilmemişse isyan muharriki beş seneden az olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

- Tahrik sebebiyle, askerî hizmete ehemmiyetli bir zarar gelmişse isyan muharriki on seneden az olmamak üzere ağır hapisle cezalandırılır.

3- Seferberlikte isyan muharriki ölüm cezası ile cezalandırılır.»

(61) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 67-70).

«Mahkemede yapacağımız savunma için Fuat Ömer'le aramızda bir iş bölümü yapmıştık. Ben davanın yasal açıdan analizini, Fuat da delillerin tartışmasını yapacaktık. Fuat savunmasında, Ömer Deniz'in hazırlıktaki ifadesiyle Nâzım'ın ifadesini karşılaştırdıktan sonra, ilk soruşturmadaki değişikliğin ve bu değişikliğe neden olabilecek ihtimallerin üzerinde uzun uzun durdu. Birbirinden uzak ve ayrı yerlerde, görüşmeden de yasaklı iki insanın birbirini aynı ifade verebilmiş olmalarının anlamını, başka delile dayanmayan değişik ifadelerden hangisine iltifat etmenin daha isabetli olabileceğini açıklamaya çalıştı. Sonuçta kamu davasının ispatlanmış, sayılabilmesine olanak bulunmadığını belirtti.

Ben, Nâzım Hikmet'le Ömer Deniz arasındaki görüşme ve ilişkinin iddianamede ileri sürülen biçimde ispatlanmış olduğunu varsaysak bile, 94. madde ile verilecek bir hükümlülüğün Yargıtay'ca onanmasına olanak bulunmadığını, çünkü iddianamede 94. maddesinin unsurlarını kapsayan bir iddia yerine, memlekette komünizmi hakim kılmak isteyen örgüt kurmak veya komünizm propagandası yapmaktan söz edildiğini, belirttim. Bu iddia da ispatlanmamış olmakla beraber, bir an için doğruluğunu kabul etsek, bu takdirde Askerî Ceza Yasası'nın 94. maddesinin değil, Türk Ceza Yasası'nın 3038 sayılı yasayla değişik 141, 142. maddelerinin söz konusu olabileceğini, bu takdirde de Askerî Usûlün 2. maddesi gereğince davaya bakma görevinin genel mahkemelerde olduğunu ileri sürdüm»⁶².

Ve nihayet söz sırası Nâzım Hikmet'e gelmişti.

(62) Avukat Saffet Nezihî Bölükbaşı, «Nâzım Hikmet Üzerine Anılar ve Harp Okulu'ndaki Dava», Nâzım Hikmet'e armağan, s. 40-41.

Sayın Kemal Sülker'in, avukat savunmaları olarak kitabına aldığı metinler, Nâzım'ın savunma avukatlarınca yargılanmanın kesinleşmesinden sonra TBMM'ne verdikleri dilekçe metnine büyük ölçüde benzemekte, hatta aynı sözcükler ve anlatımı içermektedir (Bkz. Sülker, a.g.e., s. 118-122).

Nâzım Hikmet'in Savunması

«Huzurunuzda ilk defa yargılanıyorum. 1925 yılından beri şiirlerim yüzünden ve gizli parti teşkilâtı kurma iddiasıyla muhakeme edildim. İdam talebiyle hakim huzuruna çıkarıldığım da oldu. Hemen arz edeyim ki, hepsinin delil diye gösterebilecekleri şiirim, birkaç polisin yanlış ifadesi, birkaç arkadaşla toplanmamız, yahut şurada burada duvarlara yapıştırılan 1 Mayıs'la alâkalı beyannameler gibi maddî deliller mevcuttu. Fakat adım çıktığı için davaya dahil edildiğimden mahkemelerde beraat kararı aldım.

Hayatımın son 13 yılı içinde askerî mahkeme huzuruna çıkarılışım ilk defa vaki oluyor. Ve ilk deha da ne şahidi, ne vesikası, ne de delil diye gösterilebilecek suç evrakı, suç aleti ve ne de bir ihbar veya ifade mevcut bulunuyor. Kendisinden polisin gönderdiği bir sivil şahıs diye şüphelendiğim gencin sorgudaki ifadesinde «köylü erata cumhuriyetten sonra komünizmi öğretin» dediğim, iddiasından gayri bir suç isnadı yoktur. Sanık Ömer Deniz de mahkemenizde böyle bir şey söylemediğini defaatla tekrarlamıştır. Ben de sorguda ve mahkemede söylediklerimde herhangi bir itirafım mevzuubahis değildir. Zira hakikat ikimizin de dediği gibidir.

Hapishanede 67 gündür haksız yere ve delil olmayan ağır bir itihama yatmanın azabı içindeyim. Ben Cumhuriyetin, Mustafa Kemal'in Türkiye'ye getirdiklerinin ne büyük hizmetler, olduğunun idraki içindeyim. Komünist olmam, Mustafa Kemal Paşa'ya saygı duymama, Anayasadaki altı umdeye sahip çıkmama mani değildir ve neşriyatım bunun delilidir. Ne hazindir ki, komünizm hakkında çok az neşriyat bulunması çoğu kişinin bu içtimaî felsefe hakkında hem kâfi derecede bilgi edinmesine mani olmuş, hem yanlış zan ve kanaatlar sebebiyle her muhalif şahıs komünist damgasını yemiştir. Marksist ve komünist bir şair olarak bu ideolojinin bir memlekette hakim rejim olmasının üç-beş kişinin gizli bir hücre kurması, yahut bir askerî

şahsa «komünizmi öğret» demek veya o kişinin kendiliğinden bu doktrini öğrenmesi veya öğretmesiyle mümkün olmayacağını bilecek kadar şuurlu bir şairim. Komünizm, sanıldığı gibi ferdi başarıların ideolojisi değildir ve her toplumda aynı gelişmelerin teminiyle hedefine varılan bir sistem de değildir. Bu sebeptendir ki, ben Marksist bir kültürle yetişmiş, kendi milli kültür köklerinden istifade edebilmiş bir şair olarak bir öğrenciye, hem de polisliğinden şüphe ettiğim birine komünizm hakkında telkinatta bulunmasını tavsiye etmem havsalanın almayacağı bir yakıştırma değildir. Marksistler ancak kendi partilerinin kararıyla kitleleri gerekiyorsa tarihi bakımdan içtimai ve iktisadi tekâmülün vardığı merhaleye göre uygun olacak harekete sevk ederler. Ben tek başıma parti değilim ve böyle bir partinin var olup olmadığı hakkında da iddianamede bir sarahat mevcut değildir. Bahsedilmeyen bir partinin tayin ve tesbiti icab eden bir strateji de mevzu bahis olmadığından benim Ömer Deniz'e ordu içinde görev vermem de mümkün değildir. Kaldı ki kendisi de benim böyle bir beyanım, tavsiyem veya direktifim bulunmadığını ısrarla söylemektedir. Kendisi de iddia edilen bana ait ifadenin kendisinin söylediği gibi yazılmadığını söylüyor ve mahkemede huzurunuzda ne dediklerimi bir bir tekrarlıyor. Onu, arife gününden sonra ilk bugün, duruşmanın bugün başlayan bu celsesinde görüyorum. 17 Ocaktan beri Askeri cezaevi içinde bir odada tek başıma bırakıldığım için hiçbir sanıkla veya o sanıkların avukatlarıyla görüşmedim, kimseyle görüştürülmedim. Bu bakımdan o arkadaşın ifadesi ile benim ifadem arasındaki aynılık, hakikatın böyle olduğunu ispat eder. Suçsuzum, beraatımı ve tutukluluk halime son verilerek tahliyemi talep ediyorum»⁶³.

(63) Kemal Sülker, a.g.e., s. 122-124.

A. Kadir, kitabında, Nâzım 'ın savunmasını anımsıyabildiği ölçüde anlatmaktadır (s. 94-97).

Mahkeme Kurulu, bütün savunmaları, kimsenin sözünü kesmeden dinlemiş ve kararını açıklamak üzere, yargılamayı 29 Mart salı günü saat dokuzda ertelemişti⁶⁴.

Nâzım, kimi zaman iyimserdi. Mahkemenin beraat kararı vermesi gerektiğine inanıyordu. Ama, olumsuz bir sonucun gerçekleşmesi olasılığını da gözardı etmiyordu. Nitekim, kararın açıklanmasından kısa bir süre önce karısına yazdığı son mektubunda bu gerçeği belirtiyordu.

«...Kanunen, aklen, vicdanen salı günü okunacak kararla beraatımın ilan edilmesi lazım. Fakat ne de olsa avukatların ve benim kanaatımla mahkemenin kanaatı uymayabilir de. O zaman ceza yeriz. Tabii temyiz ederiz ve iş ümitler, heyecanlar, inkisarlarla daha bir hayli uzar»⁶⁵

Yargılama boyunca yaşadığı bu çapraşık duygu ve düşüncelerini, bir başka mektubunda daha net, ama karamsar bir söylemle vurgulamıştı:

«...beraat eyleyeceğime emin bulunmakla beraber neden 56 gün yattığıma ve mahkeme bitinceye kadar da yatacağıma ve neden men-i muhakeme kararı almayıp mahkemeye sevk edildiğime akıl erdiremediğim için ara sıra kötü düşünüyorum»⁶⁶.

Harp Okulu Komutanlığı Askerî Mahkemesi, Nâzım'ın karamsar yorumlarını haklı çıkarmıştı. Kararın Nâzım'la ilgili bölümü şöyleydi:

«Nâzım Hikmet'in ordu içerisinde sosyalizm esaslarının yayılması ve binnettece bir ihtilâl hareketi ile memleketin komünist bir devlet şekline müntehi olması için ordu dahilinde komünizmin ne suretle yayılacağı hakkındaki direktiflerini Harp Okulunda bu fikir üzerinde diğer mesai arkadaşlarının mevcudiyetine vakıf olduğu Ömer Deniz'e

(64) Memet Fuat, a.g.e., s. 69-70 (Piraye Hanım'a mektup), ayrıca, Saffet Nezihî Bölükbaşı, (anılar), a.g.e., s. 41.

(65) M. Fuat, a.g.e., s. 69.

(66) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 65-66).

söylemesinin ve Ömer Deniz'in ise daha evvelden başlayan mesaisi ile aynı fikirleri yine okul arkadaşlarına telkin eylemiş olmasının sabit bulunması ordu dahilinde sosyalist esaslara müstenid ve bunun devletleşmesi olan komünist bir devlet rejimine istihalesini istihdaf etmek orduda bir ihtilâl hareketi vücuda getirmek ve arkadaşlarını bu vadi-de çalışmaya teşvik etmek mahiyetinde görülmüştür.

Gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in orduda bir ihtilâl ve ihtilali istihdaf eden bu fiilleri dolayısıyla ordunun kuvvet ve varlığının sarsılması neticesi olarak bu harekete karışmış olan askeri şahısların ordunun kuvvet ve varlığının ifadesi olan emirlerin ifa edilmesini ve âmir ve üstlere filen taarruza müncer olan bir file teşvik mahiyetinde olması sebebiyle kanunî unsurları itibariyle fiilleri Askerî Ceza Kanununun 94' üncü maddesine uygundur. (...)

Ciheti cezailerine gelince: Askeri isyan suçunun muharriki oldukları sabit olan Nâzım Hikmet ve Ömer Deniz'in bu fiilleri sebebiyle Nâzım Hikmet'in memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddid mahkûmiyetlere maruz kalmış bir şahıs olması ve bu defa emellerini ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in bu maksatlarının ordu içerisinde vüs' at bulmasına çalışmaları suretiyle ordunun inhilâl ve ihtilâle maruz kalmasının memleket ve yurt müdafaasına iras edeceği büyük bir tehlike ve zararlar, ikâ kastolunan suçun ağırlığını göstermesi hali her ikisi hakkında takdiri şiddet sebebi sayılarak ve fiillerine uyan Askerî Ceza Kanununun 94' üncü maddesi mucibinde Nâzım Hikmet'in (15) sene ağır hapis ezasıyla mahkûmiyetine (...) karar verildi.»

Dreyfus'tan Nâzım'a

Dreyfus olayı, haksız yargı uygulamasının tipik bir örneğidir. Bağımlı yargıyı ve önyargıya dayalı yargılamayı simgeler. Tarihin

çeşitli dönemlerinde ve değişik ülkelerde benzeri uygulamalara sıkça rastlanabilmektedir. Sokrates, Galilei, Sacco ile Vanzetti, Dimitrof ve Rosenberg'ler bu tür yargulamaların en çok bilinenleridir.

Dreyfus, üzerine casusluk suçu yıkılan yüzbaşı rütbesinde bir Fransız subayıydı. Fransız Ordusu'nun üst subayları ve generallerince verilen bir emirle askerî mahkemede yargılanmıştı. Tüm suçsuzluğuna rağmen, kendisine ait olduğu kanıtlanamayan bir mektup, suç delili sayılmış ve ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilmişti. Tıpkı. Nâzım'ın, kendisine ait olduğu ispatlanamayan sözleri nedeniyle, yine askerî mahkemece onbeş yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilmesi gibi.

Nâzım, kararın açıklanmasından birkaç gün sonra yazmış olduğu bir mektupta bu gerçeği belirtiyordu:

«Maalesef Dreyfus hâdisesinin hükmüne benzeyen bir kararla 15 seneye mahkûm edildim...»⁶⁷

Ve mahkûmiyetin ardındaki gerçek amacı da yakalamıştı.

«Gerek ben, gerekse avukatlar müdafaayı mükemmel yaptık. Zaten ortada mesele yok. Fakat bu olmayan meselede benim en küçük bir dahlim olmadığını görmemek için, bana onbeş seneyi yükleyenler kadar, en hafif tabiriyle kör olmak lazımdı. 15 seneyi herhangi bir suç işleniş bir suçluya değil, bu işe bir suçu olmayan fakat ismi Nâzım Hikmet olan bir adama verdiler. Anlaşılan hâkim mevkiinde oturan baylar sadece Nâzım Hikmet'i diri diri mezara gömmek keyfini sürdürmek istediler»⁶⁸.

(67) Annesine mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 71).

(68) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 72-74).

Kararın Yargıtay'ca onanması üzerine, «...mesele herhangi bir mahkûmiyet değil, Nâzım Hikmet'in imhasıdır. Bu bir çeşit Dreyfus davası (dır)» diyecekti (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 82: Piraye Hanıma mektup). Annesine yazdığı bir başka mektupta da, «...Tek kabahatim isimimin Nâzım Hikmet olması...» diyerek, yine bu gerçeği vurguluyordu (S. Yalıtın-A. Aydemir, a.g.e., s. 212).

Bazı Yazışmalar ve Kimi Belgeler

Genelkurmay Başkanlığı, Harp Okulu Komutanlığı Askerî Mahkemesi'ndeki yargılamayı, hatta hazırlık aşamasından itibaren tüm soruşturmayı izlemiştir. Bu konuda komutanlıkla Genelkurmay arasında çeşitli yazışmalar yapılmıştır. Harp Okulu Komutanlığı, olayla ilgili hemen her gelişmeyi Genelkurmay'a bildiriyor ve gelen emirlerin gereğini yerine getiriyordu.

Yargılama sonuçlandıktan sonra, Harp Okulu Komutanlığı, bu kez de, mahkemenin kararını, bu kararla ilgili olarak komutanlıkça yapılacak girişimleri Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiş ve tutuklu sanıklar hakkında öngörülecek emirlerin verilmesini istemiştir.

Nâzım Hikmet'in Harp Okulu Askerî Mahkemesi'ndeki yargılamasına ilişkin günümüze ulaşan belgelerden biri de, Genelkurmay Başkanlığı ile Harp Okulu Komutanlığı arasındaki bu ilişkileri yansıtan bir yazıdır. Sözkonusu yazı, Harp Okulu Komutanlığı'nın 26 Mart 1938 tarihinde, yine aynı konuda bir başka yazışma yaptığını da göstermektedir.

Komutanlıkça «Gizli» kaydı ile 29 Mart 1938 günü Ş/3 ve 434 sayılı ile Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen bu yazı şöyledir:

«Genelkurmay Başkanlığına

26 Mart 1938 gün ve Ş/3 434 sayılı maruzata ektir:

1- *Ömer Deniz, Nâzım Hikmet ve diğer arkadaşları hakkında komutanlık Askerî Mahkemesince bugün verilen re'sen temyize tabi tutulan esas 28, karar 16 sayılı hüküm ilişik olarak sunulmuştur.*

Duruşma sırasında tecziyeleri istenildiği halde mahkemece delil noksanlığı yüzünden beraatlerine ve tahliyelerine karar verilen talebelerden Şekvi ve Burhan Cahit ile er Kenan ve sivillerden Adnan ve Sefer haklarında âmiri adlîlik temyiz hakkını kullanacaktır.

2- *Ağır cezalarla mahkûm edilen dört talebe ile sivil Mustafa Ergün*

halen Okulda mevkuf bulunmaktadırlar. Son durumlarına göre artık Okulda bulunmaları mahzurlu görüldüğünden beş mevkufun da hemen Ankara Merkez Komutanlığı cezaevine nakillerine yüksek emir ve müsaadelerini arz ve rica ederim.

3- *M.M. Vekâletine ve Genelkurmay Başkanlığına arzedilmiştir.*

Adli Müşavirlik

30.3.938

Harp Okulu K. V

Alb.

Karar üzerine devletin çeşitli kuruluşları arasında gerçekleşen başka yazışmalar da olmuştu. Bunlardan biri çok ilginçtir. Ve üzerinde dikkatle durulması gerekir. Yazı şöyleydi:

«Ankara Valiliğinden yazılan 31.3.938 gün ve 6304 sayılı yazı suretidir.

29.3.938 tarih ve Em. Müd. Ş. 1. K. 11.4588 sayılı yazıya ektir.

Harp okulundaki komonistlik hâdisesiyle ilgili bulunan komonistlerin askeri mahkemece yapılan muhakemeleri neticesinde başta Nâzım Hikmet olmak üzere her birerlerinin muhtelif müddetle hapse mahkûm edildikleri arzedilmişti. Nâzım Hikmet'in diğerlerinden fazla olarak 15 yıl hapse mahkûm edilmesi şüphesiz bu adamın memleketimizde komonistliği yaymak hususunda çok faal bir rol oynaması neticesidir. Filhakika bu adam komonistliği kendisine ideolojik bir gaye edinmiş ve senelerden beri bu sahada birçok neşriyatta bulunarak yazılarında ve şiirlerinde daima bu fikri terennüm etmiştir. Bu neşriyatı muhit üzerinde ve bilhassa Komonizmin Türk hey'et-i içtimaiyesinin âcil bünye ve karakterine uymayan tahripkâr tesirleri hakkında müsbet bir fikir sahibi olmayan tecrübesiz kimseler arasında cazip bir tesir uyandırmaktan hali kalmamış ve bu şahıs bu yüzden müteaddit defalar da mahkûm edilmesine rağmen faaliyetten geri durmayarak nihayet bu fikri ordunun irfan ocağına kadar sokabilmek teşebbüsünde bulunmuştur. Bütün hüviyet ve benliği ile bu muzır cerayana kapılmış olan bu adam merkez komutanlığında dünkü

gün umumî hapisshaneye nakledilmiştir. Kendisinin burada bulunan akraba ve tanıdıkları ve bilhassa bu fikre taraftar olanlar tarafından ziyaret edilmesi ve bu suretle hapisshanede de boş durmayarak faaliyete devam ve aynı zamanda hapisshanede bulunan mahkûm Komonistlerden Ruşen Zeki ve arkadaşları ile de teşriki mesai ederek menfi propagandalarda bulunması çok muhtemeldir. Bu itibarla kendisinin Ankara hapisshanesinde bulunması mahzurlu görülmekte olduğundan Sivas hapisshanelerinden birine nakline yüksek müsadelerini arz ederim.»

Bir Yorum

Ankara Valiliği'nin, Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubenin kendisine gönderdiği 29 Mart 938 günlü yazısına «ek» olduğu belirtilen ve içeriğinde; Nâzım'ın siyasi kişiliğinden ve faaliyetinden söz edilerek onun bir başka cezaevine gönderilmesini, üst bir makamdan isteyen bir yazıdır bu.

İlginç olan ve üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken, bu yazının aslının Harp Okulu dosyasına konulmuş olmasıdır⁶⁹. Siyasal düşünce ve çalışmaları nedeniyle Nâzım'ı zararlı ve tehlikeli bir kişilik olarak gösteren bir yazı, Yargıtay'a gönderilmeyi bekleyen bir dosyaya konuluyordu. Üstelik, henüz karar kesinleşmediği için, herhangi bir «infaz» cezaevinin belirlenmesi gibi bir sorun gündemde bile değildi. Kaldı ki, yazının içeriği, Harp Okulu Komutanlığı'nı hiç ilgilendirmiyordu. Yazıda, Nâzım'ın Merkez Komutanlığı Cezaevinde bulunmasına rağmen, Ankara (sivil) Cezaevi'ne gönderildiği ve burada bulunan

(69) Sözkonusu yazının altında, elyazısı ile; «V-31298 aslı. H. O. dosyasındadır» yazısı bulunuyor.

Bu yazının orjinal sureti, halen İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Güvenlik Dairesi'nin Yıkıcı Faaliyetler (C) Şubesi Arşivinde, Nâzım Hikmet (RAN) bölümünde bulunmaktadır.

diğer komünistlerle birlikte yaratacağı tehlikenin ciddiyeti de vurgulanıyordu; böylece, belli bir telaş hali yaratılarak Askerî Yargıtay üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaya çalışılıyordu. Yani, Yargıtay incelemesi sırasında, hiçbir duraksamaya yer bırakılmak istenmiyordu. Mahkûmiyet kararının onanmasına yönelik çabalardan biriydi bu yazı.

İkinci bir yön çok daha dikkat çekiciydi. O da, cezaevinde bile olsa, Nâzım'ın susturulması girişimlerinin hâlâ sürüyor olmasıydı. Yazının içeriği, ağırlıkla bu düşünceyi yansıtıyor, onun cezaevinde de «menfi propagandalarda bulunması(nın) çok muhtemel» olduğunu ve buna engel olunması gerektiğini belirtiyordu. Artık, o etkisiz hale getirilmelidir, deniliyordu. Bu yönüyle bu belge, Harp Okulu Davası'nın arkasında yatan anlayışı ve Nâzım'a yönelik resmî tutumu göstermesi bakımından, önem taşımaktadır.

Bir Yazışma Daha

Nâzım hakkındaki kararın Askeri Yargıtay'ca onanarak kesinleşmesinden sonra da yazışmalar sürecekti. Bu kez de Harp Okulu Komutanlığı, «Emniyet Umum Müdürlüğüne», Ş. III-S. 826/4222 ve 9.6.1938 tarihli «Zata mahsus» bir yazı gönderdi: Yazı içeriği aynen şöyleydi:

«Askeri isyana tahrik suçundan maznun okul okurlarından Ömer Deniz ve sivil Nâzım Hikmet hakkında komutanlık askerî mahkemesince verilen ve Ömer Deniz'in 7 sene 6 ay ve Nâzım Hikmet'in 15 sene ağır hapis mahkûmiyetlerine mütedair hüküm, tasdikli sureti ilişiktir. Askerî Temyiz Mahkemesininin 28.5.938 tarih ve 613/554 sayılı kararıyle tasdik edilmiş ve bu suretle katilemiştir.

Halen Ankara Merkez Komutanlığı cezaevinde mevkuף bulunan Ömer Deniz ve Nâzım Hikmet'in cezalarının infazı için, Ankara C. M.

U'ne teslim edilmeleri için, lazım gelen makamlara yazıldığını arz ederim»⁷⁰.

Komutanlığın, böyle bir bilgiyi Emniyet Genel Müdürlüğü'ne «arz» etmesine yol açan sebep neydi? Hangi yasal düzenleme, komutanlığın, yaptığı bu tür işlemlerin bilgisini, kendi hiyerarşisi dışındaki bir makama sunma yükümlülüğünü öngörüyordu?

Bir Yorum

Bu yazı, olası ki, 29.3.938 tarihinde komutanlığa gönderilen Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube'nin, yukarıda yayınladığımız yazısıyla ilgilidir; bir bakıma onu yanıtlamaktadır. Çünkü, her şeyden önce, her iki yazının konusu aynıdır. Ve daha önemlisi, komutanlığın bu yazısı, yazı metninin altında bulunan elyazılı ve imzalı notlardan anlaşıldığına göre, 10.6.38'de Emniyet Birinci Şube'ye «arz» edilmiştir*

(70) Bu yazının orijinali, halen İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Güvenlik Dairesi'nin Yıkıcı Faaliyetler (C) Şubesi arşivinde, Nâzım Hikmet adına kayıtlı bölümde bulunmaktadır.

Elimizdeki yazı, Emniyet Müdürlüğü'ne gönderilen asıl suretin fotokopisidir. Bu nedenle, yazının altında Harp Okulu Komutan Vekili Alb. H. Doğruer'in imzası görünmektedir. İlginç olanı, yazının sol alt tarafında, Komutanlık Adli Hâkimi Bnb. Şerif Budak'ın parafının bulunmasıdır. Yani sözkonusu yazı, Şerif Budak'ın bilgisi ve sorumluluğu altında yazılmıştır. Ancak, burada şaşırtıcı olan nokta, Emniyet Müdürlüğü'ne gönderilen asıl suretin Şerif Budak tarafından parafe edilmiş olmasıdır. Böylesi bir uygulama olağan değildir. Çünkü, asıl surette yalnızca komutanın imzası bulunur. Nitekim, elimizdeki diğer belgelerden de görüldüğü üzere önceki uygulamaların tümü belirttiğimiz gibidir. Ancak, yazının «zata mahsus» olması özel bir uygulamayı gerektirebilir ki, bu da, Şerif Budak açısından anlamlıdır ve düşünülmesi gerekir.

(*) Komutanlık yazısının altındaki boşlukta, çeşitli tarih, paraf ya da imza ve nihayet kayıt numaralarıyla bazı makamların adları yazılı olduğu görülmüyor. Buradan da anlaşılıyor ki, yazı, Emniyet Genel Müdürlüğü bün-

Buradan da anlaşılıyor ki, komutanlık, Emniyet Birinci Şube ile, bu olay nedeniyle ilişki halindedir. Üstelik, Emniyet Birinci Şube yöneticileri komutanlığın hiyerarşik üstü değildir. Daha da ilginç, komutanlıkla Emniyet birinci şube arasındaki bu ilişki ve bigilendirme süreci, infaz işlemlerini bile kapsamaktadır.

Dikkat çekici bir diğer nokta da, komutanlık yazısının, gizliliği vurgulayan çift ay işaretli olarak ve «Zata mahsus» yazılmış olmasıdır. Emniyet müdürlüğü ile böylesi bir yöntemle yazışan komutanlık, elimizdeki diğer belgelerden anlaşıldığı üzere, Genelkurmay Başkanlığı ile yazışmalarında buna benzer bir uygulama yapmamaktadır. Kuşkusuz, bu durum da, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır.

Tüm bu yazışmalar gösteriyor ki, Harp Okulu olayı, gerçekten, devlet kuruluşları içindeki kimi çevrelerce özel olarak izlenmektedir...

Dosya Askeri Yargıtay'da

1631 Sayılı Askerî Muhakeme Usulü Kanunu'nun 229'uncu maddesi, mahkemelerce verilen cezanın ölüm, onbeş yıl veya daha yukarı hapis olması halinde, mahkûmiyet kararının kendiliğinden («re'sen») yargıtay incelemesine gireceği hükmünü öngörmektedir. Bu nedenle, Nâzım'a verilen ceza, Harp Okulu Mahkemesi'ndeki dosyanın kendiliğinden Yargıtay'a gönderilmesini gerektiriyordu.

Yasanın bu düzenlemesine rağmen, gerek Nâzım Hikmet, gerekse avukatları, mahkûmiyet kararını temyiz etmişler, bu yöndeki dilekçelerini Harp Okulu Komutanlığı'na vermişlerdi⁷¹.

yesi içinde çeşitli bölümlere, hatta kimi üst makamlara «arz» edilmek suretiyle gönderilmiştir. Yazı Emniyet Birinci şubenin bilgisine «arz» edilmiş olmakla birlikte, daha sonraki bir tarihte, neresi olduğu anlaşılamayan bir başka yere daha havale edilmiş; en son havale tarihi de (6/7/1938'dir.

(71) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 70).

Dosya üzerindeki incelemeyi tamamlayan Askerî Yargıtay Birinci Dairesi, 28 Mayıs günü kararını açıklamıştı. Yargıtay, Nâzım Hikmet hakkındaki karar oycokluğu ile onaylıyordu⁷².

Askerî Yargıtay'ın 28.5.938 tarih ve 613/554 Sayılı onama kararının ilgili bölümü şöyleydi:

«...Amiri Adlînin beraet kararı aleyhindeki temyiz sebebi tebliğnamede beyan olunan esbaba binaen kabule şayan görülmediği gibi As. C. K.'nun (94)'üncü maddesindeki tahrik suçu tebliğnamede mufassalan beyan ve izah olunduğu üzere toplu efrada karşı yapılmakla mukayyed olmayup zamanın hulûlünde hep birlikte hareketi vücuda getirmek için bilvasita veyahut teker teker muhtelif zamanlarda müteaddit Askerî şahıslara kasdini iblâğ ve ifham ile tekemmül edebileceğine ve failin kastettiği fiilin meydana gelmesi veya husulüne teşebbüs olunması bile meşrut olmayup bu kasdin muhataba ifhamı ile suç hasıl bulunduğu ve Nâzım Hikmet ile Ömer Deniz tarafından eşhası Askeriye'ye hükümetin hali hazır rejimine muhalif kanaatlar telkini suretiyle bu uğurda vazifeye davet olunacak orduya itaatsızlığa sevk ve tahrik yollu beyanatın vukuu mahkemece tesbit edilmiş ve (94)'üncü maddenin birinci fıkrası beş seneden yirmi seneye, 2'inci fıkrası da on seneden yirmi seneye kadar cezayı muhtevi olup bu asgari hadlerle âzami hadler arasında ceza takdirinde Hakimler serbest bırakılmış olmasına binaen Nâzım Hikmet ve Ömer Deniz'in mü-

(72) Nâzım Hikmet'in Avukatlarından Sayın Saffet Nezihî Bölükbaşı, Yargıtay kararının, oybirliği ile alınmış olduğunu söylemektedir (Bkz. Saffet Nezihî Bölükbaşı, «Nâzım Hikmet Üzerine Anılar...», Nâzım Hikmet'e Armağan, s. 53). Sayın Bölükbaşı'nın bu beyanının bir yanlış anımsama olduğunu sanıyorum. Çünkü, elimizdeki Askerî Yargıtay kararında, kararın «ekseriyetle» verildiği açıkça belirtiliyor. Ancak, sayın Bölükbaşı'nın, onamaya karşı olan Yargıtay üyelerinden Albay Zeki Eyüboğlu'nun, görevden alınmasına ilişkin yaptığı açıklama, kuşkusuz ki çok ciddi ve önemli. Fakat bu konuda elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır.

dafilerinin temyiz lâyhalarında ve duruşmada suçun tavsifiyle kanun-î tatbikatda ve ceza miktarında isabet bulunmadığına mütedair serd ve beyan eyledikleri teyiz sebepleri de hakimlerin takdirine teallük eden temyiz sebepleri ve Ömer Deniz'in ahvali ruhiyesi hakkında ehli vukufa muayene ettirilmesi hususu duruşmada tebliğ edilmemiş yalnız tahkikatın hitamından sonra verilen müdafaanamede bu cihet heyeti hakimenin takdirine bırakıldığı zikredilmekle iktifa edilmiş olduğuna göre müdafinin bu babdaki talebinin kabul edilmediğini müteallik temyiz sebebi de varit bulunmadığından askerî usulün (23)'üncü maddesine tevfikan reddine ve usulü kanuna muvafık görülen Nâzım Hikmet hakkındaki hükmün tasdikine ekseriyetle:

Ancak tebliğnamede de beyan olunduğu veçhile maznunlardan Necati, Abdülkadir, Orhan ve sivil Mustafa Ergün'ün mahkemece sabit olan fiillerine nazaran haklarında Askeri Ceza Kanununun 100'üncü maddesinin tatbikinde isabet görülmemiş ve şu hale göre sivil Mustafa Ergün'ün mahkemesi Askeri Mahkemenin vazifesinden hariç kalmış olduğundan müdafilerinin teyiz lâyhalarında ve duruşmada bu noktalara atfen serd eyledikleri temyiz sebepleri kabul değeri bulunmakla hükmün yalnız bu cihetlerden askerî usulün 242'nci maddesi mucibince bozulmasına 28.5.938 tarihinde ittifakla karar verildi.»

Bir Başka Belge: TBMM'ne Verilen Dilekçe

Askeri Yargıtay'ın onamasıyla birlikte, Nâzım hakkındaki mahkûmiyet kararı kesinleşmiş oluyordu. Onbeş yıl gibi ağır ve haksız bir cezayı, ne Nâzım, ne ailesi ve ne de yakın çevresi kabullenebilmişti. Fakat, yadsınamaz bir gerçek olarak, onbeş yıllık bu ceza Nâzım'ın karşısında duruyordu; yaşanacaktı. Karısına bir mektupta, «...On beş

seneye mahkûmuz. Aldırma. Ben gayet kuvvetliyim. (...) Yaşanacak kaç günüm varsa onu şerefle dolduracağım.» diyordu⁷³.

Ancak öte yandan, bu haksız cezaya karşı mücadelesini de sürdürüyordu. Fakat yapılabilecek başvurular ve gerçekleştirilebilecek işler sınırlıydı. Kararın Yargıtay'ca onanmasından birkaç gün sonra, TBMM'ne başvurmuştu. Ama umutsuzdu. Şöyle değerlendiriyordu bu başvuruyu:

«Millet meclisine istidayı verdim. (...)

Aftan 150'likler bile istifade ediyor. Fakat anlaşılan ben istifade edemiyorum. Daha pek bilmiyorum ama vaziyet böyle gösteriyor. Bizim madde Askerî Ceza Kanununun 94'üncü maddesi. Yani, karar lâyihasına göre de suçum siyasi, ama gazetelerde çıkan havadislere nazaran Askerî Ceza Kanununun bu maddesi affa dahil değil galiba! Mamefi bu hususta da sonuna kadar hakkımı aramak lâzım. (...) Bundan başka af var mı, yok mu? Bilmiyorum. Sen bu hususta bir şeyler öğrendinse bana yaz»⁷⁴

Nâzım Hikmet'in TBMM'ne yazmış olduğunu söylediği bu dilekçe elimizde değil. Ama başvurduğunu belirttiği tarihte TBMM'ne verilmiş olan Saffet Nezihi ve Fuat Ömer'in imzaladıkları bir başka dilekçe şu anda elimizde bulunuyor:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

**ÖZ: Şair Nâzım Hikmet'in
affı hakkında.**

Müvekkilimiz Şair Nâzım Hikmet, Harp Okulu Askerî Mahkemesince 29 Mart 1938 gününde «Askerî şahısları isyana teşvik» suçundan dolayı onbeş sene ağır hapse mahkum edildi. Bu hüküm As-

(73) Memet Fuat, a.g.e., s. 82.

(74) Piraye Hanım'a mektup, a.g.e., s. 83, 84.

kerî Temyiz mahkemesi'nce de 28 Mayıs 1938'de tasdik edilmek suretiyle kat'iyet kesbetti.

Kanaatımızca bu bir hatayı adlıdır. Onu yüksek huzurunuzda teşrih ederek, milletin şevkat ve mürüvvetiyle tashihini istemeği ve müvekkilimizin affa mazhariyetini rica etmeği müdafaa hakkı kadar mukaddes tanındığından emin olduğumuz müdafaa vazifesinin zarurî bir icabı addediyoruz:

1- Nâzım Hikmet'e İsnat Olunan Orduyu İsyana Teşvik Suçunun Dayandığı Hâdise Nedir?

Harp Okulu talebesinden Ömer Deniz isminde bir genç, edebiyat meraklısıdır. Kuleli Askerî Lisesinde bulunduğu zamandan itibaren bu genç, arkadaşları arasında şair ve hatip olarak tanınmıştır. Kendisi bu merak ve temayülü sevgiyle birçok şair ve edipleri olduğu gibi, memleketin vücudu ile her zaman iftihar edeceği ve Türk edebiyat tarihinin, ismini her zaman en büyükler arasında kaydedeceği Nâzım Hikmet'i de okumuş ve onu sevmiştir. Maruzatımızda hiçbir zaman mübalâğaya sapsadığımızı ve hakikatları objektif bir görüş ile yüksek huzurunuzda serdiğimizizi isbat edebilmek için derhal ilave edelim ki Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'e karşı olan fevkalâde sempatisinin sebeplerinden başlıcası bu gencin yukarıda arzettiğimiz gibi edebiyat aşkı olmakla beraber bunda sola müteveccih temayüllerinin de mühim bir hissesi vardır. İşte bu iki menbada kuvvet alan sempatisi sebebiyle Ömer Deniz Nâzım Hikmet'i görmek ve onunla tanışmak arzusuna kapılmıştır. 1937 senesinde sıldan avdet eden bu genç, İstanbul'da Melek sinemasının holünde Nâzım Hikmet'e tesadüf ediyor ve kendisiyle konuşmak istiyor. Tanımadığı Ömer Deniz'in samimiyetinden şüphe eden Nâzım Hikmet bu âşinalık arzusunu hüsnü telâkki etmiyor ve Ömer'i kendinden uzaklaştırıyor. Hatta bu delikanlıyı kendisini

yoklamaya gelmiş bir polis olarak tahmin ettiği için İstanbul Emniyet Direktörlüğü kısmı siyasi müdürüne telefonla müracaat ederek kendisinin muhtelif kıyafetlerde adamlarla rahatsız ettirilmemesini rica ediyor ve oradan da polisin böyle bir şeyden malûmatı olmadığı cevabını alıyor.

Aradan epeyce bir zaman geçtikten sonra 5 İkkânun 1937 günü (ki şeker bayramıdır) Ömer Deniz Nâzım Hikmet'in evine geliyor, kendisiyle ısrarla görüşmek istiyor. Evine gelen bir misafiri pek basit bir nezaket kaidesi olarak kovamayan müvekkilimiz Nazım, bizzarur kabul ediyor. Yalnız kendisiyle sadece edebiyat mevzuu üzerinde konuşabileceğini, komonizm ve saireden bahsetmemesini, çünkü bu memleket için komonizmin mevzuubahs olamayacağını ve bir Türk subayına yakışan hareketin kendisine tevdi edilecek köylü neferlere Cumhuriyeti ve Cumhuriyetin altı umdesini telkin etmek olduğunu söylüyor. Bu suretle Ömer Deniz'in komonizm mevzuu üzerine açması muhtemel sözü önlüyor ve bundan sonra yarım saat kadar edebiyata müeallik bir konuşma yapıyorlar ve Ömer Deniz çıkıp gidiyor. Nâzım da kendisini bir daha, Harp Okulundaki ilk muhakeme celsesine kadar hiç görmüyor.

Davanın temelini teşkil eden maddi vaki'alar sadece bundan ibarettir.

2- Nâzım Hikmet'in Bu Hâdisede Aldığı Vaziyetin Tahlili:

Nâzım Hikmet eserleriyle memlekette Marksist olarak tanınmıştır. Ancak Nâzım felsefi bir akide olarak kabul ettiği Marksizmi telkine ve bilhassa bu fikrin fiile isali için orduda tahrikat yapmaya kalkışmış bir komitacı değildir. Bu hadisede aldığı vaziyet yanlış bir yola sapmak istidadında bulunan henüz gayri münkeşif bir genci doğru yola sevk edici bir nasıh rolünden ibarettir. kendisinden belki de

heyecanlı bir komitacı telkini hatta teşriki mesaisini bekleyen Ömer Deniz'e Nâzım'ın Türkiye için komonizm mevzuubahs olamayacağını, bu millete Cumhuriyetin ve onun altı umdesinin en faydeli bir sistem olduğunu söylemesi tahrik değil en halis bir nasihattir. Sol temayüller taşıdığına hissettiği bir gence en milliyetperver bir Cumhuriyetçinin de verebileceği nasihat ancak bundan ibarettir. Nitekim Ömer Deniz Nâzım Hikmet'i bir komitacı zannetmiş olduğu için kendisinden bu sözleri işitince sukutu hayale uğramış ve mahkemede verdiği ifadede; Nâzım Hikmet'i umduğu gibi bulamadığını, onun, kendisi kadar bile ateşli olmadığını söyleyerek bu hissiyatını açıkça ifade etmiştir.

3- Nâzım Hikmet'in Malûm Şahsiyeti, Mahkûm Edildiği Suçu İşleyebileceği Kanaatını Verir mi?

Nâzım Hikmet kim olduğu bilinmeyen bir adam değildir. Onun iç âleminin aynası olan eserleri ve dış hayatının göz önündeki akışı meydandadır. Nâzım fikren Marksisttir, asla bolşevik değildir. Malûm olduğu üzere Marksizm bir isyan hareketinin dinamosunu teşkil eden lâkırdı gürültüsü olmayıp sadece ve bütün manâsıyla bir ekonomi doktrinidir. Marksizm hiçbir zaman bir sıçrama hareketi değil, bil'akis kendinden evvelki iktisadi sistemlerin, akışının zaruri bir neticesi ve devamı olduğu iddiasındadır. Marks'ın komonizmi ile Bolşevik komonizmi arasındaki fark göz önünde tutulacak olursa Marksist Nâzım'dan isyancılık beklemenin ne dereceye kadar abes olduğu kendi kendine meydana çıkar.

Marksist Nâzım bunun içindir ki tarihsel, sosyal, ekonomik şartların tahakkuk ve içtimaından komonizmin kendi kendine doğuvereceğini uman bir kanaatın sahibidir. Bunun böyle olduğunu Nâzım'ın eserlerinde kolayca görüvermek mümkündür. Fikir adamı olarak Marksist, şair olarak işçi sınıfının hissien yakını olan Nâzım'ın

ihtilâlcî bir bolşevik temayülünde olduğunu gösteren ne tek bir satırı ne de isyan tertip ve ihzarı için herhangi bir şüpheli teması ve münasebeti tesbit olunabilir. Eğer Nâzım bu memleketi ihtilâle kıskırtmak isteyen bir bolşevik olsaydı, ne olduğunu henüz tam olarak anlamağa ve kabiliyetlerini ölçmeğe ikân ve fırsat bulmadığı Ömer Deniz'i bu emelini tahakkuk ettirmek için ilk ihtilâl arkadaşı olarak seçmez, daha evvel, daha müsait kimselerle bir isyancı grubu teşkiline çalışırdı. Halbuki yıllardan beri eserleri dolayısıyla fakat manâsı anlaşılmaksızın komonist tanınılan Nâzım Hikmet polis tarafından şüpheli bir adam telâkki edilerek adım adım takip edilmiş, en küçük hareketi dikkat nazarından uzak tutulmamıştır. Böyle olduğu halde şimdiye kadar Nâzım'ın bir ihtilâl cemiyeti kurduğu veya böyle bir cemiyete girdiği tesbit olunamamıştır. Kendisinin zaman zaman mahkemelere düşmesinin sebebi, ihtilâl teşebbüsü gösteren fiilleri değil, yazdığı şiir kitaplarına verilen indi manâlardır. Nitekim müvekkilimiz Nâzım Hikmet şimdiye kadar müteaddit defalar mahkemeye maznun sıfatıyla sevk edildiği halde yalnız bir defa mahkûm olmuş, onu da Temyiz nakzetmiş, fakat yeniden muhakemeye başlanmadan evvel 2330 No. lu Af kanununun çıkması üzerine dava neticelendirilmeden takibat durdurulmuştur. Bunun haricinde gerek İstiklal Mahkemesinde, gerek mahkemelerde daima beraat kararı almıştır. Çünkü kendisinin hiçbir isyan fikri olmadığı gibi böyle bir harekete iştirâkini gösterecek hiç bir vakia tesbit edilmemiştir. Eğer evvelce mahkûm olup Temyizin nakzettiği dava Af kanunu çıkmayarak ikmal ve intaç edilmiş olsaydı hiç şüphesiz diğerleri gibi beraatle neticelenecekti!

Hülâsa: Nâzım kanaatı itibariyle Marksist olduğu ve fakat isyancı bir bolşevik olmadığı cihetle ondan orduyu isyana kıskırtmak için herhangi bir hareket beklemek imkânsızdır. Nazım eserleriyle ve maddî varlığıyla mâruf ve daimi kritik altında bulunduğu için harekâtı an-bean tetkik ve tesbit edilmiş bir vatandaşdır. Kendisinin isyancı, komitacı olduğunu hissettirecek hiçbir hareketi evvel âhir mevcut

değildir. Şu halde ondan mahkûmiyetine sebep gösterilen fiili ummağa imkân yoktur.

4– Böyle Olduğuna Göre Son Mahkûmiyetinin Delilleri Nedir?

Sadece hiç. Nâzım İstanbul'da tevkif ve Ankara'ya nakledildikten sonra Merkez Komutanlığı hapisanesinde tam 50 gün ihtilâttan memnû olarak mevkuf tutulduktan sonra tahkikat ikmal ve mahkemeye sevkolunmuştur. Bu müddet zarfında alınan ifadesinde hâdiseyi tamamen bizim tasvir ettiğimiz şekilde anlatmış ve bu gence nasihat ettiğini söylemiştir.

Yalnız hâtıra gelebilir ki Nâzım ile Ömer Deniz konuştukları sırada yanlarında kimse bulunmadığı için Nâzım yakalandıktan sonra işi bu suretle tevil etmiştir. Bunun böyle olmadığını ve Nâzım'ın hakikatı ifade ettiğini şununla anlamak mümkündür ki: İhtilattan memnû buldukları halde hem Nâzım Hikmet hem de Harbiye mektebi tevkifhanesinde bulunan Ömer Deniz aynı ifadeleri vermişlerdir. Eğer bu ifadeler müevvel olsaydı birbirinden habersiz iki insanın ifadelerinde bu derece mutabakat bulunabilmesine imkân olmazdı. Ancak Harp Okulu mahkemesinin kararında yazıldığı gibi Ömer Deniz'e yapılan nasihat, sırf Nâzım'ın ağzından çıkmış olduğu içindir ki hüsnü tefsir edilmemiştir. Ancak kararda esas itibariyle delil diye istinaf olunabilecek tek şey yoktur. Ne şahit, ne bir maddi delil, ne suç aleti veya vasıtası telâkki edilebilecek hiçbir şey bu davada mevzuubahis olmuş değildir. Verilen karar delile değil, vehme müstenittir.

5– Tatbik Edilen Kanun Maddesi Nedir?

Nâzım Hikmet Askeri Ceza Kanununun 94'üncü maddesi mucibine cezalandırılmıştır. Bu madde toplu askeri hep birlikte âmir veya ma-

fevke itaatsizliğe ve fiilen taarruza sevkeden kimsenin muharrik sayılacağını ve muharrikin cezasını göstermektedir.

Nâzım ne toplu askerle temas etmiş ve ne de toplu askeri hep birlikte; muayyen olması lazım gelen âmir veya mafevke karşı itaatsizliğe veya fiilen taarruza sevkemiştir. Bir an için Nâzım'ın Ömer Deniz'e komünistlik telkinatında bulunduğunu farzı muhal kabul etsek yine bu maddenin bu suçta tatbikine imkân yoktur. Mahkeme bu maddeyi tatbik edebilmek için şöyle bir esbabı mucibe yapmıştır; Ömer Deniz'e yapılan bu telkinatla Ömer Deniz de orduda komünizmi yayacak ve binnetice ordu komünist bir rejimin memlekette teessüsü için isyan edecek. Ömer Deniz henüz Harbiye talebesi olduğuna göre bu muhakemenin ne kadar uzak bir istikbale muzaf olduğu da ayrı bir meseledir. Kaldı ki kanun metninde âmir veya mafevka karşı itaatsizlik veya fiilen taarruz mevzuubahis edildiğine ve hâdisemizde ise isyan nâmütenahi istikbale taallûk etmesine göre kendisine karşı itaatsizlik veya fiilen taarruz edilecek olan âmir veya mafevkin kim olacağı veya öyle bir âmirin bu fiilin meydana geleceği zamanda mevcut bulunup bulunmayacağı da maddenin tatbiki sırasında düşünülme icabederdi. Hülâsa bu madde ile tatbik edildiği hâdisenin arasında uzak veya yakın en küçük bir âlaka ve münasebet düşünülmez.

6- Netice:

Yeni bir af kanununun arefesindeyiz. Hükümetin bu kanunun kabulü için gösterdiği esbabı mucibeyi, matbuat vatandaşların gözleri önüne koydu. Bu esbabı mucibe vakıa bize yeni bir şey öğretmiyor. Hep bildiğimiz ve iman ettiğimiz üzere memlekette rejimin sarsılmaz bir kuvvetle kökleştiği artık ona hiç kimseden hiçbir suretle fenalık gelmeyeceği tekrar ediliyor. Rejimin sarsılmaz bir kuvvetle kökleştiğini esasen bilsek bile bunu hükümetin, resmi ağzından bir kanun esbabı mu-

cibesi olarak duymak yine her vatandaşa gönül inşirahı verecek mes'ud bir hâdisedir. Ancak hiyanetleri; memleketi satışları ile hatta bu memleketin ordusuna kurşun atışları ile sabit olmuş bulunanları affa mazhar kılan bu esbabı mucibe ile Nâzım Hikmet'in mahkûmiyeti arasında nisbet kabul etmez bir tezat vardır.

Çünkü Nâzım bugün orduyu isyana teşvik suçu ile mahkûm edilmektedir. O ordu ki memlekette henüz rejim zayıf iken o yine kuvvetli idi ve yine de daima da her şeyden kuvvetlidir ve kuvvetli olacaktır. Binaenaleyh bir Nâzım, yüz Nâzım, bin Nâzım ile kuvveti mukayese edilemeyecek olan Türk ordusu namuna böyle bir vehme düşmek abes-tir.

Yukarıda da arzettiğim gibi esasen Nâzım felsefi akidesi itibariyle de ihtilâli değildir. Onun itikadına göre günün birinde bu akidenin bir rejim şeklini almasını ihtilâller değil iktisadî zaruretler doğuracaktır. Bu düşünüş bir hulya mıdır yoksa bir kehanet midir? Her ne olursa olsun, esasen kehanetin de, hulyadan uzaklığı bir arpa boyu tutmaz. Binaenaleyh kehanetleri itibariyle ihtilâle, orduları içinden karıştımağa lüzum hissetmeyen Nâzım'ın mahkûmiyeti yanlış anlaşılmanın doğurduğu lüzumsuz bir vehimdir. Lüzumsuz diyorum; çünkü Türk Ordusu kolay kolay satılır veya satın alınır bir kuvvet değildir. Binaenaleyh onun selâmeti namına da olsa vehim, ona lâayık olmayan bir şeyi varit görmek demek olur ki bu da günahdır.

Bundan başka neden bilfarz Çerkes Edhem gibi ırkan bu millete yabancı, hem bu milletin ordusuna kurşun atmak suretiyle fiilen hain bir namerd affa mazhar oluyor da Nâzım gibi güzel Türkçeye en güzel şekliyle tasarruf etmek sanatını bilen usta bir yazıcı, en halis bir vatandaş, en temiz bir kafa adamı on beş seneye mahkûm olarak bırakılıyor. Kabul ediyoruz ki Çerkes Edhem'in artık kökleşen, kuvvetlenen rejime bir zararı dokunamaz. Fakat Çerkes Edhem'in kurşunu ile can veren şehitlerimizin kanı ödenmiş midir? Türk milletinin yüksek ulüvvü cenabı ve efendice ferağı artık o hainden bu kan-

ların hesabını sormayacaktır. Güzel amma Nâzım bu heriften de deni, bundan daha mı haindir ki onun istifade ettiği bir aftan hariç tutulsun.

Nâzım, memlekette münevverler tarafından sevilen bir adamdır. Nâzım'ı sevmek için onun akidesini terviç etmek lazım değildir. Esasen sevilen komonist Nâzım Hikmet değil, şair Nâzım Hikmet'tir. Bin-nazariye cezada nasıl âmmenin nefret ve heyecanını cezanın sebeplerinden biri ise af da âmmenin şefkat ve sempatisi affın sebeplerinden biridir. Binaenaleyh milletin ilelebet menfuru kalacaklar affedilirken mahkûmiyeti halinde dahi âmmenin sempatisine mazhar ve hakikate adli bir hatanın kurbanı olan masum bir vatandaşın boynunun bükük bırakılması bütün milletin boynunu bükür.

Türk milletinin vicdanını temsil eden Yüksek Meclisin bu mülahazaları dikkat nazarından uzak tutmayacağına ve hiçbir vatandaşın kalbinde Nâzım Çerkes Edhem'den de mi haindi istifhamını bırakmayacağına ve onu da faka! en layık olarak affa mazhar kılacağına eminiz»⁷⁵

Bir Cezaevinden Diğere

Nâzım, hakkındaki mahkûmiyet kararının kesinleşmesinden sonra, sürdürülen uygulama gereği, hapis cezasının yerine getirileceği sivil bir cezaevine gönderilecekti. Hangi cezaevine gönderileceğini ise, Adalet Bakanlığı'nın belirlemesi gerekiyordu. Ancak, bakanlığın karar verip bunu uygulamaya geçirmesi belli bir zaman alacaktı.

(75) TBMM'ne verilen bu dilekçe, matbu olarak çoğaltılmış ve bütün milletvekillerine gönderilmişti.

Bundan ayrı olarak, daha ileriki yıllarda, Av. İrfan Emin Kösemihalıoğlu ve Av. Mehmet Ali Sebük de TBMM'ne, mahkeme kararlarını eleştiren ve af isteğinde bulunan dilekçeler vermişlerdi.

Oysa, hakkındaki mahkûmiyet kararı kesinleştiği için, «hükümlü» sıfatıyla, yalnızca bir tutukevi olan Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevinde kalması olanaklı değildi. Üstelik «sivil kişiydi» ve Askerî yargıyla da hiçbir ilişkisi kalmamıştı.

Zaten bu sırada Harp Okulu Komutanlığı, Ankara Merkez Komutanlığı'na, Nâzım hakkındaki mahkûmiyet kararının kesinleşmiş olduğunu ve kendisinin Cumhuriyet Müddeiumumiliği'ne teslim edilmesi gerektiğini bildirmişti⁷⁶. Ve nihayet, 13 Haziran günü, Ankara Cezaevi'ne gönderilerek, İkinci Kulede bulunan koğuşa kapatıldı⁷⁷. Artık, bir «infaz» cezaevine gönderilmesi sözkonusuydu. İmralı Cezaevi'ne gitmeyi amaçlıyor ve bu yönde de bazı girişimlerde bulunuyordu⁷⁸.

Fakat tam bu sırada, Cezaevi Müdürlüğü'ne bir emir gelmişti. Bu emir, İçişleri Bakanlığı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü aracılığıyla geliyordu ve bizzat Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun imzasını taşıyordu. Gelen emirde, Nâzım'ın İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürmekte olan bir davası nedeniyle İstanbul'a gönderileceği bildiriliyordu. Ve çok geçmeden İstanbul Tevkifhanesi'ne götürüldü⁷⁹.

(76) Bu yönde bir yazışma yapıldığı, Harp Okulu Komutanlığı'nın 9.6.1938 tarih ve Ş/3, 826 Sayılı Emniyet Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda belirtilmektedir (Bu yazıyı yukarıda yayınlamıştık).

(77) Piraye Hanım'a mektup (Memet Fuat, a.g.e., s. 86).

(78) Samiye Yaltırım-Aydın Aydemir, a.g.e., s. 212-213; ayrıca, M. Fuat, a.g.e., s. 80-87.

(79) Sözkonusu yazı için bu kitabın «1936-37 İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama» adlı bölümde yer alan (21) nolu dipnota bkz.

DONANA KOMUTANLIĞI ASKERİ MAHKEMESİ'NDEKİ YARGILANMA

**(Birden ziyade askeri şahısları... mafevke itaatsizliğe
sevk ve tahrik)**

Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin önüne getirilen yargılama konusu olay, bunun soruşturulması ve nihayet verilen karar, Harp Okulu olayına büyük ölçülerde benzemektedir. Özellikle, Nâzım Hikmet açısından ciddi bir fark bulunmadığı söylenebilir; hatta, Harp Okulu'na görece daha da şaşırtıcı ve ilginçtir.

Donanma Komutanlığı'na bağlı çeşitli gemilerde görevli bazı ast-subay ve erlerin okudukları kitaplar, kitap alışverişi biçimindeki dayanışmaları ve kimi sivil kişilerle sürdürdükleri ilişkiler, bu davanın konusunu oluşturuyordu. Askeri Savcılık, bu ilişkilerin, siyasi bir faaliyetin yansıması olduğunu ileri sürmüştü ve sanıkların cezalandırılmalarını istemişti. Mahkeme de iddiaya uygun bir karar vermişti.

Yargılamaya ilişkin, mahkeme dosyasından günümüze ulaşabilmiş belgelerin sayısı oldukça sınırlı. Ancak, bu kitabın «Belgeler» bölümünde yayınlamış olduğumuz mahkeme kararı, olayı oldukça geniş olarak özetlemektedir. Öte yandan, başta Nâzım Hikmet olmak üzere, bazı sanıkların gerek mahkemeye, gerekse başka makamlara vermiş oldukları dilekçeler ve dava üzerine yayınladıkları kimi yazı ya da anılar, yargılamayı aydınlatıcı pekçok bilgiyi içeriyor.

Donanma soruşturmasının başlaması ve gelişmesi, nihayet Nâzım'ın da dahil edilmesi gibi konuları, sözkonusu bilgiler çerçevesinde yeterince aydınlatılabilmek mümkün görünüyor. Öte yan-

dan, yine bu bilgi ve belgeler, davayla ilgili gelişmeleri değerlendirebilmek için yeterli done oluşturmaktadır.

Donanma soruşturması nasıl başlamış ve gelişmişti?

Yargılama Öncesi Günlerden Bazı Kesitler

1931 yılında çıkartılmış olan ve hükümete geniş yetkiler tanıyan Matbuat Kanunu, 1933 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yeneden kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü eliyle yoğun bir şekilde uygulamaya sokulmuştu¹. Basın yayın çalışmaları günü güne izleniyor, sıkı bir devlet denetimi sağlanmaya çalışılıyordu². Yayın yaşamı üzerindeki bu denetim, özellikle 1937-38 yıllarıyla birlikte daha da artmıştı³.

Bu bağlamda, komünist hareketin, aslolarak basın yayın çerçevesinde geliştiği ve etkili olduğu düşüncesi, resmi kabul görmekteydi. Devlet istihbaratları hep bu yöneydi. Nitekim, İçişleri Bakanı ve Gümüşhane Milletvekili Şükrü Sökmensüer, 1947 yılındaki ünlü konuşmasında, bu dönemin komünist faaliyetini «sinsi ve sistemli neşriyat» olarak tanımlıyordu. Gerek günlük gazetelerde, gerekse yayınlanan kitaplarda, hatta Marksizden sözetmeseler bile «memleketin sosyal ve ekonomik problemlerini» inceleyen «ilmi» kitaplarda dahi, sürekli komünizm propagandası yapıldığını belirtiyordu⁴. Yayın faaliyeti ile komünist mücadele, âdeta içiçe (özdeş) görülüyor, bu yöndeki çalışma dikkatle gözleniyordu.

(1) Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, s. 153.

(2) Bkz. Atatürk Döneminde basın ve basın özgürlüğü, s. 37-40: Sayın Altan Öymen'in tebliğinden.

(3) Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 160-161.

(4) Sökmensüer'in bu konuşmasının ilgili bölümünü, «1938 Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki Yargılama» adlı bölümde yer alan «Ve Nâzım'ın Mücadelesi» başlığı altında yayınlamıştım, yinelemiyorum.

Kuşkusuz, komünist çevre ve kişiler, entelektüel yaşamın gereği yayın çalışması içinde yer almaktaydılar. Ancak, açık ve yasal yayınlardı bunlar. Fakat ne gariptir ki, hukuksal durumu, niteliği ve işlevi ne olursa olsun, Nâzım Hikmet, Kıvılcımlı gibi isim ve çevrelerin yayın çalışmaları, polisin gözünde «komünist faaliyet»ten başka bir şey değildi. Bunun somut örneklerinden biri, Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube'nin Nâzım Hikmet'e ilişkin 29.3.1938 tarih ve 4588 sayılı raporuydu. Söz konusu raporda, açık bir dille, yayın faaliyeti komünist mücadelenin göstergesi olarak değerlendirilmekteydi⁵. Aynı şekilde, Harp Okulu'ndaki soruşturma sırasında, öğrencilerin Nâzım Hikmet, Haydar Rıfat, hatta Goethe, Gogol gibi pek çok yazar ve sanatçının kitaplarını okumaları da bu bağlamda ele alınmış sorguların konusu olmuştu; dahası, bu resmi görüş, iddianameye de geçmişti⁶.

Böylesi bir anlayışın hükümet düzeyinde egemen olduğu bir dönemde, basın ve yayın çalışmasında bulunmak, kuşkusuz ki çok zor ve riskli bir işti. Ama, pek çok kişi ya da çevre, yasaların sağladığı olanaklar çerçevesinde yayın yaşamında yer almaktaydı.

İlk kez 1925 yılında Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri davası nedeniyle yargılanmış olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı, karısı Fatma Nudiye Yalçı ile birlikte «Kıvılcım Kütüphanesi» adında bir kitap satış yeri açmışlardı. Bu ara, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, «Marksizm Bibliyoteği» dizisini yayınlamaya, çalışmalarını da geliştirmeye uğraşıyordu. Ayrıca daha önceden, «Emperyalizm: Geberen Kapitalizm», «Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası», «İnkılâpçı Münevver Ne-

(5) Söz konusu rapor ya da Emniyet Birinci Şube'nin yazısını, «1938 Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki Yargılama» bölümünde yer alan «Bazı yazışmalar ve kimi Belgeler» başlığı altında yayınlamıştık.

(6) İddianamenin tam metni için bkz. K. Sülker, a.g.e., C. 5, s. 80-86.

dir?» ve «İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı» adlı kitaplarını da yayınlamıştı⁷.

Hikmet Kıvılcımlı'nın bu çalışması, daha sonra Donanma Mahkemesi'nin Gerekçeli Kararı'nda, hükümet politikasına uygun bir söylemle nitelendirilecekti. O da şöyleydi:

«...eski bir komünist olduğu anlaşılan ve Marksist bulunduğunu bu vadide neşriyat yaptığını, eserlerinden bir kısmının Hey'eti Vekile kararı ile toplattırılmış olduğunu itiraf eden Hikmet, bu neşriyatın gençlik arasında neşir ve tamimini temin maksadiyle asıl mesleğinden uzaklaşarak kütüphaneciliğe başlamış(tır)...»⁸.

Kitap ve yayıncılık üzerindeki sınırlama ve baskılar, toplumdaki entelektüel yönelişi engelleyemiyordu kuşkusuz. Özellikle genç ve dinamik kesimleri kitap ve okuma tutkuları azalmıyor, tersine artıyordu. Üniversite öğrencilerinin yanısıra, Harp Okulu öğrencilerinin ve hatta, Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerin emekçi gençlerinin kitap okuma tutku ve çabası, aralarında ilginç dayanışma biçimlerinin oluşmasına da yol açıyordu⁹.

Kitap Sevenler Derneği

Genç bir emekçi olan Kerim Korcan, 1930'lu yılların ikinci yarısında, gizli parti çalışmalarına katılıyordu¹⁰. Kitap okuma tutkusu. o

(7) Hikmet Kıvılcımlı'nın yapıtları hakkında bilgi için bkz. Ana Britannica C. 13, s. 280-281.

(8) Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesi'nin 29 Ağustos 1938 gün ve 1938/34 Esas Sayılı karar, s. 20 (Kararın tam metni, bu kitabın «Belgeler» bölümünde yer almaktadır).

(9) 1930'lu yılların ikinci yarısındaki bu gelişmelerin kimi canlı örnekleri için bkz. A. Kadir, a.g.e., İstanbul 1966; ayrıca, Kerim Korcan, Ateşten Köprü, İstanbul 1988.

(10) Kerim Korcan, a.g.e., s. 9-17, 27-30, 42-45, 75 vb.

sıralar yayıncılık yapmakta olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile tanışmasını sağlamıştı¹¹. Kıvılcımlı eski bir parti üyesiydi, fakat bir süre önce parti yönetimiyle anlaşmazlığa düşmüştü¹².

Bu sırada Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Bâb-ı Âli'de «Kıvılcımlı Kütüphanesi» adıyla bir yayınevi işletiyordu¹³. Ancak, bilinen bir komünist olması nedeniyle, sürekli izleniyordu¹⁴.

Korcan'ın parti ilişkisi de, Kıvılcımlı ile tanıştıktan bir süre sonra son bulmuştu¹⁵. Artık o, «Kıvılcımlı Kütüphanesi»ne gidip geliyor, yayınevinin kitap satışının artırılması yönünde çalışmalar yapıyordu¹⁶. Ve bu ara, öteden beri ilişkili bulunduğu bazı liseli öğrenciler ile birkaç mahalle arkadaşı gençle birleşerek «Kitap Sevenler Derneği»nin kuruluşunu gerçekleştirmişti¹⁷. Demek, kitap okuma tutkusu olan gençlerle dayanışmayı amaçlıyor ve bu yönde çalışıyordu.

Yine bu sıralarda, Kerim Korcan'ın ağabeyi Haydar, Yavuz Gemisi'nde er olarak askerliğini yapıyordu. Ve daha çok sol nitelikli kitaplar okumaya ilgili bir kısım genç astsubay ve erlerle ilişkiliydi. Bu maddi ortam, zaten kitap dayanışması yönünde çalışmakta olan Kerim Korcan'ın, ağabeyi aracılığıyla, Yavuz'daki bu çevreyle ilişki kurmasına yol açacaktı¹⁸. Hatta, bir keresinde, gemide görevli Üstçavuş Seyfi Özdilek, er Muheteşem Tarcan eliyle, doğrudan Kerim Korcan'a bir mektup göndermiş ve bazı yeni kitaplar da istemişti¹⁹.

(11) Kerim Korcan, a.g.e., s. 64.

(12) I. Bilen, Çetin Savaş, s. 29-30.

(13) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kim Suçlamış, s. 46; Kerim Korcan, a.g.e., s. 66.

(14) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, a.g.e., s. 27.

(15) Kerim Korcan, a.g.e., s. 64-65, 71.

(16) Kerim Korcan, a.g.e., s. 65-66, 71-73.

(17) Kerim Korcan, a.g.e., s. 68-72.

(18) Kerim Korcan, a.g.e., s. 73, 76, 77; Gereğçeli Karar, s. 19.

(19) Kerim Korcan, a.g.e., s. 68, 76, 187-188.

Kerim Korcan'ın, Kıvılcımlı Kütüphanesi'ne gidip gelmesi, kuşkusuz polisin gözünden kaçmamıştı ve artık izleniyordu²⁰.

Ve İlk Gözaltılar

İleride Donanma soruşturmasına bağlanacak olan ilk gözaltı, Nisan ayının son günlerinde gerçekleşmişti. Önce, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Nudiye Yalçı gözaltına alınmışlardı²¹. Arkasından, 30 Nisan günü de Kerim Korcan gözaltına alındı²².

Sansaryan Han'da bulunan Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube'ye götürülen Kerim Korcan, burada, yaklaşık bir ay boyunca işkence altında sorgulandı²³. Sorgulama, daha çok, «Kitap Sevenler Derneği»nin çalışmaları ile Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Nudiye Yalçı'yla sürdürülen ilişkiler üzerinde geliyordu. Fakat kısa bir süre sonra, Donanma'daki kitap alışverişleri de ortaya çıkacak ve böylece soruşturmanın kapsamı genişletilecekti²⁴. Sorgulama sırasında, bazı yüzleştirmeler de yapılmış, alınan ifadelerin inandırıcı olmasına özen gösterilmişti. Bu amaçla, Kerim Korcan, önce Fatma Nudiye Yalçı ile, daha sonra Donanma'dan Üstçavuş Seyfi Özdilek ve er Muhteşem

(20) Abidin Nesimi, Yılların İçinden, s. 149; Kerim Korcan, a.g.e., s. 75, 80, 81.

(21) Kerim Korcan, a.g.e., s. 79.

(22) Kerim Korcan, a.g.e., s. 83 vd.

(23) Kerim Korcan, gözaltına alındığı. 30 Nisandan, Seyfi Özdilek ile Muhteşem Tarcan'ın isimlerinin ortaya çıkmasından birkaç gün sonrasına kadar Emniyet Birinci Şubede, daha sonra da Donanma'da gözaltında tutulmuştu (Bkz. Gereğçeli Karar, s. 14; Avni Durugün (mek-tup) Nâzım Hikmet Dergisi, S. 9).

(24) Sayın Kerim Korcan, Seyfi Özdilek'in adının, ev aramasında ele geçen mektubun kim tarafından yazıldığının sorulması üzerine ilk kez babası tarafından açıklandığını kendisinin de bunu onayladığını söylemektedir (Bkz. a.g.e., s. 187).

Tarcan'la yüzleştirilmişti²⁵. Tabii bu işlemler de, Emniyet Birinci Şube'de yaratılmış olan baskılı bir ortam içinde yapılıyordu.

Tüm bu çabalar sonucunda, Kerim Korcan'a, başta Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Nudiye Yalçı olmak üzere, Donanma'daki bazı kişilere yönelik suçatımı ve «ikrar» nitelikli sorgu tutanakları imzalatılabiliyordu. Gerekçeli Karar'ın özetleyiş biçimiyle, «hazırlık» ve «ilk tahkikat» sorguları şöyleydi:

«İlk Komonist fikirlerini Eskişehir'de iken Tacettin adındaki arkadaşından aldığı, edebi heveslerle başlayan bu temayülün daha sonra bu vadiye okuduğu eserlerle tekemmül ettiğini, Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile tanıştıktan sonra esaslı fikirler hasıl ettiğini Hikmet ve Fatma ile komonizm hakkında hatıra gelen her şeyi konuştuklarını ve onların kendisine aklının ermediği birçok şeyleri izah ettiklerini bu suretle her ikisinin de itimatlarını kazandığını ve kardeşi Haydar'ın Seyfi'den (Gemide komonistlik kitapları okuyan bir üstçavuş var) diye bahsettiğini ve Muhteşem vasıtası ile kendisine gönderilen mektubu aynı şekilde cevap vererek komonistliğe ait kitaplar gönderdiğini (D. III, 16, 17, 17, 18) beyan etmiş(tir)...»²⁶.

Artık soruşturmanın ne yönde gelişeceği belli olmuştu.

Günün politik ortamına uygun bir davanın kotarılması yönünde, önemli bir fırsat doğmuştu böylece. Komünistlerin «donanmaya sızma» girişimleri yolunda bir propaganda olanağıydı bu. Aynı zamanda orduda bir «temizlik harekâtı» ve bir gözdağı operasyonu da yapılabilecekti. Ancak, daha inandırıcı ve etkili olabilmek için, işe yeni bir boyut kazandırılması gerekiyordu. Çünkü tüm çabalara ve zorbalıklara rağmen, gözaltına alınanların sorgularında, Donanmada örgütlenme amacını ve eylemini içerir ciddi ve somut bir söz ya da açıklama, sorgulamanın ulaştığı bu aşamada yansımıyordu. Özellikle

(25) Kerim Korcan, a.g.e., s. 198-202, 203-206.

Fatma Yalçı ile yüzleştirme için bkz. Gerekçeli Karar, s. 18.

Kıvılcımlı ile ilişkiler yönünden, böylesi bir suçlama inandırıcı olmayacaktı. O nedenle soruşturmanın genişletilmesi zorunluydu.

Donanma'da Operasyon

Donanmadaki soruşturmanın ne şekilde geliştiği konusuna ilişkin ulaşabildiğimiz tek kaynak ya da malzeme, davanın sanıklarından Gedikli Üstçavuş Avni Durugün'ün, 1950 yılında yaptığı açıklamalardır. Durugün, «Nâzım Hikmet'e Özgürlük» kampanyası sırasında «Nâzım Hikmet» ve «Medet» Gazetelerine üç mektup göndermişti. Ve bu mektuplar, «Nâzım Hikmet Davasının İçyüzü» başlığı ile yayınlanmıştı. Mektuplarda yer alan bilgilerin çoğu, Gerekçeli Karardaki anlatıma ve diğer kaynaklara uygun düşmektedir. Bu bakımdan, başvurulabilecek bir değer taşıyor.

Durugün Donanma'daki soruşturmanın başlamasını şöyle anlatıyor:

«Bizim faciamız 1938 yılının Mayıs ayından itibaren başlar. Bu uzun müddet zarfında neler olmadı ki! Şimdi size bunları anlatayım:

Küçükpazar'da saatçilik eden Kerim isminde birinin dükkânı polis tarafından araştırılıyor... Saatçinin kardeşi Yavuz'da askerdir. Saatçi ve kardeşi kitap okumağa meraklı insanlar. Asker olan Haydar, izinden dönerken gemide okumak üzere Kerim'in kitaplarından da götürüyor.

Gemide Bölük Başçavusu Seyfi Üstçavuş, bu kitapları Haydar'dan alıp okuyor.

Bu suretle ahbab oluyorlar ve askerlik haleti ruhiyesiyle Haydar bölük erleriyle çekilmiş bir fotoğrafı kardeşine yollamış ve başçavuşunu da kardeşine takdim etmiş.

(26) Gerekçeli Karar, s. 18.

Araştırmada bu fotoğrafı polis alıyor ve derhal Yavuz gemisi Gedikli Üstçavuşlarından Seyfi Tekdilek, bir subay refakatinde Polis Müdürlüğüne alınıyor.

Müdüriyette ne kadar kalıyor bilmiyorum. Orada dayak altında zorla bir isim listesi imzalattıyorlar. Gedikli Üstçavuş gemiye gelir gelmez kendini zehirliyorlar. Fakat doktorlar kurtarıyorlar. (...)^{26/1}

Listenin belirlenmesindeki ölçüyü de, yine Avni Durugün'ün kişiliğinde görebilmek mümkün. Gerekçeli Karar bu ölçüyü ele veriyor:

*«...tahassul edilen kanaata göre mumaileyhin (yani Avni'nin - A.C.) memlekette tahrikâtçı (kışkırtıcı) komonist olarak tanınan şahısların eserlerini büyük bir alâka (ilgi) ile takip ettiğini ve bunlara intisap (bağlanmak) arzusunu beslediği ve neşriyattan ve takip ettiği ve gemiye getirdiği muzır (zararlı) kitaplardan aldığı fikirleri benimseydiği...»*²⁷

Gözaltına alınan astsubay ve erlere, çeşitli kişilerin isimleri soruluyor, suçatımları sağlanmaya çalışılıyordu. Örneğin, Avni Durugün, kendisiyle ilgili olarak soruşturmanın bu özelliğini şöyle anlatıyor:

*«...Nereye ve ne için götürüldüğümü bilmeden gemiden alındım. Erdek'te Yavuz'a teslim edildim. Soyulup araştırıldıktan sonra hemen Kurmay Başkanına ve hakim huzuruna çıkarıldım. Sordukları soruları hayatımda ilk defa duyuyordum. Müthiş ürkütüm. Bilmediğim meseleler ve tanımadığım insanları soruyorlardı»*²⁸.

Gerek gözaltı, gerekse sorgulama, en olumsuz koşullarda ve baskı, tehdit ve çeşitli provokasyon uygulamalarıyla geliyordu. İlk gözaltı uygulamasını Kemal Tahir anlatıyor:

«Evvvela Yavuz Kruvazörüne götürülmüştük. Oradan Almanların domuzları besiyeye kapadıkları sintine bölümlerine konulduk. (...)

(26/1) Avni Durugün, (mektup), Nâzım Hikmet Dergisi, 27 Haziran 1950.

(27) Gerekçeli Karar, s. 24.

(28) Avni Durugün, (mektup), Medet, 18 Mayıs 1950.

Güverteden 101 basamakla iniliyordu. Deniz seviyesinin çok altındaydı. Motorla hava verilen bir yerdi. Sinekler havasızlıktan düşüp ölüyordu»²⁹.

Olumsuz koşullarda başlayan bir soruşturma gündemdeydi. Çeşitli baskı yöntemleri, hatta ajan provokatör uygulamalarına dayalı bir sorgulama yürütüldü³⁰. Böylece, Seyfi Tekdemir'in ifadesinde yer alan astsubay ve erler, sorgularında, hem kendi aralarında, hem de kimi sivil kişilerle siyasi nitelikli ilişkiler kurduklarını «itiraf» edeceklerdi³¹.

«Talimat», «gizlilik», «komünistlik» ve «teşkilât» gibi kavramları içeren bir ifade de Hamdi Alevdaş adlı bir astsubaydan alınmıştı. Üstelik, Nâzım Hikmet'in de adına yer verilebilmiş bir ifadeydi bu.

Gerekçeli Karar'ın özetlemesine göre, Hamdi Alevdaş'ın ifadesinin ilgili bölümü şöyleydi:

«Gemiler 1932 senesinde Pendik önlerinde bulunduğu sıralarda Pavlıdeki ve Pendik iskele gazinosunu işletmesi dolayısıyla tanıdığı maznunlardan Hamdi Alev'in takriben 1934 senesinde bir gün Tak-sim'deki evlerinde konuşurlarken kendisine «Nâzım Hikmet seni görmek istiyor» dediğini ve kendisinin de «görüşelim» diyerek ertesi günü akşamı Hamdi Alev, Alevdaşla evde otururlarken Nâzım Hikmet'in geldiğini ve Nâzım Hikmet'le bir odaya çekildiklerini, Nâzım'ın kendisine (seni uzun boylu arkadaşlardan dinledim, anladım. Sen bizim için iyi bir arkadaş olacaksın senden bir hizmet bekliyoruz, sana vereceğim talimatı alır ona göre hareket edersen) dediğini, bunun üzerine kendisinin de (Ben askerim bana askerliğe kötü olacak şeylere dair talimat vermezsiniz değil mi?) dediğini, Nâzım'ın cewa-

(29) Bkz. Vâlâ Nureddin, a.g.e., s. 366: Kemal Tahir'le söyleşi.

Ayrıca bkz. Avni Durugün, (mektup), Medet, 18 Mayıs 1950: Nâzım Hikmet. Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, s. 94-95.

(30) Geniş bilgi ve çeşitli örnekler için bkz. Avni Durugün, mektup, Medet, 18 Mayıs 1950; ayrıca, 27 Haziran ve 4 Temmuz tarihli Nâzım Hikmet Dergileri.

(31) Gerekçeli Karar'ın bütününde, sanıkların hemen hepsi için, suçlarını ya da eylemlerini «itiraf ettiklerinden» söz ediliyor.

ben (Hayır korkma seni hiçbir suretle mühlik vazifeye sokmayacağım) deyip gemide askerlere gelen mektupları kim kontrol eder diye sorduğunu, Hamdi'nin de bölük zabitleri diye cevap verdiğini, Nâzım bunun üzerine (onlar içinde ailesinden acıklı gelen mektupların bir kopyasını ve adreslerini al, bunu da gemide en çok sevdiğin ve itimat ettiğin bir arkadaşına yaptır. Bu gibi ailelere yardım edeceğiz.) dediğini; bundan evvel Nâzım Hikmet'i Hamdi Alev'in karısı maznurlardan Emine Alev delaletiyle Erenköyündeki evinde iki defa ziyaret etmiş ve tanışmış olduğunu ve bir defasında Hamdi Alev'in kendisini bahçede bekleterek Nâzım Hikmet'le evin bahçesinde ve sonra evde uzun bir müddet konuştuklarını ve bundan sonra Hamdi Alev ile beraber gece Kalyoncu kolluğundaki eve döndüklerini ve son konuşmalarında kendisinin müteredit vaziyeti üzerine Nâzım'ın Rus ihtilâlinden bahsederek (Bahriyeliler cesur olur. Gözleri pektir. Rus isyanı da bir Bahriye gedikli çavuşu tarafından yapılmıştır.) dediğini ve başbaşa olan bu konuşmadan sonra Nâzım Hikmet'in ve kendisinin odadan çıktıklarını ve Nâzım Hikmet'in Hamdi Alev ile de uzun bir müddet Rusca bir şeyler konuştuklarını, bundan sonra Nâzım'ın gittiğini ve Nâzım Hikmet'in direktifi mucibince bu konuşmalardan Hamdi'yi haberdar etmediğini, Emine, kendisini ilk defa Nâzım Hikmet'e götürdüğü zaman sivil bulunmasına rağmen Nâzım'ın «merhaba kaptan» hitabıyla kendisini Hamdi Alev'den tanışmış olduğunu anladığını ve bu ziyaretinde Nâzım'ın şiirler okuduğunu (Dosya No: III, sayfa 50, 52) ve kendisinin aldığı direktif üzerine arkadaşlarından Nuri Tahir Tipi, Fethi Ülgezer, Hıfzı Özbarlı ve Ali Kantan'la Kazıklı yolundaki kahvede içtima ederek Nâzım Hikmet'le konuşmalarını anlattığını ve aldığı talimat dahilinde direktif verdiğini... (söylemiştir)»³².

(32) Gerekçeli Karar, s. 1.

Nâzım Gözaltına Alınıyor

Bu sırada Nâzım Hikmet Sultanahmet Tutukevi'nde idi. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürmekte olan bir davasıyla ilgili olarak getirilmişti buraya.

Haziran ayının sonlarında doğru, Donanma'ya bağlı görevli subay ve erlerce, sabah erken bir saatte cezaevi yönetiminden teslim alınan Nâzım, kelepçeli olarak, köprünün Kadıköy iskelesinden bir savaş motoruna bindirilmiş ve doğruca Erkin Zırhlısı'na götürülmüştü^{32/1}. Erkin Zırhlısı, o sıra Adalar açığında demirliydi. Gemide, önce erlerin apteshanesine, daha sonra Sintine Ambarına kapatıldı³³.

Nâzım, Donanmaya getirildiğinde, soruşturmanın «hazırlık aşaması» tamamlanmak üzereydi. Soruşturma, önce Yavuz Gemisi'nde başlamış ve ilk sorgular, Harp Filosu refakatinde Askerî Hakim olan

(32/1) Bkz. Nâzım Hikmet Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, s. 94.

Nâzım'ın, eşi Piraye Hanım'a Ankara Cezaevi'nden gönderdiği en son mektup 21.6.1938 tarihini taşıyordu (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 87). Ve zaten, İstanbul'a gönderilmesine dair Bakanlık emri, Ankara Savcılığına, 21 Haziran günü verilmişti (Bu emrin içeriği için, «1936-37 İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama» bölümünde 21 nolu Dipnot'a bkz.)

Bu bilgilerden de anlaşıldığına göre, Nâzım'ın İstanbul'a geliş tarihi, en azından 22 ya da 23 Hazirandır. O nedenle, İstanbul Tevkifhanesi'nden gözaltına alınarak Erkin'e götürülüşü de bu tarihten sonraya rastlamaktadır.

(33) Nâzım, «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» romanında, gözaltı uygulamasını şöyle anlatıyor: «...Erkin gemisinde erlerin apteshanesine attılar. (...) Apteshanenin lumbozlarını kapamışlar. Yer bir karış sidik ve pislikler yüzüyor sidikte. Bir koku, bir de sıcak. (...) ...apteshaneden akşamüstü çıkardılar. Süngülü ileri ve bir de gediklinin arasında (...) dar, demir ve kıvrıla kıvrıla inen merdivenler. Demir bir kapıyı açtılar, (...) ittiler karanlığa. Kapıyı kapadılar. (...) Sintine ambarı. (...)» (s. 94-95).

Teğmen Halûk Şehsuvaroğlu tarafından yapılmıştı³⁴. Ama, komutanlık olayla doğrudan ilgileniyordu. Donanma Komutanı Tümamiral Şükrü Okan'ın emriyle, soruşturma, Donanma Kurmay Başkanınca yürütülüyordu. Ve tüm uygulamalar, onun emri ve bilgisi çerçevesinde gerçekleşiyordu.

Gemiye getirilen Nâzım, Askerî Savcının önüne çıkmadan önce,

(34) Bu davada, teğmen rütbesiyle savcı yardımcısı olarak görev yapmış olan Emekli Hakim Tümamiral Sayın Fahri Çoker'in, soruşturmanın ilk aşamasıyla ilgili anlatımı şöyle: «...Bir kere, biz yargılamada gerek Halûk, gerek ben bilfiil görev almadık. Biz teğmendik. Stajı sayarsanız bir senelik hakimdim. Geçici görevle bulunuyordum. Ben Marmara Üssü Bahri Komutanlığı refakatinde hakim idim. Halûk Şehsuvaroğlu ise, Harp Filosu refakatinde askerî hakimdi. Genel Kurmayın emriyle geçici göreve verilmiştim. Olaya ilk el koyan Halûk Şehsuvaroğlu'ydu. Halûk'un askerî hakim sınıfından ayrılması, tamamen bu dava yüzünden olmuştu. Hakim olarak kalmayı istememişti. Evvvela büro görevi aldı, sonra öğretmen sınıfına geçti, sonunda müze müdürlüğünden tarihçi oldu ve askerî hakimlikle ilgisi kalmadı. (...) Çok sevdiğim bir arkadaşım. Çok yumuşak bir kişiliği vardı. İlk göreve başladığı zaman, bu şekilde ağır bir olayla karşılaşmış olması, onun için hakimliği antipatik yaptı. Olay ağır, ceza da ağırdı. (...) Soruşturma, evvela Yavuz'dan başlamış; biz o sırada yoxtuk. Halûk vardı.» (Özel görüşme; Sayın Çoker'le yaptığımız bu görüşme, bir miktarıyla Nokta Dergisi'nde yayımlandı -26 temmuz 1987, Yıl: 5, S. 29, s. 20-21- Ancak, bu anlatım, yayınlanmamış olan kısmın bant tapesidir.)

Yine Sayın Çoker'in açıkladığına göre, önce kendisi, daha sonra da, Binbaşı Şerif Budak Donanma'ya gelmişti. Sayın Çoker'in görevde bulunduğu Marmara Üssübahri Komutanlığı'ndan ayrılış tarihi 28.6.1938'dir. Şu anda elimizde olan Donanma Mahkemesi'nin Gerekçeli karar suretinin birinci sayfasında Fahri Çoker'in imzasını taşıyan el yazısıyla yazılı şöyle bir not var: «Bu suç münasebetiyle Genel Kurmay Başkanlığı'nın emriyle 28.6.1938'de Donanma Komutanlığı'nda çalışmak üzere İzmit'ten hareket edip 7.9.1938 tarihine kadar orada kaldım. Davanın nihayetinde Üssübahrideki vazifeme âvdet ettim. As. Ad. Hakim Fahri Çoker»

Bu duruma göre, ancak Temmuz ayının ilk günlerinde Donanmaya gelen Şerif Budak, «ilk tahkikat» aşamasında görev almış olmaktadır.

sintine ambarında iki gün bekletilmişti. Ve bu süre içerisinde, iki kez olmak üzere, gece yarısından sonra silahlı askerlerce güverteye çıkarılarak, ciddiyetle düzenlenen kurşuna dizme senaryolarıyla baskı altına alınmaya çalışılmıştı³⁵.

Ve nihayet, tüm bu uygulamalardan sonra Askerî Savcılıkça sor-guya çağrılmıştı. Suçlama, Harp Okulu Askerî Mahkemesi'ndeki gibi yine ağırdı ve ona benziyordu. Hamdi Alevdaş adlı bir gedikliye, or-duyu isyana tahrik amacıyla «talimat» vermekle suçlanıyordu. İddiaya göre bu olay, 1934 yılında, yani neredeyse beş yıl önce gerçekleşmiş-ti. Yalnızca Hamdi Alevdaş'ın bu yönde alınmış bir suçatımı vardı; başkaca bir belge ya da görgü tanığı yoktu, ama askeri isyana tahrik suçu nedeniyle, hakkında yeni bir dava açılacağı söyleniyordu.

(35) Bkz. Nâzım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, s. 95-97.

Nâzım, bu uygulamayı, romanın kahramanı İsmail'in üzerinden anlatı-yor:

«...gözü karanlığa alışmıştı azıcık. Uyudu.

– Kalk... Giyin.

Yüzüne tutulan elektrik fenerinin ışığından gözleri kamaştı, başını çevirdi.

– Kalk. Giyin.

(...) İsmail feneri, kapının önündeki ak üniformalı subayın tuttuğunu gördü. Subayın arkasında, (...) süngülü iki deniz eri duruyor. (...)

İsmail önde, subayla erler arkada, (...)

– Sola sap. (...)

Güverteye, gece serinliğine çıktılar.

– Yürü doğru. Arkana bakmadan.

Yürüyecek yer de pek kalmamıştı. İki adım sonra küpeştenin kıyısı.

– Dur.

Durdu. Arkasında açılıp kapanan tüfek mekanizmalarının şıkırtısını duydu. Birdenbire aklına Mustafa Suphiler geldi. (...) Herifler beni temizlemeye karar verdilerse (...) Döndü. Üstüne çevrilmiş süngülü iki tüfek namlusu ile, subayın ak üniformasını gördü. O anda da bir başka subay peyda oluverdi birincisinin yanında. Kulağına bir şeyler söyledi. Birinci subay İsmail'e:

– Dön, yürü dedi. (...)

İsmail'i iki gece dolaştırdılar. Erkin gemisinin güvertesinde.»

Nâzım, suçlama karşısında kayıtsız davrandı³⁶. Harp Okulu Askerî Mahkemesi'nin verdiği onbeş yıl ağır hapis cezasından sonra, söyleyebileceği ya da yapabileceği bir şey yoktu³⁷.

İşte bu psikoloji altında ifadesini verdi. Gerekçeli Karar'da özetlenişine göre, Nâzım'ın «ilk tahkikat» sorgusunu şöyleydi:

«Hamdi Şamilof'u (Hamdi Alev -A.C.) Rusya'dan tanıdığını ve İstanbul'da görüşüklerini ve gedikli erbaş olarak hiç kimseyi tanımadığını söylemiş (dosya No. III. Sahife 50) ve gedikli Hamdi Alevdaş ile yapılan muvacehede (yüzleştirmede -A.C.) Hamdi Alevdaş ilk tahkikat ifadesini aynen tekrarlamış ve buna karşı Nâzım Hikmet, Hamdi Alev'in evinde Alevdaş'a direktif verilmesine müteallik olan kısım hakkında (hafızam zaif olduğu ve aradan beş sene geçtiği ve hayatımda birçok insanlarla temasta bulunduğum için benimle görüştüğü zaman sivil olduğunu söyleyen Hamdi Alevdaş'ı tanımıyorum. Hamdi Alevdaş Erenköy'deki evime gelmiş olabilir, kendisini Hamdi Alev'le çağırmış değilim; Hamdi Alev'in evine dört sene evvel gidip gitmediğimi hatırlıyamıyorum, belki gitmişimdir ve belki Alevdaş da gelmiştir. Ve belki de konuşmuşumdur. Yardım meselesini bir türlü hatırlıyamıyorum) demiştir»³⁸.

Donanmada Kurulan Mahkeme

Erkin Zırlıslı'nın subay yemek salonu, mahkeme salonu haline

(36) Nâzım'ın suçlamalar karşısındaki tutumuyla ilgili olarak, Sayın Çoker şöyle bir değerlendirme yapıyor: «...olayı hiç ciddiye almıyordu. Türkiye'de herhangi bir komünistlik suçlamasında, daima ilk aranacak kişi olduğuna artık kesinlikle inanmış bir kişi izlenimi veriyordu. Bu benim kaderim diyordu. Muhakkak bu olacak diyordu.» Özel görüşme; ayrıca bkz. Nokta, 26 Temmuz 1987, S. 29, s. 20-21).

(37) Bkz. Nâzım Hikmet, a.g.e., s. 97.

Romanda, «(İsmail'in) sorgu yargıcına vereceği ifadesi yoktu.» diyor.

(38) Bkz. Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin gerekçeli karar.

getirilmişti. Yargılama burada yapılacaktı. Nerede başlayacağı, nerede biteceği belirsiz bir yargılama olacaktı; çünkü mahkeme salonu bir gemideydi ve yüzüp gezecekti.

Kırkdokuz yıl önce görev yaptığı bu mahkemenin bu özelliğini Sayın Çoker şöyle değerlendiriyor:

«Erkin, denizaltı filosunun ana gemisi, ama ne de olsa eski bir yolcu gemisiydi. Geminin subay yemek salonu mahkeme salonu haline getirilmişti. (...) Erkin, denizaltı ana gemisi olduğu için devamlı hareket halindeydi. Aslında böyle anormal bir mahkeme şeklinin dünyada emsali var mıdır bilemem»³⁹

Mahkemenin böyle bir özelliğe sahip olması, kuşkusuz ki normal değildi. Çünkü, yargılamanın açıklığı («alenyeti») ilkesini ortadan kaldırıyor, yargılama üzerinde ciddi kuşkuların oluşmasına da yol açıyordu. Nitekim, davanın sanıklarından Durugün, bu durumu şöyle değerlendiriyordu:

«Avukatlarımız, ailelerimiz ve hayatımızla münasebetli olanların bizlere alâkalarını kesmek için, gemi durmadan yer değiştiriyordu»⁴⁰.

Yargılamayı yürütecek mahkeme kurulu beş kişiden oluşuyordu; bunlardan yalnızca biri hukukçu, diğerleri ise subay sınıfındandı. Yani, Harp Okulu Askerî Mahkemesi'ndeki gibi, burada da meslekten hukukçuluk, ancak beşte bir oranında temsil ediliyordu. Çünkü yasa böyleydi.

Yine yasa gereğince, mahkeme kurulunun üyeleri, Donanma komutanının «maiyetinde» çalışan subaylar arasından, komutan tarafından atanmışlardı.

(39) Nokta, 26 Temmuz 1987, s. 20.

(40) Avni Durugün (mektup), edet, 18 Mayıs 1959 s. 2.

Yargılama Başlıyor

Donanma Askerî Mahkemesi'ndeki yargılama 10 Ağustos günü başladı⁴¹.

Mahkeme Başkanı, Tuğbay Hüsni Gökdenizer, duruşma hakimi ise, Binbaşı Salih Köniman idi⁴². Savcılık makamında, Binbaşı Şerif Budak ile Teğmen Fahri Çoker ve Teğmen Halûk Şehsuvaroğlu bulunuyorlardı⁴³. Sanıklar ve avukatlar da yerlerini almışlardı⁴⁴.

Nâzım Hikmet'in karısına gönderdiği mektuplar da dahil olmak üzere, günümüze ulaşabilmiş dokümanın hiçbirinde, yargılamanın gelişimine ilişkin düzenli bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Gerekeçeli Karar'da, sanıkların duruşmalarda vermiş oldukları ifadelerin kimi bölümleri özetlenmiştir⁴⁵.

Yargılamanın bu aşamasında, Nâzım'la ilgili olarak Hamdi Alevdaş'ın sorgusu önem taşıyordu; çünkü suçlamanın tek dayanağı, bu kişinin ön soruşturma sırasında vermiş olduğu suçatımı nitelikli ifadedeydi.

Duruşmada söz sırası kendisine gelen Hamdi Alevdaş, sorgusunda; bazı toplantılar yaptığını, bu toplantılarda Nâzım Hikmet'le ilişkilerinin bulunduğunu, ancak bu girişimleri, Yavuz İkinci Komutanı Kurtınay Yarbay Ruhi Develioğlu'nun verdiği emir üzerine bilgi topladığını

(41) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. M. Fuat, a.g.e., s. 96).

Burada, bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Nâzım, tüm davalarında, yazdığı mektuplarda, yargılamayı tüm aşamaları ve ayrıntılarıyla anlatmıştı. Ancak, ne ilginçtir ki, Donanma davası, Nâzım'ın mektuplarına yansımamıştı. Bu durum, Donanma'daki terörün ne denli ağır olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

(42) A. Durugün, (mektup), Medet, 18 Mayıs 1950.

(43) Sayın Çoker'in anlatılarından.

(44) Sayın Çoker, Nâzım'ın, Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu ile birlikte Av. Ethem Ruhi Balkan tarafından temsil edildiğini söylemektedir (Özel görüşme).

(45) Bkz. Gerekeçeli karar, s. 1-10.

mak amacıyla gerçekleştirdiğini açıklıyacaktı. Yani, Hamdi Alevdaş, ajan provokatörlük yaptığını, bu arada, Nâzım'ın adını kullandığını, ondan herhangi bir emir almadığını söylüyordu⁴⁶. Bu gelişme, Nâzım'ın bu davanın dışında kalması, yani aklanması anlamına geliyordu.

Bu durum karşısında, Alevdaş'ın ajan provokatör olarak görevlendirildiğinin ve Nâzım'dan direktif almadığının ayrı ayrı isbatlanması gerekiyordu. Birincisi kolaydı. Çünkü, Alevdaş'ın açıkladığına göre, donanmadan bilgi toplama görevi kendisine sözlü olarak verilmişti. Bu durumun açıklığa kavuşması, emri verdiği söylenen yarbayın ağzından çıkacak birkaç söze bağlıydı. Nitekim öyle oldu. Tanık olarak çağrılan Yarbay Ruhi Develioğlu, Hamdi Alevdaş'a ajanlık yapması yönünde bir emir vermediğini söyledi⁴⁷. Ama, Nâzım Hikmet'in herhangi bir direktif verdiğine ilişkin ortada ne bir tanık, ne de bir başka kanıt bulunuyordu. Çünkü, Alevdaş'ın ön soruşturma sırasında vermiş olduğu ifadede, sözkonusu direktifin verildiği sırada, Nâzım'la yalnız olduğu, başkaca bir kimsenin bulunmadığı belirtiliyordu. Ve son soruşturmada da, gerek Nâzım, gerekse Alevdaş, böylesi bir direktif ilişkisi olmadığını açıkça belirtmişlerdi⁴⁸. Bu duruma göre, Nâzım'ın direktif verdiğini ispatlayabilmek, pek olanaklı görünmüyordu.

Alevdaş'la ilgili olarak dinlenen diğer sanıklar, duruşmadaki ifadelerinde; Alevdaş'ın, Nâzım'la görüşme yaptığını, kendilerine söylediğini, ancak bu görüşmenin içeriğinden sözetmediğini açıklamışlardı⁴⁹. Öte yandan Nâzım, tüm aşamalarındaki ifadelerinde, Alevdaş'la görüşmüş olabileceğini ama, ona herhangi bir «talimat» vermediğini söylüyordu.

(46) Gerekçeli Karar, s. 3.

(47) Gerekçeli Karar, s. 3.

(48) Gerekçeli Karar, s. 3-4.

(49) Gerekçeli Karar, s. 3-4.

Toplanacak başkaca bir delil kalmamıştı. Mahkemenin, Nâzım hakkında mahkûmiyet kararı verebilmesi için, Hamdi Alevdaş'ın ön soruşturma sırasında alınan ifadelerine dayanmaktan başka yol kalmamıştı...

Ve Sonuçlanıyor

Tüm sanıklar ve tanıklar dinlenmişti. Diğer sanıkların yanısıra, Nâzım'la ilgili olarak, Emniyet Müdürlüğü'nden ve Bahriye okulundan getirilen yazılar da incelenmişti⁵⁰. Diğer işlemler de tamamlandınca, 29 Ağustos pazartesi günü saat dokuzda toplanan mahkeme kurulu, kararını açıkladı. Duruşma tutanağında yer alan kararın Nâzım Hikmet'le ilgili bölümü aynen şöyleydi:

«İcabı görüşüldü ve düşünüldü:

1- Suçu sabit görülen Nâzım Ran'ın suçuna uygun As. C. K.'nin 94. maddesi mucibince ve siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleri ile pek aşikâr bir suretle bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan bu arzularını Donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine âlet ittihaz ederek donanmanın inhilâl ve ihtilâl maruz kalmasına ve şu suretle memleket müdafaasına yapacağı büyük tehlike ve zararlar yapılması istenilen suçun kastındaki redâet ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addiyle takdiren (20) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31 ve 33. maddeleri mucibince hidematı âmmeden müebbeden mahrumiyetine ve ceza

(50) Hikmet Kıvılcımlı, a.g.e., s. 105.

Nâzım'ın Bahriye mektebinden çıkarılışına ilişkin rapor okunmuştu. Nâzım'ın Bahriye Mektebi'ndeki künyesine göre okuldan çıkış nedeni için bkz. Emin Çölaşan, (Pazar Sohbeti: Fahri Çoker), Hürriyet, 9.2.1986.

müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına ve muamileyh / 1938 tarihinde Harp Okulu Askerî Mahkemesi'nce askeri isyana tahrik ve teşvik suçundan dolayı mahkûm olduğu (15) sene ağır hapis cezası Askerî Temyiz Mahkemesi'nden geçmek suretiyle ka' ileşmiş ve hâlen bu ceza infaz edilmekte bulunmuş olmasına ve şu sebeple içtimai ceza raimin mevcudiyetine binaen T.C.K. 77 ve 69. maddeleri hükümlerine tevfikân hükmedilen (20) sene ağır hapis cezasının üçde ikisi olan 13 sene 4 ayın evvelce mahkûm olduğu 15 sene ağır hapis cezasına zam-mile (28) sene (4) ay müddetle ağır hapis cezası ile mahkûmiyetine ve müebbeden hidematı âmmeden mahmiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına,

(...)

Mahkûm olanların mevkuf kaldıkları müddetlerin cezalarına mahsubuna 29 Ağustos 1938 pazartesi günü söz birliği ile karar verilerek bu karar müddeiumumi huzuru ile maznunların yüzlerine karşı okundu ve kanun yolları öğretildi. 29.8.938»⁵¹.

Kararın açıklanması üzerine, sanıklar Askerî Yargıtay'a başvur-dular. Vermiş oldukları dilekçelerinde, mahkûmiyet kararının bozul-masını istiyorlardı. Ancak, Harp Okulu Davasında da görüldüğü gibi, Yargıtay'ın tutumu belliydi. Ve nitekim, Askerî Yargıtay mahkûmiyet kararını onadı⁵².

Tüm sanıklar «infaz» cezaevine gönderilirken, Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Nudiye Yalçı, haklarında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürmekte olan dava nedeniyle, «İstanbul tevkif-hanesi»ne götürüleceklerdi⁵³.

(51) Gerekçeli Karar'ın tam metni için «Belgeler» bölümüne bkz.

(52) A. Durugün, (mektup), Medet, 18 Mayıs 1950.

(53) Piraye Hanım'a mektup (Bkz. Memet Fuat, a.g.e., s. 102).

Siyasi Yaşamında Yeni Bir Dönem

Hakkında 28 yıl dört ay ağır hapis cezası verilen Nâzım Adli Tıp kurumunun bir raporu üzerine altı ay için tahliye edilmişti⁵⁴. kısa süreli de olsa özgürdü artık. Bu durumu, haksız cezadan kurtulabilmenin olanağı olarak görüyor ve yurtdışına çıkmayı planlıyordu. Güvenceli bir kaçı ise, ancak parti sağlayabilirdi. Ve önceki parti ilişkilerinden tanıdığı Nail Vahdeti ile görüşerek bu yöndeki ilk adımı atmıştı.

Bu gelişmeleri Sayın Nail V. şöyle anlatıyor:

«Nâzım, tevkifattan sonra, bir ara, birilerinin, sanıyorum Ali Fuat Paşa'nın tesiriyle olacak, hastalık sebebiyle serbest kaldı. Altı ay kaydıyla bırakıldı, ama o kadar kalmadı.

Ben o sıra Yeni Kitapçı diye bir kütüphaneyi satın almıştım. Orada kitapçılık yapıyordum. Nâzım oraya geldi. Orada konuştuk. (...) temas kurmak istedi. Ben buradan gitmek istiyorum dedi; benim anlattığıma göre, Türkiye'den çıkmak istiyordu herhalde. Fakat benimle bir şey konuşmadı. O bazılarını aradı, birkaç kişiyi. Ben de tanıttım. Yani filan yerde bulursun dedim. Onunla temas kurdum. O sonra ne yaptı bilmiyorum. (...) O vakit Reşat Fuat vardı başta. Onunla Nâzım'ı temas ettirdim. Ettiklerini zannediyorum. Randevü aldım. Yani. Ondan sonra da görmedim artık. (...) Yurtdışına çıkamadı. Gidememiş olmasında partiyle arasının iyi olmaması etkili olmuş olabilir. (...)»⁵⁵

(54) 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu'nun 399'ncü maddesi, hürriyeti bağlayıcı cezaların yerine getirilmesinin bazı hastalıklar nedeniyle ve Adli Tıp Raporu üzerine ertelenebileceğini hüküm altına almıştır.

(55) Nail V. ile özel görüşmeden.

Öte yandan, aynı olanaktan yararlanarak geçici olarak tahliye edilen, ama Suriye'ye kaçmak isterken yakalanan Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Nâzım'ın bu girişimiyle ilgili bir anısını şöyle anlatıyor: «Bir yıl yatmadık. (...) 6 ay tebdil hava çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nâzım'ın sonradan anlattığı: O, bizim Stalin adayına uğramış. Stalin adayı: «Hayır» buyurmuş. Kimsenin 15 yıl hükümden kaçmamasını, besbelli «Parti» adına dikte etmiş. Nâzım, tekrar yakalanıp içeriye atılmaları nedenini, R.F.'nin o direnişe uymak zoruna bağlıyordu. ...» (a.g.e., s. 33).

Böylece, Nâzım'la TKP arasında, uzun bir aradan sonra, ilk kez bir ilişki kurulmuş oluyordu. Ama bu gelişme, Nâzım'ı onüç yıl sürecek bir cezaevi yaşamından kurtaramıyacaktı.

Fakat bu hapislik, Nâzım'la parti arasında yeni bir ilişkiye de gebeydi. Ve nitekim, TKP yönetimi, 1940'lı yılların başında ilk adımı atarak bu yeni süreci başlatacaktı⁵⁶. İlişkiler zamanla gelişti.

1950 yılında başlayan «Nâzım'a Özgürlük» kampanyasında TKP aktif bir görev üstlendi⁵⁷. Ve nihayet, Nâzım'ın yurtdışına kaçırılması, yine parti ilişkileri çerçevesinde kararlaştırıldı⁵⁸.

Cezaevinde başlayan yeni dönem TKP ilişkileri, esas itibariyle, Nâzım'ın yurtdışı yaşamında netleşerek belirginleşecekti. Ancak bu süreç de oldukça sorunlu geliştirecekti.

Çünkü, 1952 soruşturmasıyla birlikte TKP'nin yurtiçi örgütlenmesi büyük bir darbe yemişti. Parti Genel Sekreteri Zeki Baştınar (Yakup Demir) başta olmak üzere Merkez Komite üyelerinin büyük çoğunluğu tutuklanmış ve partinin neredeyse tüm temel örgütleri dağıtılmıştı. DP iktidarı, komünist harekete soluk aldurmamaya kararlı görünüyordu. Hatta gazeteciler, yazarlar, bilim adamları tutuklanıyor; barışseverler, aydınlar sorgulanıyor ve ağır cezalara mahkûm ediliyorlardı. terör tüm ülkede kol geziyordu. 1950-60 arasında bu olumsuz koşulları, kuşkusuz, yalnız ülkedeki sol hareketi değil, yurt dışındaki

(56) Nâzım'ın ikinci dönem TKP ilişkilerinin net olarak hangi tarihte başladığı ve ne şekilde geliştiği bilinmiyor. Ancak, Sayın Aktimur, 40'lı yılların başında, parti yönetiminin, tüm örgütleri Nâzım konusunda daha duyarlı olmaya ve olumlu davranmaya çağırıldığını söylemektedir. (özel görüşmeden).

(57) «TKP'nin Savaş tarihinden Sayfalar», s. 68.

(58) Ekber Babayef, a.g.e., s. 206-208; ayrıca Koray Düzgören, «Mihri Belli'nin Anıları» (İllyet, 1 Temmuz 1989); Refik Erduran, Gülerek, s. 61-68. Öte yandan, Türkiye'ye geldiğinde kendisiyle görüşme yaptığım Sayın Rady Fiş, Nâzım'ın Moskova'ya geleceği haberini, kaçma olayından bir hafta önce İsmail Bilen'den öğrendiğini söylemişti (A.C.).

ilerici örgütlenmeleri de derinden etkilemişti. Türkiye Komünist Partisi'nin yurtdışı örgütleri de, bu olumsuzluktan payına düşeni yaşıyordu. Ve bu durum, uzun yıllar sürecekti⁵⁹.

Zeki Baştumar'ın yurt dışına çıktığı 1962 yılına kadar parti, merkezi bir yönetim organından yoksundu⁶⁰. Yurtdışındaki parti grupları ve partililer, dış büro temsilciliği ilişkileri çerçevesinde varlıklarını sürdürüyor ve daha çok Türkçe yayın yapan radyolarda veya benzeri çalışma alanlarında yer alıyorlardı⁶¹.

Bu sıra Nâzım Hikmet, Moskova'ya yerleşmişti ve Sovyet Yazarlar Birliği'nin çatısı altında kültür ve sanat alanında etkin bir çalışma yapıyordu⁶². Yine bu süre içinde, Dünya Barış Konseyi'nin etkinliklerine katılıyordu⁶³.

Öte yandan, Türkçe yayın yapan radyo çalışmalarıyla doğrudan ilgiliydi. Partili kadroların bu alandaki organizasyonunda, İsmail Bilen'le birlikte görev yapıyordu⁶⁴. Aynı şekilde, partinin sanat ve ede-

(59) «TKP'nin Savaş tarihinden Sayfalar» adlı kitapta, 1950 sonrası dönem, TKP yönünden şöyle değerlendiriliyor: «...Türkiye Komünist Partisi, 1951 yılı sonunda ağır bir saldırıya uğradı. O güne kadar eşi görülmedik bu antikomünist saldırı, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan emperyalizminin başlattığı «soğuk savaş»ın ülkemizdeki uygulamasıydı. Partimizin önde gelen yönetici ve deneyli kadrolarının hemen hemen hepsinin tutuklanması, örgütsel çalışmaları olumsuz yönde etkiledi. Parti, ağır darbenin etkilerini 1970 yılı başlarına kadar gidemedi.» (s. 79).

(60) «TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 78.

(61) İhmalyan'ın anılarında, bu dönemdeki çalışmalarla ilgili pek çok bilgi yer almaktadır (Bkz. V. İhmalyan, Bir Yaşam Öyküsü, İst. 1989).

(62) Geniş bilgi için bkz. Vera Tulyakova Hikmet, Nâzım'la Söyleşi, İstanbul 1989.

(63) Nitekim, bir süre sonra Nâzım Dünya Barış Konseyi Başkanlık Divanı üyesi olarak seçilecek ve bu görevini yaşamının sonuna değin sürdürecekti (Bkz. Enis Coşkun, «Nâzım Hikmet ve Uluslararası Barış Ödülü», Bilim ve Sanat, Ocak 1987; Ayrıca bkz. Kıyım Coşkun «Şarlo'yla Ortak Yazgı», Cumhuriyet 3 Haziran 1989).

(64) Vartan İhmalyan, a.g.e., s. 147, 157-158, 160 vb.

biyat etkinliklerine de katılıyordu, fakat özellikle bu anlamdaki girişimler, Türk Edebiyatı'nın sosyalist ülkelerdeki tanıtımına yönelikti ve çok sınırlıydı⁶⁵. Parti faaliyetinin en durgun olduğu bu dönemde Nâzım'a verilen en önemli görev, «Bizim Radyo»nun kurulması çalışmaları oldu. Ve bu çalışmalar içerisinde de aktif olarak yer aldı⁶⁶.

Zeki Başımar'ın 1962 yılında yurtdışına çıkmasıyla birlikte, bir «Geçici Merkez Komite» oluşturulmuş ve böylece parti, göreceli bir canlılık kazanmıştı. Nitekim, kısa bir süre sonra, Temmuz 1963'de «Yurdun Sesi» ve Ocak 1964'de ise «Yeni Çağ» dergileri yayına girecekti⁶⁷.

«Geçici Merkez Komite»nin ilk aldığı karar ise, Parti Konferansı'nın toplantıya çağırılması olmuştu. Konferans, 2-4 Nisan 1962 günlerinde Leipzig'de toplandı. İki gün süren Konferans çalışmaları sonucunda, Merkez Komitesi'nin genişletilmesine karar verilmiş ve Nâzım Hikmet atama suretiyle Merkez Komitesi'nde görevlendirilmişti⁶⁸.

Ve yaşamının sonuna kadar bu görevini sürdürecekti⁶⁹.

(65) Fahri Erdiñç, Kalkın Nâzım'a Gidelim, s. 109-116.

(66) «TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 68; ayrıca, Vartan İhmalyan, a.g.e., s. 147 vd.

(67) «TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar», s. 76.

(68) Vartan İhmalyan, a.g.e., s. 193-201.

(69) «Türkiye İşçi Sınıfından Nâzım Hikmet'e Selâm», Ürün Sosyalist Dergi, Ocak 1977, S. 31, s. 18; ayrıca, Temel Yayınları, Nâzım, s. 7.

DAVALAR ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Nâzım Hikmet ile ilgili saptayabildiğimiz davaların sayısı onbirdir; ilk kez 1925 yılında yargılanmıştı, daha sonra, neredeyse iki yılda bir mahkeme önüne çıktı. Bazı yıllarda ise, iki hatta üç kez yargılandığı oldu. Hakkındaki son yargılama 1938 yılında yapıldı.

Bu yargılamalara bağlı olarak toplam otuz dört yıla yakın ağır hapis cezasına mahkûm edildi¹. Çeşitli tarihlerde çıkarılan af yasaları nedeniyle, bu cezaların yalnızca onaltı yıla yakını infaz edildi. Verilen cezalardan on üç yılını ise, aralıksız olarak çekti.

Emniyet Müdürlüklerindeki ya da Harp Okulu ve Erkin Zırhlısı'ndaki gözaltı uygulamalarını saymazsak, İstanbul, Ankara, Bursa, Rize ve Çankırı illerindeki askeri ve sivil olmak üzere çeşitli tutkevi ve cezaevlerinde tutuldu.

Davalarının hukukî konusu, esas itibariyle, ya «komünistliğe tahrik» ya da «kanunun cürüm addettiği fiili övmek» suçlamalarıyla ilgiliydi². Yargılanan eylem ise, daha çok gizli örgüt veya yayın çalışması olarak formüle edilmişti³.

-
- (1) Daha önce Milliyet Gazetesi'nde yayınladığımız «Nâzım'ın Davaları» adlı dizi yazının sonuç bölümünde, İstiklal Mahkemesi'nce verilmiş olan onbeş yıl küreğe konulma cezasını da dahil ederek, toplam 40 yılın üzerinde «hapis ve küreğe konulma cezalarına» mahkûm edilmiş olduğunu söylemiştim (Milliyet, 24 Kasım 1988). Burada değerlendirmeyi, yalnızca uygulamaya geçirilmiş olan cezalar üzerinden yapmış bulunuyorum.
 - (2) Yalnızca Süreyya Paşa Davası «Neşir yoluyla namus ve haysiyete dokunacak hakaret fiili...» olarak nitelendirilmişti (Bkz. Cumhuriyet, 28 Ağustos 1933). Ancak, Nâzım bu davadaki savunmasında, konuyu sosyal ve siyasal bir boyutta ele almıştı (Bkz. Milliyet, 24 Ağustos 1933). Ayrıca, Rize Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamada ise, Nâzım, TCK'nun 146'ncı maddesinin yanısıra, «pasaportsuz huduttan içeri girmek ve şahs-ı âhara aid nüfus tezkeresini istimal eylemek» eylemiyle de suçlanmıştı (Bkz. Akşam, 7 Ekim 1928).

Ancak, Nâzım davalarındaki eylemlerin hukuki nitelendirilmesi, yürürlükteki yasalar bakımından sürekli tartışma konusu oldu⁴. Bu tartışmalar, çoğunlukla «komünistliği tahrik» ya da gizli komünist örgüt kurma yönündeki mahkûmiyet kararlarına ilişkindi (konusu «kanunun cürüm addettiği fiili övmek» olan davalarla ilgili tartışmalar ağırlık taşımamaktadır. Çünkü bu suçlamalar nedeniyle verilmiş bir mahkûmiyet kararı yoktur. 1929 1931 yılındaki yargılamalarda olduğu gibi.)

Bu ilk saptamalarımızın ardından, Nâzım'ın davalarının hukuki konusu olan «komünistliğe tahrik» ya da «gizli komünist örgüt kurmak» gibi suçlar açısından, davaların açıldığı dönemin hukuk ortamını genel çizgileriyle değerlendirmek gerekiyor. Böyle bir yaklaşım, Nâzım davalarındaki mahkûmiyetlere dayanak olan kanıtların tartışılmasından öte, daha temelli bir değerlendirme yapabilmeye ve nesnel sonuçlara ulaşabilmeye olanak verecektir.

Öte yandan, gerek Harp Okulu'nda, gerekse Donanma'da «Askeri isyana tahrik» suçunu düzenleyen As. C. K.'nin 94'üncü maddesine göre yargılanmış olmasına rağmen, yine de «komünistliği... ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi» gerekçesiyle mahkûm edilmişti (Bkz. Harp Okulu Komutanlığı Askerî Mahkemesi'nin 29 Mart 1938 tarih ve 28/16 sayılı kararı; ayrıca, Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin 29 Mart 1938 tarih ve 28/16 sayılı kararı; ayrıca, Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesi'nin 29 Ağustos 1938 tarih ve 34/19 Sayılı Kararı - Davaların hukuki niteliği konusu için «Giriş»e bkz.)

- (3) 1925, 1927, 1933 ve 1936-37 yıllarında «Gizli Örgüt» kurma, diğerlerinde ise daha çok «propaganda» veya «tahrik» eylemleri yargılama konusu edilmişti (ayrıca, 2 nolu dipnota bkz.)
- (4) Kuşkusuz bu tartışma yalnızca Nâzım ile sınırlı değildir. 1920-36 yılları arasındaki TKP ile ilgili tüm davalar tartışmalıdır (Bkz. Atilla Coşkun, «1936 öncesi davalar kuşkuludur», Nokta, 18 Ekim 1987, Y. 5, S. 41, s. 19).

Yargılamaların Yapıldığı Dönemin Hukuk Ortamı

1925 yılına girildiğinde, Cumhuriyetin ilanından bu yana iki yıl geçmiş olmasına rağmen, Osmanlı padişah düzeninden kalma 1274 tarihli «Kanun-u Ceza» hâlâ yürürlükteydi. Bu yasa, 19'uncu Yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı toplumunda görülen Batılılaşma hareketine bağlı olarak toplum yaşamımıza girmişti.

Osmanlı toplum düzenine egemen olan İslami hukuk karşısında ciddi bir çelişki oluşturan 1274 tarihli yasa, esas itibariyle demokratik bir yapıya sahipti. Çünkü, 1789 İhtilali'nin özgürlükçü etkilerini taşıyan 1810 tarihli Fransız Ceza Yasası'na dayanıyordu. Hatta, büyük ölçüde Fransız yasasının tercüme edilmesinden oluşmuştu⁵

Fransız yasası, burjuvazinin kendine güvenli olduğu tarihsel bir dönemde hazırlandığı için 141 ve 142'nci maddeler anlamında bir sınıf mücadelesini yasaklayıcı bir kural içermiyordu⁶.

(5) Ord. Prof. Dr. S. Dönmezer - Prof. Dr. S. Erman, Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku, C. 1, s. 132.

Dönmezer ve Erman, kitaplarında, Kanun-u Ceza'da yapılan kimi değişiklikler nedeniyle, pekçok çelişkilerin bulunduğunu, hatta belli ölçüde bazı özelliklerini yitirmiş olduğunu da vurguluyorlardı.

(6) Çetin Özek, 141 - 142, s. 111.

Kanun-u Ceza'nın 66'ncı maddesinin 1914 tarihli «zeyli»nde (ekinde), «Altmışaltıncı maddede beyan olunan ahval haricinde olarak kavaninin ve nizam-ı devlete adem-i itaata halkı teşvik ile inzibat ve emniyet-i memlekete tehlike iras edecek surette makalât neşredenler veya sınıf-ı muhtelif-i ahaliyeyi yekdiğeri aleyhine tecavüze tahrik ve taris yolunda neşriyatta bulunanlar yahut bir içtima-ı umumide veya mecma-i nas olan mahallerde bu suretle irad-ı nutk eyleyenler... hapsolunur.» hükmü konulmuştu (Düster, Ter. III, C. 6, s. 573; Anan, Ç. Özek, a.g.e., s. 112; madde metni için yararlandığımız kaynak: Garbis Fikri, Yeni ve Muadde Kanun-u Ceza, s. 25 -eski harflerden yeni yazıya aktaran: Zeki Coşkun). Ancak, maddeye eklenen bu kural, daha çok toplumun çeşitli sınıflarını birbirine karşı kin ve «adavete» kıskırtmak eylemini cezalandıran 1926 tarihli Türk Ceza Yasası'nın 312'nci maddesine benzerdir (Bkz. Çetin Özek, a.g.e., s. 112).

Öte yandan, Büyük Millet Meclisi'nin çıkarmış olduğu 2 sayılı «Hiyanet-i Vataniye Kanunu»da yürürlükte bu sırada⁷. Esas itibariyle, saltanatın ve padişahlığın kaldırılmasına karşı eylemleri kendisine konu alan bu yasa da 141 ve 142'nci maddeler anlamında bir sınıf mücadelesine ilişkin bir düzenleme öngörmemektedir⁸.

«İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlâl» yönelik eylemlerden söz eden TBMM'nin 4 Mart 1925 günü kabul ettiği 578 sayılı «Tahrir-i Sükûn Kanunu», suçları tamamlayan maddi ceza hukukuna ilişkin bir yasa değildi. Bu gibi suçların soruşturulmasıyla ilgili olarak hükümete bazı yetkiler tanıyan bir düzenlemeyi içeriyordu. Bu bakımdan, «komünistliği tahrik» ya da «Gizli komünist cemiyet kurma» gibi suçların tanımı, bu yasanın da dışında kalıyordu⁹.

Görüldüğü gibi, 1920'li yılların ilk yarısında yürürlükte olan ne Kanun-u Ceza ve ne de diğer özel yasalar komünist düşüncüyü yasaklıyordu. İşte, Nâzım'ın ilk davası olan Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri ile Amele Taâli Cemiyeti çevresiyle ilgili dava, bu hukuki ortam içinde açılıp sonuçlanmıştı.

Bu davadaki suçlamanın hukuki nitelemesini tartışmadan önce, büyük bir parantez açarak, sözkonusu davanın hazırlık soruşturması sırasında parlamentodan geçirilen bir yasaya ve bu yasanın, bu dava ile ilgisine değinmek gerekiyor.

(Hükümetin isteği üzerine, İstiklal Mahkemesi Savcılığı'nca sola yönelik ilk toplu soruşturma, 30 Mart 1925 günü başlatılmıştı. Bu soruşturmaya bağlı olarak, İstanbul'da, pekçok kişi gözaltına alınmış-

(7) Düstur, C. 1, s. 4, Kanun No: 2 (29 Nisan 1336 - 1920)

Yasada yapılan 1923 ve 1925 yıllarındaki değişiklikler de komünist düşüncüyü cezalandırmaya yönelik herhangi bir hüküm getirmemişti.

Ancak ne ilginçtir ki, 1923 yılında, TKP Davasının'da bu yasanın uygulanması istenilmişti (Bkz. Tanin, 2 Mayıs; 4, 7 Haziran 1339 - 1923).

(8) Çetin Özek, Devlete Karşı Suçlar, s. 19.

(9) Kanun metni için bkz. Düstur. C. 6, s. 144, 4 Mart 1341 (1925).

tı. Bazı kişiler de aranıyordu. Soruşturmanın ileriki aşamalarında, Nâzım da, arananlar listesine dahil edilecekti¹⁰.

Ancak, başlatılmış olan bu soruşturmanın karşısında ciddi bir hukuki engel bulunuyordu. O da; Kanun-u Ceza'nın, devlete karşı suçlar kapsamında yer alan ve ülkenin içgüvenliğine ilişkin hükümlerin bulunduğu «Birinci Bab»ının «İkinci Fasıl»daki maddelerin, ağırlıklı olarak padişahlık kurumunu ve hilafeti korumaya yönelik olmasıydı. Üstelik, bu bölümde söze konu edilen eylemlerin suç sayılabilmesi için, silahlı («müsellehen isyan») veya zora dayalı («imhaya cebren teşebbüs») niteliği taşıması gerekiyordu. Oysa, soruşturma nedeniyle gözaltına alınan kişilerle ilgi kurulan eylemlerin hiçbiri böyle bir nitelik taşımıyordu. Bu durum karşısında, haksız ve keyfi bir gözaltı uygulamasının yapılmış olduğunun düşünülmesi kaçınılmazdı.

İşte tam bu sırada Hükümet, 3 Aralık 1924 tarihinden beri TBMM'de beklemekte olan «Kanun-u Cezanın bazı mevaddını müddil Kanun» tasarısını gündeme getirdi. Üç gün gibi sınırlı bir zaman içerisinde görüşülen tasarı, 22 Nisan günlü birleşimde kabul edildi. Böylece, yürürlükteki ceza yasasının, başta devlete karşı suçlarla ilgili maddeleri olmak üzere büyük bir bölümü değiştirilmiş oluyordu. Yasa, 29 Nisan 1341 (1925) tarihli Resmi Ceride ile ilan edilerek yürürlüğe girdi¹¹.

Bu yasaya dayanan İstiklal Mahkemesi, yasanın yayınlanmasından önce gözaltına alınan kişilerden bazıları ile, daha sonra gözaltına alınan Aydınlık ve Orak-Çekiç Dergileri ile Amele Taâli Cemiyeti çevresindeki kimi kişileri ağır hapis cezalarına mahkûm etti (1925). Üstelik, yargılamaya konu eylemlerin (1 Mayıs toplantısı hariç, ki o da Vilayetten izin alınmak suretiyle yapılmıştı), tümü, yasanın yürürlüğe girme tarihinden önce gerçekleşmişti¹².

(10) Bu kitabın «Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki Yargılama» başlıklı bölümüne bakınız.

(11) Düstur, Tertip III, C. 6, s. 573 (Kanun No: 635)

(12) Bu kitabın «Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki Yargılama» adlı bölümüne bakınız.

Mahkemenin bu uygulaması, kuşkusuz ki dehşet vericiydi. Çünkü, işlendiği sırada suç sayılmayan bazı eylemleri nedeniyle, Dr. Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet, Şevket Süreyya (Aydemir) ve diğerlerini mahkûm ediyordu. Üstelik, İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği kararlara karşı itiraz yolu da kapalıydı¹³.

İlginç olduğu kadar şaşırtıcı olan nokta, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce uygulanan Kanun-u Ceza'nın 55'inci maddesinin yeni hali de şiddet unsurunu içeriyordu. Kanun-u Ceza'nın 635 sayılı yasa ile değişik 55/4-5'inci maddesi aynen şöyleydi:

«Her kim hükümet aleyhine halkı müsellehan isyana veya Türkiye ahalisini yekdiğeri aleyhine silahlandırarak mukateleyle fiilen tahrik edip de maddei fesat tamamıyla fiile çıkarsa ol kimse idam olunur.

Maddei fesadın icrasına başlanmış olursa yedi seneden ekal olmamak üzere küreğe konulur.»

Ve işte bu maddenin son fıkrasının uygulanmasıyla da sanıklar hakkında 7 ile 15 yıl küreğe konulma cezası verilmişti.)

Bu parantez içi açıklamaları yapmazdan önce, yürürlükteki yasaların komünist düşüncüyü yasaklayıcı bir hüküm içermediklerini vurgulamıştık. Yasal düzenlemenin bu özelliğine rağmen, Ankara İstiklâl Mahkemesi, sanıkların eylemlerini (gizli hücreler tertip etmek, propaganda yapmak, Üçüncü Enternasyonal ile ilişki kurmak vb.) komünist nitelikte görmüş ve suç saymıştı. Yani, kanunların yasaklamadığı bir eylemi, Ankara İstiklâl Mahkemesi yasaklıyordu ve üstelik ağır hapis cezası veriyordu.

(13) 249 Sayılı İstiklâl Mahkemesi Kanunu, md. 5 (Bkz. Düstur, C. 3, s. 108-110, 10 Ağustos 1338 - 1922).

1926 Sonrası Dönem

1926 yılı, Türk hukuk tarihinde önemli bir dönemeçtir. Bu yıla hükümet bir dizi reform uygulamasıyla girmiştir. Önce, Mecelle yürürlükten kaldırılmış, yılın ilk ayından itibaren, Medeni Yasa; arkasından, Ceza Yasası ile Borçlar Yasası kabul edilmiştir.

Batı Avrupa hukuk düzenini örnek alan bu yasal düzenlemeler, ticaret, millî eğitim ve personel yönetimi gibi pek çok alanda yaşama geçirilmişti. Monarşik ve İslamî düzene karşı gerçekleştirilen laik cumhuriyet rejiminin hukuksal çerçevesinin tamamlanması yolunda ciddi adımlar atılmıştı. Hilafete son verilmiş ve İslam hukukunun anlayışlarını barındıran yasalar kaldırılmıştı.

Hukuk alanında yapılan en önemli değişikliklerden biri de, Osmanlı toplum düzeninden kalan Kanun-u Ceza'nın yerine Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe konulmuş olmasıydı. Türk Ceza Kanunu, esas itibariyle, 1889 tarihli İtalyan Ceza Yasası'ndan alınmıştı. Hazırlanışı sırasında etkili olduğu için liberal bir hukukçu olan Zandelli'nin adıyla da anılan İtalyan Ceza Yasası, klasik burjuva özgürlükler sisteme ve devlet anlayışına göre biçimlendirilmişti¹⁴. Doğal olarak, bu etkiler de Türk Ceza Yasası'nda yansdı. O nedenle, komünist düşünce yasaklanmamıştı, ama kurulu düzene (devlete) yönelik ve zora dayalı eylemler suç sayılmıştı (146, 171, 311, 313'ncü maddeler gibi).

Ceza yasasında komünist düşünceyi açıkça yasaklayan bir düzenleme bulunmadığı içindir ki, komünist harekete yönelik soruşturmalarda, sürekli değişik hükümler uygulanıyordu. Nitekim, 1927 yılındaki TKP soruşturmasında, savcılık TCK'nun 171'inci maddesine göre karar verilmesini isterken, Ağır Ceza Mahkemesi, gerek-

(14) Çetin Özek, 141 - 142, s. 72 - 81.

çeli kararında 313'üncü maddeye dayanmıştı. 1932 yılındaki TKP davası TCK'nun 313 üncü maddesine dayanmıştı. 1933 Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki savcılık iddianamesinde ise, TCK'nun 146'ncı maddesinin komünistliği tahrik suçunu yasakladığı ileri sürülmüştü... Bu çelişkiler ve farklı uygulamalar, yukarıda da belirtildiği gibi, 1926 tarihli Türk Ceza Yasası'nın komünist düşünceyi yasaklayıcı bir hüküm içermemesinden ileri gelmekteydi...

Yasal düzenlemenin bu özelliğine rağmen, Nâzım «komünistliğe tahrik» nitelikli eylemde bulunduğu gerekçesiyle, 1927 yılında T.C.K.'nin 313, 933-34 yıllarında ise, yine aynı nedenle, ama bu kez 171 inci madde hükmüne göre mahkûm edilmişti. ayrıca, 1936 yılının ilk yarısında, bu gerekçeyle yargılanmıştı.

Kuşkusuz ki, yasanın yasaklamadığı bir eylem nedeniyle ceza verilmesi hukuki değildi. Türk Ceza Yasası'nın 2'nci maddesi de, «işlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemez» hükmünü öngörmekteydi.

Nâzım, bu bilinçle hareket etmekte ve yargılandığı tüm davalardaki savunmalarında, inançları itibariyle komünist olduğunu, fakat yasanın bunu suç saymadığını açıkça söylüyordu. Ancak, komünist düşünceyle hiçbir ilgisi bulunmayan yasa maddeleriyle cezalandırılırken, eylemlerinin gizli komünist cemiyet kurmak olduğu gibi gerekçelere dayanılıyor, bu çelişki sürekli yaşanıyordu.

Komünizmin Suç Sayılması

Türk Ceza Yasası'nın yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra, 8 Ağustos 1931 yılında yayınlanan Matbuat Kanunu ile birlikte «komünistliğe tahrik» bir suç olarak kabul edilmişti. Böylece, komünizm düşüncesiyle ilgili bir düzenleme, ilk kez olarak Türk hukukunda yer alıyordu.

Ne ki, yalnızca basın yoluyla işlenebilen eylemleri kapsıyordu; nitekim, Nâzım'a da, ilk kez, «Gece Gelen Telgraf» şiiri nedeniyle uygulanmıştı. Madde, soyut olarak komünizmden, «komünistli(ğe) tahrik»ten söz ediyor, ama bunu tanımlamıyordu. O nedenle keyfi uygulamaya açıldı¹⁵.

Komünist düşüncenin açıklanması ve örgütlenmesi eyleminin, genel ceza yasası bakımından yasaklanması ise, 1936 yılında gerçekleşti. Ancak ilginç olan nokta, komünizm propagandası ve örgütlenmesinin, zora dayalı olarak («şiddet kullanmak suretiyle») işlenebileceğinin kabul edilmiş olmasıydı.

1936 sonrası dönemde, bu maddeler, komünist hareket ile ilgili olarak, üstelik yoğun bir biçimde uygulanmaya başlandı. Ancak, maddelerde «cebir» unsurunun bulunması ve komünist hareketin ise böylesi bir nitelikten uzak olması, pek çok uygulama sıkıntısına yol açıyordu. Fakat buna rağmen, 1943, 1946 yılındaki TKP çevreleriyle ilgili davalar bu maddelere göre açılmış ve sonuçlanmıştı.

Bu dönemde, Nâzım davaları yönünden (Harp Okulu ve Donanma'daki yargılamalarda) değişik bir uygulama yapılmıştı. Her iki mahkeme de, yargılama konusu eylemlerin komünist örgütlenme niteliğini taşıdığını ve Nâzım'ın böyle bir amaçla hareket ettiğini açıklamasına rağmen, TCK'nun 141 ve 142'nci maddeleri yerine, Askeri Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesine göre hüküm vermişti. Kuşkusuz, böyle bir değerlendirme, ceza hukukunun en temel ilkesi olan «kanunilik» (tipiklik) ilkesine aykırıydı. Yargılama konusu eylemin komünist nitelik taşıdığının saptanması halinde, yalnızca bu tür eylemlere ilişkin olan TCK'nun 141 ve 142'nci maddelerinin uygulanması zorunluydu. Ve bundan kaçınmak, hukuk açısından olanaklı değildi.

(15) Maddenin, 1933 yılında Nâzım'la ilgili uygulamasının ne şekilde yapıldığına ilişkin, mahkeme dosyasından günümüze ulaşabilmiş bir belge yoktur. Bu kitabın, «1933 İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Yargılama» başlıklı bölümünde, bu maddenin uygulanmasıyla ilgili açıklamalar yer almaktadır.

Parantez içi bir açıklama ile, Askeri mahkemelerde gerçekleşmiş olan bu iki yargılama üzerinde özel olarak durmak gerekiyor. Çünkü, her şeyden önce, hukuk uygulaması bakımından, kuşku uyandıran tartışmalı davalardır bunlar; daha önemlisi, hukuk adına terör uygulamasının örnekleri arasında sayılabilen ve bu yönüyle de evrensel anlamda deneyimler içeren tipik davalardır.

(Öncelikle ve önemle belirtmek gerekiyor. Her iki mahkeme de, son soruşturma aşamasında toplanan delillere değil, ön soruşturma sırasında oluşturulan delillere dayanarak mahkûmiyet kararı vermişlerdi. Her iki davada da, Nâzım'la ilgili delil, ön soruşturmada elde edilmiş, ancak mahkemede yadsınmış olan suçatımı nitelikli tek bir ifadeden ibaretti. Üstelik, başkaca hiçbir delil, bu suçatımını doğrulayıcı nitelikte değildi. Yani, yargılama hukuku ilkeleri açısından verilen karar sakattı.

Öte yandan, her iki askeri mahkemenin uyguladığı As. C. K.'nin 94'ncü maddesinde tanımlanan «askeri isyana tahrik» suçunun yasal delilleri de oluşmamıştı. Çünkü Nâzım, «birden ziyade askerî şahıslar»la görüşmemişti ve bu gerçek her iki mahkemece de kabul edilmişti. Ne ki, Askeri Yargıtay, tek bir kişiyle bile görüşme yapmış olmayı bu suçun işlenebilmesi için yeterli görmüştü. Aynı şekilde, cezanın üst sınırının uygulanabilmesi için 94'ncü maddenin öngördüğü «askeri hizmete zarar gelmiş» olması koşulu araştırılmaksızın, Nâzım'ın önceki eylemleri gibi yasal olmayan bir gerekçeye dayanılmış olması da, hukukilikten uzaklaşmanın bir başka yönünü ifade ediyordu.

Tüm bunların yanı sıra, her iki mahkeme de, Nâzım'ın, görüştüğü kabul edilen asker kişilerle yapmış olduğu konuşmalarının içeriğinin, «askeri isyana tahrik» niteliğinde olup olmadığını tartışmamış ve hukuk süzgecinden geçirmemişlerdi.

Kuşkusuz, yargılamaları, sürdüren mahkeme kurallarının çoğunluğunun muvazzaf subay sınıfından olması ve kurul üyelerinin

tümünün, soruşturmayı başlatan komutanın emrinde bulunmaları, bu sonucun oluşmasındaki en önemli etkenlerden biriydi. Bağımlı yargının kaçınılmaz bir sonucuydu...

Ve nihayet, 38 davalarıyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken ve belki de en önemli nokta, her iki mahkemenin de, Gerekçeli kararlardaki suçun niteliğine ilişkin açıklamalarına rağmen, yargılamayı sürdürmüş olmaları gerçeğiydi. Gerek Harp Okulu, gerekse Donanma Askerî Mahkemeleri, Nâzım Hikmet'in suç kastının ve çabasının ordu içinde «komünizmi yaymak» olduğunu açık bir dille kabul etmişlerdi. yani, iddianameye ya da yargılamaya konu eylem, TCK'nun 142'nci maddesinde tanımlanan suç (ve suç kastı) olarak tanımlanmıştı. Bu duruma göre, her iki askeri mahkemenin de görevsizlik kararı vermesi gerekiyordu. Çünkü, komünizm ile ilgili eylemler askerî yargının görevine girmiyordu. Askerî Ceza ve Muhakeme Usulü Yasalarında, bu anlamda bir boşluk vardı. Ancak Ordu Komutanı, Nâzım'ın, ordu içindeki komünizm propagandası yönündeki eylemi nedeniyle, askerî mahkemede yargılanmasını ve As. C. K.'nin 94'ncü maddesine göre cezalandırılmasını istemişti. Ve hukuk ölçülerini deforme etme pahasına da olsa, bu görev yapılacaktı. Ve yapıldı.

Fakat, tarih, çok kısa bir süre içinde, bu yargılamanın ne denli hukuk dışı olduğunu ele verecekti. Donanma Kararının açıklanmasından dokuz ay sonra, Hükümet, Askerî Ceza Kanunu'nun 148, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu'nun göreve ilişkin 3 ve 30'uncu maddelerinin değiştirilmesini parlamentonun gündemine getirmişti. Bu değişikliklerde, «komünizm propagandası»nın, ordu içinde ve ordu mensupları arasında yapılması, ayrı bir suç olarak tanımlanıyor ve askerî yargının görevine dahil ediliyordu.

Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü'nün 6/2255 sayı ve 3.5.1939 günlü Başvekil Dr. Refik Saydam imzalı Hükümet gerekçesinde şöyle deniliyordu:

«Son senelerde devletimizin hukuki, siyasi, iktisadi nizamlarını ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını bozmak maksadıyla bilhassa yabancı rejimler lehine olarak ordu idaresinde sistematik şekilde hariçten propagandalar yapılmakta olduğu ve ordu mensupları arasında henüz kemale gelmemiş birkaç askerî talebe ile tahsil ve tecrübeleri noksan er ve erbaşların bu fikirlere temayül ettirilmiş bulunduğu müşahede edilmiştir.

Devlet kuvvetlerinin en mühim kısmını teşkil eden ordu içinde yapılmak istenen bu kabil suikastlerin faileri hakkında icab eden kanuni takibat yapılmış, şiddetle tenkil ve tecziye edilmişlerse de (...) bu gibi propagandalar hakkında As. Ceza mevzuatında daha sarıh ve maksadı temine yarar hükümler vaz'ı zaruret halini almış ve nitekim TCK'nun 141 ve 142. maddelerine bu düşüncelere mebni yeni hükümler konmuştur.

Yukarıda izah olunan sebeplerle zaruretlere binaen As. Ceza K.'nun 148. maddesi tevsi edilmiş ve askerliğe ve orduya bu suretle tecavüz eden bu askerî suçları işleyen sivillerin de askerî kazaya tabiiyetini temin etmek... (amacıyla)... As. Mh. U. K.'nun 3 ve 30. maddelerine o yolda birer fıkra eklenmiştir.»

Böylece, hükümet gerekçesinde ad verilmeksizin Nâzım Hikmet ve Harp Okulu ile Donanma Komutanlıkları Askerî Mahkemelerindeki yargılama vurgulanıyordu. Bu tutumuyla hükümet, Donanma ve Harp Okulu Askerî Mahkemelerinin Nâzım'la ilgili kararlarının, Ceza Hukukunun «Kanunsuz suç ve ceza olmaz» ilkesine aykırı olarak ve görevsiz bir mahkemece verildiğini, bu nedenle de haksız ve hukuka aykırı olduğu gerçeğini kabul ediyordu.)¹⁶.

(16) Harp Okulu Askerî Mahkemesi'ndeki yargılama sırasında, Nâzım'ın avukatları Sayın Saffet Nezihi Bölükbaşı ve Sayın Fuat Ömer Keskinöğlü, davayı, hem askerî mahkemede, hem de askerî yargıtayda tüm yönleriyle tartışmışlardı. Sayın Avukat Bölükbaşı, dava ile ilgili değerlendirmelerinin çerçevesini, daha sonra yayınlamıştı (Bkz. Nâzım

Son Birkaç Söz

Nâzım'ın en son yargılandığı Donanma davasından bugüne elli yılı aşkın bir zaman geçti. Ama, yargılandığı davalar, özellikle son iki davası, hâlâ haksız yargı uygulamasının örneği olma özelliğini sürdürüyor. Geçen zaman içerisinde, bu davaların bu özelliğini ortadan kaldıracak bir girişim henüz gerçekleşmiş değil.

Hukuk açısından Nâzım'ı davaları, siyasal davalardır. O nedenle açılmaları ya da sonuçları hukuk ölçülerine göre değil, siyasal koşullara ve iktidarın siyasal eğilimlerine göre belirlenmiştir. Örneğin, 1925 yılının koşulları içerisinde Ankara İstiklal Mahkemesi'nce onbeş yıl küreğe konulma gibi ağır bir cezaya mahkûm edilen Nâzım, 1928 yılının değişen koşullarında, aynı yargılamanın yinelenmesi sonucunda aklanmıştır. Tek başına bu olay bile, bu davaların, değişik bir siyasal ortamda değişik sonuçlar verebileceğini göstermektedir¹⁷

Hikmet'e Armağan, s. 24-53, İstanbul, 1977). Aynı davada başka sanıkların savunma avukatı olarak görev yapan Ankara Barosu Başkanı Sayın Saim Dora'nın Temyiz layihası da, dava ile ilgili önemli bir hukukî belge niteliği taşımaktadır (Bkz. Ant, Eylül 1967, s. 9-10; ayrıca, K. Sülker, Nâzım Hikmet Dosyası, s. F. 5/65-75). Vatan Gazetesi'nin 1949 yılında başlattığı Nâzım Hikmet'e özgürlük girişimi sırasında Sayın Avukat Mehmet Ali Sebük'ün, dava ile ilgili seri yazıları konuyu hukuk açısından ve çeşitli yönleriyle değerlendirmekteydi (Bkz. Mehmet Ali Sebük, Korkunç, Adli Hata ve Nâzım Hikmet'in Özgürlük Savaşı, İstanbul 1978). Ayrıca davanın savunma avukatlarından olmamakla birlikte, daha pek çok hukukçunun özgün değerlendirmelerinden de sözdebilmek mümkündür. Örneğin, Askerî yargıç kökenli bir hukukçu olan Selâmi Helvacıoğlu'nun 1 Eylül 1949 yılında Vatan Gazetesi'nde yayınladığı «Kanunsuz Suç, Suçsuz Ceza,» adlı incelemesi, yine Vatan Gazetesi'nde 12 Eylül 1949 günü «Bir hukukçu» imzası ile yayınlanan «Askerî Kaza Davası» başlıklı yazı, Sayın Avukat Halit Çelenk'in «Çıkar yol: yargılamanın yenilenmesidir» adlı makalesi (Bkz. Nâzım Hikmet'e Armağan, s. 84-92), bu yöndeki incelemelerin bazılarıdır.

(17) Atilla Coşkun, «Nâzım'ın davaları» (milliyet, 24 Kasım 1988).

Bunun içindir ki, bu ve benzeri davaların sonuçlarını mutlaklaştırmak ya da kesinleşmiş ve değişmez yargılar olarak görebilmek olanaklı değildir.

Nâzım'la ilgili davaların (hatta tüm Marksist Sol'a ve diğer siyasi yapılanmalara yönelik davaların) iki ayrı tarihsel süreçte geliştiği ve bu süreçlerin özelliklerini yansıttığı görülmektedir... Bunlardan birincisi, Ankara Hükümetinin kurulmasından 1930 yılına kadar uzanan tarihsel süreçte gerçekleşmiştir. Ve bu dönemin davaları, Ankara hükümetlerinin Sovyetler birliği ile ilişkilerine ve Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi çabalarıyla atbaşı giden otoriter yönetim anlayışına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin, ülkedeki tüm siyasal çevre ve akımları kontrol altında bulundurma kaygılarıyla doğrudan ilgilidir... 1920'li yılların sonlarına doğru varlığını duyurmaya başlayan, ama esas olarak 1930'lu yıllarda ülkenin siyasal gündeminde yer alan antikomünizm ve «parti-devlet birliği» temelinde otoriter bir uygulama gündeme gelmiştir. Giderek faşist Alman propagandasının da etkisiyle, antikomünizm ve «milliyetçilik» adına faşist bir tırmanış bu dönemi karakterize etmiştir. Bu dönemin siyasal davaları da bu gelişmelere bağlı olarak varlık göstermiştir. Yargı uygulamaları faşist mantığın ve antidemokratik bir ortamın ürünü olduğu için de çok serttir.

Nâzım, hangi dönemde olursa olsun, açılan tüm davalarda (hatta yaşamı boyunca karşılaştığı her koşul ve durumda), açık komünist kimliğiyle davranmış, buna özel çaba göstermiştir. Ancak, bu tutumunu da yasallık temelinde geliştirmeye dikkat etmiştir. Yani, komünist düşüncüyü bir ideal olarak benimsemiş olduğunu ve Anayasanın da bunu yasaklamadığını sürekli savunmuştur.

İşte, Nâzım'ın davaları ve ona vücut veren siyasal yaşamı ya da tutumu böylesi bir çerçevede gelişmiş ve somutlaşmıştır. Nâzım artık yaşamıyor. Ama siyasal düşünce ve inanç özgürlüğü üzerindeki yasaklar ve onlara bağlı siyasal davalar hâlâ sürüyor. Bu durum, Nâzım

Hikmet'le ilgili davaların da sürmesi anlamına geliyor. Çünkü, bu kez de, onun yapıtlarını yayınlayanlar, adına etkinlikler düzenleyenler yargılanıyorlar *

Ülkemizdeki siyasal gelişmeler, Nâzım'a konulan yasağın giderek gerileyeceği ve nihayet tümüyle kalkacağı günlere gebe görünüyor. Kuşkusuz, demokratikleşme sürecinin ilerlemesiyle, Nâzım Hikmet yargılamaları (hatta tüm düşünce özgürlüğüne yönelik yargılamalar) gündeme geliyor ve yapılagelen uygulamalar mahkûm ediliyor. Tarihin demokrasi yönündeki gelişmesi, bu sonucu kaçınılmaz kılıyor.

* Bu satırlar yazıldığında, TCK'nun 141 ve 142 nci maddeleri yürürlükteydi ve Nâzım Hikmet'i övmenin komünizmi övmekle özdeş sayıldığı yargı uygulamalarınca benimsenmekteydi (A. C. 1995).

BELGELER
(Mahkeme Kararları)

ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ

Tarih 12 Ağustos 1341
Esas No 68-64
Sıra No 84

Memlekette içtimâî nizâmı ihlal maksat ve gayesiyle propagan-
dada bulunmakla maznun Yoldaş Gazetesi sahibi İBRAHİM HİLMİ
ve Amele Taâli Cemiyeti âzâsından ŞEVKÎ, ABDÎ RECEP, elektrikçi
NURÎ, Aydınlık Gazetesi Sahibi SADRETTİN CELÂL, muharrirle-
rinden ŞEVKET SÜREYYA, NİZAMEDDİN NAZIF, eczacı VÂSIF,
Sanayi-i Nefiseden SAMÎ, doktor Mülâzim MÜMTAZ, tıp talebesi
HİKMET, HÜSEYİN, NURÎ HAYDAR, FAHRETTİN, MUSTAFA,
AHMET ŞÜKRÜ, ŞAKİR MES'UD, SAİD, ALÎ RASİM, MEHMET
SABİT, BURHANEDDİN, SÜLEYMAN NEŞATÎ, HAYDAR
İSMAİL, MANSUR GABRESKİ, SELAHADDİN, İSMAİL HAKKI
ile hâl-i firarda olan doktor ŞEFİK HÜSNÜ, tıp fakültesinden
HASAN ÂLÎ, NÂZİM HİKMET ve CEVDET Efendilerin:

Hanelerinde yapılan aramada elde edilen komonistliğe müteallik
evrak ve muhaberat ve Üçüncü Enternasyonal'e ait muhaberat ele
geçirilmiş ve kendilerinin İstanbul'da açılıp bilahare seddedilen
Üçüncü Enternasyonal'e merbut şubenin yerine gizlice leylî mektep-
lerde isimlerine göre «Hücreler» tertip ettikleri ve mezkûr hücreler
vasıtasıyla memleketine müfid unşurlar olabilmek için tahsil hayatına

atılmış olan talebeyi iğfal suretiyle teşkilatları arasına aldıkları ve İstanbul'da Aydınlık, Bursa'da Yoldaş nâmı ile komonist efkârını tâmim ve idare-i hazırayı taklibe ma'tuf olarak neşriyatta bulundukları, istihdaf ettikleri gayeye vüsul için ihtilal vasıta edinmiş olan bu teşkilata dahil maznunların muayyen içtimai mahallerinde hafi müzakerat icra ettikleri ve bu içtimalarda Anadolu içlerine dağılarak faaliyette bulunmak için programlar tertip edildiği ifâdât ve şehâdât ile sabit olmuş ve bu faaliyetlerin Anadolu'da bir bolşevizm idaresi te'sisi mümkün kılacak buhran-engiz vaziyetler ihdasına ma'tuf olduğuna kanaat-i vicdaniye hâsıl olmuş olduğunda:

İBRAHİM HİLMİ, ŞEVKİ, elektrikçi NURİ, SADRETTİN CELÂL, SAMİ, talebeden NURİ HAYDAR Efendiler yedişer sene ve ABDİ RECEP, ŞEVKET SÜREYYA, eczacı VASIF, doktor mülâzim MÜMTAZ, tıp talebelerinden HÜSEYİN HİKMET ve SÜLEYMAN NEŞATİ'nin onar sene küreğe ve hâl-i firarda bulunan doktor ŞEFİK HÜSNÜ, NÂZİM HİKMET, muharrir CEVDET ve tıp talebesinden HASAN ÂLİ Efendilerin de onbeşer sene küreğe konulmalarına gıyablarında karar verilmiş ve diğer maznunlar beraat etmiştir.

Başkan

Afyon Mebusu Ali

Üye

Giresun Mebusu Kılıç Ali

Üye

Aydın Mebusu Reşit Galip

Üye

Rize Mebusu Ali

(Kaynak: Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 392-393: mahkeme başkan ve üyelerinin adları tarafımızdan yazılmıştır.)

TEMYİZ MAHKEMESİ CEZA UMUMİ HEYETİ

Tarih 24.3.1930
Esas No 930/33
Sıra No 930/26

Mugayir-i kanun neşriyatta bulunduğu iddiası ile maznun-u aleyh Resimli Ay Mecmuası Müdürü Mes'ûli Behçet'in bilmuhakeme Türk Ceza Kanu'nun 312. maddesine tevfikan on gün müddetle hapsine ve on lira ağır ceza nakdi ile mahkûmiyetine ve kanun-u mezkûrun 89. maddesi mücibince cezanın teciline dair verilen hükmün mahkûm vekili tarafından temyiz edilmesine mebni Temyiz Mahkemesi 4. Ceza Dairesi âliyesince bittetikik: mezkûr yazının ne suretle tatl-i eşgali medh ve halkı kanuna itaatsizliğe tergib mahiyetinde olduğu karar yerinde izah edilmemesi yolsuz ve Tebliğnamede'de muharrer mütalaa varit olduğundan hükmün bozularak mahalline iade edilmesi üzerine yeniden icra kılınan muhakeme neticesinde nakzı vâki, gayr-i varit olduğundan hükmü sabıkta ısrarı mutazammın İstanbul Mahkeme-i 3. Ceza Dairesinden verilen 8.1.1930 tarihli hükmün temyizen tetkiki tekrar mahkûm-u aleyh vekili tarafından müddet-i kanuniyesi zarfında istida ve şartı da ifa olunmasına mebni bu baptaiki evrak Cumhuriyet Başmüddeiummiliği memuriyeti âliyesinin:

«Bozma sebebine uymak lazım gelirken ısrar kararı verilmiş ve

temyiz itirazı haklı görülmüş olduğundan bu kararın Ceza Heyeti Umumiyesince bozulması»

Talebini havi 16.3.1930 tarihli tebliğnamesi ile Birinci Riyaset Dairesine tevdi olmakla Umum Ceza Heyetinde okunup iş anlaşıldıktan sonra görüşülüp düşünüldü:

Mecmuadaki şiirin bir cürmü medih ve halkın kanuna adem-i itaate tahrik veya yekdiğeri aleyhine tahrik maksadı ile yazıldığıнын ne suretle sabit ve kanaat hasıl olduğunun esbab ve delaili ve tatbik olunan TCK.'nun 312. maddesi mucibince fiilde mevcut olması lazım gelen kanuni unsurlarının fıkra-i hükmiyyede tafsil ve izah olunmak muktezi ve bu lüzumu tazammum eden BOZMA KARARI hükm-ü kanuna muvafık olmakla uymak lazım iken bazı mütalaat beyaniyle ısrar olunması kanuna muhalif olduğundan temyiz edilen son hükmün dahi Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 326. maddesine tevfiakan BOZULMASINA ve temyiz depo parasının sahibine geri verilmesine ve sekiz yüz kuruş temyiz ilamı harcının ileride haksız çıkacak taraftan alınmasına 24.3.1930 tarihinde müttefikan karar verildi.

BURSA AĞIR CEZA MAHKEMESİ

Karar	2		
Esas	148		
M.U.	1275, 2834 ve 2781		
Reis	V.	Aza	Aza M.
A. Hukuk Azasından		2. Ceza H.	2. H. Aza
Hadi Bey		Naciyuddin Bey	Remzi Bey
Müddeiumumi		Başmuavin Harun Bey	
Zabıt Kâtibi		İsmail Efendi	
Müddei veya mağdur		Hukuki umumiye	

Maznun: Receb oğlu, Conka Ali, Hikmet oğlu Nâzım Hikmet, Ali oğlu Vahdeti, Mehmet oğlu Tornacı Osman, Ömer Nazif oğlu Mustafa Tekin, Mustafa oğlu Makinist Ali Salih namı diğeri Ali Haydar, Mehmet oğlu Makinist Fethi Zeki, Ahmet oğlu Maliye Mustafa Sıtkı, Receb oğlu Derviş Hilmi, Mustafa oğlu Mehmed namı diğeri Reşat, Mustafa oğlu Alim, Osman oğlu Ali Çavuş, Mustafa oğlu Mehmed Akif, Musa oğlu Osman namı diğeri Özcan, Ali oğlu Asker Sami, Emir oğlu Makinist Mehmed, Ali oğlu Tahsin, İbrahim oğlu Necati, Mehmed oğlu Besim, İbiş oğlu İbiş, Salih oğlu Hulûsi, Mehmed oğlu Conga Mustafa ve Nigola oğlu Gavril.

Tevkif tarihleri: gayri mevkuf
İsnat olunan suç: komünistlik teşkilatı

Neticei karar: Özscan, İbiş, Mürettip Hüseyin, Hulûsi'nin binnetice 4 ay, diğerlerinin birer sene müddetle ağır hapislerine.

Karar tarihi: 12.8.934

Kararın esbabı mucibesi:

Ağır ceza hakimlerinin tatil olmak münasebeti ile mezun olduklarından dolayı Adliye Vekâleti celsesinin ol baktaki talimatnamesine tevfikan ağır ceza işlerini görmeye izin verilen, yukarıda isimleri yazılı zevattan mürekkeben müteşekkil olduğu halde dairei mahsusasında müddeiumumi başmuavini Harun Bey hazır olduğu halde toplandı.

Müddeiumumilik makamı ile suçlular vekillerinin yukarıda yazılı iddia ve müdafaaları dinlendikten sonra Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesinin bozma kararını muhtevi 21.6.934 tarih ve 1829 numaralı karar ve mahkeme zabıtnamesi ile davaya (yarım satır okunamadı) okunup içindekiler malûm olduktan sonra işin oluru görüşülüp aşağıda yazılı karara bağlanmıştır:

Suç: Türkiye Cumhuriyeti Teşkilât-ı Esasiye Kanununun tamamını tağyir ve İcra Vekilleri Hey'etini iskat ve Rus şuralar komünist fırkası nâmı altında İstanbul, Bursa ve Adana'da gizli bir surette fırka tenkil ve vücuda getirdikleri ve gençliği ve muallimleri bu uğurda (komünist nedir) halkçılık, devletçilik, milletçilik isimleri altında muzır komünist beyannameleri ve risaleler ve gazetelerle neşriyat ve propaganda ile ifsadatta bulunmaktan suçlu ve mevkuf iken tahliyesi icra kılınan İstanbul Kasımpaşa Büyük yokuşta 16 numaralı hanede tütün amelesi Receb oğlu 314 doğumlu Conka Ali, Erenköy, Etemefendi Caddesi 13 numaralı hanede Hikmet Bey oğlu 317 doğumlu Nâzım Hikmet, Karaköy'de Mermerciler Caddesinde Cedid handa oturan Ali oğlu 326 doğumlu Nail Vahdeti ve Bursa'nın Çırpan mahallesinde 33 numaralı hanede Mehmed oğlu 320 doğumlu Tornacı Ömer, namı diğeri Tosun, Bursa'da Mehmed Karamani ma-

hallesinde 11 numarada Mustafa oğlu 314 doğumlu Ali Galip, namı diğeri Ali Haydar, Aksaray Taşkasap Mollagürani mahallesinde 24 numaralı hanede Mehmed oğlu 317 doğumlu makinist Fethi Zeki, İstanbul Cağaloğlu madam Ongen pansiyonunda maliye memuru Ahmed oğlu 315 doğumlu Mustafa Sıtkı, İstanbul Babıâli Lalahayrettin mahallesi 7 numaralı evde Hüseyin oğlu 315 doğumlu kunduracı Dervmiş Hilmi, Bursa Yeşil caddesinde 50 numaralı evde Mustafa oğlu 319 doğumlu elektrikçi Ahmed, namı diğeri Reşat, Bursa'da Kayabaşı mahallesinde Şadırvan sokağında 6 numarada Mustafa oğlu 318 doğumlu amele Halil, Hacıyunus mahallesinde 10 numaralı evde Ahmet oğlu 323 doğumlu mürettip Hüseyin, Bursa'nın Refikiye mahallesinde 14 numaralı hanede Osman oğlu kunduracı ve yol çavuşu 320 doğumlu Ali, Mollafenari mahallesinde 28 numarada Mustafa oğlu 323 doğumlu mobilyacı Mehmed Akif, Adana'da Hemenden nasrada 33 numarada mukim Musa oğlu 329 doğumlu terzi Osman, namı diğeri Özcan, Bursa'da Veldi Saray mahallesinde 12 numaralı hanede Ali Rıza oğlu 326 doğumlu Asker tornacı Sami, İstanbul'da Aksaray Horhor caddesinde 84 numarada ekmekçi dükkânında mukim asker Emir oğlu 324 doğumlu makinist Mehmed, 320 doğumlu tütüncü Tahsin, Orhangazi'nin dürlei Müslüm karyesinden İbrahim oğlu 324 doğumlu Necati, İstanbul Kasımpaşa'da Hacıuşak mahallesinden 4 murada mukim ostro tütün deposunda amele 23 yaşında Mehmet oğlu Besim, İstanbul'da Hacıhüsrev mahallesinde 45 numarada sakin Sentkon tütün deposunda amele 329 doğumlu İbiş oğlu İbiş, Kasımpaşa'da Aynalıçeşme'de 13 numarada sakin ve Osrto tütün deposunda amele 328 doğumlu Salih oğlu Hulûsi, Kasımpaşa'da Uzunyolda 14 numarada sakin 20 yaşında Mehmed oğlu Conta Mustafa, Edirne'de Yakuppaşa mahallesinde 6 numaralı evde oturan Bulgar tebasından Nikola oğlu 32 yaşında dülger Gavri'nin sübut fiillerine ve bunlardan Conka Ali ve Ömer ve namı diğeri Tosun ve Mustafa Tekin ve Osman, namı diğeri Özcan ve Ahmed, namı diğeri Reşat ve Nail

Vahdeti ve Nâzım Hikmet Bey'in öteden beri Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul, Bursa, Adana gibi amelenin kesif bulunduğu mahallerde icrai faaliyet ve zaman zaman tahtı muhakemeye alınan fıkdanı delâil'den dolayı beraet etmelerinin verdiği cüretle bu fiillerini arttırarak Türk Milleti Cumhuriyet rejimini yıkmak ve yerine bir ameale diktatörlüğü kurmak maksadı ile toptan gizli bir teşekkülün bir uzuvları olduğu anlaşılmasına ve bu cihet sebebi şiddet addedilmesi ile diğer suçlular hakkında mevcut şiddet sebebine binaen Ceza Kanununun 171'inci maddesinin 2. bendine ve 56'ncı ve 2330 numaralı Af Kanununun 3'üncü maddelerine tevfikan Osman, namı diğer Özcan'ın bir sene sekiz ay ve Mustafa oğlu Ahmed, namı diğer Reşat ve Nail Vahdet ve Mustafa Tekin ve Ömer namı diğer Tosun ve Conta Ali ve Nâzım Hikmet'in ikişer sene, Conka Mustafa, İbiş, Hulûsi'nin birer sene üçer ay ve Derviş Hilmi ve Mustafa Sıtkı ve Mehmed ve Ahmed Akif ve Ali Çavuş ve Fethi Zeki ve Tahsin ve Ali Galip, namı diğer Ali Haydar ve Gavril ve Besim ve Halil ve Sami ve Necati'nin de birer sene altışar ay ağır hapse konulmalarına ve mürettip Hüseyin'in beraetine mütedair verilen 31.1.1934 tarihli hüküm indet temyiz tahsin hakkında hükme esas tutulan şahit Hasan ile bunun ifadesini naklen şهادette bulunan diğer şahitlerin ifadelerinin ne suretle merhumun gizli komünist fırkasına girdiğinin izah olunmaması;

Suçlu Gavril'in Türkiye'de teşekkül eden komünist fırkasına girip vazife aldığını gösteren delillerin mahiyet ve medlûllerinin etrafı bir suretle tavzih olunmaması;

Vaktiyle haklarında komünistlikten dolayı takibat yapıлып beraetlerine karar verilmiş olan bir kısım suçlular hakkında bu cihet zatı hadisenin cezanın arttırılmasına takdiri şiddet tutulması ve diğer bir kısım suçlular hakkında takdir sebebinin hiç gösterilmemiş olması,

Suçlu İbiş, Conka Mustafa, Hulûsi ve terzi Osman haklarında 56'ncı madde Af Kanunundan sonra tatbik edilmiştir. Aleyhlerine

C.M.U.'liğından âmme namına temyiz edilen Nâzım Hikmet,y Nail Vahdeti, Tosun, Ömer, İbiş, Besim, Conka Mustafa ve Hulûsi haklarında 173'üncü maddenin tatbiki lüzumundan zuhul olunması,

Suçlulardan mürettip Hüseyin'i gizli içtimalarda hazır bulunduğu dair hazırlık tahkikatındaki ifadesi ile teşkilata dahil olduğuna dair amele Halil'in ve kendisine neşriyatı tatvik vazifesi verildiği hakkında Tosun Ömer'in ifadesinin red sebepleri tavzih edilmeksizin merhum hakkında yazılı olduğu üzere karar verilmesi yolsuz olduğundan aleyhe hükmü mezkûr bozularak iade edilmesi üzerine Ceza MuhaKemeleri Usulü Kanununun maddesi mahsusası mucibince 1934 senesi Ağustosunun 4. günü duruşma günü olarak tayin kılınarak yevmi mezkûrda suçlular da, vekilleri de, müddeiumumi başmuavini Harun Bey huzuru ile bozma kararına uyularak gizli olarak icra kılınan duruşma sonunda:

Mahkeme zabıtnamesinde yazılı olduğu üzere suçlulardan Tahsin ile Gavril'in bu gizli fırkaya girerek üzerlerine vazife aldığına dair aleyhlerinde şahadet eyleyen Keşan'dan şahit Hasan Efendi'nin ifade ve beyanatına naklen şahadette bulunan diğer şahitlerin ifadelerinin heyeti umumiyesi itibariyle Tahsin ve Gavril'in istinad edilen fiili irtikâp ve gizli teşkilata dahil olduğuna hükme medar kanaati vicdaniyeyi temin kâfi kuvveti haiz görülememiş olduğundan muvafıki nefsülemin görülen talep veçhile bunların beraetlerine diğer suçlu Conka Ali, Nâzım Hikmet, Ali oğlu Nail Vahdeti, Mehmed oğlu Ömer, namı diğeri Tosun, Nazif oğlu Mustafa Tekin, Mustafa oğlu makinist Ali Galip, namı diğeri Ali Haydar, Mehmed oğlu makinist Fethi Zeki, Ahmed oğlu maliye memuru Mustafa Sıtkı ve Hüseyin oğlu Derviş Hilmi ve Mustafa oğlu Hilmi, namı diğeri Reşat ve Mustafa oğlu Halil, Osman oğlu Ali Çavuş ve Mustafa oğlu Mehmet Akif ve Musaoğlu Osman, namı diğeri Özcan (bir satır okunamadı) oğlu Necati ve Mehmed oğlu Besim ve İbmiş oğlu İbiş ve Salih oğlu Hulûsi'nin dahi bu fiillere iştirakleri menhus 31 Kânunusâni 934 tarih-

li kararda muvazzahan ve tafsilen serdedilen delâili kanuniyeden tahassül eden kanaatı mahkeme ile sabit olduğu anlaşıldığından berrnu-cibi talep suçların hareketlerine uygun bulunan Türk Ceza Kanununun 171'nci maddesinin ikinci bendine tevfikan dörder sene müddetle ağır hapislerine ve fakat suçlulardan Hulûsi, terzi Osman, İbiş'in cürmü işledikleri zaman 18 yaşlarını bitirmiş, 21'er yaşlarını bitirmemiş olduklarından muaddel Kanunun 56'ncı maddesine tevfikan cezai mukadderatlarının altıda biri olan sekiz ayı bittenzil neticeten üçer sene dört ay müddetle ağır hapislerine ve cürüm tarihi vukuuna nazaran muahharan neşir ve ilan olunan 2330 numaralı Af Kanununun 3'ncü maddesi hükmüne tevfikan üçer sene indirilerek Hulûsi ve terzi Osman'ın ve İbiş'in dörder ay ve diğer suçluların da birer sene müddetle ağır hapislerine, suçlulardan Ömer ve Conka Ali'nin 12.3.1933 tarihinde tevkif ve 5.8.1934 tarihinde tahliye ve Mehmet Akif, Osman, Mustafa Oğlu Ahmed, Osman oğlu Halil, Nazif oğlu Mustafa, Nail Vahdeti, Sıtkı, Derviş Hilmi'nin 22.3.1933 tarihinde tevkif ve Ali Galip'in 3.4.1933 tarihinde tevkif ve 5.8.1934 tarihinde tahliye ve Fethi Zeki'nin 2.4.1933 tarihinde tevkif ve 5.8.1934 tarihinde tahliye ve asker Sami'nin 22.4.1933 tarihinde tevkif, 5.4.1934 tarihinde tahliye edilmiş olmalarına nazaran müddeti mahkûmiyetlerini mevkufen ikmal ettiklerinden ve diğer suçlu Mehmed oğlu Besim, Hulûsi ve İbiş'in dahi haklarındaki hüküm nakzedilmeden evvel müddeti mahkûmiyetlerini ikmal ile hapisshaneden tahliye edilmiş olmalarına göre ayrıca hapis edilmelerine mahal olmadığına, Nâzım Hikmet, Nail Vahdeti, Tosun Ömer, İbiş, Besim ve Hulûsi haklarında Ceza Kanununun 173'üncü madde delaleti ile 28'inci madde hükmüne tevfikan birer sene müddetle emniyeti umumiye nezaretine alınması ve bu fer'i cezayı da mahkûmların yalnız mesken ve ika-metgâhlarını tebdil ettikleri takdirde zabıtaya haber vermek suretiyle infazına ve suçlulardan mürettip Hüseyin'in dahi gizli içtimaya dahil olduğu hazırlık tahkikatının 40'nci safhesinde mazbut ve münderiç

ifadesinde Mudanya'daki içtimaa dahil olduğu hakkında ve komünist hakkında söylenen sözleri kabul ve tasdik ettiğini (yarım satır okunamadı) mürettip Hüseyin'i neşriyatı tetkik vazifesi verildiği hakkında ifadesi ile anlaşılmiş olduğundan hareketine uygun Ceza Kanununun muaddel 171'nci maddesinin ikinci bendine tevfikan dört sene müddetle ağır hapsine ancak hini ikai cürümde 328 doğumlu olup 21 yaşını ikmal etmemiş olduğundan muaddel 56'ncı maddeye göre mukadder cezanın altıda biri olan sekiz ay indirilerek üç sene dört ay müddetle ağır hapsine ve 2330 numaralı Af Kanununun 3'ncü maddesi hükmüne tevfikan üç senesi badettenzil neticeden dört ay müddetle ağır hapsine ve fakat suçlu mumaileyhin 22 Mart 933'de tevkif ve 5.8.933 tarihinde kararı mahkeme ile tahliye edilmiş olduğuna göre müddeti mahkûmiyetini mevkuften ikmal etmiş olduğundan tekrar hapsine mahal olmadığına ve kanunu mezkûrun 173'üncü maddesi delâleti ile 28'inci maddesine tevfikan bir sene müddetle emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulmasına ve bu cezayı da mahkûm Hüseyin mesken ve ikametgâhını tebdil ettiği takdirde, zabıtaya ihbar etmek suretiyle infazına ve aşağıda miktarı yazılı eski masarifi muhakemenin suçlulardan mütesaviyen alınmasına ve bu defaki masarifi muhakeme olan mürettip Hüseyin, İbiş, Hulûsi ve Osman, namı diğeri Özcan'dan 14'er lira ve diğer suçlulardan da 22'şer lira ayrıca alınmasına temyizi kabil olmak üzere vicahen ve müttefikan karar verilerek müddeiumumi başmuavii Harun Bey ve zabıt kâtipi İsmail Efendi yerlerinde olarak usulü tefhimi açıkça icra kılındı. 12.8.934

Reis V.
Hadi

Aza
N. Naciuddin

Aza
Remzi

M. Kâtip
İ. Hakkı

HARP OKULU KOMUTANLIĞI ASKERİ MAHKEMESİ

Esas	28
Karar	16

ESBAB-I MUCİBELİ HÜKÜM FIKRASI

Türk Milleti namına kaza hakkını haiz Harp Okulu Komutanlık Askeri Mahkemesi Yarbay Fahri'nin reisliğinde, duruşmayı idareye memur Adlî Hâkim Kâzım Yalman, Aza Binbaşı Fuat, Aza Binbaşı Nazmi, Aza Yüzbaşı Etem'den ibaret Hâkimeler heyeti iddia makamında Adlî Hâkim Şerif Budak ve zabıt kâtipi Hakkı hazır oldukları halde 29.3.938 salı günü saat: 9.00'da mahsus yerinde toplandı.

Askeri isyana tahrik etmekten maznun sivil Nâzım Hikmet, Harp Okulu 6. Bl'de 5409 sayılı Ömer Deniz ve sivil Mustafa Ergül ile askeri isyana teşebbüs etmekten maznun Harp Okulu okurlarından 5271 sayılı Abdülkadir, 5227 Necati, 4362 Orhan, 972 Burhan Cavit, 5331 Şevket, 4325 Saim, 5213 Hasan Tanoğlu, 5417 Cihat, 5202 Naci Fişek, 5454 Hüseyin Üstem, 5410 Hüseyin, 5404 Zihni Kaya, 5469 İhsan Doğan, 5408 Lütfullah Şadi, 5411 Nasır, 5434 Cihat Bekman, 5262 İsmail, 1132 Galip, 545 Faruk, 224 Şevki, 4721 Mustafa Dallık sivil Adnan, Gazeteci Yakup, Hukuk talebesinden Hasan, farik ve

mümeyyiz olduğu anlaşılın 340 doğumlu Sefer, Şinasi ve er Kenan haklarında müttehaz karar üzere yapılan gizli duruşma sonunda irad ve ikame olunan delillere ve tetkik edilen dava evrakı mündericatına göre, icabı düşünöldü:

Maznunlardan Ömer Deniz'in Kuleli Lisesi son sınıfta bulunduğu 936 senesinde okuduğu muhtelif kitaplardan aldığı ilham ile düşöncelerinde sosyalizm ve komünizm prensiplerinin yer aldığı ve zamanla kafasında inkişaf eden bu naziriyeleri temel itihaz ederek sayesinde muvaffak olmak için bu fikirleri neşir ve tamime bir saha ve muhit bulmak üzere arkadaş aradığı ve bu sırada komünizm tezahüratı gösteren Nâzım Hikmet'in eserlerini okuyarak ilham aldığını ve bu ilham ile kendisinde komünistlik ruhu doğduğunu söyleyen aynı sınıf arkadaşlarından Abdölkadir'i tanıdığı ve Abdölkadir ile arkadaşlarının kısa bir zamanda ilerleyip bu vadide konuşup anlaşıkları ve müteakiben yeni Kuleli Lisesinde maznunlardan Orhan, Burhan Cahit'le ve Adana'da Şevki ile tanışıp bunlara aynı fikirleri telkine çalışıkı ve Orhan'ın İstanbul'daki evinde yaptıkları bir toplantıda bu fikirlerin nazari sahadaki münakaşalarını yapmak suretiyle bu arkadaşlarını kendisine yaklaştırmak istediği, Ömer Deniz'in duruşmada okunan ilk tahkikat sorguları sırasındaki itirafları ile anlaşılmıştır.

Aynı sene liseyi ikmal ederek Abdölkadir ile beraber Edremit'e staja giden Ömer Deniz, Bandırma'ya staja giden Orhan'la mektuplaşmak suretiyle münasebetini devam ettirmiş ve o sıralarda ölen Maksim Gorki'nin ölümlü dolayısıyla duyduğu teessürü Orhan'a yazdığı mektupla bildirmiş olduğu ve stajı müteakip Ankara'ya Harp Okulu'na geldiği zaman Edremit'te tanımış olduğu Necati'ye aynı telkinatı yaptığı anlaşılmakta ve Necati'nin duruşmada okunan ve kendi el yazısı ile alınan 5.1.938 tarihli ifadesinden Ömer Deniz'in kendisine evvela diyalektik materyalizm isminde bir kitap verdiği ve mülkiyetin herkesçe müsavi olmasının lazım geldiğinden, hademe ve fakir zümreye işaret ederek bunlara ezilen sınıf dendiğinden ve mem-

leketimizdeki komünizmden bunların başında Nâzım Hikmet ile Sabahattin Ali'nin bulunduğu, şayet bunlar bir teşkilat yaparlarsa kendilerinin de gireceklerinden bahsettiği ve Orhan ile Abdülkadir'in de bu mütalaaya iştirak eyledikleri ve birbirlerine bu maksatla «dost» tabiri ile hitap ettikleri ve Ömer Deniz, Abdülkadir, Orhan ve Necati'nin okul bahçesinde toplanıp bu mevzuu üzerinde konuştuıkları ve bu suretle dörtlü bir teşekkül vücut bulduğu ve fikren itilaf hasıl ettikleri, bu mevzuu ile alakalı kitapları okumak ve birbirlerine vermek suretiyle okul dahilinde, bahçe, vesair yerlerde toplanarak konuşup mutabık kaldıkları anlaşılmaktadır. Abdülkadir'in okunan ilk tahkikat ifadesinde yazılı olduğu üzere kafalarında yer bulan komünizm uğrunda fiilen çalışmanın lüzumunu ileri süren Ömer Deniz'in Ankara'dan da arkadaş tedarik etmeyi düşündüğü ve 937 senesinde maznunlardan Ankara Erkek Lisesi talebelerinden Adnan vasıtasıyla aynı mektep talebesinden Mustafa Ergün'ü Kızılay'ın önünde tanıyan Orhan'ın, Mustafa Ergün'e (Harp Okulunda şiir yazan arkadaşlarının bulunduğu, bir gayelerinin mevcut olduğundan, sınıf mücadelelerinden bahsettiği ve Harp Okulundaki arkadaşlarını tanıtacağını söylediği) ve bir pazar günü Mustafa Ergün'ün, Orhan'ın Ayrancı'daki evine giderek orada Ömer Deniz ve Abdülkadir ile tanıştıkları ve toplantıda Ömer Deniz'in Mustafa Ergün'e (bir gayelerinin bulunduğu, Harbiye'den çıktıktan sonra Türkiye'nin her iki tarafına yayılarak komünizm hakkında propaganda yapacaklarından ve daha bir çok yerlerde arkadaşlarının mevcut olduğundan) bahsederek kendilerine arkadaş bulmasını tenbih ettiği ve paraca da yardım edileceğini, Nâzım Hikmet ile Haydar Rıfat'ın eserlerini okumalarını ve arkadaşlara da vermelerini ve bu sırları ifşa edenlerin ağır cezalara maruz kalacağını söylediği ve bu sözleri Orhan ile Abdülkadir'in de teyid ettiği ve Mustafa Ergün'ün de bu telkinatı kabul ederek teşekküle iltihak ettiği ve aynı gün Mustafa Ergün'ün kitap alması için Ömer Deniz tarafından kendisine 5 lira verildiği ve bu para ile

Mustafa Ergün'ün (ilmi ve hayali sosyalizm, işçi sınıfı, bolşeviklik âlemi, Stalin ve Puşkin'in hayatı) isimli kitapları satın aldığı ve bunlara mukabil kendi kitaplarından bazılarını okumak üzere Ömer Deniz'e verdiği, Ömer Deniz, Abdülkadir, Mustafa Ergün'ün duruşmada okunan ilk tahkikat ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Mustafa Ergün'ün, Ömer Deniz'den aldığı bu direktif dahilinde evvela mahallesinde oturan Ortaokul talebesinden Sefer isimindeki şahsı bularak kendisine Harp Okulunda böyle bir teşekkülün bulunduğunu, bunların amele ve köycülük için çalıştıklarını, fakirlere yardım ettiklerini ve memlekette bir müsavat sistemi kuracaklarını, arkadaş aradıklarını söyleyerek kendisine bunları takdim etmeyi teklif ettiği ve bir gün halkevinde Ömer Deniz ve Abdülkadir ile buluşarak (sana söylediğim arkadaşlar bunlardır) diyerek Sefer'e tanıttığı ve diğer bir günde Hukuk Fakültesi talebesinden Hasan isminde Yugoslavya tebaasında bir şahıs ve Ulus meydanında gazete satan Yakup ile geçen sene Eskişehir'den Ankara'ya izinli olarak gelen er Kenan'a ve bir gün Sefer'in yanında gördüğü Şinasi isimindeki şahsa da aynı şeyleri söylemiş olduğu ve bu şahısların Harp Okulundaki teşekküle girmelerini temine çalıştığı ve Ömer Deniz'den aldığı direktif üzerine erkek lisesinde okumaya meraklı gördüğü talebelere Fethi, Ahmet Şahap isimindeki şahıslara bu fikirleri izah eden kitapları okumak üzere verdiği ve Hukuk talebesinden Hasan'a verilmek üzere Ömer Deniz ve arkadaşları tarafından Mustafa Ergün'e gönderilen 6 liranın bir kısmını Hasan'a verdiği ve Mustafa Ergün'ün Ankara'daki evine Ömer Deniz, Abdülkadir ve Necati'nin birkaç defa gittikleri ve bu suretle münasebetlerini devam ettirdikleri yine maznunların ilk tahkikat ve duruşma sırasındaki itirafları ile anlaşılmaktadır.

Ömer Deniz'in 937 senesi sıla'dan avdetinde İstanbul'a uğradığı zaman eserlerinden ilham aldığı ve memleketimizde komünistlik faaliyetinin yegâne siması olarak tanıdığı Nâzım Hikmet'le görüşmeye karar verdiği ve kendisini İpek sinemasının holünde arayıp bulduğu,

bir müddet evvel hapisneden çıkmış olmasını kast ederek (geçmiş olsun üstadım) dediği ve kendisini tanıttıktan sonra Harp Okulunda komünizm ve bunun neşri gayesi ile fikir ve mesai arkadaşlarının bulunduğu, kendisinin fikirlerini beğendiklerini ve eserlerini okuduklarını ve itimat telkin için bir polis hafiyesi olmadığını, hasbıhalinde çok samimi bulunduğunu ve Rusya'ya kaçmak niyetinde olduğunu söylemiş ise de Ömer Deniz'i ilk görüşte itimat etmeyen Nâzım Hikmet'in Ömer Deniz'in bu sözlerine cevap olarak Cumhuriyetimizin kabul ettiği umdelerden bahsetmiş olduğu ve mülâkatının sonunda o zaman İstanbul Emniyet Müdürlüğü komünist masası şefi olan komiser Salih Tanyeri'ne keyfiyeti telefonla bildirerek kendisine mektep talebelerini göndermemelerini söylediği, Salih Tanyeri ise böyle şeyin varit olmadığını cevaben bildirdiği anlaşılmaktadır. Aradan üç-dört ay bir zaman geçtikten sonra, 3.12.1937 tarihine müsadif şeker bayramının arife günü okuldan firar ederek İstanbul'a giden Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'i Nişantaşı'ndaki evinde ziyaret ettiği ve odasında yalnız olarak bir saatten ziyade konuştukları, bu konuşmada Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'e itimat telkinine çalıştığı ve mektepde arkadaşlarının bulunduğunu komünistlik uğruna çalıştıklarını söylemesi üzerine şüphesi zail olan Nâzım Hikmet'in Ömer Deniz'in suallerine cevap olarak (memleketimizde üniversite muhiti faşist unsurudur, Türkiye'de en büyük tehlike faşizmden gelir, siz gençsiniz, başınızı şimdiden ateşe atmayın, yazık olur, tedbirli olun, sizin bu fikirde olduğunuzu bilenlere karşı rücu ettiğinizi aşlayın, siz ileride ordunun kuvvetli elemanı olacaksınız, orduya girince köylü neferlere evvela Cumhuriyeti ve sonra komünistliği telkin edeceksiniz, Türkiye'de doğrudan doğruya komünistlik olmaz, ilk zamanlarda bulacağınız fırsatlardan istifade ederek Almanya ve İtalya'nın Türkiye'ye düşman olduklarını ve Almanya'nın Balkanlar ve Anadolu üzerinden Basra körfezine inmek ve İtalyanların da Cenup hudutlarımızdan memleketimize faşizmi yaymak istediklerini anlat-

malısınız...) dediği ve ayrılırken tekrar görüşmek hususunu temenni eden Ömer Deniz'e (sık sık görüşmemizden şüphe uyandırırız, istediğim zaman ben seni bulurum) cevabını verdiği, binnetice Nâzım Hikmet'in Ömer Deniz'e bu vadideki hareketleri hakkında direktif verdiğini, teşvik ve tahrik eylediğini Ömer Deniz'in ilk tahkikat soruları esnasındaki ifadelerinde açıkça itiraf etmektedir.

Ömer Deniz'in, geçen sene sonlarına doğru hava tebdili için Edremit'e ve oradan da İstanbul'a giden Necati'ye Nâzım Hikmet'in bulunduğu yeri tarif ederek gidip kendisi ile görüşmesini ve noktai nazarı bildirmesini ve fakat Nâzım Hikmet'in ismini açıkça yazmayıp (ADA) müstear namı ile bunu ifade etmesini tembih ettiği ve Necati'nin de bunu kabul ifade etmesini tembih ettiği ve Necati'nin de bunu kabul etmiş olduğu gerek Necati'nin ve gerek Ömer Deniz'in itirafı ile anlaşılmaktadır. Necati'nin İstanbul'dan Ömer'e yazdığı mektuptan Nâzım Hikmet'le gidip görüşmediği anlaşılmakta ve Necati bu ciheti, Nâzım Hikmet'in ittiham altında bulunan bir şahsiyet olarak tanıdığı için gidip konuşmaktan vazgeçtiği suretinde ifade etmektedir. Necati tarafından Ömer'e yazılan 27. 2. Teşrin 937 tarihli mektupta ve hazırlık tahkikatında el yazısı ile alınan ifadesinde de izah ettiği veçhile artık ikinci sınıfa geçtiklerini ve hareketlerinde ihtiyatlı olmalarını tavsiye ettiği, zira yakalanmak ihtimali bulunduğunu söylediği anlaşılmaktadır. Ömer Deniz'in Necati'ye yazdığı mektup müsveddesine nazaran kendilerini müşkül vaziyete düşürecek bir şeyin olmadığını, hep iyi bulduklarını ve bütün arkadaşlarının hissiyat ve fikriyatına tercüman olarak bu mektubu yazdığını ve geçen şeker bayramını kastederek o günlerde İstanbul'a gittiği zaman (ADA)'ya gittiğini, çok şeylerden konuştuklarını ve memnun olarak ayrıldığını bildirmektedir. Hava tebdilinden avdet eden Necati'ye Nâzım Hikmet'e gidip konuştuğunu ayrıca söylemiş olduğu, yine Necati'nin itirafı ile anlaşılmaktadır.

Ömer Deniz'in, fikirlerini neşir ve tamim etmek hususunda

çalışmasında devam ederek Adana'da muallim mektebinde bulunan kardeşi Mehmed Deniz'e yazdığı ve duruşmada tetkik edilen müteaddit mektuplarından kardeşini kendi fikirlerine yaklaştırmak için müsait bulduğu kitapları tavsiye ettiği ve gönderdiği, orada bu akideleri kabul edecek arkadaş tedarikine teşvik eylediği ve Turgut-Cemil müstear namı ile Ankara'da aşçı Zeynel adresine mektup yazmasını tembih ederek kardeşi Mehmet'i daha serbest ve korkusuz yazı yazmasına imkân bahşetmek istediği ve en candan fikir ve mesai arkadaşı olduğunu söylediği Abdülkadir'i yazılarında Mehmet'e tanıştırdığı ve yazdığı müteaddit mektuplarda faşizm aleyhinde telkinler yaptığı ve zımnem komünizm akidelerini telkin etmek istediği anlaşılmaktadır.

Huzuren dinlenen yeminli şahitlerden Süreyya, Ziya ve Cemal'in ifadelerine göre Ömer Deniz, Abdülkadir, Necati ve Orhan'ın komünist oldukları ve bunu bütün taburun bildiği ve bunların okul bahçesinde daima toplu olarak dolaşıp konuştukları ve aralarında hususi el sıkma şeklinin mevcut olduğu ve 1 Mayıs günlerinde birbirlerini tebrik ettikleri ve Kuleli'de dershanede Hulûsi tarafından ergenekon şiirinin okunması sırasında Ömer Deniz ve Abdülkadir'in akidelerine mugayir görülmesi sebebiyle zuhur eden mürakaşa sonunda Ömer'in Hulûsi'den bir tokat yediği ve bir gün de Harp Okulunda Hasan Tanoğlu'na kan ve piçlik mevzuularından bahsettikleri ve Orhan ile Abdülkadir'in bu hadise sebebiyle ve tahkikat esnasında mevkuf buldukları ayrı ayrı odalarda konuşurlarken (ADA) kelimesi ile Nâzım Hikmet'in Ankara'ya geldiğini birbirlerine haber verdikleri ve bu suretle (ADA) namı müstearının Nâzım Hikmet'e aidiyeti Orhan ve Abdülkadir tarafından malûm olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara Harp Okuluna geldikten sonra Ömer Deniz'in Orhan'la münasebetleri bilhassa Orhan'ın Ayrancı'daki evlerinde yaptıkları toplantılarla ve Ankara'da arkadaş tedariki hususundaki faaliyetleri ile ilerlemiş olup bu haller Orhan'ın, Ömer Deniz tarafından vaki telki-

natı kabul etmiş olduğunu ve Abdülkadir ile Necati'nin itirafları ile de aynı telkinatı benimsemiş olup bu uğurda çalıştıklarını ve Ömer Deniz'in Orhan'ın evinde tanıdığı Mustafa Ergün'e yaptığı telkinler ve verdiği direktifler neticesinde Mustafa Ergün'ün bu maksat için arkadaş tedarik etmesi ve Ömer Deniz ve arkadaşlarına tanıtması suretinde fiili hareketleri Ömer'in vaki telkinatını kabul etmiş olduğunu göstermektedir.

Ömer Deniz'in gaye edindiği komünistlik esaslarını subay çıktıktan sonra Türkiye'nin her tarafına yayılarak propaganda etmek sahasındaki emelleri, ordu içerisinde komünistliği yaymak istediğini göstermekte ve bu maksatla yukarıda adı geçen şahısları telkin ve teşvik ettiği ve bu şahıslardan Necati, Orhan, Abdülkadir ve Mustafa Ergün'ün de yukarıda izah edildiği üzere bu telkin ve teşvikâtı kabul ederek bu uğurda çalışmaya muvafakat etmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Maznun Ömer Deniz'in duruşmada, Nâzım Hikmet ile ilk defa İpek Sineması holünde ve ilk ifadesinde olduğu veçhile görüştüğünü teyit etmekte ise de bu görüşmeden 4 ay kadar sonra ve İstanbul'a gittiği zaman Nişantaşı'ndaki evinde Nâzım Hikmet'le vukuu bulan konuşmadan kendisine karşı olan sempatisinden bahsettiğini fikri eserler ve felsefi tetkiklerle alâkasını hissettirecek mevzular üzerinde konuştuklarını, kendisinin komünist olduğunu asla söylemediğini ve Harp Okulunda Nâzım Hikmet'in eserlerini okuyan talebelerin bulunduğunu söyleyip söylemediğini hatırlamadığını ve duruşmada okunan ilk tahkikat ifadelerinde, Nâzım Hikmet'in kendisine orduda komünizmin yayılmasının ne suretle olabileceğini ve bu maksatla ne şekilde hareket edilmesinin lazım geldiği hususuna müteallik direktiflerde bulunduğu hakkındaki itiraflarının hakikat olmadığını ve Nâzım Hikmet'in gerek ilk ve gerek duruşmadaki ifadelerinde Ömer Deniz'in sorduğu ve fakat şimdi neler olduğunu hatırlayamadığı felsefî mevzular üzerinde bir saat kadar konuştuklarını ve bu konuşmalar esnasında

Ömer Deniz'in kendisine komünist olduğunu ve arkadaşlarının bulunduğunu ve Harp Okulunda bu maksatla bir teşekkülün vücut bulmuş olduğundan bahsetmediğini, fakat Ömer Deniz'i biraz okumuş ve kafasında bu fikirlere ait cereyanların harekete gelmiş olması dolayısıyla kendiliğinden ve Ömer'e bir nasihat olsun diye Cumhuriyetimizin esas kanununumuza giren altı umdesinden ve bunların faide ve ehemmiyetinden ve bu prensiplere sadakat lüzumundan bahsettiğini ve Ömer Deniz'le sosyalizm ve komünizm hakkında bir şey konuşup konuşmadıklarını hatırlayamadığını söylemekte iseler de Ömer Deniz'in yine duruşmadaki ifadelerinde, Nâzım Hikmet'le sosyalizm ve komünizme dair bir sual tevcih ve Nâzım Hikmet'in de bu sual sebebiyle sosyalizmi izah ettiği ve Nâzım Hikmet'in, kendisini konuşma esnasında fikri ve felsefi temliklerle alakalı gördüğü için bu yolda nasihat vermek ihtiyacını hissetmiş olduğunu beyan etmiş olmasına ve Nâzım Hikmet'in ikinci defa konuştuğu ve henüz adını dahi bilmediği bir askeri mektep talebesine bu yolda nasihat ve o talebenin siyasî akidelerini cari rejim lehine takviye etmek lüzumunu hissettirecek derecedeki hareket tarzına göre Nâzım Hikmet tarafından Ömer Deniz'e söylenen sözler bir nasihat çerçevesi dahilinde kalsa bile bu sözlerin Ömer Deniz tarafından ve yine Ömer Deniz'in telâkkisine göre komünistliğin bayraktarı olarak tanıdığı Nâzım Hikmet'e bu vadide sual tevcih etmiş olmasının bir karşılığı olacağı tabiidir.

Ömer Deniz'in, 937 senesi sonlarına doğru hava tebdili için İstanbul'a gelen Necati'ye, Nâzım Hikmet'le görüşmesini ve bu görüşme neticesinin kendisine bildirilmesi hususunu tembih etmesi, kendisi henüz Nâzım Hikmet'le evinde görüşmeden Necati'yi Nâzım Hikmet'le tanıştırmak istediğini ve duruşmada ifade ettiği üzere Nâzım Hikmet'in adını apaçık yazmaktan duyduğu endişe ve tereddüden dolayı bu hüviyeti «ada» müstear namı ile ifade etmesini, Necati'ye ayrıca tembih etmiş olması bu sahada memleketimizde

komünist olarak tanınmış ve komünistlik tahrikâtı yapmaktan dolayı müteaddit takibata ve mahkûmiyetlere maruz kaldığı anlaşılan Nâzım Hikmet'le gizli temas ve münasebet tesis etmeyi hedef itihaz eylediğini göstermektedir. Nitekim 3.12.1937 tarihinde İstanbul'a giden Ömer Deniz 5.12.1937'de Nâzım Hikmet'in bizzat evine giderek konuşması ve avdetinde Necati'ye yazdığı 7.12.1937 tarihli mektup müsveddesinde (Ada'ya gittim, çok şeylerden konuştuk, memnun olarak ayrıldım) demesi ile gerek arkadaşı Necati'nin temasını temin etmek istediği ve gerek kendisinin konuşmaya muvaffak olduğu Nâzım Hikmet'le bu sahadaki hasbîhallerinden ve tarzı tavsife göre «çok şeylerden konuştuk, memnun olarak ayrıldım» cümlesi ile ifade edilen manada, gerek Nâzım Hikmet ve gerek Ömer Deniz'in duruşmada söyledikleri gibi yalnız Cumhuriyetin 6 umdesinin faidelelerinden bahsedilmiş olmaktan ibaret kalmayıp, Ömer Deniz'in mahmul olduğu fikirleri tatmin eden bir maiyet ve şümul mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sebeple ilk tahkikat esnasındaki itirafları arasında, Nâzım Hikmet'in faşizmin yurdumuzu ne suretle istila etmek istediğine ve Türk neferinin ne suretle komünist yapılabileceğine matuf beyanlarının hakikat olmayıp ancak kendisinin söylediğine göre tahkikatın çabuk bitmesi ve tahkikat halinin tevlit etmiş olduğu üzüntüden kurtulması için ve hiçbir cebir ve tazyike maruz kalmadığı halde bu tarzda ve hilâfî hakikat olarak söylendiğini ifade eden Ömer Deniz'in bu beyanları ilk tahkikatta ve Nâzım Hikmet'le olan temasında konuşulan ve Nâzım Hikmet tarafından kendisine anlatılan hususlara ait itiraflarını duruşmada inkâr etmesinden ibaret olup bu inkârı mevzuu bahis sözlerin Nâzım Hikmet tarafından söylenmediği yukardaki sebeplere istinaden söylemiş olduğunu, beyan edilmesinde ve bu suretle Nâzım Hikmet'e suç tasnif olunmasında hakiki ve kabule şayan bir sebepde hal görülmemekte olup münhasıran mukaddem itiraflarından rücu ve itiraflarını tevil maksadına müteveccih olduğu kanaati hasıl olmuştur.

Hadisenin diğerk kısımlarına taallûk eden ve ezcümle Mustafa Ergün ile Orhan'ın evinde vukuu bulan tanışmayı müteakip Ömer Deniz'in okunan ifadesinde yazılı olduğu üzere ve Mustafa Ergün'ün de okunan ifadesi ile teyyüt eylediğı veçhile Mustafa Ergün'ün bu teşekküle iltihakının temin edilmiş olduğu ve maznunlardan Mustafa Ergün, Abdülkadir, Orhan, Adnan ve Sefer'in ilk tahkikat esnasından itiraf ve beyanlarının filhakika kendilerine ait olduğunu söylemekte iseler de bu suretle ifade vermelerinde o sıralarda geçirmiş oldukları ruhî ve asabî buhran ve heyecanın saik olduğu şeklindeki beyanlarının mesnetsiz olması ve bu maznunların sorgularının yapılması esnasında irade ve ihtiyarlarını selbedecek âmillerin mevcudiyetini gösteren bir hal ibraz edilmemekte olmasına ve maznunların bu babdaki beyanların mücerret bir tevil mahiyetinde kalmasına ve maznunlardan Necati'nin duruşmada okunan 5.1.938 tarihli ve kendi el yazısı ile olan hazırlık tahkikatı mahiyetindeki ifadesi muahharan alınan ifadelerini teyid etmekte olmasına ve yine maznunlardan Şinasi'nin Sefer vasıtasıyla tanıdığı Mustafa Ergün'ün kendisine komünistliğe ait kitap vereceğini, komünistlikten ve müsavıtan bahsettiğini duruşmada ayrıca söylemiş olmasına ve Şinasi'nin bu ifadeleri Mustafa Ergün'ün okunan ifadesindeki Şinasi'ye ait olan itiraflarının teyid eder mahiyette bulunmasına binaen maznunların mücerreden ilk tahkikat ifadelerinin bazı ruhî ve asabî buhran ve heyecan tesiriyle hilâfı hakikat vakıların beyanı suretiyle verilmiş olduğu ve keza aynı sebeple Ömer Deniz'in de bu bapta itiraflarının bir hezeyanı dimağı neticesi izhar eylemiş olduğu hakkındaki müdafaaları varid ve vaki görülmemiştir.

Binaenaleyh Ömer Deniz ve Nâzım Hikmet'in ifadelerinde yazılı olduğu üzere Nâzım Hikmet'in, kendisini ikinci defa evinde ziyaret eden Ömer Deniz hakkındaki şüphesi zail olduktan sonra ordu içerisinde komünizmin ne suretle intişar ettirilmesinin kabil olduğu ve Türk köylü neferinin ne şekilde komünist yapılabileceğinin usulü hakkındaki sözleri tamamen Ömer Deniz'i ordu içerisinde bu akidelerin vüs'at bularak bugünkü ordu kitlesinin infialini istihdaf ettirici ha-

rekete teşvik ve tahrik mahiyetinde olduğu ve Ömer Deniz'in ise komünizm hakkındaki fikirlerini muhitinde yaymak maksadı ile siyasî akidelerine hulûl ve nüfuz eylemek üzere temas ettiği arkadaşlarına sosyalizmin istinad ettiği ferdî mülkiyetin ilgası, proletarya vahdeti ve proletarya diktatörlüğünü tesise müncer olacak sınıf mücadelesi gibi hususların izahına ve bunların kabul ve intişarına matuf telkinlerinde amele ve köycülük için çalışılacağını, İspanya muharebelerinden misal getirerek sınıf mücadelesinde bu mücadelede fakir ve zenginlerin iki tarafı teşkil ettiğini ve Türkiye'de daha beter fikirlerin bulunduğunu söylemekle memleketimizde bir proletarya vahdeti vücuda getirmek ve sınıf mücadelelerinde bunların galibiyetini hazırlamak, binnetice memlekette bir ihtilal hareketi ile işçi diktatörlüğünü tesis etmek hedeflerinin mevcudiyeti anlaşılmakta ve bu cihete mahkemece kanaat getirilmektedir.

Mustafa Ergün, Orhan, Abdülkadir ve Necati ise memleket içerisinde böyle bir hareketin vukuuna çalışmak için anlaşmaya dahil buldukları ve Ömer Deniz tarafından vaki telkinatı kabul eylemiş oldukları anlaşılmaktadır.

Nâzım Hikmet'in ordu içerisinde sosyalizm esaslarının yayılması ve binnetice bir ihtilal hareketi ile memleketin komünist bir devlet şekline müntehi olması için ordu dahilinde komünizmin ne suretle yayılacağı hakkındaki direktiflerini Harp Okulunda bu fikir üzerinde diğer mesai arkadaşlarının mevcudiyetine vakıf olduğu Ömer Deniz'e söylemesinin ve Ömer Deniz'in ise daha evvelden başlayan mesaisi ile aynı fikirleri yine okul arkadaşlarının telkin eylemiş olmasının sabit bulunması ordu dahilinde sosyalist esaslara müstenid ve bunun devletleşmesi olan komünist bir devlet rejimine istihalesini istihdaf etmek orduda bir ihtilal hareketi vücuda getirmek ve arkadaşlarını bu vadede çalışmaya teşvik etmek mahiyetinde görülmüştür.

Gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in orduda bir ihtilal ve ihtilali istihdaf eden bu fiilleri dolayısıyla ordunun yüksek disiplin ve emniyetinin ızrar ve ihlal edilmesini ve ordunun kuvvet ve

varlığının sarsılması neticesi olarak bu harekete karışmış olan askeri şahısların ordunun kuvvet ve varlığının ifadesi olan emirlerin ifa edilmemesini ve amir ve üstlere fiilen taarruza müncer olan bir fiile teşvik mahiyetinde olması sebebiyle kanunî unsurları itibariyle fiilleri Askerî Ceza Kanununun 94'ncü maddesine uygundur. Maznunlardan Necati, Abdülkadir ve Orhan'ın izah edildiği üzere Ömer Deniz'in teşvikâtı ile askeri isyan suçunu ika için toplandıkları ve bu toplantıları okul bahçesinde, halk evinde Orhan ve Mustafa'nın evlerinde olmak suretiyle yaptıkları ve fakat işlenmesini kasd ettikleri askeri isyan suçunun husulüne medar olacak diğer fiilleri yakalandıkları için ikmal edememeleri neticesi fiillerinin nakıs teşebbüs halinde kaldığı ve Mustafa Ergün ve Abdülkadir, Necati ve Orhan'ın fiillerine hem fiil derecesinde iştirak etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Ciheti cezailerine gelince: Askeri isyan suçunun muharriki oldukları sabit olan Nâzım Hikmet ve Ömer Deniz'in bu fiilleri sebebiyle Nâzım Hikmet'in memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddid mahkûmiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması ve bu defa emellerini ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in bu maksatlarının ordu içerisinde vüs'at bulmasına çalışmaları suretiyle ordunun inhilâl ve ihtilale maruz kalmasının memleket ve yurt müdafaasına iras edeceği büyük bir tehlike ve zararlar, ikâ kastolunan suçun ağırlığını göstermesi hali her ikisi hakkında takdiri şiddet sebebi sayılarak ve fiillerine uyan Askeri Ceza Kanununun 94'üncü maddesi mucibince Nâzım Hikmet'in (15) sene ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetine ve Türk Ceza Kanununun 31 ve 33'ncü maddeleri mucibince müebbeden hidamatı âmmeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında mahcuriyeti kanunuye halinde bulundurulmasına ve Ömer Deniz'in (9) sene ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetine ve tetkik edilen nüfus cüzdanına nazaran 18 yaşını bitirmiş ve 21 yaşını henüz bitirmemiş olduğundan Türk Ceza Kanununun 56'ncı maddesi mucibince cezasının altıda birinin tenzili ile (7)

sene (6) ay ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetine ve Türk Ceza Kanununun 31 ve 33'üncü maddeleri mucibince müebbeden hidamatı âmmeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında mahçuriyeti kanuniye halinde bulundurulmasına ve askeri isyan suçuna nakıs derecede teşebbüs eyledikleri sabit olan Abdülkadir, Orhan, Necati ve Mustafa Ergün'ün bu fiilleri sebebiyle ordu emniyet ve selâmetini sarsan, binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli tehlike iras eden fiillerden olması ve neticenin bu ağırlığı takdiri şiddet sebebi sayılarak ve her birinin hadisedeki alâka derecesi gözönüne alınarak fiillerine uyan Askerî Ceza Kanununun 100'üncü maddesi mucibince Abdülkadir, Orhan ve Mustafa Ergün'ün (14)'er seneye, Necati'nin (11) sene ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine ve Türk Ceza Kanununun 61'inci maddesi mucibince cezalarının yarısının tenziline, Abdülkadir, Orhan ve Mustafa'nın (7)'şer sene ve Necati'nin beş sene altı ay ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine ve tetkik olunan nüfus cüzdanlarına nazaran suçu işledikleri zaman 18 yaşını bitirmiş ve henüz 21 yaşını bitirmemiş olduklarından Türk-Ceza Kanununun 56'ncı maddesi mucibince Abdülkadir, Orhan ve Mustafa Ergün'ün cezalarının altıda birinin tenzili ile beş sene on ay ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine ve Türk Ceza Kanununun 31 ve 33'ncü maddeleri mucibince her dördünün müebbeden hidamatı âmmeden mahrumiyetlerine ve ceza müddeti zarfında mahçuriyeti kanuniye halinde bulundurulmalarına ve maznunlardan Adnan'ın mektep arkadaşı olan Mustafa Ergün ile ağabeyi Orhan'ın tanışmasına vasıta olması ve Orhan'ın evinde Ömer Deniz ve arkadaşlarının toplanmasında kendisinin de kendi evi olması sebebiyle bulunması ve Mustafa Ergün'e verilmek üzere para ve kitap götürmesine Adnan'ın ikâı kastolunan fiile iştirakini tayin ve tesbitine kâfi mahiyette olmadığından Mustafa Ergün'ün Ömer Deniz'den aldığı direktif dahilinde sıra ile bulmuş olduğu Sefer, hukuk talebesinden Hasan, Kenan, şinasi ve gazeteci Yakup'un hadise ile alâkalarını esaslı surette gösterecek delil mevcut olmayıp, Mustafa Ergün tarafından bu şahıslara Harp Okulundaki arkadaşlarından bahis ve ilti-

hak etmeleri için teklif edilmiş ve bu arkadaşlarının tanıştırmış olması halleri bu şahısların ikai kastedilen fiile iştiraklerini sübuta varan bir derecede gösterecek ve kanaati vicdaniye husulüne kâfi gelecek mahiyette olmadığından Adnan, Sefer, Hasan, Kenan, Şinasi ve Yakup'un beraatlerine; maznunlardan Lütfullah, Şadi, Nasır, Hüseyin, Zihni Kaya ve İhsan Doğan'ın Ömer Deniz'le birlikte imzalamış oldukları iyi tanzim edilmiş bir hayat tarzının şartları başlıklı ve spor, sıhhat, çalışmak ve nefse hakimiyet gibi hususlardan bahseden 22 maddelik yazı münderecatı Ömer Deniz teşekkülüne mensubiyeti gösteren bir delil mahiyetinde bulunmamasına ve 21'inci maddesinde yazılı merkezi icra komitesi reisi formülü Ömer Deniz tarafından ilave edilmiş olduğu kendisinin itirafı ile anlaşıldığından bu tabirin gerek yazıyı imzalayan şahıslarla ve gerek bu yazının münderecatı ile bir alâka ve irtibatının görülmemesine binaen Lütfullah, Şadi, Nasır, Hüseyin, Zihni Kaya ve İhsan Doğan'ın da beraatlerine ve maznunlardan Burhan Cahit ve Şevki'nin duruşmada tetkik olunan mektupları kendilerinin Ömer Deniz'le bu mevzuu üzerinde anlaştıklarını gösterecek mahiyette olmadığından ve maznun Saim'in Ömer Deniz'in talebi üzerine kendisine vermiş olduğu Nevi Mir isimli Rusça alfabe Saim'in Ömer'le iştirakini gösterecek bir delil mahiyetinde olmadığından Burhan, Cahit, Şevki ve Saim'in de beraatlerine ve maznunlardan Şevket, Hasan Tanoğlu, Cihat, Naci Fişek, Hüseyin Üstel, Cihat Bekman, İsmail, Galip, Faruk ve Mustafa Dallının aleyhlerinde ve hadise ile alâkalarını gösterecek bir delil mevcut olmaması sebebiyle beraatlerine ve haklarında beraat kararı verilenlerin tahliyelerine söz birliği ile ve kabili temyiz olmak üzere ve maznunların vicahında 29 Mart 1938 tarihinde karar verildi, işbu kadar müddeiumumi Şerif Budak huzuru ile maznunlara alenen okundu ve temyiz yolları anlatıldı.

<i>Reis</i>	<i>Adli Hakim</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>
<i>Yb.</i>	<i>Mühür-İmza</i>	<i>Bnb.</i>	<i>Bnb.</i>	<i>Yzb.</i>
<i>İmza</i>		<i>İmza</i>	<i>İmza</i>	<i>İmza</i>

DONANMA KOMUTANLIĞI
ASKERİ MAHKEMESİ

Esas 34
Karar 19

KADIKÖY
29 Ağustos 938

— Hüküm Fıkrası —

Türk Ulusu adına

Hüküm vermeye mezun Donanma K. As. mahkemesi,

Reis: İhtiyat Filo K. Alb. Ertuğrul Ertuğrul

As. Hâkim: As. Ad. Hâkim Salih Köniman

Aza Dumlupınar Denizaltı G.K. Kur. Bnb. Rıfat Özdeş

Aza Dz. Alt. Gml. Kur. Bşk. Kur. Bnb. Kemâl Bozkurt

Aza Yavuz Gem. 1. Topçu Subayı Gv. Bnb. Ethem Çeviker

ve iddia makamında As. Ad. Hâkim Şerif Budak ve zabıt kitabetinde Sadri Gada hazır oldukları halde 29 Ağustos 938 pazartesi günü saat 9'da Erkin gemisinde mahalli mahsusunda açık olarak toplanarak Askeri isyana tahrik suçundan maznun ve mevkuf 1317'de İstanbul'da doğmuş ve askerî isyana tahrik suçundan dolayı Harp Okulu Askerî Mahkemesince 15 sene müddetle ağır hapse mahkûm ve cezasını çekmekte olan Hikmet oğlu Nâzım Ran, 1314'de Of'da doğmuş Salih oğlu Hamdi Alev, (namı diğer) Hamsi Şamilof, 1327'de Edirne'de doğmuş Ahmet Kızı ve Hamdi Alev karısı Emine Alev, 1318'de İştîp (Üsküp)'de doğmuş Hüseyin oğlu Hikmet Kıvılcımlı, 1320'de

İstanbul Kasımpaşa'da doğmuş Dz. Mk. Ön. Yzb. lıktan emekli Hüseyin Hüsnü kızı Fatma Nudiye Yalçı, 1334'de Adapazarında doğmuş Murat oğlu Abdülkerim Korcan, 1326'da İstanbul'da doğmuş Yedi Gün gazetesinde muharrir Tahir oğlu Kemâl Benerci, 1313'de İstanbul'da doğmuş Avram oğlu Nesim Eliş, Yavuz gemisinde Topçu Başgedikli 1324'de Bayramiç'de doğmuş 340/319 tertib sayılı Mehmet oğlu Hamdi Alevdaş, Yavuz gemisinde Nişancı Gedikli Üşçavuş 1330'da İstanbul'da doğmuş 930/2002 tertip sayılı Mustafa oğlu Mehmet Ali Kantan, Yavuz gemisinden Motorcu Gedikli Üşçavuş 1327'de İzmir'de doğmuş 930/2077 tertib sayılı Hamdi oğlu Seyfi Tekdilek, Erkin gemisinden telsizci Gedikli Üşçavuş 1329 doğumlu İstanbul'lu Tahir oğlu Nuri Tipi, Yavuz gemisinden makine eri 1332'de Adapazarı'nda doğmuş 937/793 tertip sayılı Murat oğlu Haydar Korcan ile siyasi maksatlarla toplanmak ve birbirlerine siyasi mahiyette şifahî telkinatta bulunmak suçundan maznun Yavuz gemisinden cephaneci Başgedikli 1327 de Edirne'de doğmuş İsmail Hakkı oğlu Adil Kut, Yavuz gemisinden elektrikçi Gedikli Başçavuş 1327 de Eğripalanga'da doğmuş Süleyman oğlu Hıfzı Özbarlı, Yavuz gemisinden mesafe aletçi Üşçavuş 1329'da İstanbul'da doğmuş İtfan oğlu Fethi Ülgezer, Yavuz gemisinden dalgıç Gedikli Üşçavuş 1328'de İstanbul'da doğmuş 931/2087 tertip sayılı Mustafa oğlu İsmail Tığ, Zafer gemisinden kamacı elektrikçi Gedikli Üşçavuş 1327'de Afyon'da doğmuş İbrahim oğlu Hüseyin Avni Durgün, Zafer gemisinden Topçu Gedikli Üşçavuş 1329'da Gebze'de doğmuş 931/2006 tertib sayılı Recep oğlu Rüşühi Tamer, Denizaltı Gml. dalgıç kıt'asından dalgıç Üşçavuş 1327'de Balıkesir'de doğmuş Mahir oğlu Tahir Tek, Yavuz gemisinde topçu gedikli çavuş 1330'da İzmit'te doğmuş Yakup oğlu Hüseyin Sonat, Yavuz gemisinden makina gedikli çavuş 1338'de Afyon'da doğmuş Mehmet oğlu Mehmet Dağ, Yavuz gemisinden makina gedikli çavuş 1332'de İstanbul'da doğmuş 934/1027 tertip sayılı Ziya oğlu Muhteşem Tarcan, Erkin Denizaltıcılık kursun-

dan 1332'de İstanbul'da doğmuş Aziz oğlu Burhanettin Cengen Gedikli Onbaşı, Erkin Denizaltıcılık kursundan 1332'de İstanbul'da doğmuş 935/2072 tertip sayılı Mustafa oğlu İsmail Esen Gd. Onbaşı ve Yavuz gemisinden makina Gd. Onbaşı 1332'de İstanbul'da doğmuş 934/2079 Hatem oğlu Ali Karakuş hakkında yapılan müteaddit duruşmalar sonunda tahassül eden kanaate göre esbabı mucibesi bilahare tebliğ edilmek üzere aşağıda yazılı hüküm verilmiştir.

İcabı görüşüldü ve düşünüldü:

1 — Suçu sabit görülen Nâzım Ran'ın suçuna uygun As. C. K.'nun 94. maddesi mucibince ve siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleri ile pek âşikâr bir surette bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan bu arzularını Donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine âlet ittihaz ederek Donanmanın inhilâl ve ihtilâl maruz kalmasına ve şu suretle memleket müdafaasına yapacağı büyük tehlike ve zararlar yapılması istenilen suçun kastındaki re-dact ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addiyle takdiren (20) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C. K.'nun 31 ve 33. maddeleri mucibince hidematı âmmeden müebbeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacr altında bulundurulmasına ve mu-maileyh / 1938 tarihinde Harp Okulu Askerî Mahkemesince askerî isyana tahrik ve teşvik suçundan dolayı mahkûm olduğu (15) sene ağır hapis cezası Askerî Temyiz Mahkemesinden geçmek suretiyle kat'ileşmiş ve halen bu ceza infaz edilmekte bulunmuş olmasına ve şu sebeple içtimai ceraimin mevcudiyetine binaen T.C.K. 77 ve 69. maddeleri hükümlerine tevfiakan hükmedilen (20) sene ağır hapis cezasının üçde ikisi olan 13 sene 4 ayın evvelce mahkûm olduğu 15 sene ağır hapis cezasına zammile (28) sene (4) ay müddetle ağır hapis cezası ile mahkûmiyetine ve müebbeden hidematı âmmeden mahrumiyetine, zarfında hacr altında bulundurulmasına,

2 — Suçu sabit görülen Hamdi Alev'in suçuna uyan Askerî Ceza

K. 'nun 94. maddesine istinaden ve eski bir komünist olan ve bu hususta sabık mahkûmiyeti bulunan ve fiili sebeble Donanmanın emniyet ve selametini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addiyle takriben (18) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve T.C.K. 31 ve 33. maddeleri mucibince müebbeden hidematı âmmeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına,

3 — Suçu sabit görülen Emine Alev'in suçuna uyan Askerî Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden (5) sene müddetle ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetine ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince (5) sene hidematı âmmeden mahrumiyetine.

4 — Suçu sabit görülen Başgedikli Hamdi Alevtaş'ın suçuna uyan Askerî Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden ve bu suçu madunlarla birlikte işlemesi (As. C. K. Madde: 51) ve işlediği fiilin Donanmanın emniyet ve selametini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addiyle takdiren (18) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasını ve T.C.K. 31. 33. maddeleri mucibince müebbeden hidematı âmmeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına ve Askerî Ceza Kanununun 30. maddesi A/1 bendi mucibince Ordudan tardına.

5 — Suçu sabit görülen Gedikli Üşçavuş Mehmet Ali Kantan'ın suçuna uyan Askerî Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın emniyet ve selametini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehamet takdiri şiddet sebebi addile takdiren (15) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına ve Askerî Ceza Kanununun 30. maddesi A/1 bendi mucibince Ordudan tardına.

6 — Suçu sabit görülen Gedikli Üs Çavuş Nuri Tipi'nin suçuna uyan As. Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilen Donanmanın emniyet ve selametini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (18) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden hidematı âmmeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına ve Askerî Ceza Kanununun 30. maddesi A/I bendi mucibince ordudan tardına.

7 — Suçu sabit görülen Kemâl Tahir Benerci'nin suçuna uyan As. C.K.'nun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike ve zarar iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addiyle takdiren (15) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumbiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına.

8 — Suçu sabit görülen Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın suçuna uyan As. C. K.'nun 94. maddesine istinaden ve maznunun eski bir komünist olması ve cezasını çektikten sonra dahi bu vadide çalışmakta taannüt gösterip faaliyetini neşriyat ve propaganda sahasına intikal ettirmesi hususunun Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafasına ehemmiyetli bir zarar ve tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (15) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti kadar hacir altında bulundurulmasına.

9 — Suçu sabit görülen Fatma Nudiye Yalçı'nın suçuna uyan As. C. K.'nun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın di-

siplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike ve zarar iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (10) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.c.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti kadar hacir altında bulundurulmasına.

10 — Suçu sabit görülen Kerim Korcan'ın suçuna uyan As. C. K.'nun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike ve zarar iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (12) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve 1334 doğumlu olması ve bu sebeple 18 yaşını ikmal edip 21 yaşını bitirmemiş bulunması dolayısıyla cezasının altıda biri tenzil edilip neticeden (10) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına.

11 — Suçu sabit görülen Deniz eri Haydar Koracan'ın suçuna uyan Askerî C. K.'nun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike ve zarar iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (15) sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti kadar hacir altında bulundurulmasına.

12 — Suçu sabit görülen Gedikli Üşçavuş Seyfi Tekdileğin suçuna uyan Askerî Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir zarar ve tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet se-

bebi addile ve T.C.K. 31. ve 33. maddelerine istinaden müebbeden âmme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına ve Askerî Ceza Kanununun 30. maddesi mucibince ordudan tardına.

13 — Suçu sabit görülen Başgedikli Adil Kut'un suçuna uyan As. C.K.'nun 148. maddesine istinaden ve bu suç madunları ile birlikte işlemesi (As. C.yK. madde: 51) ve bu fiilin Donanmanın disiplinini sarsan fiillerden olması takdiri şiddet sebebi addile takdiren (4) sene müddetle hapis cezası ile cezalandırılmasına ve aynı kanunun 35. maddesi A/1 bendi mucibince rütbesinin geri alınmasına.

14 — Suçu sabit görülen Başçavuş Hıfzı Özbarlının suçuna uyan As. C.K.'nun 148. maddesine istinaden ve bu suç madunlarla birlikte işlemesi (As. C. K. Madde: 51) ve fiilinin Donanmanın disiplinini sarsan suçlardan olması ve neticenin ve takdiri şiddet sebebi addile takdiren (6) ay müddetle hapis cezası ile cezalandırılmasına ve aynı mucip sebeplere binaen ve As. C. K. 35. maddesi B. bendine istinaden rütbenin geri alınmasına.

15 — Suçu sabit görülen Gedikli Üşçavuş Fethi Ülgezer'in suçuna uyan As. C. K. 148 maddesine istinaden ve Yavuz Gemisinde polis vazifesiyle mükellef olduğu halde Donanmanın disiplinini şiddetle ihlal eden bir suça iştirak ve kasdındaki redact takdiri şiddet sebebi addile takdiren (3) sene müddetle hapis cezası ile cezalandırılmasına ve aynı kanunun 35. maddesi A/1 bendi mucibince rütbesinin geri alınmasına.

16 — Suçu sabit görülen Üşçavuş Hüseyin Avni Durugün suçuna uyan As. C.K. 148. maddesine istinaden ve bu fiilini Donanmanın emniyet ve selâmetine tehlike teşkil etmesi ve neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile ve takdiren (3) sene müddetle hapis cezası ile cezalandırılmasına ve aynı kanunun 35. maddesi A/1 bendi mucibince rütbesinin geri alınmasına.

17 — Suçu sabit görülen Gedikli onbaşı Burhan Cenge'nin

suçuna uyan As. C.K. 148. maddesine istinaden ve bu fiilinin Donanma'nın emniyet ve selametine tehlike teşkil etmesi ve neticenin vehamet-i takdiri şiddet sebebi ile ve takdiren (3) sene müddetle hapis hapis cezası ile cezalandırılmasına ve aynı kanunun 35. maddesi A/1. bendi mucibince rütbesinin geri alınmasına.

18 — Gd. Üşçvş. Rusuhi Tamer, İsmail Rığ, Tahir Tek. Gd. Çvş. Hüseyin Sonat, Muhteşem Tarcan, Mehmet Dağ, Gd. Onbaşı Ali Karakuş, İsmail Esen, Mansur Kıvılcım ve sivil Nesim Elişin suçlarını sabit gösterecek ve vicdani kanaat husulüne medar delâilin ademi mevcudiyetine binâen beraatlerine, beraet edenlerin başka bir sebeple mevkufiyetleri yoksa tahliyelerine,

Mahkûm olanların mevkuf kaldıkları müddetlerin cezalarına mahsubuna 29 Ağustos 1938 pazartesi günü söz birliğiyle karar verilerek bu karar müddeiumumi huzuru ile maznunların yüzlerine karşı okundu ve kanun yolları öğretildi 29.9.1938.

<i>Reis</i>	<i>As. Ad. Hâkim</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>
<i>İmza</i>	<i>İmza</i>	<i>İmza</i>	<i>İmza</i>	<i>İmza</i>

Aslının ayıdır
15 Ağustos 1946

Suretinin ayıdır

(S U R E T)

(ESBAB-I MUCİBE)

1 — Nâzım Hikmet:

Maznunlardan Hamdi Alevdaş'ın Alınan İfadesinde (Sahife: 40 ilâ 42):

Gemiler 1932 senesinde Pendik önlerinde bulunduğu sıralarda Pavlıdeki ve Pendik İskele gazinosunu işletmesi dolayısıyla tanıdığı maznunlardan Hamdi Alev'in takriben 1934 senesinde bir gün Taksim'deki evlerinde konuşurlarken kendisine «Nâzım Hikmet seni görmek istiyor» dediği ve kendisinin de «görüşelim» diyerek ertesi günü akşamı Hamdi Alev, Alevdaş'la evde otururlarken Nâzım Hikmet'in geldiğini ve Nâzım Hikmet'le bir odaya çekildiklerini, Nâzım'ın kendisine (Seni uzun boylu arkadaşlardan dinledim anladım. Sen bizim için iyi bir arkadaş olacaksın, senden bir hizmet bekliyoruz, sana vereceğim talimatı alır ona göre hareket edersin) dediğini, bunun üzerine kendisinin de (Ben askerim, bana askerliğe kötü olacak şeylere dair talimat vermezsiniz değil mi?) dediğini, Nâzım'ın cevaben (Hayır, korkma seni hiçbir suretle mühlik vaziyete sokmaya-çağım) deyip gemide askerlere gelen mektupları kim kontrol diye sorduğunu, Hamdi'nin de bölük zabıtları diye cevap verdiğini, Nâzım

bunun üzerine (Onlar içinde ailesinden gelen mektupların bir kopyasını ve adreslerini al, bunu da gemide en çok sevdiğin ve itimat ettiğin bir arkadaşına yaptır. Bu gibi ailelere yardım edeceğiz.) dediğini; bundan evvel Nâzım Hikmet'i Hamdi Alev'in karısı maznunlardan Emine Alev delaletiyle Erenköyündeki evinde iki defa ziyaret etmiş ve tanımış olduğunu ve bir defasında Hamdi Alev'in kendisini bahçede bekleterek Nâzım Hikmet'le evin bahçesinde ve sonra evde uzun bir müddet konuştuklarını ve bundan sonra Hamdi Alev ile beraber gece Kalyoncukulluğundaki eve döndüklerini ve son konuşmalarında kendisinin müteredit vaziyeti üzerine Nâzım'ın Rus ihtilalinden bahsederek (Bahriyeliler cesur olur. Gözleri pektir. Rus isyanı da bir bahriyeli gedikli çavuşu tarafından yapılmıştır) dediğini ve başbaşa olan bu konuşmadan sonra Nâzım Hikmet'in ve kendisinin odadan çıktıklarını ve Nâzım Hikmet'in Hamdi Alev'le de uzun bir müddet Rusca bir şeyler konuştuklarını, bundan sonra Nâzım'ın gittiğini ve Nâzım Hikmet'in direktifi mucibince bu konuşmalardan Hamdi'yi haberdar etmediğini, Emine, kendisini ilk defa Nâzım Hikmet'e götürdüğü zaman sivil bulunmasına rağmen Nâzım'ın «merhaba kaptan» hitabıyla kendini Hamdi Alev'den giyaben tanımış olduğunu anladığını ve bu ziyaretinde Nâzım'ın şiirler okuduğunu (Dosya No: 3, sayfa 50, 52) ve kendisinin aldığı direktif üzerine arkadaşlarından Nuri Tahir Tipi, Fethi Ülgezer, Hıfzı Özbarlı ve Ali Kantanla birlikte Kazıklı yolundaki kahvede içtima ederek Nâzım Hikmet'le konuşmalarını anlattığını ve aldığı talimat dahilinde direktif verdiğini.

Maznunlardan Ali Kantan'ın Alınan İfadesinde:

Hamdi Alevdaş'ın kendilerini Kazıklıda üç defa toplandığı, bunlarda Hıfz Bşçvş. iki defa Fethi Çv., Nuri Tahir Üst çavuşun bulun-

duğunu, Hamdi'nin (işlerinden sır verecek olanların hiç bilinmeyen bir yerde dışarıda bilinmeyen adamlar tarafından öldürüleceğini, binaenaleyh bu toplantılarda konuşulan şeylerin dışarı verilmemesini söylediğini ve kendilerine herkesin yapabileceği vazifeleri taksim edeceğini ve herkese verilen vazifeler dahilinde çalışacağını ve hepsinin ilk vazifelerinin bölüklere gelen mektupları tetkik ederek ailevî vaziyetleri düşük olanların kendisine rapor edilmesini ve Rusya'da üçlü, dörtlü ve yedili bir takım gruplar olduğunu, bu grupların birbirlerini bilmediklerini, yalnız grup şeflerinin tanıdıklarını ve temasa geldiklerini, kendisinin de topladığı bu grubun şefi olduğunu söylediğini, asıl gayeden bahsetmeyip siz böyle sualler sormakla değil, verilen vazifeleri yapmakla mükellefsiniz, sırası geldiği vakit size lazım olan şeyler söylenir dediğini söylemiş ve bu beyanatını müteakip ifadelerde aynen tekrar etmekle beraber Hamdi'nin Nâzım Hikmet'ten direktif aldığını her zaman söylediğini beyan etmiştir (Dosya No: 3, S: 119, 73)

Maznunlardan Emine Alev'in Alınan İfadesinde:

Nâzım Hikmet'in evine kocasının mektep arkadaşı olmak dolayısıyla öteden beri münferiden veya kocası ile beraber gitmekte olduklarını ve 1936 yazında kocasının arkadaşı bulunan Başgedikli Hamdi ile Kadıköy'de buluşarak Nâzım Hikmet'in Erenköy'deki evine gittiklerini (Dosya No: III. Sahife No: 49) ve bir defa da kendisi Nâzım Hikmet'in evinde bulunduğu bir gün Hamdi Alevdaş'ın oraya gelerek kendisine hamak getirmiş olduğunu söylemiştir.

Maznunlardan Hamdi Alev'in Alınan İfadesinde:

Nâzım Hikmet'i Moskova'dan tanıdığını ve orada Şark Darülfünununda mektep arkadaşı olduğunu, İstanbul'da da arasına

görüştüklerini söyleyen Hamdi Alev, Hamdi Alevdaş'la yapılan muvacehede (Dosya No: III. S: 52) «Hamdi Alevdaş'ın kendi evinde Nâzım Hikmet'le konuştuğunu söylediğine göre ve yalan söylemeyeceğine nazaran vaki olmuştur demektir.» demiş ve karısı Emine ve Hamdi Alevdaş'la beraber bir plaj dönüşü Nâzım Hikmet'in Erenköyündeki evine gittiklerini hatırlar gibi olduğunu beyan etmiştir.

Maznunlardan Nuri Tahir'in Alınan İfadesinde:

Kazıklıdaki kahvede bir mektup ve adres meselesinin mevzuubahis olduğunu, ortaya böyle bir laf atıldığını, fakat ne olduğunu hatırlayamadığını söylemiştir.

Maznun Nâzım Hikmet'in İlk Tahkikatta Alınan İfadesinde:

Hamdi Şamilof'u Rusya'dan tanıdığını ve İstanbul'da da görüşüklerini ve gedikli erbaş olarak hiç kimseyi tanımadığını söylemiş (Dosya No. III, Sahife 50) ve Başgedikli Hamdi Alevdaş ile yapılan muvacehede Hamdi Alevdaş ilk tahkikat ifadesini aynen tekrarlamış ve buna karşı Nâzım Hikmet, Hamdi Alev'in evinde Alevdaş'a direktif vermesine müetallik olan kısım hakkında (Hafızam zaif olduğu ve aradan beş sene geçtiği ve hayatımda birçok insanlarla temasta bulunduğum için benimle görüştüğü zaman sivil olduğunu söyleyen Hamdi Alevdaş'ı tanımıyorum. Hamdi Alevdaş Erenköyündeki evime gelmiş olabilir, kendisini Hamdi Alev'le çağırtmış değilim, kendisine hiçbir suretle talimat vermiş değilim; Hamdi Alev'in evine dört sene evvel gidip gitmediğimi hatırlıyamıyorum, belki gitmişimdir, ve belki Alevdaş da gelmiştir ve belki de konuşmuşumdur. Yardım meselesini bir türlü hatırlayamıyorum) demiştir.

Maznunlardan Hamdi Alevdaş, duruşmada; Nâzım Hikmet tarafında verilen direktif üzerine değil Yavuz İkinci Komutanı Yb. Ruhi tarafından kendisine verilen vazife dolayısıyla ve arkadaşları arasında olacak hadiselerden malûmat vermek üzere vaziyetlerinden şüphelendiği Nuri Tahir, Mehmet Ali Kantan, Fethi Ülgezer ve Hıfzı Özbanlı'yı çağırarak Kazıklıdaki kahvede görüştiklerini ve fakat orada söylediklerinin tarafımdan uydurulmuş olduğunu, Nâzım Hikmet'in evine Hamdi Alev ve karısı Emine vasıtasıyla iki defa gittiğini beyan etmiş ve ilk tahkikattaki ifadesinin ve muvacehede Nâzım Hikmet'in yüzüne karşı söylediklerinin uydurma olduğunu ifade etmiştir.

Nâzım Hikmet, tevkif olunduktan sonra Hamdi'yi tanıdığını beyan ve şu suretle kendisine isnat olunan suçtu red ve inkâra kalkışmış ise de:

Duruşmada yeminle dinlenen Kur. Yb. Ruhi Develilioğlu'nun Başgedikli Hamdi'ye hiçbir suretle böyle bir vazife vermediğini beyan etmesine ve Hamdi Alevdaş'ın kendi ifadesi ile de teyit edildiği üzere hiçbir güne ve herhangi bir şekilde tazyika maruz kalmadığını ilk tahkikatta ve imzası ile tasdik edilen ve muvacehede bir defa da Nâzım Hikmet'in yüzüne tekrar eden ifadesini uydurmuş olmasına sebep ve imkân görülemediği gibi ifadesinin Mehmet Ali Kantan, Nuri Tahir Tipi'nin bidayeti tevkiflerinde tecrit edilmiş oldukları halde aynı mealde olarak tekrar eylemleri ve şu suretle ifadelerde kat'î benzerlik, bunun doğru olduğu hakkında kanaati vicdaniye hasıl etmekte ve esasen bu meseleler hakkında hiçbir malûmatı olmadığını iddia eden bir şahsın bu şekilde insicamlı uydurmasına da aklen ve mantıken imkân bulunamamaktadır.

Nâzım Hikmet tarafından tamim edilmek üzere Başgedikli Alevdaş'a verilen direktif doğrudan doğruya ve açık olarak bir komünizm propaganda fikrini ihtiva etmekte ve aynı zamanda direktifin taşıdığı mahiyet itibariyle de Donanma mensuplarını elde etmek ve onların evvela kalplerini kazanarak gayri memnun eşhası memnun etmeğe

çalışmak suretiyle; Hamdi ve arkadaşları vasıtasıyla Komünizmi Donanma dahilinde yaymak gayesini istihdam etmektedir. Esasen maznun Rus ihtilalinde saraya ilk bombanın bir bahriye gediklisi tarafından atıldığını ve bu suretle isyanın başlamış olduğunu ve bahriyelilerin gözlerinin pek ve cesur bulunduğu ve arkadaşlarından da kendisini şayanı itimnat bir şahıs olarak tanıdığını söylemek suretiyle isyana tahrik kastını apaçık olarak izhar etmekte ve nihâî olan bu arzunun husulü için zemin hazırlamakta ve ilk direktifi vermiş bulunmaktadır.

2 — Maznun Başgedikli Hamdi Alevdaş:

Maznunlardan Mehmet Ali Kantan İlk Tahkikat İfadesinde:

Hamdi'nin kendisini bir gece Hamdi Alev'in Beşiktaş'taki evine götürdüğü ve burasının kendi evi olup izinli olduğu geceler buraya çıktığını söylediğini ve bu suretle Hamdi Alev'le tanıştırdığını ve dolayısıyla Hamdi Alev'in kendisine Komonozmin propagandasını temin ve buna delalet ettiğini (Dosya III, S. 21, 22).

Hamdi'nin kendisinden başka Hıfzı Başçavuş'la Fethi Üşçavuş da Hamdi Alev'in evine götürdüğünün esasen Hamdi'nin bir kâbe gibi Hamdi Alev'in evine herkesi götürmek istediğini (Dosya III, S. 75).

Ve yine Hamdi Alevdaş'ın kendisine Komonizm hakkında izahlarda bulunduğunu ve Sabiha Zekeriya ile Nâzım Hikmet tarafından çıkarılmış vev komonizm vadisindeki neşriyatı dolayısıyla hükümetçe kapatılan «Resimli her şey» adındaki mecmuayı okumasını tavsiye ettiğini ve bu şekildeik telkinatından sonra da kendisine (sende zekâ ve karakter yerinde sana itimat edilir, geminin de çok itimadını kazanmışsın kimse senden şüphelenmez, bu işlerde rahat rahat çalıştırılabilirsin) dediğini ve bundan sonra bahsi geçen içtimaları

yaptıklarını ve içtimada halen Nâzım Hikmet’le hali temasta olup direktifleri ondan aldığını ve kendisinin bu grubun şefi olduğunu söylediğini bu içtimalara da gayenin ne olduğunu sorduklarında (siz böyle sualler sormak değil, verilen vazifeleri yapmakla mükellefsiniz sırası geldiği zaman size lazım olan şeyler söylenir dediğini) (Dosya III, S. 22, 23) ve ilk içtimada Hamdi adres ve suretleri alınacak olan mektuplarında hassaten vergi işinden dolayı sıkıştırılan bu sebeple öküzü ve sairesi satılan şahısların üzerinde kurulmasını ve bu adreslerin kendisine verilmesini, kendisinin bu adresleri direktif aldığı makama vereceğini söylediğini (Dosya III, S. 73) ve Hamdi’nin daima mesleğinden şikâyet ettiğini beyan etmiştir.

Amme şahidi Ön Yzb. Hikmet İlgazın alınan yeminli ifadesinde Yüzbaşı iken bölük komutanının hakkındaki şikâyetlerini hatırlayarak tesadüfen geçmekte olan Başgedikli Hamdi’yi çağırıp komutanının şikâyetinden bahsederek çalışmasını tavsiye ettiğini ve buna karşı Hamdi’nin bu meslekte gözü olmadığı ve şahit (mesleğin faziletlerini anlatıp bu meslekten çıkıp da ne yapacaksın) dediğinde (Rusya’ya gider amele olurum) diye cevap verdiğini, böyle bir hadise mevzu bahis olmadığından aklına bir şey gelmediğini, bunu bir bedbinlik olarak kabul ettiğini (Dosya III, S. 112) ifade vermiş ve bu ifadesini duruşmada aynen ve yeminle teyit eylemiştir.

Maznunlardan Gd. Çvş. Seyfi Tekdilek İlk Tahkikat İfadesinde:

Mehmet Ali’nin Başgedikli Hamdi tarafından Hamdi Alev’le bir gece evine götürülüp tanıştırıldığını, gemiye dönüşünde bu tanışmayı ve bu konuşulan şeylere Mehmet Ali’nin kendisine ve arkadaşlarına anlattığını Hamdi Alev’in de komonist olduğunu söylediğini beyan eylemiştir.

Maznunlardan Bş. Gd. Adil Kut İlk Tahkikat İfadesinde:

Başgedikli Hamdi'nin kendisini üç dört defa Nâzım Hikmet'in evine gidip görüştüğünü söylediğini ve Nâzım Hikmet'e bir defada beraber gittikleri için teklifte bulunduğunu bir gün gemiye Nâzım Hikmet'in şiir okuduğu bir plağı getirerek kendisine (Nâzım Hikmet'in kitabını yasak ettiler, bununla başa çıkılmaz, bak plak da neşretmiş) dediğini, Hamdi ve Mehmet Ali'nin birbirlerini (Ofla) biten isimlerle çağırdıklarını ve Hamdi Alevdaş'ın kendisine Emine Alev'i hemşirem diye takdim ettiğini ve bir akşam da kendisini gemiden alarak panoramaya götürdüğünü ve orada Hamdi Alev'le tanıttığını ve panoramada altı saat kadar oturduklarını Hamdi Alevdaş'la çiftçi ve işçilere kıymet verilmediğinden ve onların aç kaldıklarından bahsettiklerinin ve yine gece hep beraber Hamdi Alev'in evine gittiklerini ve geceyi orada geçirdiklerini ve muhtelif fırsatlarla ve iki defa Hamdi Alev'in götürüldüğünü ifade etmiş ve duruşmada bu ifadesini aynen tekrar etmiştir. (Dosya III, S. 66, 70, 127, 128)

Maznunlardan Sivil Hamdi Alev Alınan İfadesinde:

Hamdi Alevdaş'la ilk temasının 1932 senesinde Pendik'te başladığını ve son zamana kadar devam ettiğini ve Hamdi Alevdaş'ın bazı gecelerini kendi evinde geçirdiğini ve Alevdaş delaletiyle bahriyelilerden Adil Kut ve diğer bir gedikliyi tanıdığını fakat adını tanıyamadığını (Dosya III, S. 57) söylemiş ve bu ifadesini duruşmada aynen tekrar etmiştir.

Kezalik Hamdi Alev'in karısı Emine Alev de Hamdi Alevdaş kocasının arkadaşı olmak dolayısıyla tanıdığını ve tevkifinden bir ay

evveline kadar evlerine devam ettiğini, Adil Kut'un da Hamdi Alevdaş delaletiyle kendilerine tanıtılıp müteaddit defalar evlerine geldiğini.

Maznun Hamdi Alevdaş ifadesinde:

Hamdi Alev'in kendisine sosyalizm ve komonizm hakkında uzun uzun izahlarda bulunduğunu ve Rusya'daki hayat şartlarından ve içtimai nizamlardan bahsettiğini ve kendisini bu fikirlere alıştırmaya çalıştığını ve ikna yollu sözler söylediğini amele patron münesebetlerini anlattığını, Nâzım Hikmet hakkındaki suallerine (iyidir, hayatını bu mücadeleye vakfetmiştir, kuvvetli yazar) dediğini ve bundan sonra da kendisine Hamalbaşı'nda Kömürcü Sokağı'ndaki evde Nâzım Hikmet'le vaki gizli konuşmayı ihsar ettiğini ifade eylemiştir' (Dosya III, S. 40, 42).

Bu ifadelerin ve duruşmada tahassül eden kanaate göre:

İlk komonizm fikirlerini 1932 senesinde anladığını Hamdi Alev'den alan ve son zamanlara kadar devam eden sıkı münasebetlerinde bu fikirlerin ve Hamdi Alev'in tesir ve telkinleri altında kalıp aralarında fikir müşareketi olan arkadaşlarından bazılarının bir kâbe gibi Hamdi Alev'in evine götürülen ve arkadaşlarının bu yoldaki komonizm temayüllerinin inkişafına ve bu vadi-deki bilgilerinin tezayüdüne hizmet eden Başgedikli Hamdi Alevdaş bundan başka Hamdi Alev ve Emine Alev delaletiyle tanıdığı Nâzım Hikmet'ten gereken direktifi aldıktan sonra tahkikata geçmiş, zekâ ve karakterleri itibariyle bu işe elverişli görüp evvelce de Hamdi Alev'in evine götürerek ve diğer fırsatlarla gemi arkadaşlarından ve kendi bölüğünden Üs. Çvş. Mehmet Ali Kantan ile Nuri Tahir Tipi, Hıfzı Özbarlı ve Fethi Ülgezer müteaddit defalar Gölcük-Kazıklı arasındaki kahvede toplamış ve kendilerine Nâzım Hikmet'ten aldığı direktifi nakil ve vazifeler tevcih etmiş ve bu içtimada gayenin ne olacağı sua-

line karşı: (Siz şimdilik verilen vazifeleri yapmakla mükellefsiniz, sırası gelince lazım olan şeyler söylenir) demek suretiyle de Nâzım Hikmet'in tahakkukuna çalıştığı nihai gaye olan askeri isyana tahrik ve teşvike hem fiil olarak iştirak ettiği sabit olmuş ve bu suçlu işlediğine tam bir vicdanî kanaat hâsıl edilmiştir.

3 — Hamdi Alev:

Uzun müddet Rusya'da bulunup Moskova Şark Darülfünuna Nâzım Hikmet'le beraber devam eden ve Türkiye'ye avdet ettikten sonra kinistlik tahrikâtından dolayı İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde mahkûm edilen ve cezasını çeken maznunun yukarıda tafsilen zikredildiği surette bundan altı sene evvel Pendik'te ve Pavli adasında gazino işletmesi dolayısıyla o zamanlar Yavuz motor serdümeni olan Başgedikli Hamdi'yi tanıdığını ve kendisi ile sıkı münasebet tesis ettiğini ve Alevdaşı mahmul bulunduğu fikirleri telkin için müsait ve tasavvur ettiği gayeyi başaracak kabiliyette görerek Alevdaş'ın bu sahadaki malûmatını tevsi maksadiyle kendisine komonizm hakkında yazılmış bazı kitaplar verdiği ve Alevdaş'ın anlamadığı yerleri şifahen de izah ettiği Alevdaş'a Rusya'daki hayat şartlarından, içtimai nizamdan bahsettiği, amel-patron münasebetlerini anlattığı ve Hamdi Alevdaş delaletiyle diğer Deniz erbaşları ile de temasa geçtiği ve bir gece Alevdaş'ın evine getirdiği Üs. Çvş. Ali Kantan ile konuştuklarını ve babasının işçi olduğunu anladıktan sonra kendisine (sen de bizdensin) dediği (Dosya III, S. 29) tanıştığı erbaşları meslek ve vazifelerinden soğutmaya çalıştığı ve zemini bu suretle ihzar ettikten sonra bu hususlar hakkında halen temasta olduğu arkadaşı Nâzım Hikmet'in Erenköyündeki evine birkaç defa karısı Emine ile beraber Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı götürüp şahsen de tanışmalarını temin ettikten takriben 4 sene kadar evvel Hamalbaşı'nda Kömürcü Sokağı'ndaki evinde

Alevdaş'la Nâzım Hikmet'in gizli konuşmasını ve direktif almasını temin ettiği ve bu suretle Nâzım Hikmet'in askeri isyana tahrik suçuna hem fiil olarak iştirak ettiğine tam bir vicdanî kanaat hasıl edilmiştir.

4 — Emine Alev:

Maznunlardan Bş. Gd. Hamdi Alevdaş İfadesinde:

Arkadaşı Hamdi Alev'in karısı olmak dolayısıyla tanıdığını, izinli bulunduğu bazı geceler evinde kaldığını ve Emine Alev'in 1934 senesinde gemiler Kadıköy önünde bulunduğu sırada bir gün Kadıköy iskelesinde buluşarak beraberce ve Emine'nin kalmakta bulunduğu Nâzım Hikmet'in Erenköy'deki evine gittiklerini ve orada Emine'nin kendisini Nâzım Hikmet'e takdim ettiğini ve daha evvel gıyaben tanıtılmış olacak ki üzerinde resmî elbise olmadığı halde Nâzım Hikmet'in kendisine «Merhaba Kaptan» diye iltifat ettiğini (Dosya III, S. 56) ve bu suretle Nâzım Hikmet'le temasını temin ettiğini ve müteakip zamanlarda birkaç defa daha beraberce Nâzım Hikmet'e gittiklerini (Dosya III, S. 41, 54) beyan etmiştir.

Maznunlardan Bş. Gd. Adil Kut İfadesinde:

Hamdi Alevdaş'ın kendisine Emine'yi evvela kardeşim diye tanıttığını, sonradan kocası Hamdi Alev'le tanıştıklarını ve karı kocayı ziyaretlerinde hepsinin beraber oturup konuştuklarını (Dosya III, S. 67) ifade etmiştir.

Maznunun Alınan İfadesinde:

Hamdi Alevdaş'ın kocasının arkadaşı sıfatıyla evlerine devam

ettiğini ve Hamdi Alevdaş'la bir gün Kadıköy iskelesinde rastlaşarak Nâzım Hikmet'in evine gittiklerini ve bir defa da kendisi o evde bulunurken Hamdi'nin yalnız geldiğini ve kendisine hamak getirdiğini söylemiştir.

Bu ifadeler ve duruşmada tahassül eden kanaate göre esasen bir komonist muhitinde bulunan Emine Alev'in, Alevdaş'ın; kocasının telkinlerine maruz olduğunu veya komonizm tahrikâtı mevzuu üzerine anlaşmış bulduklarını bildiği ve Hamdi Alevdaş'ın bu vadideki fikirlerine tamamen âgâh olduğu halde hiçbir münasebet olmamasına rağmen kendisini alıp yazı geçirdiği Nâzım Hikmet'in evine götürmek ve ona takdim ederek tanışma ve anlaşmasını temin etmiş bu tanışmanın devamında âmil olmuş ve şu suretle Nâzım Hikmet, Hamdi Alevdaş ve Hamdi Alev'in askeri isyana tahrik suçuna hemfikir olarak iştirak ettiğine tam bir vicdanî kanaat hasıl edilmiştir.

5 — Üst. Çvş. Mehmet Ali Kantan:

Maznunlardan Üs. Çvş. Seyfi Tekdilek İfadesinde:

Mehmet Ali ile Gedikli mektebinden arkadaş olduğunu ve fakat mektebi bitirdikten sonra ayrı yerlere tayin edilmeleri dolayısıyla uzun müddet görüşemediklerini ve üç sene kadar evvel Yavuz'a tayinen geldiği zaman Mehmet Ali'yi çok değerli, netice itibarıyla menfi ve komonist gördüğünü ve Üs. Çvş. Nuri Tahir'i gemiye getirdiği komonizme müteallik kitapları beraber okuduklarını, Mehmet Ali'nin aynı fikirleri taşıyan Nuri Tahir'le gizli gizli konuşmalar yaptıklarını ve proletarya - patron münasebetlerinden bahsettiklerini, Mehmet Ali'nin sık sık Nuri Tahir'in ağabeyi olan Kemal Tahir'le beraber ziyarete gittiğini ve yine Nuri Tahir'le Mehmet Ali'nin aralarında komonist olduğunu söyledikleri Karaköy'de Hamdi adındaki -

Hamdi Alev - bir şahıstan sık sık bahsettiklerini ve Mehmet Ali'nin bir gece Hamdi Alevdaş delaletiyle bu komonisti ziyarete gittiğini ge-miye dönüşünde de bu ziyaret tahsilatını kendisine ve arkadaşlarına anlattığını (Dosya III, S. 44) Mehmet Ali'nin Nâzım Hikmet'le de alâkadar olduğunu, bütün eserlerini okuduğunu, gördüğünü, fikirlerini benimsediğini, bir gün kendisine Nâzım Hikmet'in tevkifinden bahse-derek evinin basıldığını ve evde Lenin'in heykeli bulunduğunu söylediğini ve bir gece de Kemal Tahir'in evine gidip kaldığını (Dosya III, S. 47) beyan etmiştir.

Maznunlardan Bş. Gd. Adil Kut Alınan İfadesinde:

Mehmet Ali'nin son zamanlarda sol partiye mensubum dediğini, Mehmet Ali ve Hamdi'nin birbirlerini nihayeti (of)'la biten isimlerle çağırdıklarını ve kendisi de Mehmet Ali'ye verdiği fotoğrafını komo-nist manasına olarak (Kom) Aliye yazdığını ve Mehmet Ali'nin bu fotoğrafı teşekkürle kabul ettiğini ve bu resmi çerçevesi olarak Meh-met Ali'nin evinde bulunan resim olduğunu (D. III, S. 65) ve Mehmet Ali de Nâzım Hikmet'in (Gece Gelen Telgraf) isimli şiir kitabının daktilo ile tarafından yazılmış nüshaları bulunduğunu (D. III, S. 69) ifade etmiştir.

Maznunlardan Nuri Tahir Tipi Alınan İfadesinde:

Mehmet Ali'nin ağabeyi ile üç defa konuştuklarını, ağableysine Mehmet Ali'yi kendisinin takdim ettiğini ve bir gece de evlerinde yattığını, Mehmet Ali'nin (Deniz) başlığı ile yazdığı bir şiiri bir kah-vede ağabeyisine verdiği söylemiştir.

Maznunlardan Hamdi Alevdaş Alınan İfadesinde:

Nâzım Hikmet'in verdiği direktif üzerine konuşmak üzere çok sevdiği arkadaşlarından Mehmet Ali, Nuri, Tahir, Fethi ile sahile çıktığını ve kazıklıya yakın kahvede oturduklarını ve onlara Nâzım Hikmet'in söylediklerini anlattıklarını ve bundan sonra da Mehmet Ali'nin bu işin tatbikatına geçerek kendisine tarlası gasbedilen bir askeri mektup ile beraber gönderdiğini (D. III, S. 41) söylemiş ve duruşmada da aynı ifadeyi tekrar eylemiştir.

Maznun İlk Tahkikatta Alınan İfadesinde:

Takriben beş sene evvel Hamdi Alevdaş'la beraber Hamdi Alev'in evine gece yatusına gittiklerini, beraber içtiklerini ve babasının işçi olduğunu söyleyince Hamdi Alev'in (sen de bizdensin) dediğini, bundan başka Nuri Tahir delaletiyle Kemal Tahir'le görüşüğünü ve bir gece de onun evinde kaldığını, o gece Kemal Tahir'in kendilerine Nâzım Hikmet'in henüz basılmamış olan bir eserini okuduğunu ve esasen evvelce de Nuri Tahir vasıtasıyla Kemal Tahir tarafından gönderilen komonizme mütedair birçok kitapları okuduğunu ve kendisinin de komonizmin fikirlerini şiir okumakla nüvelendiğini gene bu kitapları bu yoldaki temayüllerinin inkişafına yardım ettiğini ve takriben dört sene kadar evvel bir Donanma Gölcük'te bulunuyorken Başgedikli Hamdi'nin davetiyle Hıfzı, Nuri, Tahir ve Ferid ile beraber Gölcük Kazıklı arasındaki kahvede toplandıklarını ve Hamdi'nin kendilerinin komonizm telkinatı yaparak Nâzım Hikmet'ten aldığı direktifi tekrar naklettiğini ve bu direktife uyarak hareket eylediğin ifade etmiş, duruşmada bu söylediklerini aynen tekrar ve fakat bunların kendisine bir cebri manevi ile

söyletildiğini ilave eylemiştir. Cebri manevinin ne olduğu sorulduğunda, tahkikat hakimi tarafından kendisinin gemide iyi bir erbaş olarak tanındığını, binaenaleyh kat'iyen doğru söylemek icab ettiğini ve evde kendisini bekliyenlerin hatırlatıldığını beyan etmiş ise de:

Kendisine doğru söylemeyi ihtar mahiyetinde olan bu sözleri bir manevi cebri tazammun etmeyeceği aşikâr görülmüş ve ifadeleri diğer maznunların ifadeleri ile olan tatbir ve insicamı da bu kanaati takviye ve teyit etmekte bulunmuştur.

Bu itibarla maznun Mehmet Ali Kantan'ın Başgedikli Hamdi'nin direktifi ile hareket ederek bu hususta tatbikata dahi geçip şikâyeti ihtiva eden bir er mektubunu erle beraber Başgedikli Hamdi'ye göndermesi ve masai birliği yapması keyfiyeti mumaileyhin Hamdi Alevtaş'la beraber hem-fiil olarak askeri isyana tahrik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmişti.

6 — Sivil Kemal Tahir Benerci ve Üşçavuş Nuri Tahir Tipi:

Maznunlardan Üşçavuş Mehmet Ali Kantan İfadesinde:

Üşçavuş Nuri Tahir'in gemiye bütün komonist yazıcıların kitaplarını getirdiğini ve bu kitapların isimlerini hatırlayamadığı birçok erbaşlar tarafından okunduğunu ve bu kitapların Nuri'nin ağabeyi Kemal Tahir vesatetiyle gemiye gönderildiğini ve aynı zamanda Nuri Tahir'in, ağabeyinin evinde duyduğu komonistliğe ait bahislerin de gemide kazmentte anlattığını; Kemal Tahir'in arkadaşı olan Nâzım Hikmet'le bazı geceler evlerinde toplandığını ve bu toplantılara Nuri Tahir'in de iştirak ettiğini, kendisinin de Nuri Tahir tarafından Kemal Tahir'e takdim edildiğini ve yazdığı şiirleri Kemal Tahir'in gördüğünün, kendisinin de Kemal Tahir'le birkaç defa temas ettiğini ve bu şiirlerini okuduğunu ve bir gece de Nuri Tahir'le birlikte Kemal

Tahir'in evine gittiklerini, Nâzım Hikmet'in henüz neşredilmemiş bir eserini okuduğunu ve anlattığını ve kendilerinden 'gemiye gönderdiği kitapların okunup okunmadığını sorduğunu okuyoruz cevabı üzerine (okuyun ve çalışın) diye teşci ettiğini, komonizme ait kitapların intizam dahilinde Yavuz gemisine gönderilmesi, Nuri Tahir'in Yavuz gemisinden Erkin gemisine tayini ile ve fakat Nuri'nin gemisi başka olmasına rağmen sık sık ve fırsat buldukça Yavuz'a gelip teması idame ettiğini ve bu arada bir gece Üşçavuş Seyfi ile kendisini Kemal Tahir'in neşredilmemiş bulunan ve komonist fikirlerini ihtiva eden İspanya harbine ait bir kitabını gece yarısına kadar okuduğunu ve bundan mülhem olarak kendisinin de İspanya harbine ait bir şiir yazarak Kemal Tahir'e gönderdiğini ve bu şiirin Nâzım Hikmet'e gösterilmiş olduğunu, Nâzım Hikmet'in de bu suretle kendisini gıyaben tanıdığını (Dosya III, S. 21, 22).

Nuri Tahir'in kendisine Nâzım Hikmet ve Suat Derviş'in evlerine gelerek içtimalar yaptıklarını ve kendisinin bu içtimalarda hazır bulunduğunu ve Kazıklı içtimanda Nuri Tahir'in de bulunduğunu (Dosya III, S. 75) beyan etmiştir.

Maznunlardan Başgedikli Hamdi Alevtaş İfadesinde:

Kemal Tahir'le tahminen 3 sene evvel Moskova pasthanesinde muzika başçavuşu İsmail Sefa vasıtasıyla konuştuğunu ve o gece gidip içtiklerini, ahbaplıklarının bu suretle başlayıp devam ettiğini ve bazı geceler Kemal Tahir'in evine gittiğini beraber içtiklerini, Kemal Tahir evlendikten sonra da kendisini gördüğünü, yeni evli bulunduğu sıralarda bir gece saat 10.5'da Kemal'ın Babıâli'deki evine gittiğini ve kendisini uyandırarak uzun müddet konuştuklarını ve sözü Nâzım Hikmet'e intikal ettirdiklerini Kazıklı içtimanda Nuri Tahir'in de bulunduğu (Dosya III, S. 40).

Maznunlardan Üşçavuş Seyfi Tekdilek İfadesinde:

Nuri Tahir'in gemiye komonizme ait kitaplar getirdiğini ve bu kitapların şimdi isimlerini hatırlayamadığını, birçok erbaşlar tarafından okunduğunu, Nuri Tahir'le Mehmet Ali'nin aralarında komonistlik meseleleri üzerinde gizli gizli konuştuklarını, yaptıkları münakaşalarda amele sınıfı, patron meseleleri görüşüklerini, Nuri Tahir'le Mehmet Ali'nin Kemal Tahir'i sık sık ziyarete gittiklerini, beraber gezip konuştuklarını, bazı gecelerini orada geçirdiklerini, Kemal'in kendilerine komonizm telkinatında bulunduğunu ve basılmamış bazı şiirlerini okuduğunu, Mehmet Ali'nin anlattığını ve bunlardan mülhem olan Mehmet Ali'nin (puroliterya) başlıklı şiir yazdığını ve Ali'nin Karaköy'de boyacı dükkânı olan ve bir kominst bulunan Hamdi Alev'den bahsettiğini ve buraya birkaç defa Nuri Tahir ile gittiklerini söylediğini, Nuri Tahir'in ağabeyi delaletiyle Nâzım Hikmet'le tanışmış olduğunu ve Nâzım Hikmet'in fotoğraflarını albümünde ve içinde komonizme ait şiirler bulunan defterinde bulundurduğunu ve Ali Kantan'la Nuri Tipi'nin Nâzım Hikmet'in komonist tarafından daima sitayişle bahsettiklerini, (inanmış iyi bir komonisttir) dediklerini ve Nâzım Hikmet'le Kemal Tahir'in kafadar ve iyi anlaşmış iki arkadaş olduklarını söylediklerini ve Kemal Tahir'in evinde Nâzım Hikmet ve diğer kominst fikirli adamların toplantısında, izinde oldukça Nuri Tahir'in de bulunduğu ve burada aldığı fikirleri gemiye getirip kendilerine nakil ve telkin ettiğini (D. III, S. 44, 45) de beyan etmiştir.

Gemide komonistlik hareketinin ve bu yolda konuşmaların 934 senesinde Bora gazetesinin neşri ile başladığını ve bu gazetenin Kemal Tahir'in kardeşine vaki teşvik ile çıkarıldığını (S. 46), Nuri Tahir'in komonistliği kendisine iyice aşladığını ve (hepimiz bir olacağız, büyük küçük kalmayacak, hep aynı yerde oturacağız) dediğini ve bunları kendisine ağabeyinin telkin ettiğini ergeç böyle olacağını söylediğini (D. III, S. 60).

Amme şahidi Emine Neriman İfadesinde:

Kemal Tahir'le beş sene beraber yaşadığını, aralarında fikir birliği olmadığı için ayrıldığını, Kemal Tahir'le münasebetlerinin son senelerinde eve birçok kimselerin gelip gittiğini ve bunların gece toplantıları yaparak aralarında -cahil olması dolayısıyla kendisinin pek anlayamadığı- bazı şeyleri müzakere ettiklerini; komonistlik üzerinde konuşmalar yaptıklarını, bu içtimalarda kendileriyle taşındıkları bütün apartmanlarda beraber oturdukları Sarı Mustafa ve kız kardeşi Zehra'nın ve Suat Derviş'le Nizamettin Nazif'in bulunduğunu ve Nâzım Hikmet de kendilerine sık sık uğradığını, eve Zehra'nın arkadaşı olan Sıdıka'nın da devam ettiğini ve her defasında Sıdıka'yı sivil bir polisin takip etmekte bulunduğunu gördüğünü ve bundan Kemal Tahir'e bahsetmiş olduğunu, taşındıkları bütün evlere Nuri Tahir'in de izinli çıkınca geldiğini ve içtimalara iştirak ettiğini (D. III, S. 121, 122) beyan etmiştir.

Maznunlardan Bş. Gd. Adil Kut Alınan İfadesinde:

Mevkuf buldukları kamaralarda yanyana yatmaları dolayısıyla Nuri Tahir'in(Neriman cahil kadındır, dalına basarlarsa bütün toplantıları anlatır) dediğini, ahmak herifler evimi bulamadılar zaten ağabeyimle benden hiçbir şey alamadılar diye söylediğini beyan etmiştir. (D. III, S. 129)

Maznunlardan Üs. Çvş. İsmail Tığ Alınan İfadesinde:

Nuri Tahir telsiz, kendisi dalgıç kursunda iken Nuri Tahir'in teşvikiyle Kemal Tahir'in apartmanında beraber bir oda tuttuklarını,

bu evde bazı geceler Kemal Tahir'in sivil bir takım adamlarla odasında toplandığını ve eğer kendisi bu odada bulunuyorsa dışarı çıkarıldığını, toplantıların gece yarısına kadar sürdüğünü ve Kemal Tahir'in kendi bulunduğu odanın kapısı ile konuştukları odanın kapısının her defasında bizzat kapatıldığını ve bu vaziyetlerden şüpheye düştüğü içindir ki evi terk ettiği ve Dalgıç grubunda yatmaya başladığını (D. III, S. 25) bir gece sonradan isimleri Nizamettin Nazif ve Suat Derviş olduğunu öğrendiği iki şahsın eve geldiğini, bir gece de kendisi gruptan avdetinde odaya girdiğinde odada bulunan bir şahsın konuşulan isminden Nâzım Hikmet olduğunu anlayınca bu şahsı tehlikeli bir adam diye bilmesinden hemen oradan çekildiğini ve o gece grupta kaldığını, ertesi günü Nuri Tahir neden kaçtığını sorduğunda kendisinin bu adamı hain olarak bildiğini söylediğini (D. III, S. 135, 136) ifade etmiştir.

Maznun Kemal Tahir Benerci Alınan İfadesinde:

Maznunlardan Başgedikli Hamdi Alevdaş, Üs. Çv. Mehmet Ali Kantan, Üs. Çv. İsmail Tığ ile Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Yalçı, Hamdi Alev ve Emine Alev'i tanıdığını, Nâzım Hikmet'le muharrir olduğundan dolayı tanıştıklarını ve birbirlerinin evlerine gidip geldiklerini, Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı'yı Nâzım Hikmet'i ziyarete gittiği zaman İstanbul Tevkifhanesinde şahsen tanıdığını, gerek Hamdi Alevdaş ve gerekse Ali Kantan'la komonistliğe dair bir şey konuşmadığını ve ne şahsen ve ne de kardeşi vasıtasıyla kitap göndermediğini, Nuri Tahir'in kendiliğinden ve kendi kitaplarından gemiye götürülmüş ise bunu bilmediğini beyan etmiş ise de yukarıda tesbit edilen alınmış ifadelere ve duruşmada tahassül eden kanaata göre

Mumaileyhin komonistlik tahrîkâtından kat'î mahkûmiyetleri bu-

lunan ve kendi ifadesiyle de komonistliği teyit edilen (Sahife 26) Nâzım Hikmet, Hamdi Alev, Hikmet Kıvılcımlı ile komonistlik şüpheleri altında bulunan Sarı Mustafa, Zehra, Hüsamettin, Kerim Sadi, Sıdika gibi şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve muhitinin hassaten bu şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve muhitinin hassaten bu şahıslarla muhat bulunması ve yapılan aramada evinde bulunan ve listede bir No. lu tahkikat dosyasının (60, 63)'ncü sahifelerinde sıralanan Türkçe Fransızca 72 kitabın tamamen sosyalizm, Marksizm ve komonizme aidiyeti, mannuu komonist bir karakter taşıdığı ve bu kitapları bir sistem dahilinde ve kardeşi telsiz Üs. Çv. Nuri Tahir vasıtasıyla Yavuz gemisine sokmak suretiyle erbaşlar üzerinde propaganda ve telkin yapmaya çalıştığı ve kitaplar vasıtasıyla fikrî telkinlerde bulunduğu askerî şahısları bilahare Nuri Tahir vasıtasıyla kendini tanıtılarak bu erbaşların kitaplar vasıtasıyla hazırladığı komonizm fikirlerinin şifahî telkinlerle de takviyeye çalıştığı ve hatta kendilerinin Nâzım Hikmet'in ve kendisinin henüz neşredilmemiş eserlerini dahi bizzat okuduğu ve izahlarda bulunduğu ve bu eserlerden ilham alan erbaş Mehmet Ali'nin aynı vadede şiirler yazmaya özendiği ve kendisiyle temas eden erbaşların aldıkları komonist fikirlerini Donanma dahilinde neşrü tamime çalıştıkları ve onları bu yola şiddetle temayül ettirdikleri ve bir askerî şahıs olan kardeşini gerek bizzat ve gerekse evinde yaptığı toplantılara iştirak ettirmek suretiyle bu vadede yetiştirdiği ve kendisini Donanma dahilinde bir propaganda aleti olarak kullandığı anlaşılmış ve bu suretle maznunun askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdanî kanaat hasil edilmiştir. Çünkü bu suçun tekevvünü için lazım olan sevk ve tahrik bir fiilin veya ihmalin yapılması arzusunu muhatabına ifham eden her türlü harici beyanlar ve tezahürlerdir. Bu arzunun muhataba telkini için sarıh ve açık kelimelerle izharına da asla lüzum yoktur. Maksadı anlatmaya kâfi imalar ve kapalı ifadelerle de bir askerî suç husule gelebilir. Maksadın açıkça izharındaki tehlikeden kendisini korumak isteyen maznu-

nun maksadını imalı sözlerle izhar etmesi kitap, risale veya roman tarzında neşriyat için saklanarak gizlice ve hissedilmeksizin muhataba aşılması bu gibi suçlar hakkında malûm ve mu'tad olan bir usuldür. Bu itibarla yukarıda tafsil edilen maddi hadiselerin bu suç husule getirdiği neticesine varılmış ve suç sabit görülmüştür.

Maznun Gd. üs. Çvş. Nuri Tahir'in Alınan İfadesinde:

Mehmet Ali ile sınıf arkadaşı olup mektepten beri aralarında düşünüş beraberliği olduğunu ve edebiyata meraklı bulunduğunu, Seyfi'yi Mehmet Ali vasıtasıyla tanıdığını ve Seyfi ile Mehmet Ali'nin aralarının iyi olduğunu, Yavuz gemisinde 934 senesinde bir mecmua çıkarmak arzusunda bulunarak Mehmet Ali ile müştereken Bora adında bir mecmua çıkardıklarını, bir defa Kemal Tahir ve Mehmet Ali ve kendisinin sinemaya giderek o geceyi ağabeysinin evinde geçirdiklerini (Dosya III, S. 31, 32) birkaç sene evvel Kazıklıda Hamdi, Mehmet Ali; Fethi ve kendisinin tesadüfen buluştuklarını, burada Hamdi tarafından bir mektup meselesi mevzuubahis edilmiş ise de mahiyetinden haberdar bulunmadığını, evindeki odasında çıkan ve Kerim Sadi'nin eserlerinden olan on üç kitabın kendisine ait bulunmadığını ve ihtimal ağabeyisine ait olduğunu beyan ve ifade etmekte ise de:

Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaata göre bu erbaşın Kemal Tahir'in evinde yapılan içtimalara iştirak ederek ve ayrıca ağabeysinin kütüphanesindeki komonizm neşriyatını ve şifahî telkinlerde maruz bulunarak bu vadiye ele geçen notlardan birinde (Anadolu harbini ben bir istiklal harbi olarak kabul etmiyorum, o sadece bir can korkusunun verdiği şuarsuzluktur. Çanakkale'de, Galiçya'da, Mısır'da çarpışanların vücutları yerde bir paspas gibi süründükten sonra kalkmaları kuvvetsiz bir delilin üç dört

kişiyeye karşı kazandığı galebe kadar gülünçtür) demek suretiyle de bir asker olmasına ve vatan müdafaası esas vazifesi bulunmasına rağmen Türk'ün esaretten kurtuluşunu ve bugünkü varlığına gelebilmesini temin eden ve bütün dünyanın ve tarihin takdirle bahsettiği ve edeceği bir kurtuluş mücadelesini şuuruzlukla tavsif etmiş olması, kötü karakterini tebarüz ettiren maznunun Kemal Tahir'den aldığı direktiflerle arkadaşlarını da komonizm vadisinde hazırlamak üzere gemiye kitaplar getirdiği ve ayrıca şifahî izahlarda bulunduğu ve bu suretle Donanma erbaş ve eratı arasında komonizm propagandası ve telkinleri yaptığı ve kendisinin de tevilen itiraf eylediği üzere Başgedikli Hamdi'nin davetiyle kazıklı kahvesinde yapılan ve mahiyeti ve içtima mevzuu yukarda bertafsil izah edilen içtmiaa iştirak eylediği anlaşılmış ve bu maddi hadiselerle esbabı mucibesi Kemal Tahir bahsinde izah edilen surette askeri isyana teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl olmuştur.

7 — Üs. Çvş. Seyfi Tekdilek:

Maznunlardan Gd. Onbaşı Burhan Çegen İfadesinde:

Seyfi Üs. Ç.'un kendisine Sabahattin Ali'nin kitaplarını verdiğini ve okuduktan sonra bunlardan neler anladığını sorduğunu ve kendisinin Seyfi'ye vermek istediği tercüme birtakım romanları (bunlar boş şey, kafa yorar) diye kabul etmediğini ve kendisinde bulunan Enternasyonal marşını Seyfi ve Mehmet Ali Üs. Üvş'lara verdiğini (D. III, S. 37), Seyfi'nin gemide fakir askerlere bir gurup tarafından yardım edildiğini söylediğini; er Haydar Seyfi'ye ilk defa kendisine (Bu da bizden birisidir) diye tanıttığını (D. III, S. 77), Seyfi ve Haydar'ın komonistlik bahisleri üzerinde konuştuklarını.

Maznunlardan Gd. İsmail Esen İfadesinde:

Seyfi'nin Burhan'la aralarında konuşmalar yaptıklarını ve birbirlerine mahiyetlerini bilmediği bir takım kitaplar alıp verdiklerini (D. III, S. 97).

Maznunlardan Gd. Çvş. Muhteşem Tarcan İfadesinde:

Seyfi ve Haydar'ın verdikleri bir mektubu saatçı Kerim'e götürdüğünü ve oradan aldığı sekiz kitabı Seyfi'ye getirdiğini, götürdüğü mektupla getirdiği kitapların mahiyetlerinin ne olduğunu bilmediğini (D. III, S. 6, 10).

Maznunlardan Üs. Çvş. Mehmet Ali Kantan'ın İfadesinde:

Nuri Tahir'in ağabeylerinden alarak gemiye getirdiği ve komonizmin propagandası yapan kitapları Seyfi Üs. Çv. 'un da okuduğunu.

Amme Şahidi Bş. Çvş. Burhan İfadesinde:

17.5.1938 akşamı tahminen saat 9 raddelerinde harp hastahanesinde otururlarken Seyfi'nin telaşla geldiğini ve bir bardak su içtiğini ve yanına gelerek Adil Başçavuş'a şöyle (mahvoluyorum, dümen dairesinde kitaplarım var bunları yok etsin) dediğini o da Adil Başçavuşa söyleyerek kitapları dümen dairesinden alarak kendisine verdiğini ve kendisinin de Yüzbaşı Burhan'a teslim eylediğini (D. III, 31, 32).

Amme Şahidi Bş. Çvş. Adil İfadesinde:

Mayıs ayı içinde bir akşam Niyazi Başçavuşun yanına gelerek Seyfi'nin dümen dairesinde dolapta bulunan kitaplarının yok edilmesini söylediğini ve biraz sonra da Burhan Başçavuş'un yanına geldiğini ve aynı şeyi tekrar eylediğini ve Niyazi Başçavuş, Turgut Çavuş'la birlikte dümen dairesine giderek kitapları alıp Burhan Başçavuş'a teslim eylediğini.

Maznunlardan Er Haydar Alınan İfadesinde:

Kendisinde Sabahattin Ali'nin bir kitabını gören Seyfi Üşçavuşun (sende buna benzer ne gibi kitaplar var?) diye sorduğunu ve arzusu üzerine kendisine Maksim Gorki, Nâzım Hikmet ve Sabiha Zekeriya'nın kitaplarını getirdiğini, Muhteşem vasıtasıyla gelen kitaplara Seyfi'nin memnun olduğunu, kardeşi Kerim'le birbirlerini görmek arzusunu izhar eylediklerini (S. 11) kendisini Seyfi Üşçavuş (İşte bu da bizden) tabiri ile Burhan Onbaşığı tanıştırdığını, Seyfi'nin Burhan ve Mansur Onbaşılarla komonistliğe ait bahisler üzerinde konuştuğunu (D. III., S. 20), Burhan Onbaşı'dan Seyfi Üşçavuşun ne ve kim olduğunu sorduğunda eğilip (Buradaki reisimizdir) dediğini (S. 78, 79) bir gün gemiye Sabiha Zekeriya'nın (Çitroroy ile babası) namındaki kitabı getirdiğini Seyfi bana bakarken kendilerine doğru gelen nöbetçi erbaşını görür görmez kitabı gömleğinin altına saklayarak (bu işe yeni başladık, bir iş görmeden yakalanmıyalım) dediğini ve bir gün Seyfi ile bölüğün tebdili meselesini görüşürlerken kendisine Seyfi'nin (merak etme bu gemide komonistler askerlik yapmaz) diye söylediğini ve kitaplarını büyük bir alâka ile okuduğu Sabiha Zekeriya için de (yoldaştır) tabirini kullandığını (D.III, S. 87).

Maznunlardan Gd. Onb. Ali Karakuş İfadesinde:

Haydar'ın Seyfi'ye getirdiği kitapların seyfi tarafından alâka ile okunduğunu göremek bu kitapların ne olduğunu sorduğunda (Senin aklın ernez) cevabını aldığını (S. 38).

Maznunlardan Sivil Kerim Korcan İfadesinde:

Kardeşi er Haydar'ın Seyfi'yi (Bizim gemide komonistlik kitaplarını okumaya meraklı bir Seyfi Üşçavuş var) diyerek gıyaben tanıttığını ve Seyfi'nin Haydar'dan kendisinin meşhur bir komonist olup olmadığını sorduğunu ve Haydar'ın da bunu kendisinin söylediğini ve Haydar'ın tavsiyesi, Muhteşem'in delaleti ile Seyfi'nin (Aziz kafadanım) başlığı ile başlayan bir mektup yazarak komonist kitapları istediğini ve kendisinin de gönderdiği (D. III, S. 10)

Maznunun İfadesinde:

Nuri Tahir'in ağabeylerinden alıp gemiye getirdiği kitapları okuduğunu; bu kitapların mevzularının komonizme ait olduğunu, Mehmet Ali ile Nuri Tahir arasında cereyan eden Komonizm münakaşalarını ara sıra dinlediğini, Nuri ve Ali'nin beraber gittikleri boyacı Hamdi'nin evine kendini de götürmelerini istediği halde götürmediklerini, Haydar'la dostlukların kitaba olan merakından başladığını ve Haydar'ın komonist kitapları okuyan kardeşi Kerim'den, hali temasta olduğu Komonist Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı adında iki şahıstan daima bahsettiğini, Haydar'ın kendisine komonizmin üzerine yazılmış kitaplar getirdiğini, Mehmet Ali'nin kendisine malûmat vererek böyle bir grup teşkil ettiklerini ve aldıkları emir mu-

cibince asker mektuplarını tetkik ettiklerini ve fena vaziyette olanlara mali yardımda bulunulacağını (D. III, S. 45, 46). Bir gün kendisine Burhan Onbaşı'nın komonist marşını getirdiğini, Mehmet Ali'nin Lenin'i okuyarak kendisine izah ettiğini (D. III, S. 59, Nuri Tahir'in kendisine komonistliği iyice aşıladığını ve söz arasında (hepimiz bir olacağız, büyük küçük kalmayacak, hep aynı yerde oturacağız) dediğini ve Haydar'ı kendisine getirdiği zaman (sana bizden birini getirdim) diyerek onun da kendilerinden olduğunu anladıklarını, Burhan Onbaşı ile komonistlik hakkında konuştuklarını (S. 60, D. III) beyan ve ifade etmiştir.

Bu ifadeler ve duruşmada tahassul eden kanaate göre:

Maznun, Üşçavuş Seyfi Tekdileğin Nuri Tahir'in getirdiği komonizme ait kitapları okuyarak ve şifahî izahlarını dinleyerek komonist olduğu ve sonradan da Burhan Onbaşı delaletiyle tanıdığı er Haydar'ın kardeşi saatçi Kerim'den aldığı ve gemiye getirdiği kitapları okuyarak bu husustaki bilgilerini takviye ettiğini ve Nuri Tahir'den aldığı bu fikirlerle hareket ederek onbaşı Burhan, Mansur Ali üzerinde müessir olmaya çalışmış ve bunda Burhan Onbaşı'yı bu yola sevk etmekle arzusunda muvaffak olmuştur. Burhan'ın (burdaki reisi-mizdir) tabiri bunu tamamen anlattığı gibi (bu işin başındayız, bir iş görmeden yakalanmıyalım) sözü ile de kendisinin bir iş yapmak üzere taazzuv eden bir grubun başında bulunduğu ve bu grubun muayyen gayeleri olduğunu açıkça göstermekte ve askeri isyana tahrik ve teşvik suçunun faali bulunduğu tam bir vicdanî kanaat hasıl olmaktadır:

8 — Sivil Kerim Korcan ve Er haydar Korcan:

Maznunlardan Gd. Onb. Burhan Cengen İfadesinde:

Haydar'ın kendisine komonizm hakkında izahlarda bulunduğu, İspanya'da komonistlerin kazanacağını anlattığını ve bu parti

muzaffer olunca İstanbul'daki komonistlerin bayram yapacağını, Nâzım Hikmet'i bir defa gördüğünü, kardeşi Kerim'in de onlardan olduğunu ve kendisinden üstün bulunduğunu, Kerim'in Dr. Hikmet adındaki komonistle hali temasta olduğunu ve doktorun bu yüzden hapse girmiş bulunduğunu söylediğini (D. III, S. 37) Haydar'ın hapse girmeden evvel kendisine (Ah onbaşım divanı harp işim olmasa bütün askerleri kıpkızıl yaparım) dediğini ve kendisinin talim taburunda gediklilikten matrut Hasan'dan aldığı Enternasyonal marşını beğenmeyerek (senin söylediğin yanlıştır) diyerek bir başkasını getirdiğini (D. III, S. 77, 78).

Maznunlardan Gd. Onb. Mansur Kıvılcım İfadesinde:

Haydar'ın kendi emrinde olduğunu, savaş yerlerinde kendi ders anlatırken erlerle konuştuğunu ve meşgul olduğunu, kendisine Nâzım Hikmet'in bahsettiğini ve Ankara'da mahkemesi olduğunu söylediğini ve (O yine elbette kurtulur gelir ve biz yine harman döveriz) dediğini ve Dr. Hikmet hakkında da (O da bizdendir, Nâzım hakkında ondan haber almak imkânı var) dediğini (D. III, S. 38).

Maznunlardan Üs. Çvş. Seyfi Tekdilek İfadesinde:

Haydar'ın gemiye komonist kitaplarını getirdiğini ve hangi kitabı isterse getireceğini vadettiğini, kardeşi Kerim'le gıyaben tanışmalarına ve mektuplaşmalarına delalet ettiğini, Kerim'in mahallelerindeki işçi ve liseli talebe ile nevi kitapları toplayan bir kütüphane açtıklarını, bu kütüphanenin kitaplarını Kıvılcım Kütüphanesi sahibi Dr. Hikmet'ten temin ettiklerini, Kerim'in kominst olan Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile hali temasta olduğunu, sık sık ziyaretlerine gittikle-

rini ve kardeşi ile kendisinin Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile kırlara gezmeye gittiklerini ve bu gezintilerde komonistlik bahisleri üzerinde konuştuklarını, kendisini de bu gezmelere davet etmişlerse de gitmediğini, Kerim'in evlerine komonist büyüklerinin resimleri astığını, her zaman Kerim'le komonist marşı söylediklerini (D. III, S. 46, 47).

Er. Nihat Kumru İfadesinde:

Fırar suçundan maznun olarak İstanbul Merkez Komutanlığı tevkifanesinde bulunurken yanına kapatılan Haydar isimindeki erin kendilerine siyasî şeylerden bahsetmeye başladığını ve ezcümle: (Böyle Cumhuriyet olmaz, büyükler avuçla para alıyorlar,. biz fakiriz ve rejimi yıkmalı, biz buna çalışıyoruz) gibi sözlerle beraber komonistlerin toplandıkları yerlere nasıl gittiklerini ve yerlerine gözleri bağlı olarak götürdüklerini ve kendisini sorguya çekseler de, turnaklarını sökseler de hakikatı söylemekten geri kalmayacağını, ayrıca tevkifhaneye de Fransızca komonist marşını söylediğini, gemide komonistliğe ait kitaplar okuduklarını, Fatma Yalçı'nın da komonist olduğunu (D. III, S. 81. 83) söylediğini.

Tacettin Durutan İfadesinde:

Tahminen 1935 senesinde bir gün Kerim'in kendisine komonistlikten bahsettiğini ve çok iyi arkadaşı bulunması dolayısıyla kendisini dinlediğini ve öyle görüldüğünü, yalnız Kerim'e edebiyat dersleri verdiği sıralarda şairlerin edebi şahsiyetlerini anlatırken Nâzım Hikmet'in komonist olduğunu söylediğini,

Maznun Er Haydar İfadesinde:

Seyfi'ye ve gemiye komonizme ait kitaplar getirdiğini ve kardeşi Kerim'in komonist olarak tanıdığı Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı'dan bahsettiğini (D. III, S. 11, 12), Seyfi'nin kendisinden kitap istemesi üzerine kardeşine (bizim yoldaşlardan Seyfi Üşçavuşun kitap istemekte olduğunu) söylediğini ve Burhan'la komonistlikten ve hassaten kardeşinin çok okuduğundan ve kıpkızıl komonist olduğundan bahsettiklerini ve Burhan onbaşının kendilerini Seyfi'nin yetiştirdiğini tahasul eden kanaata göre:

Maznun Haydar erin askere girmeden evvel sahip olduğu ve salkıklarından bulunduğu komolarından bulunduğu komonizm fikrini askere alındıktan sonra gerek kardeşi Kerim'den aldığı bu mevzua müteallik kitapları gemiye getirmek ve gerekse şifahi telkinlerde bulunmak suretiyle Yavuz gemisi er ve erbaşları arasında yaydığı (Şu divanı harp işi olmasa, bütün askerleri kıpkızıl yapardım) demek suretiyle de bu fikrini açığa vurduğu, gemide kaldığı kısa bir zaman zarfında yalnız ve münhasıran komonizme mütemayil olan erbaşlarla rütbesinin ademi müsaadesine rağmen anlaşılabilir kaynaştığı, müsait bulunduğu bu muhitte hariçten getirdiği askerliğin esas prensibi olan disiplinin ihlaline ve şu suretle Donanmanın intikaline sebebiyet verecek fikirlerin en kısa zamanda neşvü nemasına gayret ettiği ve erler arasında bu fikrini (Böyle Cumhuriyet olmaz, büyükler avuçla para alıyorlar; biz fakiriz bu rejimi yıkmalı, biz buna çalışıyoruz) diye ifade ederek onları isyana tahrik ve teşvik ettiği sabit olmuş ve maznunun bu suçu işlediğine tam bir vicdanî kanaat hasıl olmuştur.

Kerim Korcan ifadesinde:

İlk komonist fikirlerini Eskişehir’de iken Tacettin adındaki arkadaşından aldığını, edebî heveslerle başlayan bu temayülün daha sonraları bu vadede okuduğu eserlerle tekemmül ettiğini, Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile de tanıştıktan sonra esaslı fikirler hasıl ettiğini, Hikmet ve Fatma ile komonizm hakkında hatıra gelen her şeyi konuştuklarını ve onların kendisine aklının ermediği birçok şeyleri izah ettiklerini, bu suretle her ikisinin de itimatlarını kazandığını ve kardeşi Haydar’ın Seyfi’den (Gemide komonistlik kitapları okuyan bir Üşçavuş var diye bahsettiğini ve Muhteşem vasıtasıyla kendisine gönderilen mektubu aynı şekilde cevap vererek komonistliğe ait kitaplar gönderdiğini (D. III, S. 17, 18) beyan etmiş ve duruşmada poliste dayak yediğinden bahisle burada da aynı muameleye maruz kahrım korkusu ile ilk tahkikatta bu şekilde ifade vermiş olduğunu iddia etmekte ise de:

Kendisi Fatma Yalçı ile muvacehe edildiği sırada ilk tahkikattaki ifadelerini tekrarlaması üzerine Fatma Yalçı tarafından (Alçak) hitabına maruz kafınca alçak kelimesini iade ederek doğru söylediğinde ısrar etmesi ilk tahkikattaki ifadelerinin kardeşi er Haydar ile Seyfi Üşçavuş ifadeleri arasında tam bir mutabakat ve insicam bulunması ve Muhteşem vasıtasıyla gönderilen mektup ve kitapların bulunarak komutanlıkça müsadere edilmiş olması ve kitap ve mektubu gönderdiğini, duruşmada da itiraf etmiş bulunması ve esasen mefruz ve muhayyel bir tazyik üzerinde bu şekilde uydurma ifade vermesine mantıken imkân görülmemesi bir fikir üzerinde malûmat sahibi olmadığını iddia eden bir şahsın bu mevzuda vukufu konuşabilmesine imkân tasavvur edilememesi dolayısıyla bu iddiası varit görülmemiştir.

Yukarıda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaata göre:

Kerim'in ilk komonist fikirlerini Tacettin adındaki şahıstan alarak bu temayüllerini son zamanlarda tanıştığı İstanbul'da Kıvılcım kütüphanesi sahibi Hikmet Kıvılcımlı ve mesai arkadaşı Fatma Yalçı'nın izahları ve verdiği kitaplarla tekemmül ettirdiği ve kendi gibi komonist olan kardeşi er Haydar vasıtasıyla gıyaben tanıştığı Seyfi delaletiyle gemiye komonizme müteallik ve Kıvılcım kütüphanesinden aldığı kitapları yollayarak bu kanaldan Donanma eratı arasında komonizm propaganda ve telkinatı yaptığı sabit olmuş ve hareketi evvelce bertafsil izah edilen esbabı mucibeye binaen askeri isyana tahrik suçunu teşkil ettiğine ve Kerim'in bu suçların faili olduğuna tam bir vicdan kanaatı hasıl edilmiştir.

Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı:

Maznunlardan Seyfi Tekdilek İfadesinde:

Haydar'ın kendisine Fatma Yalçı ve Dr. Hikmet'le beraber Kerim ve Eskişehir'de bulunan ağabeyi Sami'nin ve kendinin gezmelere gittiklerini ve burada Komonizm üzerinde konuştuklarını anlattığını fakat ne yapmak istediklerini ve bu konuşmalarının gayesinin niye mâtuf olduğunu sakladığını, Haydar'ın gemiye getirdiği kitapları Kıvılcım kütüphanesinden aldığını söylediğini (D. III, S. 44, 45, 46, 47)

Maznunlardan Burhan Cengiz İfadesinde:

Haydar'ın kardeşinin Dr. Hikmet namındaki meşhur bir komo-

nistle hali temasta olduğunu, Hikmet'in bu yüzden hapse girmiş bulunduğunu (D. III, S. 37).

Maznunlardan Burhan Kıvılcım İfadesinde:

Haydar'ın, kendisine ve Nâzım Hikmet'ten ve Ankara'daki mahkemesinden bahsettiğini ve Nâzım Hikmet hakkındaki haberleri Dr. Hikmet'ten alabileceğini, Dr. Hikmet'in kendilerinden olduğunu,

Maznunlardan er Haydar Korcan ifadesinde:

Kardeşi Kerim'in Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile sıkı münasebette bulunduğunu, beraberce gezmelere gittiklerini, kardeşinin kendisine (seni Fatma Yalçı ile tanıştırayım beraber gezeriz) dediğini, Hikmet ve Fatma Yalçı ile komonizme ait meseleler üzerinde konuştuklarını ve kendisini muhakkak şahsen tanımak istediklerini söylediğini (D. III, S. 11, 12, 20).

Maznunlardan Saatçı Kerim Korcan İfadesinde:

Dr. Hikmet'le Fatma Yalçı'yı evvela eserleri ile gyaben tanıdığını ve bir gün tanışmak üzere Kıvılcım kütüphanesine gittiğini ve Dr. Hikmet'e (Kapitalin yeni fornalari çıktı mı?) diye sorduğunu, bunun üzerine Dr. Hikmet'in biraz ürkek kendisini süzdüğünü ve (buyurun oturun) dediğini, o gün kendisi ile yeni neşriyat ve komonist yazıcılar üzerinde bir konuşma yaptıklarını ve konuşmaların tevali ettiğini ve kendisine Nâzım Hikmet'i sorduğunda (Nâzım'ın kitapları pek faidesiz değildir, okuyanları o yola döndürür, Nâzım iki adamdır:

kitaplarında komonisttir, fakat burjuva hayatı yaşar) cevabını verdiği, Fatma ile de kütüphanede tanıştığı, görüştüğünü; kendisinin hemen daima kütüphanede bulunduğunu, bir gün Dr. Hikmet'in kendisine (Biz kenarda kitapçı dükkânı açtık, bize bol bol müşteri gönderin) dediğini ve bunun üzerine kendisinin de onlara yardım maksadı ile mahallede işçi ve liseli talebelerle birleşerek bir kütüphane açtığını, bu teşekküden Dr. Hikmet'e bahsettiğinde (çok iyi, kitapları bol bol okuyacaksınız) dediğini ve her hafta ziyaretlerine gittikçe komonistlik hakkında bir çok şeyler konuştuklarını, bir gün Dr. Hikmet evvelce sattığı (Babalar ve Oğullar) adlı kitabın ikinci cildini almâsını kendisine teklif ettiği vakit (Kitabı beğenmediği için alamayacağını) söyleyince Dr. Hikmet'in (Öyle ise ben zarar etmeyeyim, birinciyi getir de burada başkasına satayım) dediğini, kendinin de cevaben: (Bu kitabı sizden aldığım inkılapçı münevver, yirmi dört saat, milliyetçilik, Marks, Engels hayatları ve diğer dört kitapla beraber Yavuz gemisinde bulunan kardeşine gönderdiğini) söyleyince kitapları yerleştirmekle meşgul olan Dr. Hikmet'in işini bırakıp kendisine döndüğünü uzun bir müddet hiçbir şey demeden kendisine baktığını ve bundan sonra da gerek Hikmet'in, gerek Fatma'nın kendisine olan muamelelerinde daha fazla alâka ve ehemmiyet gösterdiklerini hissettiğini, bir gün de tercümesi yeni yapılan (Uyandırılmış Toprak) adlı Rusça bir kitaptan Fatma Yalçı bahsederken bu kitabın Sovyet Rusya'dan bahsettiğini, kendisinin ve arkadaşlarının bu kitabı her halde okumalarını tavsiye edince Hikmet'in kızarak (Fakat sakın yaygaraya verme, polis toplar) endişesini izhar ettiğini, Fatma Yalçı'nın (Faşizm) aleyhinde ve (Kara Bela) adlı bir kitap tercüme ettiğini, bunun formalarının kendisi vasıtasıyla Haliç mıntıkasında dağıttığını ve bu suretle kendisine her fırsatta itimat gösterdiklerini, bedava kitaplar vererek de kendilerine bağlılığını arttırdıklarını, kendisi dükkâna gittikçe onlarla beraber yemek yediğini, mahallede açtıkları kütüphane için tenzilatla kitap verdiklerini, Fatma'nın da bu kütüphane işinde ve

gençlerin komonizme ait kitaplar okumasında kendisini Hikmet kadar teşvik ve teşci ettiğini, bu meyanda mahallede açılan kütüphaneyi halk evine veya hükümete haber vermek istediğini söyleyince Fatma'nın hükümete haber vermenin doğru olmayacağını söyledikten sonra kendine doğru eğrilerek ve sesini yavaşlatarak (Bu memleket en ağır anlarını yaşıyor, dikkatli yürümek lazımdır) dediğini ve yine kendisinin Mecidiyeköy'ünde Gençler Birliği adında ve Şişli Halkevine bağlı bir teşekküle kaydolduğunu, orada kendisine kütüphaneyi tanzim vazifesinin verildiğini, bu hadiseden de Dr. Hikmet'i haberdar ettiğini, Hikmet'in bu meseleye fevkalâde ehemmiyet verdiğini ve (çok tabii bir şey gençler elbette toplanacak, biz de burada bir damla atarsak derya olur) dediğini ve aynı zamanda Eskişehir'den gelmiş bulunan ağabeyisini emniyet bularak komonizme ait neşriyatın Eskişehir'de onun vasıtasıyla yapılmasını temin etmek yollarını aramış ve bunu temin ettiğini ifade eylemiştir (D. III, S. 16, 17, 18, 19).

Maznunun Alınan İfadesinde:

Neşriyat sahasında Marks ve Engels'in kurduğu Diyalektik Materyalizm sistemini kullandığını ve bu sahada Türk okuyucularını tenvir etmiş olmak için eseri halinde on beş eser telif ve tercüme olarak neşrettiğini, Kerim'i kütüphanesine sık sık geldiği için iyi tanıdığını, Fatma Yalçı ile fikir beraberliği olduğunu ve Kıvılcım kütüphanesinin müşterek malları bulunduğu Kerim'le Kara Belâ adlı bir kitabın formalarını dağıttırdıklarını ve Eskişehir'de bulunan ağabeyisi delaletiyle kitaplarının Eskişehir'de sürümünü temine çalıştığını, fikir ve iş arkadaşı olduğunu söylediği Fatma'yı 935 senesi Kerim Sadi'nin evinde tanıdığını, Fatma'nın kütüphanenin açılmasında nakden yardım ettiğini beyan eylemiş (D. III, S. 29, 30, 63, 93) ise de 925 se-

nesinde komonistlikten on seneye ve 928'de aynı suçtan 4,5 seneye mahkûm olan ve şu suretle de eski bir komonist olduğu anlaşılan ve Marksist bulunduğunu, bu vadide neşriyat yaptığını, eserlerinden bir kısmının Heyeti Vekile kararı ile toplattırılmış olduğunu itiraf eden Hikmet, bu neşriyatın gençlik arasında neşir ve teminini temin maksadı ile asıl mesleğinden uzaklaşarak kütüphaneciliğe başlamış ve bu maksatla kendisine bağladığı Kerim'i âlet olarak kullanmış ve bu vasıta ile muzır fikirler taşıyan ve memleketin bugünkü nizamı içtimaina aykırı bulunan eserleri gençler arasında yaymaya muvaffak olmuş ve Kerim'in Yavuz'da kardeşi olduğunu öğrenince zararlı fikir ve propagandaları ihtiva eden kitapları er Haydar vasıtası ile Donanmaya sokmuş ve bu kitaplar bugün maznun sıfatıyla mahkeme huzuruna çıkan erbaşlar tarafından büyük bir âlâka ile okunmuş, benimsenmiş ve bu suretle Hikmet'in bilvasıta telkinatına tabi kaldıkları anlaşılmış ve bu hareketiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdanî kanaat hasıl olmuştur.

Maznun Fatma Nudiye Yalçı alınan ifadesinde:

Dr. Hikmet'le Kerim Sadi'nin evinde tanıştıklarını, Hikmet'in halen mesai arkadaşı ve ticaret ortağı olduğunu, Kıvılcım kütüphanesi her ne kadar doktorun namına ise de sermaye ve mesailerinin müşterek bulunduğunu, fikri içtihat serbest olduğuna göre kendisinin (Marksist) bulunduğunu, Kerim'in komonistliğe ait kitaplar aldığını hatırlayamadığını, belki Dr. Hikmet'in hatırlayacağını, Dr. Hikmet, Kara Bela adlı kitabı Kerim vasıtasıyla Haliç mıntukasına dağıttırıldığını, kendi eserlerinin hemen hepsinin menedilmiş olduğunu ve sekiz seneden beri yalnız Rus Konsoloshanesinde Türkçe dersleri verdiğini ifade etmiş (D. III, S. 28, 62, 94) ise de, fikirlerinin Marksist olduğunu ve eserlerinin hemen hepsinin menedilmiş bulunduğunu ve

sekiz seneden beri münhasıran Rus Konsoloshanesinde Türkçe dersi vermekte olduğunu söyleyen ve Yavuz'da mevkuf bulunduğu sırada elde edilen not defterlerinden Erdek Hükümet Konağı (Tazyik cihazının mararı) ve mektebi (bu tazyikin dehşetini maskeleyerek ve lüzumunu kabul ettirmek için faydeli malûmat zerreciğini bir palavra dağ ile kubbelendirerek yeni nesle yutturma müessesesi yani mektep) ve Atatürk'ün Erdek ziyaretinde Donanmaya bildirdiği selam, teşekkür ve sevgilerini ele alarak (Bu üç nesne yenir mi yenmez mi) ve (askercikler beyaz elbiseleriyle bir zenginin arazisindeki koyunlara benziyor söylemeleri, şikâyet meleşmelerinden ibaret, kurban zamanına muntazıran öküz yerine kullanılan garip koyunlar onları hayata bağlayan tek bağ memleket, halbuki memleket onların açlığına kulak mı asıyor...) ve (neferlere mahsus olandan patatesli et, yağ içinde ekmek, zavallıların gözyaşı ile yoğurulmuş gibi ıslak) ve gittiği bir Azerbaycan gecesindeki ihtisaslarını not ederken; söyleyen (Haydi gün doğacak - Türk'ün Bayrağı Kafkasca dokunacak) şarkısına karşı (avucunu yala) diyen ve şu suretle memlekete karşı olan duygularının mahiyetini izhar eden Fatma Nudiye, aynı zamanda komonistliği kendisine meslek ve prensip edinmiş bulunan komonistlik tahrîkâtından ve memleketin içtimaî nizamını bozmaya matuf hareketlerinden müteaddit defalar mahkûm edilmiş bulunan Dr. Hikmet ile de mesai ve fikir arkadaşlığı tesis ettiği ve fikir, sormaya noktalarından beraberce açmış oldukları kütüphanede yazmış ve bastırmış oldukları eserleri Kerim ve diğer kimseler vasıtasıyla de ve gençler arasında neşrü tamime çalıştıkları ve gayelerine daha evvel vüsul maksadiyle Dr. Hikmet'le beraber son defa Kerim'in kardeşi er Haydar delaletiyle Donanmaya gönderdikleri, esasen Kerim'in bu eserlerin neşrü tamimi hususunda hükümete bir şey sezdirmeyin, ses çıkarmayın diye teşçi eden Fatma Yalçı'nın, Kerim'in bu kitapları Yavuz'a gönderdiğini bildirmesinden sonra daha büyük bir emniyet ve itimatla teşviklerine devam ettiği ve pek müsait şartlarla kendisine kitaplar vermeye

başladığı ve son zamanlarda çıkan Sovyet Rusya'dan bahseden bir eserin de arkadaşlarına okutmasını şiddetle tavsiye ettiği ve şu suretlerle Dr. Hikmet'in bu husustaki faaliyetine tamamen iştirak ettiği ve binaenaleyh askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlemiş bulunduğu neticesine varılmış ve tam bir vicdani kanaat hasıl olmuştur.

Binaenaleyh:

Yukarıda suçlarının maddi ve manevi unsurları bertafsil izah edilen maznunların suçları askerî ceza kanununun 94. maddesine uymaktadır. Çünkü askeri isyana tahrik suçu toplu efrada karşı yapmakla mukayyet olmayı zamanın hulülünde hep birlikte hareketi vücuda getirmek için bilvasıta veyahut teker teker meydana gelebileceğine ve failin kastettiği fiilin meydana gelmesi veya husulüne teşebbüs olunması bile meşrut olmayıp bu kasdın muhataba ifhamı ile suç hasıl olabileceğine ve kastedilen neticenin halen değil, atide inkişafına veya vukuu ihtimaline intizaren de vuku bulacağına, maksadın teker teker isal edilmiş olması diğer arkadaşları üzerinde nüfuz sahibi olduğu failce malûm olan tek bir asker vasıtasıyla maksadın diğer bir askere isal edilmiş olması hususları arasında vazii kanunca bir fark gözetilmediğine ve sevk ve tahrikin bilvasıta ve roman-kitap tarzındaki neşriyat içine saklanarak gizlice ve hissedilmeksizin muhataba aşılınması bu gibi suçlarda malûm ve mutad bir usul bulunmasına ve kastedilen neticenin tahakkuku husulü de fiilin kanuni unsurları arasında bulunmamasına ve yukarıda izah edilen hadiselerde bu şekilde hareket edilmiş olmasına binaen maznunlar ve müdafilerinin vaki iddia ve müdafaaları varit görülmemiş ve duruşma neticesinde suçluların bu suçu işlediğine tam bir kanaatı vicdaniye tahassul ederek hüküm fıkrasında yazılı cezalarla cezalandırılmalarına söz birliği ile karar verilmiştir

10 – Gd. Üs. Çvş. Hüseyin Avni Durugün:

Maznunlardan Ali Kantan İfadesinde:

Takriben bir sene evvel evinde istirahatda iken o vakte kadar kendisine bir merhabası dahi olmayan Zaferden Hüseyin Avni'nin bir kutu pasta ve Nâzım Hikmet'i üç kitabı ile ziyaretine geldiği (D. III, S. 74).

Maznunlardan Seyfi'nin Alınan İfadesinde:

Avni'nin Kütahya'da bir ağabeyi bulunduğunu, ondan komonizme ait bazı kitaplar getirdiğini, kendisine de Hanri Barbüs'ün hayatı adlı bir kitapla Nâzım Hikmet'in birkaç kitabını getirdiğini ve Nâzım Hikmet'in bir mahkemesine gittiğini ve evine de (eğer ben yakalanırsam remizli mektup yazarım, evde kitapları yok edin) dediğini ve bu mahkemede yakalanarak Merkez Komutanlığına götürüldüğünü ve remizli mektubu yazdığını, mevcut bazı kitaplarının o münasebetle imha edildiğini söylediğini ve Avni'nin Mehmet Ali ve Nuri Tahir'le komonistlik hakkında konuştuklarını, onlarla beraber Kemal Tahir'in ziyaretine gittiklerini, Avni'nin (kendilerinden) olduğunu, (D. III, S. 33, 44, 46, 60, 61).

Amme şahidi Hasib'in Alınan İfadesinde:

Eşyaları arasında bulunan bazı komonist kitaplarını ezcümle (Stalin Hayatı) adlı eseri Avni'den aldığı, Avni'nin okumağa meraklı olduğunu, kendisine bahriyeli arkadaşlarından Nuri Tahir'den

sık sık bahsettiğini ve bunu Kemal Tahir adında muharrir bir arkadaşı olduğunu söylediğini ve kendisine Kemal Tahir'in yazılarını gösterdiğini Avni'nin en fazla alâka ile takip ettiği muharririn Nâzım Hikmet olduğunu, bir defa kendisine (Nâzım Hikmet'in niyeti herhalde ileride bir komonist partisi açmaktır, onunla bir görüşmek nasip olsa) dediğini ve bu işin bir gün herhalde olacağını, fazla taraftar kazanırsa Nâzım Hikmet'in hükümetin başına geçeceğini ve evinde bulunan hükümet tarafından toplattırılmış projektör mecmuasının Avni'ye ait olduğunu esasen Avni evde kendisi bulunmadığı zamanlarda bu gibi kitap ve mecmualar getirdiğini, Nâzım Hikmet'in hemen bütün kitaplarının Avni'de mevcut bulunduğunu ve Nâzım Hikmet'in bütün hareketlerini takip ettiğini, hapse girip çıktığı tarihleri bildiğini, Nâzım'ın yazmakta olduğu eserlerden haberdar olduğunu ve kendisinin Avni'ye yazdığı 12.1.1937 tarihli mektubun sonundaki (Ha..... unutuyordum tabii haberin vardır, babanız hapis olmak üzeredir tabii anladın değil mi?) cümlesindeki (babanız) kelimesinden Nâzım Hikmet'i murad ettiğini, çünkü Avni'nin Nâzım Hikmet'ten daima babam diye bahsetmiş olduğunu, Avni'nin Nâzım Hikmet'ten başka iyi birer komonist olduğunu söylediği Kerim Sadi'den ve Fuat Sabit'ten de bahsettiğini ve Kerim Sadi'nin Yeni Adam mecmuasındaki yazılarını takip ettiğini (D. III S. 137, 138) beyan etmiştir.

Maznun Avni'nin Alınan İfadesinde:

Nuri Tahir'in sınıf arkadaşı olması dolayısıyla tanıdığını, Mehmet Ali ve Seyfi'yi tanımadığını, Nuri Tahir'in evine gitmediğini ve hakkında söylenenlerin varit olmadığını ifade etmiş ise de:

Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassül edilen ka-naate göre mumailiyhin memlekette tahrikâtçı komonist olarak tanınan şahısların eserlerini büyük bir alâka ile takip ettiğini ve bunla-

ra intisap arzusunu beslediği ve bu neşriyattan ve takip ettiği ve gemiye getirdiği muzır kitaplardan aldığı fikirleri benimsediği ve arkadaşlarına şifahi telkinatta bulunduğu ve askerî kanunların şiddetle menettiği siyasetle iştiğal ettiği anlaşılmış ve bu suretle Askerî Ceza Kanununun 148'inci maddesinde yazılı suçu işlediğini tam bir vicdan kanaatı hasıl olmuştur.

11 — Gd. Üs. Çvş. Fethi Ülgezer:

Maznunlardan Mehmet Ali Kantan'ın Alınan İfadesinde:

Maznunlardan Başgedikli Hamdi'nin Kazıklıda tertib ettiği içtimalara polis Fethi'nin de işürak ettiği ve Hamdi'nin bu içtimalarda verdiği direktifi kendisinin yapmadığını, bunun üzerine Başgedikli Hamdi'nin (Fethi verdiğim vazifeyi yaptı, sen yapmadın) dediğini ve Hamdi'nin Hıfzı ve Fethi'yi de maznunlardan Hamdi Alev'in evine götürdüğu (D. III, S. 22, 74, 75).

Maznunlardan Hıfzı Bş. Çavuşun Alınan İfadesinde:

Bir gün Hamdi ile Mehmet Ali'ye tesadüf ettiği ve bareberce Kazıklı'daki kahveye gittiklerini, sonradan Fethi'nin de geldiğini, erat mektupları hakkında bir şey konuşulup konuşmadıklarını hatırlayamadığını (D. III, S. 70)

Maznunlardan Üs. Çvş. Nuri Tahir Alınan İfadesinde:

Birkaç sene evvel Kazıklı'daki kahvede Hamdi, Ali Fethi'ye kendisinin tesadüfen buluştuklarını, Hamdi tarafından bir mektup ve

adres meselesi mevzuubahis olduğunu ve ortaya böyle bir laf atıldığını, fakat dikkat etmediği için maksadının ne olduğunu bilmediğini (S. 86, D. III).

Maznunlardan Hamdi Alevdaş Alınan İfadesinde:

Nâzım Hikmet'ten direktif aldıktan sonra Gölcük'te çok sevdiği arkadaşlarından Mehmet Ali, Nuri, Tahir ve Fethi ile beraber sahile çıkıp Kazıklıdaki kahveye gittiklerini ve kendilerini Nâzım Hikmet'in direktiflerinden haberdar ettiğini ve hepsinin de mevzuubahis olan mektup ve adres tesbiti vazifesinin yapacaklarına söz verdiklerini (D. III, S. 41) beyan etmiştir.

Maznun Fethi'nin Alınan İfadesinde:

Hamdi'nin dört sene evvel kendi Bl. Çv. şu olduğunu, bir gün Hamdi, Mehmet Ali, Hıfzı ve kendisinin Kazıklı'daki kahvede buluştuklarını, Hamdi burada aile zaruretinden bahis ve şikâyet eden er mektuplarının kendisine verilmesini istediğini söylemiş ve kendinin komonistlikle bir alâkası olmadığını iddia eylemiş ise de:

Yukarıda tesbit ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaat ve kendisinin de kısmen vaki itirafına göre:

Hamdi'nin Nâzım Hikmet'ten aldığı ve hedefi siyasî ve aynı zamanda Donanma erbaş ve eratını isyana tahrik ve teşvik olan direktifi komonist fikirleri taşıyan arkadaşlarına vermek için Kazıklıdaki kahvede içtimalar tertip ettiği ve bu içtimalara Fethi'nin de iştirak eylediği ve Fethi aldığı direktif muvacehesinde harekete geçerek mektup adresleri tesbit ve bunları Başgedikli Hamdi'ye getirdiği ve bu suretle iştilgal eylediği anlaşılmış ve hareketi Askerî Ceza Kanununun 148.

maddesine uyan f ullerden bulunduğuna tam bir vicdanî kanaat hasıl olmuştur.

12 — Gd. Bş. vş. Hıfzı Ozbarlı:

Yukarıda maznunlardan Fethi  şavuş hakkında esbabı mucibe-
de izah edildiği üzere maznun Hıfzı Başavuşun da Kazıklıda tertip
olunan ve hedefi Donanma erbaş ve eratını isyana tahrik ve teşvik bu-
lunan toplantılara iştirak etmiş olmakla Askeri Ceza Kanununun
148'inci maddesi hükümlerini ihlal ettiğine tam bir vicdanî kanaat
hasıl olmuştur.

13 — Gd. Onb. Burhan Ceng n:

Maznunlardan Er Haydar Korcan Alınan İfadesinde:

Burhan onbaşının, sana bizlerden bir  şavuş tanıtacağını
dediğini ve kendisini (işte bu da bizden) diyerek Seyfi  şavuşu
tanıştırdığını ve kendisinin Seyfi  s. vur ne ve kim olduğu sualine
karşı Burhan'ın (bizim buradaki reisimizdir) dediğini, Burhan onbaşı
ile komonistlikten ve hassaten kardeşinin komonist kitapları
okuduğundan ve kıpkızıl olduğundan konuştuklarını Burhan onbaşı
kendisini Seyfi  s. vur'un yetiştirdiğini söylediğini, Burhan'ın kendi-
sine Enternasyonal marşını söylediğini, gemide Seyfi ile Burhan'ın
aralarında komonistlik kitaplar teati ettiklerini (D. III, S. 20, 78, 79)

Maznunlardan Seyfi  s. vur. Alınan İfadesinde:

Burhan'ın eskiden beri komonistlikle meşgul olduğunu, kendisi-
ne ve Mehmet Ali'ye (Enternasyonal) marşını getirdiğini ve kendisini

Haydar'a tanıştığını, Burhan'ın kendisine depoda komonistlik işleri ile uğraşan bir arkadaşı olduğunu ve onunla hali temasta bulunduğunu ve ondan komonistlik marşını aldığını söylediğini ve Burhan'la komonistlik hakkında konuştuklarını ve bu hususta anlaştuklarını (Sahife 20, 47 D. III).

Şahit Er Nihat Alınan İfadesinde:

Tevkifhanede kendisiyle beraber bulunan Burhan'ın dışarıda da bir takım siviller tanıdığını, fakat bunların isimlerini vermediğini, Seyfi tevkif edilmeden bir gün evvel aralarında toplanarak yakalandıkları takdirde birbirlerini ele vermemek üzere sözleştiklerini, kendisinin komonistlikle alâkadar herkesi tanıdığını, kendilerinin insaniyet namına komonist olduklarını söylediğini (D. III, S. 116, 126) beyan etmiştir.

Maznun Burhan Onbaşının Alınan İfadesinde:

Mehmet ve Seyfi'ye verdiği Enternasyonal marşını depoda gediklilikten matrut Hasan ismindeki bir erden aldığını ve ezber bildiğini, kitap okumaya meraklı Seyfi ve Haydar'ın iyi ve samimi arkadaşı olduğunu; Seyfi'nin kendisine Nuri Tahir'den bahsederken (o da bizdendir) dediğini ve kendisinin komonistlik işleriyle alâkadar olmadığını iddia etmekte ise de:

Yukarıda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada hasıl olan kanaata göre: Talim Taburundan beri komonist fikirleriyle malûlû olduğu ve buna ait eserleri takip ve tetkik ve Yavuz'a geldiğinde münhasıran bu gibi muzır fikirlerini taşıyan ve hadisenin maznunlarından Seyfi Nuri

Tahir, Mehmet Ali ve er Haydar'la sıkı bir münasebet tesis ettiği, bu suretle maiyetinde bulunan erlere şifahî telkinatta bulunduğu ve dolayısıyla de siyasetle iştigal ettiği anlaşılmış ve hareketi As. C. Kanununun 148. maddesine uyan ef'alden bulunudğuna tam bir vicdan kanatı hasil olmuştur.

14 – Başgedikli Adil Kut:

Maznunlardan Bş. Gd. Hamdi Alevdaş Alınan İfadesinde:

Nişanlanacağı kızı ziyaret etmek üzere maznunlardan Adil Kut, Hamdi Alev ve Emine ile beraber gittiklerini ve Adil'in bir gün Hamdi Alev'in Tarlabasındaki evine geldiğini ve yine bir akşam Hamdi Alev ve Emine ve Adil Kut ve kendisinin Panoramaya gittiklerini ve orada otururlarken iki yabancı sivil şahsın geldiğini ve gece dönüşte Adil Kut'un da Hamdi Alev evinde kaldığını (D. III, S. 54. 55).

Maznunlardan Hamdi Alev'in Alınan İfadesinde:

Gedikli Adil'i de Alevdaş vasıtasıyla tanıdığını ve birkaç defa görüştiklerini (D. III, S. 51).

Maznunlardan Emine Alev Alınan İfadesinde:

Adil Kut'u Alevdaş vasıtasıyla tanıdığını ve Adil'in Alevdaş gibi evlerine devam etmekte olduğunu, hatta hep beraber gezmelere gittiklerini (D. III, S. 49) beyan etmiştir.

Maznunlardan Adil Kut'un Alınan İfadesinde:

Nuri Tahir ve Mehmet Ali'nin aralarında cereyan eden gizli konuşmalardan kendisini haberdar ettiklerini ve Nâzım Hikmet'le konuşmuş olan Nuri Tahir ve Mehmet Ali'nin onunla konuştuıkları şeyleri de kendisine anlattıklarını Hamdi Alevdaş delaletiyle Hamdi Alev'i tanıdığını ve evlerinde gece kaldığını beraber gezmelere gittiklerini ve gemide komonizme mütemayil bulunan erbaşıları tamamen tanıdığını, Nâzım Hikmet'in ve diğer komonist yazıcıların Nuri Tahir, Mehmet Ali ve Hamdi Alevdaş vasıtasıyla gemiye sokulan kitaplarından haberdar olduğunu, Hamdi Alevdaş'ın kendisine Hamdi Alev'den daima selam getirdiğini, kendisinin Hamdi Alev'in evinden başak bazı defalar dükkânına da gittiğini, Mehmet Ali'ye verdiği resmin üzerindeki (Kom Ali'ye) tabirinin komonist Ali'ye demek olduğunu, çünkü Ali'nin komonist olduğunu bildiğini, Hamdi Alevdaş'ın gemi salonunda rejim aleyhine birçok sözler söylediğini (D. III, S. 65, 66, 67, 68, 69, 70) beyan ve komonistlikle alâkası olmadığını ve duruşmada arkadaşları arasında cereyan eden hadiselerden malûmat verilmesi hususunda gemi komutanı Albay İhsan tarafından tavsif edildiğini iddia etmiş ise de yukarıda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada edinilen kanaata göre:

Gemide Hamdi Alevdaş, Ali Kantan, Nuri Tahir ve diğerleri arasında cereyan eden hususi ve siyasi münasebetlere tamamen vakıf olduğuna ve bu siyasi görüşmelere tamamen iştirak ettiğine, esasen Mehmet Ali'ye (Kom Ali) tabiri ile fotoğraf vermek ve Kom kelimesini komonist demek olduğunu açıkça itiraf etmesine ve bu suretle de deruni meylini izhare etmiş olmasına, gemide cereyan eden ve tamamiyle haberdar bulunduğu hadiselerden gayri hariçle de Hamdi Alevdaş delaletiyle temas edip Hamdi Alev'in evine; dükkânına müteaddit defalar gittiğini ve hatta gece kaldığını beyan eylemesine ve meydana çıkarılmış bulunan hadisenin tamamen vakıfı bulunduğu ve kendisinin de itiraf ettiği üzere hadisenin hariçten de bir takım müşevvikleri olduğu ve onlardan gemiye gelen fikir ve kitaplardan bizzat muhatap olanlar derecesinde bilgisi bulunmasına ve başgedikli rütbesini taşımasına ve aynı zamanda geminin adli bürosunda vazifedar olmasına rağmen ileride pek vahim bir akıbete müncer olacak bu siya-

si toplantıları haber vermemiş olmakla hadise maznunları ile tamamen hemfikir olduğu ve aynı siyasi akideyi beslediği ve siyasi konuşmalara iştirak ettiği ve bu suretle maznunlarla pek aşikâr olan beraberliğini bertaraf etmek maksadiyle duruşma esnasında bu vukufunu vazifedar olduğunu ileri sürmek suretiyle bertaraf etmeye çalıştığı, böyle bir hal bir an kabul edilse bile tamamen vakıf olduğunu itiraf ettiği hadiseleri bildirmemiş ve dolayısıyla vazifesini suistimal etmiş olduğu, kaldı ki kendisinden vazife aldığı iddia ettiği ve şahit gösterdiği gemi komutanı Albay İhsan'ın yeminli olarak alınan ifadesinde mumailey kendi tarafından maznun hiç bir veçhile vazife verilmemiş olduğunu beyan ile maznun bu cihetle matuf iddiasını da bertaraf etmiş olmasına binaen maznun Adil Kut'un siyaseti iştirak ve siyasi konuşmalara iştirak ettiği anlaşılmış ve hareketi Askerî Ceza Kanununun 148. maddesi hükümlerini ihlal eden ef'alden bulunduğu tam bir vicdan kanaatı hasıl olmuştur. Binaenaleyh;

Başgedikli Adil Kut, Başçavuş Hıfzı Özbarlı, Üs. Çvş. Fethi Ulu-gezer, Üs. Çvş. Hüseyin Avni Durugün ile Gd. Onb. Burhan Cengenin sabit olan suçlarına ve yukarıda bertafsil izah edilen mucip sebeplere istinaden maznunların ve müdafilerinin bu hususta vaki iddia ve müdafaaları varit görülmemiştir.

Maznunlardan sivil Nesim Elişin, Dr. Hikmet'e para vermek suretiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçuna iştirak ettiğine ve Rasuhi Tamer, İsmail Tığ, Tahir Tek, Gedikli Üs. Çavuşlarla Hüseyin Sonat, Muhteşem Tarcan, Mehmet Dağ Gedikli Çavuşların ve Ali Karakuş, İsmail Esen ve Mansur Kıvılcım Gd. Onbaşılının, Askeri Ceza Kanununun 148'inci maddesi hükümlerini ihlal ettiklerine ve binaenaleyh iddia olunan suçlarını sabit gösterecek ve vicdanî kanaat husulüne medar olacak delâilin ademi mevcudiyetine binaen beraetlerine karar verilmiştir.

<i>Reis</i>	<i>As. Ad. Hâkim</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>
<i>Albay</i>	<i>S. Kôniman</i>	<i>Kur. Bnb.</i>	<i>Kur. Bnb.</i>	<i>Bnb.</i>
<i>Ertuğrul</i>		<i>R. Özdeş</i>	<i>K. Bozkurt</i>	<i>E. Çeviker</i>

Aslının Aynıdır.
16 Ağustos 1946

Suretinin aynıdır.

KAYNAKÇA

- AKAR, Atilla; *Eski Tüfek Sosyalistler*, İstanbul 1989
- ATAY, Falih Rıfık; «Pazar Konuşmaları: Nâzım Hikmet» (Dünya, 2 Mayıs 1965)
- AVCIOĞLU, Doğan; *Türkiye'nin Düzeni* (C. 1), Ankara 1982
- AYBARS, Ergun; *İstiklal Mahkemeleri* (C. 1), Ankara 1982
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; *İkinci Adam* (C. 1), Ankara 1973
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Suyu Arayan Adam*, İstanbul 1979
- BABAYEF, Ekber; *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet*, İstanbul 1976
- BAYRAKTAR, Köksal; *Siyasal Suç*, İstanbul 1982
- BEZİRCİ, Asım; *Nâzım Hikmet – Yaşamı, Eseri, Sanatı*, İstanbul 1989
- BİLEN, İ; *Çetin Savaş*, İstanbul 1978
- BORATAV, Korkut; *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara 1982
- BÖLÜKBAŞI, Saffet Nezihi; «Nâzım Hikmet Üzerine Anılar ve Harp Okulundaki Dava» (Nâzım Hikmet'e Armağan, İstanbul 1977)
- CERRAHOĞLU, A; *Türkiye'de Sosyalizm Tarihi*, İstanbul 1975
- COŞKUN, Atilla; «1936 Öncesi Davalar Kuşkuludur» (Nokta, 18 Ekim 1987)
- COŞKUN Atilla; «Nâzım'ın Davaları» (Milliyet, 24 Kasım 1988)
- COŞKUN, Enis; «Nâzım Hikmet ve Uluslararası Barış Ödülü» (Bilim ve Sanat, Ocak 1987).
- COŞKUN, Kıymet; *Nâzım'ın Yurttaşlık Hakkı*, İstanbul 1987
- COŞKUN, Kıymet; «Şarlo'yla Ortak Yazgı» (Cumhuriyet, 3 Haziran 1989)
- ÇAĞLAYAN, Muhtar; *Türk Ceza Kanunu* (C. 1, 2) Ankara (1969 1970)

- ÇELENK, Halit; «Çıkar Yol: Yargılamanın yenilenmesidir» (N. H.'e Armağan, İstanbul 1977)
- ÇOKER, Fahri; «Pazar Sohbeti» (Emin Çölaşan: Hürriyet, 9 Şubat 1986)
- ÇOKER, Fahri; «Nâzım, Olayı Hiç Ciddiye Almıyordu» (Nokta, 26 Temmuz 1987)
- DARENDELİOĞLU, İlhan; Türkiye'de Komünist Hareketleri, İstanbul 1976
- DENİZ, Ömer; «Atatürk'ün Tutmadığı Söz ve Celâl Bayar'ın Kurşuna Dizileceği Anda Kurtardığı Genç» (İrfan Nilhan: Tan, Mart 1967 - Aylık)
- DİNAMO, Hasan İzzettin; Musa'nın Mapushanesi, İstanbul 1974
- DORA, Saim; Temyiz Dilekçesi (K. Sülker, Nâzım Hikmet Dosyası, İstanbul, 1965)
- DÖNMEZER, Sulhi - Erman, Sahir; Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku (C. 1)
- DURUGÜN, Avni; Mektup (Medet Gazetesi, 18 Mayıs 1950)
- DURUGÜN, Avni; Mektup (Nâzım Hikmet Dergisi, 27 Haziran 1950)
- DURUGÜN, Avni; Mektup (Nâzım Hikmet Dergisi, 4 Temmuz 1950)
- DÜZGÖREN, Koray; «Mihri Belli'nin Anıları» (Milliyet 1 Temmuz 1989)
- E., A. T.; «Türkiye'de Komünist Faaliyetlerinin İçyüzü» (Yeni İnci, Kasım, Aralık 1952, Ocak, Şubat, Mart, Nisan 1953 sayıları İstanbul)
- ERDİNÇ, Fahri; Kalkın Nâzım'a Gidelim, İstanbul 1987
- ERDURAN, Refik; Gülerek, İstanbul 1987
- ELEFANTEN PRESS; Nâzım Hikmet, Berlin 1982
- ERGÜDER, Jülide; 1927 Komünist Tevkifatı, İstanbul
- FERDİ, B.; «Kemalistlerin Yeni Baskı Dalgası» (Aydınlık Yayınları, Şefik Hüsnü/Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar, İstanbul)

FİKİRİ Garbis; Yeni ve Muaddel Kanun-u Ceza, İstanbul 1329 (Arap harfleri ile)

FUAT, Memet; «Nâzım Hikmet'in Suçsuzluğu» (Yeni Dergi, Y. 3, Şubat 1967)

FUAT, Memet; Nâzım İle Piraye, İstanbul 1976

GLASNECK, Johannes; (Çev.: Arif Gelen) Türkiye'de Faşist Alman Propagandası, Ankara

GÖZE, Ergun; Peyami Safa - Nâzım Hikmet Kavgası, İstanbul 1975

HELVACIOĞLU, Selâmi; «Kanunsuz Suç, Suçsuz Ceza» (Vatan, 1 Eylül 1949)

HİKMET, Nâzım; Gece Gelen Telgraf, İstanbul 1932

HİKMET, Nâzım; Alman Faşizmi ve İrkçılığı, İstanbul 1966

HİKMET, Nâzım; Kan Konuşmaz, İstanbul 1979

HİKMET, Nâzım; Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, İstanbul, 1979

HİKMET, Vera Tulyakova; (Çev.: Ataol Behramoğlu) Nâzım'la Söyleşi, İstanbul 1989

IHMALYAN, Vartan; Bir Yaşam Öyküsü, İstanbul 1989

İLERİ, Rasih Nuri; «Dr. Şefik Hüsni Değmer» (Aydınlık Sosyalist Dergi, Mayıs 1969)

İLERİ, Rasih Nuri; Kurtuluş, İstanbul 1975

İLERİ, Rasih Nuri; Türkiye Komünist Partisi Gerçeği ve Bilimsellik, İstanbul 1976

İLHAN, Attilâ; O Karanlıkta Biz, İstanbul 1988

İLKİN, Metin; Aydınlıklı Şair Aydınlıklı Yazar Nâzım Hikmet, İstanbul 1976

KADIR, A.; 1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet, İstanbul 1966

KIVILCIMLI, Hikmet; Kim Suçlanmış/Brejnev'e Mektup, İstanbul

KORCAN, Kerim; Ateşten Köprü, İstanbul 1988

KÖSEOĞLU, Cemal; Haşiyeli Askerî Ceza ve Muhakeme Usulü Kanunu, İstanbul 1958

MAJNO; Ceza Kanunu Şerhi (C. 1), Ankara 1977

NESİMİ, Abidin; Yılların İçinden, İstanbul 1977

LEWERENZ, E.; Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili, Ankara 1978

ÖYMEN, Altan; «Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü» (Gazeteciler Cemiyeti Yayını: 15 - İstanbul 1982)

ÖZEK, Çetin; 141, 142, İstanbul 1986

ÖZEK, Çetin; Faşizm ve Devrimci Halk Cephesi, İstanbul

ÖZEK, Çetin; Devlete Karşı Suçlar, İstanbul 1976

ÖZEK, Çetin; «Türk Ceza Kanununun 50 Yılında Devlete Karşı Suçlar» (TCK. 'nun 50 Yılı ve Geleceği, İstanbul 1977)

ÖZÖN, Mustafa Nihat; Osmanlıca - Türkçe Sözlük, İstanbul 1987

SAYILGAN, Aclan; Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul 1972

SEBÜK, Mehmet Ali; Korkunç Adli Hata ve Nâzım Hikmet'in Özgürlük Savaşı, İstanbul 1977

SERTEL, Sabiha; Roman Gibi, İstanbul 1967

SERTEL, Zekeriya; Mavi Gözlü Dev, İstanbul 1977

Sovyet Bilimler Akademisi (kurul), Uluslararası İlişkiler Tarihi, İstanbul 1980

SÜLKER, Kemal; Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı (C. 1, 2, 3, 4, 5) İstanbul (1987, 1987, 1988, 1989)

SÜLKER, Kemal; Nâzım Hikmet'in Polemikleri, İstanbul 1968

SÜLKER, Kemal; Nâzım Hikmet Dosyası, İstanbul 1974

TANER, Tahir; Ceza Hukuku Umumi Kısım, İstanbul 1949

TEMEL YAYINLARI; Nâzım, Ankara 1979

TEVETOĞLU, Fethi; Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri, Ankara 1960

TOPÇUOĞLU, İbrahim; Neden 2 Sosyalist Partisi 1946 (C. 1), İstanbul 1976

TOPUZ, Hıfzı; Türk Basın Tarihi, İstanbul 1973

TUNAYA, Tanık Zafer; Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952

TUNÇAY, Mete; Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara 1978

TUNÇAY, Mete; «Önsöz» (Jülide Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı, İstanbul)

TÜRKALİ, Vedat; Savunmalar, İstanbul 1989

Türk Dil Kurumu; Türkçe Sözlük (C. 1, 2)

Türk Hukuk Kurumu; Türk Hukuk Lügati, Ankara 1944

ULUÇ, Fuat; Nâzım Hikmet ve 1938 Harp Okulu Olayının Gerçek Yönü, Ankara 1967

USLU, T. Azmi; Yeni Hukuk Lügati, Ankara 1964

ÜSTÜNGEL, S; Savaş Yolu, İstanbul 1977

VÂ-NÛ, Vâlâ Nureddin; Bu Dünyadan Nâzım Geçti, İstanbul 1980

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; Milli Mücadele Anılarım, İstanbul 1983

WEBER, Herman; (Ümit Kıvanç) III. Enternasyonal, İstanbul 1979

YALTIRIM, Samiye - AYDEMİR, aydın; Nâzım, İstanbul 1979

YELİSE YEVA, N. -Manfred, A. Z.; Yakın Çağlar Tarihi, İstanbul 1978

Yazar adı olmayanlar:

Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar (Herausgeber Ermis Verlag Essen 1)

«Türkiye Komünist Partisi 58 Yaşında» (Ürün Sosyalist Dergi, Eylül 1978 Yılı: 5, C. 9, S. 51)

«Türkiye İşçi Sınıfından Nâzım Hikmet'e Selâm» (Ürün Sosyalist Dergi, Eylül 1978 Yılı: 5, C. 9, S. 51)

«Türkiye İşçi Sınıfından Nâzım Hikmet'e Selâm» (Ürün Sosyalist
Dergi, Ocak 1977 Yılı: 3, C. 6, S. 31)
İçimizdeki Düşman, İstanbul

Gazeteler

Akşam (İstanbul)
Anadolu (İzmir)
Babalık (Konya)
Cumhuriyet (İstanbul)
Dünya (İstanbul)
İkdam (İstanbul)
Ulus (Ankara)
Milliyet (İstanbul)
Resmi Gazete (Ankara)
Son Posta (İstanbul)
Tan (İstanbul)
Vakit (İstanbul)

Ansiklopediler:

Ana Britannica
Yurt Ansiklopedisi

Söyleşi yaptıklarımız - Anılarından yararlandıklarımız:

AKTİMUR, Cazım
ASİL, Mehmet Özden
ÇAKIRHAN, Nail Vahdeti
ÇOKER, Fahri

BELGE FOTOĞRAFLARI

ناظم حكمت بك دون خوبه دن شهرينه كتيپي

شاعرين قومونيزمك اديبانده كي نظاره بيه هوقد ارم و بور

ناظم حكمت بك رسول جناح استنده دن برجموعه ميقاتم آرزوشنده در

روسه دن ملكه نيزه
موتد اينم كن توليف
ايديلن قومونيزمك جرميه
مظنون ناظم حكمت بك
هني جرم مظنونن
اسماعيل يوسف بك دون
شهرينه كتيپلر در .
مدي همري كنان
بكه دون ناظم حكمت
جلب اينمرك بر مدت
استحواب اينمدر متناً
ناظم حكمت بك توليفنا .
كومبولمدر . ناظم حكمت
بكه خلفه اوله آخره
استغلا همكسي طرفن
15 س حيس جراس
ورلش و سوكره بوجزا
برسته ايندرلشده .

هني زمانه شايق حسي
بقر توليفنا سوک اينمركن انلايد .
دامرک او سوک بر رسي
روسيه و
دلفنه چيخان
برجموعه کرده
بازلرم برجه
ايديلي .

اولاق برانم موسولفاده فيله آتدي . برسي ده
قول اينمك اوزره ايدى . بيلمه اوله . بورايه
بالنامه خلق و عمل و كويل ادبياتى نمرالفا ايچون
كلام . برانلاند چمكه يوزده يوز ايمه . ادبياتنه
قومونيزم طرز نظمسك جرم اولاديلن بيليكيم
ايچون كلام . بوراده مول جناح استنده برجموعه
چيچار ايمه . وياسى انقلاب ائتمه سبب شويده
روسه دن بركتب ادق و لودر . استنه مول
چيناج درلر . بونرى قوويست ديه آكلاملر در .
حايوكه مول چيچاريلر هوقد قوتوريزم " در .
بن بوكتنه نسوم ، بوكت نسمن اينم بوزم .
وقدور حكمت بك برائت اشده
لومونيزمك جرميه آخبر جزا همكسه سنده
عاهه ايديلن دوقدر حكمت بك دونكي عاهه
تيجه سنده برائت فرار وركلدر .

اعتدال

هلا ايلال ايلال وارده مدحه ده و بجه ده و قوتوريزم
ما تا يوزم . بر آداس مدي ايچمكيكزا فديلي
استنك سوكندهك بيه براندسي . حني
برده حفرنلر علاوه ايديبوزم و بول و ديمه
ايده كيكز . دريال و استنك سوكندهك بيليكيم
اندسي ترك مول ايديبوزم . حني حنسا برنه
پوسيون بوش برالوب فايديه ده واليدر
دون خزه رده شويده بر خير اولدو
" ناظم حكمت پالاندي " ا
پوسرلوجنك درخما نوسا كسه ندي ايديلن
نه فرق وارده
حلايكه هنوز وياش ما كسي جرم ايتيم
اومونيت مشفق ناظم حكمت بكه قورق اديبانتم
لكه باشي بر دور و بر سر مله در .
يونكي راو چيشنهك آتون باشل جوجوله
خالل رايخانه هايلازلان كيايلن آت بلر آغش اولاييلر
بول مول اغتيزم
روايه نظر ايهجوب برومن عشيقه حدودلردن
ايچري كيروب باقات ايلم اولان برورق كچندن
بوله حنارنه بحث ايمه دوغروي ؟ او قورق
كسيكه ملكت عشق و موي كوزيلكشده اينم
دكر دالاسي كي ازين بك بووك برورق شاعري يوده
بوكت بريشته مثال داما فرشيضه دور و يوزم
خزه رده . سوزلدر برى اسني يازدي
وسني باسدي مشهور بر كنج اولدو : آيت اللهك ا
بوكون تورق همكسارن برانت لقرني آلان
و ناموسل و نفاشتمده و دون و خرس ديه
نشير و دولاديريمي ديه اعلان اينمك
و آتندن كلاري بوادلو سولمسه سولمسه
يازين ايچن فلار شنهك نه درجه حيسر اولدوس
لارم بازي ا
ما اولور ، بران اعتدال . مدحه ده ده ده ده
يوسف ضياء

(İkdam, 3 Ağustos 1928)

Nâzım ve Bilen İstanbul Tevkifhanesi'ne götürülürken
(Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1928)

Ankarada muhakemede icra edilen komünis Nazım Hikmet beyin Mahkemede aldığı-mız resimleri

Nâzım ve Bilen Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde
(İkdam, 3 Kânunuevvel 1928)

Ankara Cezaevi - 1928

çalışmaya giderdi. Hapisteki şairin

Nazım Hikmet'in arızası ve davası hakkındaki kimi tutsaklar

Şair Nazım Hikmet B. in Muhakemesi

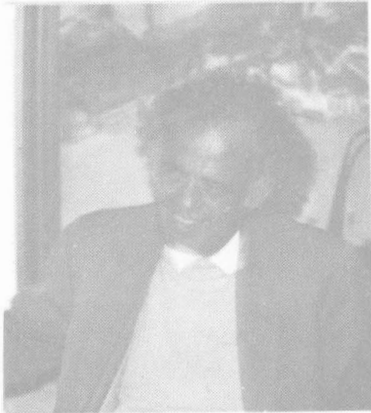
Ben eserleri propaganda mahiyetinde görüldüğü iddiasıyla ikinci

ikinci ceza mahkemesi Nazım Hikmet Bey hakkındaki kararını pazar günü verecek

Mahkeme huzurunda şair ve samiler

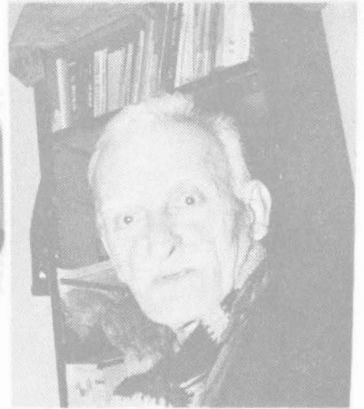
ursa Cezaevi - 1933

Nail Vahdeti Çakırhan
(1987)

M. Özden
Asil - 1933

M. Özden Asil - 1988

Çirkizler Caskilati caskizce karamanunni
Teraso mimi Cagga ne. Tera ochellon Hiy'etami
ishat ne sua suralar. Çirkizler gelles
Mikad idarasi seblime Tekkil etnak vera
Çirkizlerde Karamanist Firkasi mami altinda
Latakbul ne Bursa ne Adarada guyli
Bir susette. Karamanist fikrasi tepkil etnak
munda getindikler ne gencligi ne suval
Kooler bu iguade Karamanistlik vesdior
Halbikiht. Devletelik, Mill getirilek
Nemlari altinda omuzia Karamanist
Beyannameveleri ne risuileler ne geyteleht
vespikul ne Propaganda ita ipredittu
Bulgaromaklara suhle eplatan Kocuy
oglu Canga Ali, ne Hikanal Bey oglu
Najim Hikanal, ne Ali oglu Isit Vakrat
ne Mehmet oyla imer man diveri Tasavva
ittifaklar. Karaman ve bask uvali
261. 324 imari maddelei mucibince

Çirkizler Kilkimati

Rais A A A A
Nisret Çelik Mustafa Çelik

Bas ma
v. 1919

yazılmıştır

Bursa Ağır Ceza
Mahkemesindeki
yargılama ile ilgili
Yargıtay kararı

(TEMYİZ KARARI)

Amiri Adlının beraet kararı aleyhindeki temyiz sebebi tebliğ namede beyan olunan esbaba binaen kabule şayen görülmediği gibi As. C. K. nuñ (94) nci maddesindeki tahrik suçu tebliğ namede mufassalan beyan ve izah olunduğu üzere toplu efrada karşı yapılmakla mukayyed olmayup zamanın hululünde hep birlikte hareketi vücuda getirmek için bil vasıta veyahut teker teker muhtelif zamanlarda müteaddit Askeri şahıslara kasdini iblağ ve ifham ile tekevvül edebileceğine ve failin kastettiği fiilin meydana gelmesi ve ya husulüne teşebbüs olurması bile meşrut olmayup bu kasdin muhataba ifhamı ile suç hasıl bulhüduşuna ve Nazım Hikmet ile Ömer Deniz tarafından eşhası Askeriye'ye hükümetin halâ hazır rejimine muhalif kanâatlar tekkünü suretile bu uşurda vazifeye davet olunacak Orduya itatsızlığa sevk ve tahrik yolu beyanatın vukuu mahkemece tesbit edilmiş ve (94)ü maddenin birinci fıkrası 5 seneden yığirmi seneye, 2 nci fıkrasında on seneden yığirmi seneye kadar cezaı muhtevi olup bu asgari hadlerle azami hadler arasında ceza takdirinde Hakimler serbest bırakılmış olmasına binaen Nazım Hikmet ve Ömer Deniz'in müdafilerinin temyiz lahiyelerinde ve duruşmada suçun tavsifile kanuni tatbikatda ve ceza miktarında isabet bulunmadığına mütedair serd ve beyan eyledikleri temyiz sebepleri de Hakimlerin takdirine tealluk eden temyiz sebepleri ve Ömer Deniz'in ahvali ruhiyesi hakkında ehli vuku fa mayene ettirilmesi hususu duruşmada tebliğö edilmemiş yalnız tahkikatın nitamından sonra verilen müdafa namede bu cihet hısyeti hakimnin takdirine bırakıldığı zikr edilmekle iktifa edilmiş olduğuna göre müdafinin bu babdaki talebinin kabul edilmediğine mütaallik temyiz sebebi de varit bulunmasından askeri usulün (23) nci madde sine tevfiken reddine, ve usulü kanuna muvafık görülen Nazım Hikmet hakkındaki hükmün tasdikine ekseriyetle : ancak tebliğnamede de beyan olunduğu veçhile maznunlardan Necati, Abdülkadir Orhan ve Sivil Mustafa Ergin'ün Mahkemece sabit olan fiillerine nazaran haklarında Askeri Ceza Kanununun (100) nci maddesinin tatbikinde isabet görülmemiş ve şu hale göre Sivil Mustafa Ergin'ün Mahkemece Askeri Mahkemenin vazifesinden havif kalmış olduğundan müdafa erinin temyiz lahiyelerinde ve duruşmada bu noktalara atfen serd eyledikleri temyiz sebepleri kabule deyer bulunmakla hükmün yalnız bu cihetlerden Askeri usulün (242) nci maddesi mucibince bozulmasına 28/5/93 tarihinde mahkemece karar verildi.

Resmi Mühür

N. Adılmış.

Aslının aynıdır.

Resmi Mühür ve imza

GİZLİ

T. C.
M.M.V.
H. C. Komutanlığı

Ankara

29 Mart 1938

Şube: 3
Sayı: 434

Genelkurmay başkanlığına

26/Mart/938 gün ve 434 sayılı maruzata ektir :

1- Ömer Deniz, Nazım Hikmet ve diğer arkadaşları hakkında komutaçlık Askeri Mahkemesince bu gün verilen ve resen temyize tabi bulunan esas 28, karar 16 sayılı hüküm ilişik olarak sunulmuştur.

Duruşma sırasında tecziyeleri istenildiği halde mahkemece delil noksanlığı yüzünden beraetlerine ve tahliyelerine karar verilen talebelerden Şevki ve Burhan Cahit ile Er Kenan ve sivillerden Adnan ve Sefer haklarında amiri adlilik temyiz hakkına kullanacaktır.

2- Aşır cezalarla mahküm edilen dört talebe ile sivil Mustafa ergün halen Okulda mevkuf bulunmaktadır. Son durumlarına göre artık Okulda bulunmaları mahzurlu görüldüğünden beş mevkufunda hemen Ankara Merkez komutanlığı ceza evine nakillerına yüksek emir ve misaladelerini arz ve rica ederim.

3- M.M. vekâletine ve Genelkurmay başkanlığına arz edilmiştir.

Harp Okulu K. V.

Alb.

(imza)

Adli Müşavirlik

30/3/938

Ankara Valiliği San yasanın 21/4/1938 gün ve 26046 sayılı
yasa suretilir.

29/3/1938 tarih ve 26046 sayılı kanunla yasala edilmiştir.

Buna ek olarak komünistlik hat'asıyla ilgili bulunan Yusuf
Özkeri mahkemeye geyince mahkemeleri neticesinde Yusuf Özer
özellik üzere her birisinin mahkûm olduğu üzere mahkûm edil-
mişdir. Yusuf Özer'in diğerlerinden farklı olarak 15 yıl

hapis mahkûm edilmiş olması bu adama nelehettisinde komünistliği yay-
mak hususunda çok faal bir rol oynaması neticesidir. Bilhazira bu adam
komünistliği kendisine ideolojik bir gaye edinmiş ve senelerdenberi bu
mahkûm bir çok negriyatta bulunarak yasalarda ve gıftlerinde deinde bu
fikri terörün eynidir. Bu negriyata mahit üzerinde ve bilhazira komünis-
tin Türk hayatı iptidaiyesinin asil bünye ve karakterine uymayan tal-
kipat teorileri hakkında rübet bir fikir sahibi olmayan tecribesiz ki-
şiler arasında eyni bir teorî uyardıraktan half kalması ve bu galele bu
yüster müstaidit defalar da mahkûm edilmesine rağmen faaliyetten geri
durmayarak nihayet bu fikri ordanın irfan ocasına kadar sokabilerek teşeb-
busuna bulunmuşdur. Buinin hüviyet ve benliğile bu mahit ceroyana kapıl-
mış olan bu adam merkez komutanlığında dünkü gün umumî hapishaneye nakle-
dilmişdir. Kendisinin terada bulunan akraba ve tanıdıkları ve bilhazira
bu fikre taraftar olanlar tarafından ziyaret edilmesi ve bu suretle hapis-
hanede de bog durmayarak faaliyetine devam ve aynı zamanda hapishanede bu-
lunan mahkûm Komünistlerden Ruşen Zeki ve arkadaşlarıyla da teqrifi mes-
ul ederek menfi propagandalarda bulunması çok muhtemeldir. Bu itibarla
kendisinin Ankara hapishanesinde bulunması mahzurlu görülmekte olduğun-
dan Sivas hapishanesinden birine nakline yüksek mdsasalarını arz ederim.

Aslı gibidir.

V- 31298

asl. H-0 - abryaninidit

T. C.
M. M. V.
H. O. Komutanlığı
Bölge III
Sayı 836

Ankara

2161 103 5

Yazışma

Devlet ve Halk Kurumlarına

Ankara İstasyon Elektrik suğundan taşınan okul okurlarından
Üzer Deniz ve sivil Harp Hükümeti hakkında komutanlık kararı
Lankekensinde verilen ve Üzer Deniz 7 sıra 6 say ve Harp Hükümetin
15 sıra 1 say karar mahkemelerine mahkumlar için, tas-
limat sureti ile yapılır. Kararı tasvir mahkemelerin 22/6/33
tarix ve 11/6/33 sayılı kararlarıyla tanzim edilmiş ve bu suretle
mahkemelere.

Belen Ankara merkez komutanlığı caza evinde mahkuf bulu-
nan Üzer Deniz ve Harp Hükümetin cezalarının infazı için, An-
kara C. M. U. na teslim edilmeleri için, Jemal gelen mahkemelere
teslimatına arz ederim.

Harp Okulu K.
12b.

H. G. G. G.

S. 1. say
10.6.33

gpb
8. 11. 33
md. c
özet

13. M.

D:	S
★	10 Haz 1933 ★
No.	X 58073

D-K
6-7-33

VEKALETİ

27/6/1938

Direkt

S.

Genel

Özel

369

13/6/338 Gündüze ilânile birlikte Ankara C.M.U. ligine ter
lin edilip sevg evine alınan suçlunun kâonistlikten de İstanbul avar ce
za mahkemesinde duruşması yapılmakta olduğundan İstanbul'a nakli uygun gö
rülmiş ve sevki için Ankara C.M.U. ligine 21/6/338 tarihinde emir verilmiş
olduğundan ayrılmaları bildiririm.

Aliye Vekili

[Signature]

İstisnai işleri umum müdürlüğüne

28 Haziran 1938

Em. U. M.

187
28 Haziran 1938
65452

MUSUFE KALPI

AVUKAT
SAFFET NEZİHİ - FUAT ÖMER

Şair Nazım Hikmet'in affı hakkında Yüksek Meclis Başkanlığına takdim ettiğimiz arzuhalin bir örneğini saygılarımıza terdifen takdim ediyoruz.

6 / 6 / 1938

Avukat

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

ÖZ: Şair Nazım Hikmet'in affı hakkında.

Müekkilimiz Şair Nazım Hikmet, Harp Okulu Askeri mahkemesince 29 mart 1938 gününde "Askeri şahısları isyana teşvik" suçundan dolayı onbeş sene ağır hapse mahkûm edildi. Bu hükûm Askeri Temyiz mahkemesince de 28 mayıs 1938 de tasdik edilmek suretile kat'iyet keşbetti.

Kanaatımızca bu bir hatayı adlıdır. Onu yüksek huzurunuzda teşrih ederek, Millet'in şefkat ve mürüvvetile tashihini istemeği ve müekkilimizin affı mazharliyetin ricâ etmeği müdafaa hakkı kadar mukaddes tanındığından emîn olduğumuz müdafaa vazifesinin zarurî bir icabı addediyoruz :

1 — Nazım Hikmet'e isnat olunan Orduya isyana teşvik suçunun dayandığı hadise nedir .

Harp okulu talebesinder Ömer Deniz isminde bir genç, edebiyat meraklısıdır. Kuleli Askerî lisesinde bulunduğu zamandan itibaren bu genç, arkadaşları arasında şair ve hatip olarak tanınmıştır. Kendisi bu merak ve temayülü sevkile bir çok şair ve edipleri olduğu gibi, memleketin vücudile her zaman iltihâr edeceği ve Türk edebiyat tarihinin, ismini her zaman en büyükler arasına kaydedeceği Nazım Hikmet'i de okumuş ve onu sevmiştir. Maruzatımızda hiç bir zaman mübalâğaya sâpmadığımızı ve hakikatları objektif bir görüşle yüksek huzurunuzda serdiğimizizi isbat edebilmek için derhal ilâve edelim ki Ömer Deniz'in Nazım Hikmet'e karşı olan fevkalâde sempatisinin sebeplerinden başlıcası bu gencin yukarıda arzettiğimiz gibi edebiyat aşkı olmakla beraber bunda sola müteveccih temayüllerinin de mühim bir hissesi vardır. İşte bu iki menbâdan kuvvet alan sempatisi sevkile Ömer Deniz Nazım Hikmet'i görmek ve onunla tanışmak arzusuna kapılmıştır. 1937 senesinde silâdan avdet eden bu genç, İstanbulda Melek sinemasının holünde Nazım Hikmet'e tesadüf ediyor ve kendisile konuşmak istiyor. Tanınmadığı Ömer Deniz'in samimiyetinden şüphe eden Nazım Hikmet bu aşinalık arzusunun hüsnü telâkki etmiyor ve Ömer'i kendinden uzaklaştırıyor. Hatta bu delikanlıyı kendisini yoklamaya

TBMM'ye verilen dilekçenin milletvekillerine gönderilen örneği

ATILLA
COŞKUN

•
NÂZIMIN
SİYASAL
YAŞAMI
VE
DAVÂLARI

Atilla Coşkun, Nâzım'ın davâlarını, bunlarla ilgili yasal düzenlemeleri, uygulamaları evrensel hukuk ilkelerinin süzgecinden geçiriyor. Yargılamaları tarihin adaleti önüne çıkarıyor, hukuk dışı haksız uygulamaların gerisinde yatan olayları ve planları açıklıyor, belgelendiriyor. Böylelikle Nâzım Hikmet'in mahkemelerde geçen yaşamı, yargılamalara konu olan eylemleri, bunlarla bağlantılı entellektüel ve siyasal etkinlikleri ile siyasal düşüncesinin çeşitli boyutları değişik bir yöntemle sunulmuş oluyor. Bu çalışmaya kaynaklık eden tüm bilgi ve belgelerle buluşan okuyucu, Nâzım Hikmet olayının değerlendirilmesiyle de başbaşa kalıyor.

2. BASIM

9 789754 065411

ISBN 975-406-541-1